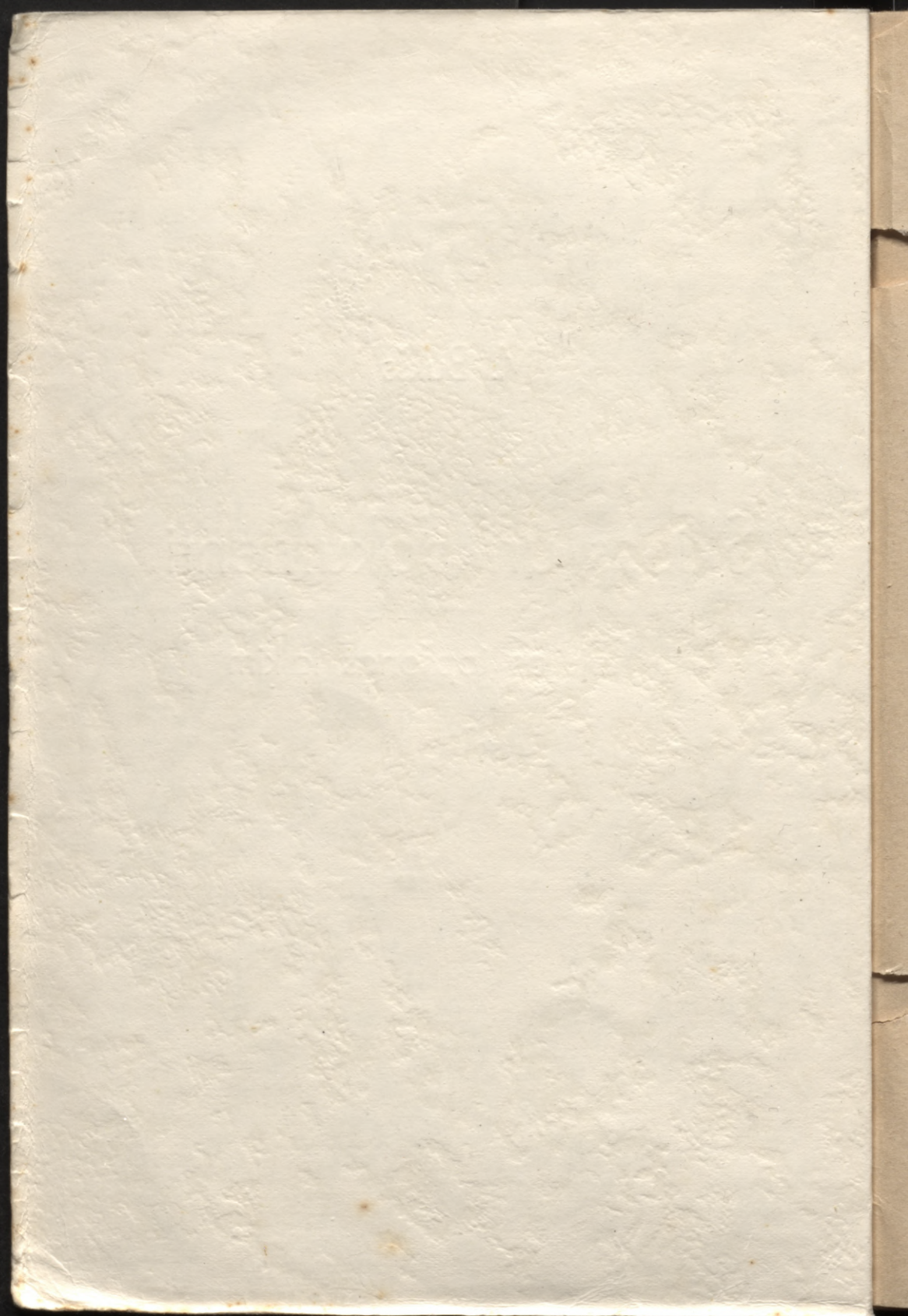

90-4
L731

M. Bukšs

Skices un dokumenti

nu Latvijas topšonas laikim

M. Bukšs

Sketches and Dokuments
of Latvia's Development

Awarded the highest prize by A. JŪRDŽS Foundation
24. 4. 1954

Vl. Lōcis
Munich, Germany 1954.

With an Introduction in English on p. 7.

B, L
L $\frac{90-4}{731}$

K
Dupl
L
9

M. Bukšs

Skices un dokumenti

nu Latvijas topšonas laikim

Andryva Jūrdža fonda izdavums

VI. Lōča izdevniecība
Minchenē
1954

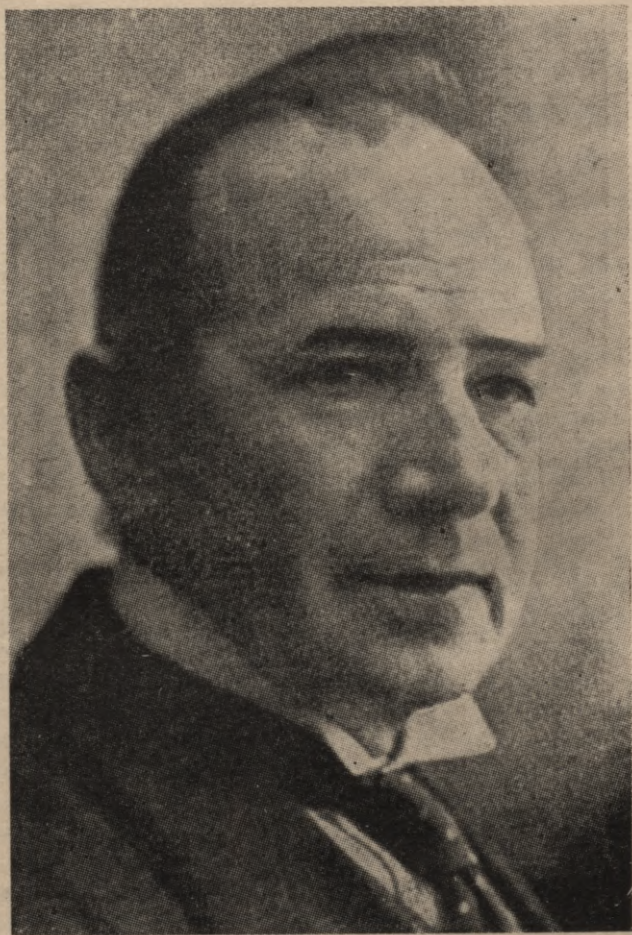
43

0300032318

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTEKA

96-14735

DRUKAS BREIVEIBAS ATGYUŠONAS 50 GODU
JUBILEJAS SACENSEIBĀ, KŪ REIKŌJA ANDRYVA
JŪRDŽA FONDS 1954. GODA 24. APRILĪ, PAR ŠŪ
DORBU TŌ AUTORAM MAG. PHIL. M. BUKŠAM
IR PĪSKĒRTA AUGSTŌKŌ GŪDOLGA AR SABĪD-
RYSKU ATZINEIBU, UZSLAVI UN NAUDAS BOLVU.

FRANCIS TRASUNS,
lēlais Latvijas valstsveirs

SKETCHES AND DOCUMENTS OF LATVIA'S DEVELOPMENT

- that is the title of the present book which provides a selection of short essays, protocols and stenographic speeches which are supplied with comments and explanations dealing with the political problems of Latgola (Lettgallen).

What is Latgola? Latgola is both - an old country inhabited by the Latvians, and a state (Cf. Letthigallia sev Lettia, Henr. Chr. X, 3.) which in the XIII century was incorporated into Livonia, but in the XVI century got under the Polish and in XVIII century under the Russian domination. Latgola has her own Latvian language which bears an ancient character (Nowadays it is called High Latvian), a literature printed in that language, and maintains old Catholic traditions, because this country has always been Catholic and a bulwark of Catholicism on the Baltic Coast. At the end of the World War I, when the new Baltic States were established, Latgola joined the two other Latvian provinces, which had different dialects, protestant (Lutheran) faith, and a cultural and economic structure that was thoroughly unlike that of Latgola. Thus the independent Republic of Latvia was founded.

Before the Republic of Latvia was officially declared, several conventions of preliminary character took place in each province of the country. Such convention was made in April 1917 at Rēzekne, a cultural centre of the province of Latgola. In this particular convention a resolution was adopted which reads that Latgola joins the other Latvian provinces in organizing one State under the following condition: Latgola has the right of interior self administration, the right to maintain and develop her own

cultural traditions, to use the local language both in private life and in the office, to manage the education and to enjoy absolute freedom of religion, (worship).

The delegates of other provinces who were present, pledged to respect it and to promote further its development both in legislation and in practice.

At that time, the resolution adopted at the Convention of Rēzekne was warmly accepted by the General Assembly of the delegates of all, the Latvian provinces in Riga in July 30, 1917, and the same resolution was included in a Declaration of Independence draughted on Nov. 17, 1918.

However, in the legislation of the Constitutional Assembly, the above mentioned resolution was completely neglected and the given promises were not respected. Thus, the advancement of Latgola was hindered, and consequently, the future of that province did not correspond to the spirit of the principles of the Convention of Rēzekne of April 1917. Several years later, - during the Latvian independence, - on various occasions, both in the press and in public speeches, the good will of the people of Latgola who decided to join other provinces was praised, but the conditions under which the resolution was adopted were deliberately ignored.

The first part of the present book deals with the above mentioned convention of Rēzekne, and with its resolution while the second reflects the further development till the Declaration of Independence.

The third part of the present book gives an outline of how the problems of Latgola were met and settled in the Latvian Constitutional Assembly (Latvijas Satversmes Sapulce). Delegates to the Constitutional Assembly elected by the people of the province Latgola (there were several political parties representing that province), tried to include into the Latvian Constitution the decisions made in the Convention of Rēzekne and to decentralize the administrative system

of the government having as a model the Cantons of Switzerland and the United States. But all these efforts failed because of the resistance on the side of the representatives of other Latvian provinces which made a homogeneous majority in the Constitutional Assembly. Thus the decisions and the resolution of the Convention of Rēzekne were ignored and pushed aside, and, consequently, all the complex problems concerning the province of Latgola were not resolved. In the course of twenty years of independence, there was no attempt made to settle the problems of Latgola in a fair way, respecting the history of the province, and the rights and dignity of her people

The High Latvian language, commonly used in Latgola, was eliminated from public use in offices and schools and became subject of contempt and persecution; the key position in the government offices were restricted for the inhabitants of Latgola.

Since the agrarian reform was carried out within the limits of separate provinces, the population of Latgola did not profit as much as the rest of the population in other provinces, because Latgola was densely inhabited. With the natural growth of population, Latgola had always a surplus of working hands, and hence, the people were exposed to face the reluctant experience of the season workers: early in the Spring swarms of youths from Latgola left their homes for other provinces and made their way back late in Fall. Since the towns in Latgola had very little industry, they could not absorb the increase of population and as the entire country had an agricultural character, so the problem of proper distribution of labour could be solved only on a basis of an agrarian reform.

This is just one of many striking examples presented by the author. Those problems were the centre of attention for many years and may be important in the future.

The present book deals with all these problems on

the basis of carefully checked documents, and serves the historical truth.

The author M. Bukšs, Mag. Phil. is an educator by profession, the former Principal of the High School (Gymnasium) at Rēzekne, Latvia, and he proved himself to be an outstanding scholar in linguistics and in Latvian history. He has already published several books in that particular field which met all the requirements of a high scholarly standard. Besides, he had written many columns of importance in Latvian periodicals concerning social and political problems.

Munich, Germany.

The Publisher

SKIZZEN UND DOKUMENTE

aus Lettlands Werdegang — diesen Titel hat das vorliegende Buch und enthält eine Auswahl kleiner Schriften, Protokolle und stenographierte Reden, die mit entsprechenden Kommentaren und Erläuterungen politische Probleme Lettgallens festhalten.

Was ist Letgallen? Letgallen ist ein uraltes lettisches Land (Letthigallia seu Lettia, Henr. chr. X, 3), das vom 13. Jahrhundert in Livonien inkorporiert wurde, aber vom 16. Jahrhundert unter polnischer und vom 18. Jahrhundert unter russischer Macht stand. Lettgallen hat seine alte lettische Sprache (die jetzt Hochlettisch heißt), seine eigene Literatur in dieser Sprache und alte katholische Tradition, weil dies Land ununterbrochen katholisch gewesen ist und als Bollwerk des Katholizismus im Osten gilt.

Unter dem ersten Weltkrieg, da sich die neuen baltischen Staaten bildeten, vereinte sich Lettgallen mit zwei anderen lettischen Provinzen, die ihre eigene protestantische Tradition, Kultur, Sprache und ökonomische Verhältnisse hatten, und so entstand die Republik Lettland.

Ehe die Republik Lettland gegründet wurde, fanden in einzelnen lettischen Provinzen vorbereitende Tagungen statt. Der erste Kongreß fand im Jahre 1917 in Letgallen zu Rezékne (Rositten) statt, wo beschlossen wurde, daß Lettgallen mit anderen lettischen Provinzen einen gemeinsamen Staat bilde, aber unter der Bedingung, daß Lettgallen Selbstverwaltung erhalte, das Recht, seine kulturellen Traditionen fortzubilden, seine Sprache in Landesverwaltung anzuwenden, selbst das Schul-

wesen, Agrarwesen und Religionsfragen zu bestimmen. Die Delegierten der anderen lettischen Provinzen, die im Kongreß teilnahmen, akzeptierten das als eine selbstverständliche Forderung. Doch die im Kongreß gemachte Verabredung wurde in der Zukunft nicht berücksichtigt.

Im ersten Teile des Buches wird der Lettgallische Kongreß und seine Beschlüsse beleuchtet.

Im zweiten Teile wird die Uebergangszeit, in welcher die Beschlüsse der Rosittener Tagung von anderen Provinzen in Riga akzeptiert waren (30. 7. 1917 und 17. 11. 1918) und auf welche Weise die Republik Lettland am 18. 11. 1918 proklamiert wurde, dargestellt.

Im dritten Teile dagegen wird gezeigt, wie nach der Gründung der Republik Lettlands der ganze Komplex der lettgallischen Probleme in der Konstituierenden Versammlung (Satversmes Sapulce) behandelt wurde. Die Deputierten von Lettgallen (es gab lettgallische Parteien) wollten die in der Rosittener Tagung gefaßten Beschlüsse in Lettlands Verfassung eintragen und eine dezentralisierte Staatsverwaltung bilden, in welcher das System der Kantonen oder Vereinigten Staaten nachgeahmt würde.

Aber ihr Versuch scheiterte an dem Unwillen der übrigen Provinzen, die eine homogene Einheit und Majorität in der Konstituierenden Versammlung hatten. So wurden die Beschlüsse des Lettgallischen Kongresses ignoriert und beseitigt, aber die lettgallischen Probleme waren damit nur aus dem Wege geräumt, aber nicht gelöst. Die hochlettische Sprache aus dem öffentlichen Leben wurde verdrängt und bisweilen verboten. Die Amtsbekleidung für Lettgaller war eingeschränkt. Die Einwohner Lettgallens fühlten sich majorisiert und unterdrückt, besonders bei der Durchführung der Agrarreform, wo das ganze Lettland nicht für alle Letten war, sondern die Einwohner eines jeden Gebietes mußten im Rahmen des Gebietes bleiben, und auf solcher Weise

bekamen die Lettgaller weniger Vorteile von der Agrarreform als die übrigen Letten, weil die Dichte der Einwohner in Lettgallen sehr groß war und es gab dort keine Industrie. Das ist nur ein Beispiel aus den lettgallischen Problemen und es gibt viele alte Fragen, die auch in Zukunft aktuell sein können. Diese Probleme sind im vorliegenden Buche auf einem historischen Grunde gesetzt und dokumentarisch beleuchtet.

Der Verfasser des Buches Mikelis Bukšs ist ein ehem. Gymnasialdirektor. Außer seiner Tätigkeit auf philologischem und kulturhistorischem Gebiete, wo er viele bedeutende Forschungen gemacht hat, ist er auch als Publizist über lettische politische Fragen bekannt.

München.

Der Verleger.

DORBA PLĀNS

Šo darba uzdevums — savākt materialus un dūt vēsturisku skatejumu tam, kai Latgolas problemas ir rysynōtas trejūs svoreigōkajūs myusu vaļsts topšonas un veidōšonōs pūsmūs. Tōdēļ darbam ir šaids plāns:

I. 1917. GODA RĒZEKNES KONGRESS UN TŌ LĀ-MUMI — rōda, kaidas politiskōs problemas Latgola ir izvērzejuse. Tūs ilustrēšonai ir jemti golvonī dokumenti, dažaidu autoru atmiņu skicējumi un apstōkļu analizējumi.

II. NU RĒZEKNES KONGRESA LEIDZ SATVERSMES SAPUĻCEI — ir laiks, kod Latgolas problemas ir gyvušas atzeišonu un pretimnōkšonu pī pōrejim apgobolim. Mynomi: Vysu apgobolu kongress Reigā 1917. g. 30. julijā, Pagaidu nacionalō padūme, Tautas padūme un tōs platforma kai ari TP darbeiba. Olūti tryceigi, jo TP stenogramas nav pīejamas.

III. LATGOLAS VAICŌJUMI SATVERSMES SAPUĻCĒ — tys ir periods, kod Latgolas politiskōs problemas ir cylōtas vysvairōk, bet ari periods, kod ogrōkō pōrejūs apgobolu pretimnōkšona teik nūōrdeita. Olūti: Latvijas Satversmes sapuļces stenogramu oficialais izdavums. Latgolas problemu ilustrēšonai teik izvērzeiti šaidi vaicōjumi:

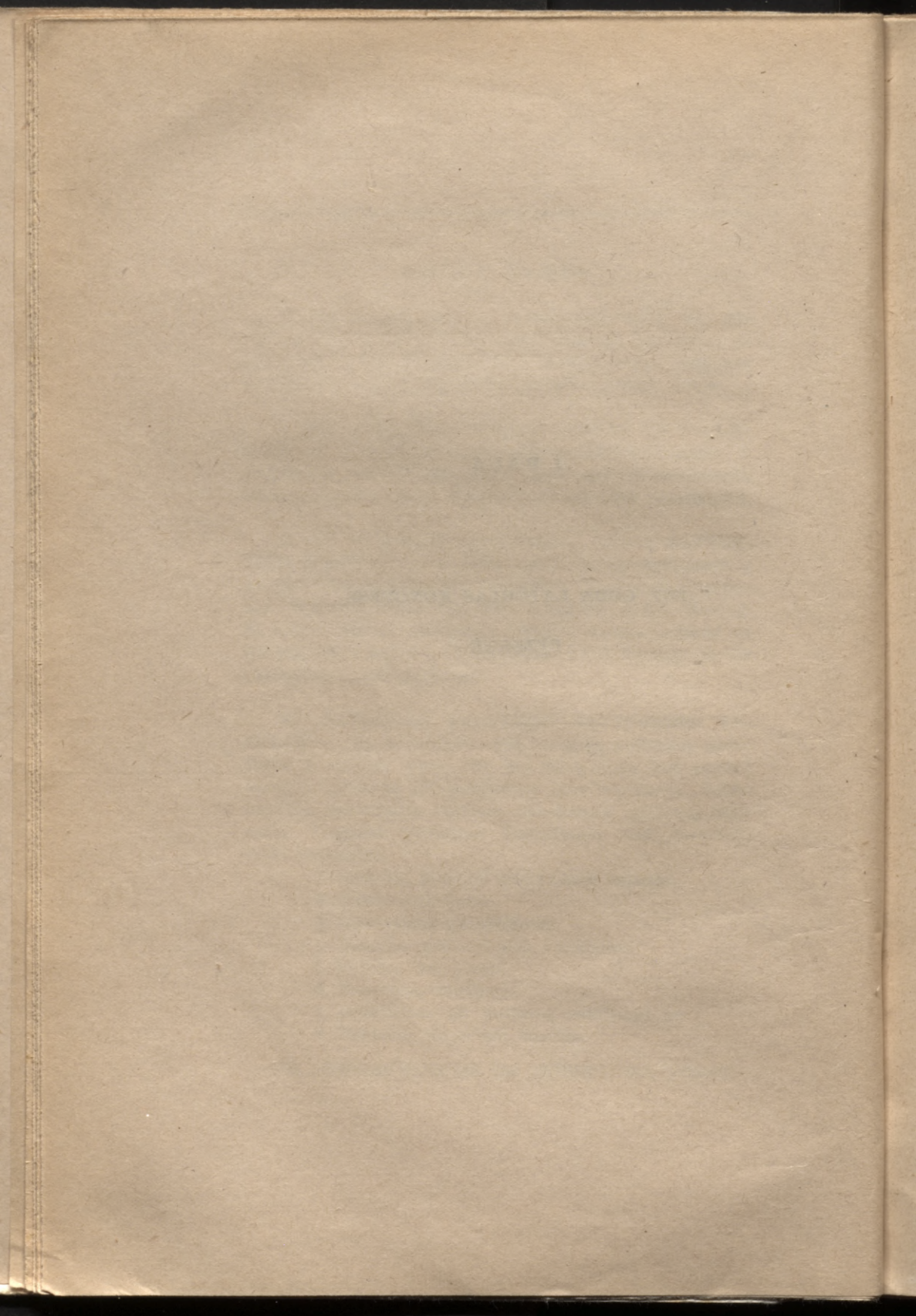
1. Latgolas pōrstōvi Satversmes sapuļcē,
2. Zemes vaicōjumi,
3. Satversmes izstrōdōšona,
4. Latgolas pošvaļdeibas vaicōjums,
5. Volūdas vaicōjums,
6. Bazneicas vaicōjumi,
7. Izgleiteibas un kulturas vaicōjumi un
8. Vaļdeibu darbeibas kritika.

IV. KŪPSAVYLKUMS UN NŪBEIGUMA VŌRDI.

I DAĻA

1917. GODA LATGOLAS KONGRESS

RĒZEKNE

1917. GODA LATGOLAS KONGRESS

UN TŌ LĀMUMI

Ivoda pīzeimes.

Rēzeknes kongress pīdar pi Latvijas breivvaļsts dybynōšonas priķšdorbim. Jau vairōk kai vīnu godu desmiti beja nūtykuse ideologiskō skaidrōšonōs presē un sareikōjumūs, un beidzūt Latgolai vajadzēja fiksēt sovus tautyskūs ceptīpus un politiskōs īceres. Laika zeimes beja lobas, un, gaidūt uz vēļ lobōku nūtykumu atteisteibu, beja jōizrauga sova Zemes padūme, kas stōvātu par Latgolas tīseibom un ryupātūs par tautas nōkūtni.

Par Latviju kai naatkareigu vaļsti vēļ navarēja runōt. Runa beja tikai par zynomu autonomiju Krīvijas vaļstī ar cereibom, ka varbyut rassīs apstōkliari suverenitatei. Bet ari par tū dūmōja tikai dažī. Kai tū vālōk šod un tod redzēsīm, dūmas par Latvijas suverenitati ir bejušas stypri daleitas. Vyss tautas vairums — un taisni na Latgolā — ir dūmōjis tikai vīnu dūmu: palikt par Krīvijas sastōvdaļu, paturūt sev tikai zynomu nacionalu autonomiju. Saprūtams, šei autonomija tyka saprosta cik īspējams plaši.

Ari Rēzeknes kongress, kas meklēja ceļus Latgolas problemu kōrtōšonai, dūmōja gon par vysas tautas nōkūtni, bet politiski dūmōja tikai par latvīšu autonomiju Krīvijas vaļstī. Un lai Latgola napalyktu tikai taida moza vīneiba vīna par sevi, tei mekleja sadarbeibu ar pōrejīm Baltijas latvīšu apgobolim. Voi pōreji apgoboli uz tū beja aicynōjuši? Dīmžāl, nā.

Vitā un navitā teik pīmynāts latgaļu „lokalpatriotisms“ un „nūsarūbežōšona“, bet Latgolai tūmār ir bejuši tī tōļredzeigōkī un plašōkō vērīņa politiki, jo latgali taču beja

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

96-14-735

pyrmī, kas jau nu šō godu symta sōkuma braukōja uz Reigas latv. b-bas sapulcem un meklēja ceļus nacionalai sadarbībai (par tū mes laseisim vālōk Satv. sapulces runōs), un Latgolas kongress ari beja pyrmais, kas runōja par vysas tautas apvīnōšonu vīnā valstī.

Nu Reigas latv. b-bas sapulcem pyrms pyrmō pasaula kara latgalim beja palicis īspaidis, ka jī tur ir naaicynōti vīsi, un šys skepticisms beja dzeivs leidz kongresam. Nu šōs pīredzes un cytom atziņom Rēzeknes kongresā beja gon optimisti, gon pesimisti, nu kō tur rodōs pozīcija un opozīcija. Nu vīnas puses dūma par nōkūtnes atteisteibu spīde meklēt kūpejus ceļus, meklēt sasalēgšonu ar pōrejīm apgobolim, tikt valā nu Vitebskas guberņas rūbežom un pīsasaisteit Baltijas guberņai; bet nu ūtras puses — izpratnes un labvēleibas tryukums pi pōrejūs apgobolu latvīšim, kam ir cytaida volūda, sova literatūra, sova ticeiba un īrašas, sovi ekonomiskī apstōklī, tys spīde — vysmoz vīnu daļu — byut vysai skeptiskim par tū, kū Latgola nu kūpā īšonas īgyus un kū zaudēs, un kai nūdrūšynōt tū, lai nazaudātu nikō.

Bez tam vēl jōjam vārā, ka Rezeknes kongress beja pyrmais sabīdryski politiskōs dzeives nūtykums Latgolā, kur pīsadaleja plašōkas masas, kam politiskōs rutinas nabēja nikaidas. Vairōkums kongresa daleibņiku ir vairōk vadejīs nu jyutom kai nu reala prōta. Škīt, ka sajjusma pat nav gribējuse pacīst apstōkļu kritisku analīzi, kōdēļ preteškeibas rodōs lelōkas, nakai tom vjadzēja byut.

Cik zynomš, kongresa dīnas kōrteibā pēc prezidija vēlēšonom, kur tyka īvālāts Fr. Trasuns — un līkas, tys ari pareizōkais atrysynōjums ir bejis, ka tyka īvālāts Fr. Trasuns, — ir bejuši tikai divi vaicōjumi: vīns par apsavīnōšonu, ūtrs — Pagaidu zemes padūmes īvēlēšonu. Bet jau pi pyrmō dīnas kōrteibas punkta, t. i., apsavīnōšonas ir rodušōs lelas dūmstarpeibas: vīnōtīs ar voi bez nūteikumim? Jo byus nūteikumi, tod kaidi? Kas par tūs pildeīšonu garantēs? Un nu tik atsaklōja, ka vysas tōs vēlē-

šonās un atziņas, kas godim ilgi presē beja cylvotas, ka tās nu kongresa ļaudim beja uztvartas kai pošas par sevi saprūtamās lītas, par kū nīmoz nav jōrunoj un jōuzatrauc. Kod opozicionari prosa garantijas, cyti tam pre-tim: te jau klōt asūt pōrejūs apgobolu prīkšstōvi, kas asūt apsūlejuši respektēt vysas latgaļu vēlēšonās un tīseibas. Kur vēl lobōku garantiju! Un sovā lobajā tīceībā pat napapraseja pōrejūs apgobolu pōrstōvim paraksteit kū-peju protokolu!

Tūmār preteškeibas ar tū naizadeve nūmīrynōt. Opo-zicionari lyka prīškā rezolucijas, sōkōs streidi par tom, un daļa atstōja kongresu. Kaut cik normalōks dorbs ir nūri-tējis ūtrā dīnā, kod ari ir tykušas pījemtas īsnāgtōs rezo-lucijas.

Žāl, ka pi kongresa nūriseš nav raksteitas stenogra-mas. Tys ir lels tryukums, kū vīnmār ir jutuši un izjuss ari turpmōk pi šō dramatiskō un vēsturiskō nūtykuma apceres. Nav zynoms ari, cik seiks ir bejis protokols, jo nedēļu pēc kongresa nūtikšonas tyka izlaists **Latgolas pa-gaidu zemes padūmes ziņōjums**, kur beja ītvarti vysī kongresa lāmumi, un tī aizānōja protokola nūzeimi. Tū-mār kongresa lāmumi ar vysom rezolucijom ir bejuši fiksāti, un taidā veidā dokumentariskū (na juridiskū) pusi varim uzskateit par pusleidz apmīrynojūšu.

Šys kongress vēsturysks palyka ar tōļōkū nūtykumu nūrisi, jo īvālātō zemes padūme dreīž syuteja sovus pōr-stōvus uz kūpejū Tautas padūmi, kas dybynōja Latviju un tū vadeja leidz Satv. sapulces īvēlēšonai. Beļ nasave-rūt uz šō kongresa vēsturyskū nūzeimi, tys tūmār ir bejis pōrōk moz apraksteits, tai ka prīkšstotī par tū vēl arvīn ir fragmentari.

Pyrmū reizi pēc ilgim laikim plašōk tys tyka daudz-y-nōts tikai sakarā ar tō 35 godu atceri, un ari golvonūkōrt tikai latgaļu presē. Pi kam vīni daudzynōja šō kongresa lāmumu ūtrū pantu, cyti - tikai pyrmū. Bet lai nyu kai - šei jubileja ir davuse krītnu daļu lobu atmiņu un olūtu

nūskaidrōšonu, un pagōtnes pazeišonai tys ir vēerteigs īgyvums.

Kongresa ilustracijai šymā nūdaļā īpasazeisim gon ar atmiņu skicējumim, gon ari apcerējumim pēc olūtim un dokumentim. Nu atmiņom te tiks izmontōtas Jo ekscelences veiskupa J. Rancāna, bej. Satversmes sapulces lūcekļa P. Lazdāna un syutņa Dr. M. Valtera skices. Nu apcerējumim tōļōk tiks izmontōti — lelais jubilejas roksts nu „Latgolas“ (1952. g. 237. - 238. nr.), kas ari **satur dokumentarisku Latgolas kongresa lāmumu nūrokstu**, un beigōs teik pīmatynōts vīns roksts nu žurnala „Dzeive“ 10. nr. par myusu tautas politiskū gataveibu Latvijas valsts priekšvokorā. Ar tū šys kongress un tō vēsturyskais fons, likās, byus pīteikūši apgaismōts. Vineigais tryukums, ka mes nadabōjom dzērdēt kongresa opozicijas dūmas, bet tōs mes nateiši redzēsīm pi „skaidrōšonōs ar opoziciju“ un pa daļai ari Satv. sapulcē pi Latgolas problemu rysynōšonas.

Roksti par Rēzeknes kongresu teik calti priškā nagrūzeitā veidā, lai laseitōjam palyktu īspēja dūmōt un sovus īskotus veidōt pošam.

Kai pyrmū nu jubilejas rokstim minēsīm Jō ekscelences veiskupa J. Rancāna atmiņu skicējumu.

VEISKUPA JEZUPA RANCĀNA ATMIŅAS

Pyrms 36 godim nūsarysynōja dzeiva rūseiba storp latgališim, izkaiseitim Krīvijā, un seviški pošā Latgolā. Un tys beja saprūtams: sabryukūt Krīvijas patvaldeibai, tauta sajuta breiveibu un nūpītņi sōka dūmōt par sovās dzeives tōļoku veidōšonu patstōveigi un naatkareigi nu svešinīkim.

Tisa, jau pyrms tō beja īsasōkuse atmūda Latgolas sātōs: ar drukas breiveibas atgyušonu 1904. godā pasarōdeja pyrmī laikroksti, kalendari un grōmotas, jaunōtne kuplōk apmeklēja školās nu īgyva plašokas zynōšonas.

Te leli nūpalni pyrmajim latvišu katōļu prīsterim, kas gon spredikūs — mōceibōs, gon sasatykdami ar draudzēs lūceklim, naatlaideigi skubynōja tautišus uz izgleiteibu un rōdeja tim ceļu, kai tikt pi izgleiteibas.

Šymā ziņā seviški leli nūpalni ir Mons. Nikodemam Rancānam un Kazimīram Skryndai, ari cyti prīsteri kotrs nese sovu ārtavu uz tautas izgleiteibas oltora. Tai sōka Latgolā rastis sovi inteligentī sabidryskī un gora darbiniki.

Msgr. Nikodems Rancāns,
lelais Latgolas kulturas darbiniks un tautas audzynōtōjs

Ari Latgolas vēsturiskū Kongresu sagatavōja un palīdzēja sasaukt golvonā kōrtā katōļu goreidzniki Latgolā un poši tymā jēme dzeivu daleibu. Kai tyvōkū sasagatavōšonu var uzskateit Latgolas prīsteru sanōksmi

— konferenci Rēzeknē, kas nūtyka taisni Leldīnu nedeļā, un tur tyka īvālātas un nūzeimōtas personas, kam beja jōveic priķšdorbi un jōsasauc Latgolas pōrstōvi uz svareigū, vēsturiskū apspridi.

Par reiceibas komisijas priķšsēdi beja izraudzeits Rēzeknes dek. Nik. Rancāns, jam paleigā nōce magistrs Kazimirs Skrynda un vītejī sabīdryski darbinīki; seviški

Veiskups J. Rancāns

lelu pakolpōjumu šymā ziņā izdareja Fr. Obšteins, Rēzeknes tērdznīceibas školās ilggadeigais direktors. Jys pazyna vysu Latgolas jaunū paaudzi, kas beja beiguse jō vadeitū školū.

Kongress beja nūlykts uz 1917. g. 26. un 27. aprili pēc vacō stiļa, jo Krīvija vēl turējōs pi vacō kalendara.

Pēc jaunō stiļa tys byutu 9. un 10. majā. Šymōs dinōs tyka izlamta Latgolas nōkūtne: ilgus godus atškērtā latvišu daļa nu kūpejō administrativō un kulturalō centra svineigi nūlēme vīnōtīs ar Kurzemes un Vydzemes latvišim vīnā autonomā pašvaļdeibā.

Delegati nu vysas Latgolas un pōrstōvi nu Latgolas bēglīm Pīterpilī un Moskovā beja īsaroduši šymā svareigajā sanōksmē, kai ari nu Latvišu strēlnīku pulkim — latgališu sekcijas syuteitī pōrstōvi ar vērsinīku Jōni Rubulī priķšgolā. Vysu delegatu skaits snēdzēs leidz 230 personom.

Kongresa daleibnīki un delegati vyspyrms pulcējōs Rēzeknes plašajā Dīvnomā, lai izlyugtu dabasu svēteibu sev, sovīm dorbīm un latv'ū tautas nōkūtnei. Svineigū sv. Misi turēja m. d. magistrs Kazimirs Skrynda, jam asistēja daudzi Latgolas goreidznīki. Bazneica beja pōrpildeita. Dīva vōrdus pēc Evangelija teice šō roksta autors: vyspyrms tyka nūrōdeits un Kristus augšamcelšonōs nūzeimi kristeigō cylvāka dzeivē, un šei lelō ticeibas patiseiba tyka saisteita ar tō laika nūtykumim, skubynojūt tautu uz augšamcelšonūs nu daudzu godu apspīsteibas un nabreives, uz tīseibom pošīm nūteikt sovu un tautas dzeives veidu sovā zemē, jamūt vārā vysas latv'ū tautas vajadzeibas un gaišōkas izredzes kūpejā breivajā valstī.

Pēc dīvkolpōjuma nūdžidōja „Dīvs, svētej Latviju“, un kōrteigōs ryndōs tauta devēs svineigā gōjīnī uz Kongresam nūzeimōtū vītu kino „Diana“ telpōs. Rēzeknes žēidi un krīvi breinōjōs, pyrmū reizi radzūt šaidu lelu politisku manifestaciju, kū parōdeja šymā breidī sasapulcējušō tauta. Lai gon beja parostō dorba dīna, žēidu veikalnīki sovus veikalus slēdze. Laīks beja skaists, saulainš, un Latvijas karūgi ar pīmārōtim uzrokstim un sauklim, breivi pleivōdami gaisā pōri svineigō gōjīņa ryndom, vēsteja jaunu laikmetu un breiveibu apvīnōtai latvišu tautai.

Apmāram ap pusdīnu laiku delegati un kongresa vīsi ījēme sovas vītas „Diana“ zālē, un pēc prezidija īvēlēšonas un apsveikumim sōcēs kōrtejais dorbs: beja divi gol-

vonī jautājumi — 1. atsadaleišona nu Krīvijas, nu Vi-tebskas, un pīsavīnōšona pōrejai latvišu tautai kūpejā valstī, 2. Latgolas zemes Padūmes īvēlēšona, kas tōļok veidōtu Latgolas autonomū dzeivi.

Storp visim un apsveicējim beja klōt Kūrzemes un Vydzemes zemes Padūmes pōrstōvi: Zigfrids A. Meiero-vics un Jānis Zālītis. Obi šī pōrstōvi dzili izjustūs vōrdūs nese brōļu sveicīnus nu Kūrzemes un Vydzemes lat-višim un nūteiktūs vōrdūs apgolvōja, ka latgališim nu kūpā īšonas ar pōrejim latvišim nīkas ļauns nadraud, ka latgališi ari turpmōk varēs breivi lītōt sovu dialektu školōs, sabīdreībā un bazneicōs un ka Lat-vijā byus nūdrūšynōta pīlneiga tīceibas breiveiba vysim pīļsōnim.

Kongresa byuteigō daļa īsasōce ar referentu pīkšna-sumim un pīkšlykumim. Obi referenti: prof. J. Rancāns un Jurs Pabērzs izateice gola vōrdā par apsavīnōšonu ar Vydzemes un Kūrzemes latvišim, — nūdrūšynōjūt zynomu pašvaldeību Latgolas apgobolam un īvārojūt apgobola īpatneibas tīceibas, saimnīceibas, volūdas un pōrvaldes ziņā. Pēc šim pīkšlykumim sekōja dīzgon osas debates, seviški nu apsavīnōšonas pretinīku puses, kurus vadeja īnžīners Francis Kemps. Par apsavīnōšonu beja vairō-kums.

Pēc nūbolsōšonas pretinīki ar trūksni atstōja kon-gresu un aizgōja prūjom. Tyuleit vysī Fr. Kempa pīkri-tēji storp krīvim un cyttautišim sōka agiteit un ar dema-gogiskim pajēmīnim musynōja tautu, lai „Dianā“ telpas aiz-dadzynoj un izjauc kongresu. Uz vokora pusi sōka daudz tautas pulcētīs pī kongresa vītas un teišam draudēja ar varas dorbim. Tai daži prīsteri, kai Jezups Svīklis tīkkū natyka īmastš Rēzeknes upē. Nu samusynōtō pyuļa jū izglōbe latgališu karaveiri. Un cytim ari draudēja lei-dzeigs liktiņš, tōpēc pīvakarē kongresa dorbu nūbeidze un pōrejūs jautōjumu izlemšonu atlyka uz nōkušū dīnu.

Nōkušā reitā kongresa sēde nūtyka Tērdznīceibas skolas telpōs; tur beja drūšōk un mozōk uzkreitūši, un tō-ļōk nu pretinīku acīm. Te jōatzeimōj latgališu strēlnīku

nūpalns — strelnīki savu vērsinīku Jōņa Rubuļa un Stanislava Kambalas vadeībā gūdam veice kongresa laikā kōrteibas uzturēšonu, seviški uz ilom un ari pi vītejōs karaveiru un strōdnīku izpyldu komitejas panōce, ka kongress varēja mīreigi turpynōt un nūbeigt īsōktū dorbu.

Mīreigi un kōrteigi kongresa daleibnīki pījēme vysas rezolūcijas pilneigi vīnbaļseigi, jo pretinīki uz sēdi na-

Magistrs Kazimirs Skrynda,
ilggadeigais „Dryvas“ redaktors, lozunga „kūpā un
sevim“ devējs

īsaroda. Beigōs tyka īvālāta Latgolas zemes Padūme nu vītejim radzamōkim sabīdryskim darbinīkim, un tim tyka nūdūtas pylvvaras tyuleņ uzsōkt organizācijas izveidōšonu un tautas informēšonu par nūtykušajim lā-mumim.

Šymā dorbā, cik atcerūs, vysrūseigōki beja Stanislavs Kambala, Valerija Seile un Jōņs Grišāns. Nu šos Latgolas zemes Padūmes vālōk tyka nūzeimōti Latgolas pōrstōvi uz Reigu — Tautas Padūmē. Un tai Rēzeknes kongresam beja lela lūma tautas apvīnōšonā un politisku jautōjumu izkōrtōšonā taisni vysnapīcīšamōkā breidī!

Vēļreiz pīsaucūt Dīva svēteibu latvišu tautai un tōs darbinīkim, ar gondarejuma sajyutu škeirēs kongresa daleibnīki un devēs kotrs uz sovu pogostu voi draudzi, voi bidreibu, lai nastu sovīm tautišīm patīsōs ziņas par lāmumim un darbeibu tymā vēsturiskā breidī nu poša skaidrōkō olūta. Rēzeknes kongress parōdeja un aplīcyņōja Latgolas eistū seju un Latgolas ļaužu centīpus. Nāsaskotūt uz krīvu symtgadeigim spaidim, latgališi beja saglobōjuši sovu ticeibu, sovu volūdu un sovu latvyskū stōju.

Kongresa lobū izadūšonu seviški veīcynōja katōļu prīsteri: Msgr. Nikodems Rancāns un bkg. Kaz. Skrynda — kaš pašaizlīdzēigi vadeja laikrokstu „Dryva“ vasalus desmit godus, nasdams tautišīm gora gaismu un pareīzu informaciju par myusu tautas dzeīvi un latvišu politiskom izredzem. „Dryvas“ redaktora dorbs un bezmīga naktis nese lelu svēteibu un gaišu atmūdu Latgolas sātōs. Žāl, ka taidi borgī laiki, ka myusu tauta smūk svešinīku vērdzeibā un ka mes navarim atcerētīs šūs nūtykumus un krītņūs tautas darbinīkus sovā breivā zemē! Latv'u tauta jūs nikod naaizmērss!

(„Dz. B.“ 1952. g. 5. nr.)

**BEJUŠAIS SATVERSMES SAPUĻCES LŪCEKLIS
PĪTERS LAZDĀNS PAR 1917. GODA KONGRESU**
žurnala „Dzeīve“ 10. nr. ir pastōstejis šaidas atmiņas:

Vēsturyskais kongress nūtyka, kai vysim mums atmiņā, 1917. goda 26. un 27. aprīlī pēc vacō stila Rēzeknē, vacajā kino teatra telpā. Pirms kongresa atklōšonas nū-

tyka tam veļteitais divkolpējums katōļu bazneicā. Uz kongresu tyka aicynōti nu kotra pogosta pa pīci bolstīseigi delegati. Latgališu strēlniku sekcijas pōrstōvi vēļ pyrms kongresa tyka delegēti uz Rēzekni, nu kurīnes devēs tōļōk uz vysim pogostim izskaidrēt gaidomō kongresa mērki un svoreigumu. Tys nūtyka pogostu sapulcēs, un daži pogosti syuteja pat sešus delegatus. Kongresā pi-sadaleja ari Vydzemes Zemes Padūmes pōrstōvi: Z. Meierovics, vālōkais Latvijas ōrlītu ministrs, un Zālītis, vālōkais Latvijas kara ministrs. Jī kongresu sirsneigi sveice

P. Lazdāns

un apgaismōja izredzes, kaidas Latgolai byus, atsagrīžūt pī pōrejom Latvijas mōsom. Kongresā pisadaleja daudz myusu bazneickungu.

Mandatu komisija nūskaidrōja, ka Fr. Kemps ir atvedis grupu strōdnīku, golvonā kōrtā nu Putilova fabrikas, kuri kongresā dūmōja Kempī vysur atbaļsteit, bet mandatus jī nauzrōdeja — taidu vīnkōrši nabeja, un pī

bolsošonas kartem natyka. Tys Kempi saryugtynōja, un nōkamā dīnā ari pats Kemps kongresā vairs napīsada-leja. **Pyrmajā dīnā debatēs jys pīpraseja, lai kongress pyrms izaškēršonas par apsavinōšonu pīprosa nu pōrnū-voda tautīšim garantijas, ka tod latgalīši natiks apspīsti ni volūdas, ni ticeibas ziņā.**

Z. Meierovics ar Zālītj vairōkkōrteigi paskaidrōja*), ka tys nav vaļsts interesēs un tys nikod nanūtiks, un sir-sneigūs vōrdūs aīcynōja ar skaidru sirdi pasnēgt rūku pō-rejom mōsom. Kongress ari izstrōdōja formulu, cik pī-miņu:

„Breivō Latgola breivajā un naatkareīgajā Latvijā.“

Vysas rezolucijas tymā momentā pagaidom tyka pī-vīnōtas protokolam valeīgā veidā, un tōs pōrjēme nu manis V. Seiļ j-dze **). Stenografu kongresā nabeja.

Nōkušajā kongresa dīnā zālē cirkulēja baumas, ka Kempa ļaužu grupa draud ar kongresa telpu nūdadzynō-šonu. Tikleidz šī draudi tyka uztvarti, nakavejūši latga-liši-strēļņiki tyka nūlykti sardzē telpu ōrpusē, un kon-gress varēja turpynōt sovu dorbu ***).

*) Vālōk laseisim, kai Fr. Trasuns Satversmes sa-pulcē Meierovičam kai ministru prezidentam atgōdynoj šūs sūlejumus, bet Meierovičs nasalīk i dzērdēt.

**) Rezolucijas publicātas „Pagaidu Zemes Padūmes” Ziņōjumā V. Seiles un VI. Rubuļa redakcijā.

***) Cik gon lelim začim vajadzēja byut, kas šymūs apstōklūs asūt „ceinejušis ar pōrcilvēceīgu spāku un varūneību“! Cik tod īvainōtūs, cik krytu-šūs? Nivīna. Pīm., Fr. Trasuns, kod jū breidynōja par draudūšom „brīsmom“, pasaceja: „Pa kurom duro-vom īgōju, pa tom izīšu“. Un tai ari izdareja, un nikas nanūtyka. Taitod, lelōs brīsmas ir bejušas zynomā mārā tikai lelais opozicijas triks.

Voi Kemps atbalsteja šū sovu cylvāku dūmu, — nazynu, jōdūmoj, ka nā.

Tymā laikā armijā nūtyka brōļōšonōs un sabrukums, kamdēļ Jōns Rubuļs, byudams Latvišu strēlniku izpyldkomitejā, nūorganizēja „Latgališu sekciju“ pi Latvišu strēlniku izpyldkomitejas un pats tū vadeja, lai atturātu tautišus nu pašplyusmes uz plašū „matušku“.

Latgališu strēlniki gūdam sevi ari attaisnōja Latgolas kongresa dinōs.

PAZEISIM MYUSU TISEIBU OLŪTUS!

Ar šaidu vērsrokstu Latgolas 1917. g. kongresa 35 godu atcerei laikroksts „Latgola“ 1952. g. 237. —238. nr. beja veļtejis sekojūšu rokstu:

1917. g. Latgolas kongresam ir lela vēsturiska nūzeime, jo tys ir vīns nu Latvijas vaļsts styurakminim un ari Latgolas tradīciju turpynōjuma juridiskō baze. Saprūtams, Latgolas tradīcijas ir augušas pyrms un pēc tam naatkareigi nu šō kongresa, bet tūmār šam kongresam ir tei seviškō nūzeime, ka tur politisku uzdavumu dēļ, apsprižūt nōkūtnes perspektīvas īcarātajā Latvijas vaļstī, reiz ir cylōts vaicōjums par latgaļu volūdas, ticeibas un vysu cytu kulturas tradīciju byut voi nabyut, par tautas tiseibu zaudēšonu voi īgyušonu, un vyss tys ir fiksāts dažōs kūpejōs atziņōs kaj kongresa lāmumi, kam caur sevišku biletenu vēļ ir dūti vairōki paskaidrōjumi, tai ka myusu rūkōs ir atstōts piteikūši plašs testaments, kas, byudams par Latvijas Satversmes priķsgōjēju, ījam tai blokus leidzvērteigu vītu. Un kai mums ir jōpazeist Latvijas Satversme, tai mums ir jōpazeist ari 1917. goda Latgolas kongresa lāmumi, kas ir myusu pyrmō satversme. Šūgod paīt 30 godu nu Latvijas Satversmes pījemšonas un 35 godi nu Latgolas kongresa sanōkšonas, tōdēļ nabyus liki, jo dažūs vōrdūs raksturojam tūs vaicō-

jumus, kas saistās ap šīm leļajīm vēsturiskajīm nūtykumīm.

1917. g. kongress nav najaušs nūtykums. Ari vysī tō cylōtī vaicōjumi nav vīnās dīnas idejas. Kongresam ir sova pīteikūši gara priksvēsture, un tymā itylpst Latgolas sabīdriskūs darbinīku braucīni uz Reigu, uz t. s. Zīneibu komisijas vosoras sapulcem, kur vasalu godu desmiti latgali centēs panōkt tautas daļu tyvynōšonūs (— ar referatīm ir uzastōjuši Fr. Trasuns, N. Rancāns, Fr. Kempis un O. Skrynda), un tōlōk kongresa priksvēsturē itylpst ilgō dūmu izmaiņa „Dryvā” storp Fr. Kempī, K. Skryndu u. c. nu vīnas puses, un P. Šmitu, E. Blanku u. c. nu ūtras puses, kur gari un plaši ir izdiskutāts vaicōjums par latgalīm, tūs volūdu, tradīcijom, vēsturi, par atteiceibom ar pōrejīm latvīšīm un par turpmōkū sadarbības bazi.

Un tai ilgi cylōtais vaicōjums: kūpā voi sevīm? beidzūt roda atrysynōjumu: **kūpā un sevīm**, t. i., sasadorbōjūt ar pōrejīm apgobolim, Latgola palīk pī sovom tradīcijom un sovom pošvaldeības tīseibom.

Taida beja idejiskō nūsaskaidrōšona kongresa sanōkšonas priksvokorā*). Ka ar vysu tū, kaj zynoms, kongress sovūs uzskotūs nabeja vīngobolaiņs, tys ir gluži dabeigi. Vysur, kur ir vōrda breiveiba, ir ari sova opozīcija, un taida ir bejuse ari šymā kongresā. Opozīcija, kas sastōdeja kaidu vīnu kongresa daļu, nabeja apmīrynōta dažūs personeīgō prestiža vaicōjumūs, (kas nōkušom paaudzem ir gluži vīnaļdzeiga līta), un ari ar lītas pōrōk optimistisku izkōrtōjumu. Tagad, kod aizgōjuši 35 godi, mes uz tom lītom varīm vērtīs mīreigi, un, lai gon opozīcijas materialu mums nav, laseitōjs tūmār pats varēs sprīst par apstōklīm ari nu tō, kas ir losoms

*) Sal M. Bukšs, „Par 1917. g. kongresa ideologiju”, „Dzimtenes Balss”, 1947. g. 6. nr.

kongresa vairākuma atstotajā protokolā un tō skaidrōjumūs.

Kongresa faktiskō organizēšona nūtyka Pīterpilī, kur priekšlatvijas laikā beja vīneigais latgaļu inteligences centrs. Kod apstōkli beja pīnōkuši taidi, ka nacionalūs vaicōjumūs varēja breivi reikōtīs un konkretā veidā ceineitīs par sovom tīseibom, latgaļu organizācijas pōrstōvi Pīterpilī sōka sasagatavōt uz tautas manifestaciju un atklōtu sovas stōjas un uzskotu demonstrējumu plaša kongresa veidā.

Nu kotras Latgolas draudzes un pogosta un nu kotras organizācijas tyka uzaicynōti delegati, un kongresā, kas nūtyka 26. un 27. aprīlī (vacais stils) īsaroda 232 delegati un 118 vīsu. Latvīšu strēlniku pulkūs tūreiz beja ap 10 --- 12 tyukstūšu latgaļu, un kongresā beja reprezentāti ari karaveiri.

Nu lelō delegatu skaita radzamu vōrdu daudzums nav vysai lels. Saprūtams, tys snādzās dažōs desmitēs, bet personeigōs preteškeibas, kas pastōvēja storp vērsyunem, tyuleņ izapaude kongresa dorbā. Kod Fr. Trasuns tyka īvālāts par vadeitōju un sōkōs vaicōjuma apsprīšona par apsavinōšonu, tod opozīcija, kongresa vairōkumu uzskateidama par pōrōk oportunistiku, ar Kempī priekšgolā, kongresu atstōja, sareikojūt dažas traucējuma demonstrācijas. Tūmār kongress ar tū izjaukts natyka un tur tyka pijemti sekojūši lāmumi. (Kongresa lāmumi ir publicāti 1917. g. 15. majā „Latgolas Pagaidu Zemes Padūmes“ oficialajā ziņōjumā, kurš sovukōrt ir bejis pōrdrukōts žurnālā „Sējējs“, 1936. g. 6. nr.)

LATGOLAS KONGRESA LĀMUMI

1. Mes, Latgolas, latwiši pylvarniki, sasapulcejuši 26.—27. aprīlī Rēzeknē sasauktā kongresā, atzeidami lat-

višus, kuri dzeiwoj Witebskas gubernē, tai ari kurzemnikus un widzemnikus par winu latwišu tautu, nuspridem apsawinot ar Kurzemes un Wydzemes latwišim winā politiskā autonomā Kriwijas Walstī.

2. Mes, Latgolas latwiši, apsawinodami ar Kurzemes un Wydzemes latwišim, paturesim sowu pašwaldību, pylnu tīšību pašnuteikšonas woludas, ticeibas, baznicas, školu un saimestibas, kai ari zemes jautojumā, baznicas dorišonōs piwinojut pi Latgolas ari Kurzemes un Wydzemes katolius.

3. Mes, Latgolas latwiši, wyskorstoki welejamis paturet wysloboku sadaribu ar cittautišim: kriwim, polim, žeidim un cytim, Latgolas rubežūs; paši makladami breiwibu sowai tautai, mes atzeistam, atstojam un pabalstisim cyttautišu breiwibas wysōs ju tautyskōs darišonōs: ticibas, woludas, školu izstožu un cytōs tautyskōs litōs.

4. Welešonas wysōs pašwaldības istodēs nuteik uz wisporiga, winleidziga, taisna, aizklota un proporcionala pamata.

5. Mes, Latgolas latwiši, izweledami sowu Pagaidu Zemes Padumi, uztycam Padumei stotis sakarā ar cyttautišu izwalatom Padumem un izstrodot kupigus sadzeiwes pamatus.

6. Latgolas Pagaidu Zemes Padumei wajaga it sakarā ar Wydzemes un Kurzemes Zemes Padumem del Latwijas autonomijas aizstowešonas un izwesšonas dzeiwē; ryupetis par Latgolas atškeršonu nu Witebskas gubernes.

7. Sapulce atzeist par napicišamu zemniku sawinibas nudybynošonu Latgalē un izteic welešonus, lai Pagaidu Zemes Padume nu sowas puses weicynotu taidu nudybynošonu.

8. Sapulce nuspride izwelet Latgolas Pagaidu Zemes Padumi, Padumes lucekliu skaitu nuteic — 60, nu tim latwišu — 36, kriwu — 12, žeidi — 8, poli — 3, cytu tautu — 1 (proportionoli idzeiwotoju skaitam Latgolā).

Latgolas 1917. gada Rēzeknes kongresa daleibniki

Latgolas Pagaidu Zemes Padumē izweletas šādas personas (nu latwišim): 1) officers A. Bojars, 2) kg. O. Broks, 3) bkgs P. Dzenis, 4) kg. J. Džerens, 5) officers F. Greiwuls, 6) students J. Grišans, 7) kg. Jurkans, 8) kara ierednis J. Kindzulis, 9) kg. Ed. Krustans, 10) kg. Ed. Kozlowskis, 11) kg. J. Krakops, 12) kg. Kokins, 13) kg. W. Krops, 14) strelniks (nu latwišu pulkim), P. Lazdāns, 15) jdze A. Laurinovič, 16) kg. O. Laizans, 17) kg. Leitans, 18) kg. D. Logins, 19) officers Lačkajs, 20) kg. J. Ločmels, 21) strelniks Muriņš, 22) bkgs dekans N. Rancans, 23) bkgs J. Rancans, 24) officers J. Rubuls, 25) kg. W. Rubuls, 26) kg. Saliniks, 27) j-dze W. Seil, 28) kg. Swenčs, 29) kgs J. Stukuls, 30) bkgs dekans P. Tukišs, 31) bkgs F. Trasuns, 32) students J. Paberzs, 33) kgs Platpirs, 34)

Eduards Kozlovskis

Latgolas pag. Zemes padūmes valdes lūceklis

kgs F. Obšteins, 35) strelniks Seins, 36) bkgs dekanš J. Welkme.

28 aprīlī notika pirmo Pagaida Latgališu Zemes Padomes sēde, kurā tika izlasīti Pagaida Latgališu Zemes Padomes Waldes lūcekļi. Wysa waldes lūcekļi — 10, nu tim latwiši — 6, kriwi — 2, žēidi — 1, poli — 1. Nu latwišim waldē izlasīti — bkgs Fr. Trasuns, bejušais I. Walsts Dumas deputats (nu Sakstagola pogosta), kungi J. Kindzulis (nu Drīcanu pogosta), st. J. Grišans (nu Dagdas pogosta), J. Krakops (nu Baltinovas pogosta) un E. Kozłowskijs (nu Woroklionu pogosta).

Kod kongress beja pagōjis un mynātī lāmumi beja pījemti, ļaužu prōti vēļ tūmār nabeja nūmīrynōti. Tys vyss praseja aktīvu reiceibu un skaidru dūmu izmaiņu. Un Pagaidu Zemes Padūme tū ari dareja.

PAGaidu ZEMES PADŪME

Latgolas Pagaidu Zemes Padūme kai vīnu nu sovīm pyrmajīm dōrbīm ir davuse oficiālu **Zīņōjumu** par kongresa gaitu, par pījemtajīm lāmumīm un reizē ari pīvīnōjuse paskaidrōjumus, kai kongresa lāmumi ir saprūtami.

Latg. Pagaidu Zemes Padūmes Zīņōjums tika izdūts tyuleņ pēc nūtykušō kongresa, un tur dažaidu naskaidreibu nūvērzšonaj un opozicijas uzbrukumu atspākōšonai, storp cytū, ir losoms: „Vīnojūtīs ar baltīšīm, mes paturēsīm sovū vītejū pašvaldeibu, par myusu vīn dareišonom mes poši, latgalīši, sprīssīm. Par zemi, par myusu ticeibu, par školom, par vītejū valdeišonu utt. — par tū vysu mes poši, Latgolas zemņiki, sprīssīm; ar taidīm tik nūsacejumīm mes i vīnōsimēs ar baltīšīm. Mes poši, Latgolas zemņiki, laseisīm sev īrēdņus, školōtōjus un cytus omota veirus taidus, kaidi mums pa prōtam byus. Napātiks — varēsīm jū i nūmest — mes poši par tū sprīssīm; mes poši ari zemi daleisīm, bez baltīšīm.

Kaida tod te var byut apspīššona nu baltīšu puses?!“

Un cytā vitā:

„Mums vajadzēja pošvaldeība, pi kuras mes **poši varātu sevi valdeit**, poši pōrznōtu sovas dareišonas, poši par tom sprīstu, dareitu tai, kai mums pateik, bet na īrēdnīm ----“

Vēršūtīs pret opozīciju, īr saceits:

„Storp tymsim ļaudīm (tei) plateja bezkauneigus malus, ka Organizācijas Komisija gribūt pataiseit myusu ļaudis par „čyulim“— pīspīst jūs „čyuliski“ runōt, iznycynōt myusu ticeibu, padareit vysus par luterticeigīm, atdūt latgališus, katōļus, baltīšu „navālā . . .“ — Bet kod myusu ļaudis redzēs, ka nīkas naatjam myusu zemi, nīkas **nāncynoj myusu volūdu**, ka nīkas naspīž myus palikt par „čyulim“, tūlaik jī saprass, ka tōs runas — tik vīļteigō, bezkauneigō malōšona.“ —

Taida beja kongresa vairōkuma ticeība. Tei nav parodija. Tī nav jūki. Taidš stōvūklis, taidi ībyldumi un taidi atspākōjumi īr bejuši tūreiz, pyrms 35 godīm. Kai tys vyss īr rysynōjīs tōļōk, tū īr redzējuši vysī, kas tik spēj uz nūtykumīm vērtīs ar valejom acīm. Un tagad, pēc 35 godīm kaidš vacs sabīdrīks darbinīks roksta: „Muravjeva laikūs vysmoz nalīdze Dīvu lyugtīs sovā volūdā, bet tagad ari bazneica teik pōrvārsta par svešu vītu.“ Kū lai te komentejam? Lobōk atsagrīzsim pi tō poša 1917. goda tōļōkīm nūtykumīm.

LATGOLAS PŌRSTŌVI VYSU LATVIJAS APGOBOLU KONGRESĀ 1917. GODĀ

1917. g. 30. jūlijā, cik zynoms, uz Vydzemes Zemes padūmes iniciatīvu, Reigā beja sasaukts vysu Latvijas apgobolu kongress. Tur pīsadaleja Kūrzesmes Zemes padūme, Vydzemes zemes padūme un daži politiskī nūgru-

pējumi un organizācijas *). Latgolu tur ir reprezentējuši Latgolas strēlniki un nu Latgolas pagaidu zemes padūmes ir bejis Vladislavs Rubuļs. Šymā vysu apgobolu kongresā ir apsprīsti Latgolas kongresa lāmumi un bez rezervācijas ir pījemts, ka kūpejā Latvijas autonomijā resp. vaļsti Latgolai byus taidas tīseibas, kaidas tōs ir prasejis Latgolas kongress. Atteiceibā uz Latgolu lāmums skaņ tai.

„3. §. Latgalei kā sevišķaj Vidzemes sastāvdaļai ir

Vladislavs Rubuļs
1887 — 1937

*) Seikōk par tū byus stōsteits šōs grōmotas II daļā.

pilnīga pašnoteikšanās visās vietējās pašvaldības, administratīvās, valodas, skolu un baznīcas lietās.“ (Sal. Dr. A. Bilmanis, „Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados“, 56. lp.; un Fr. Balodis, „Latvieši“ II, 151. lp.)

Taidi beja Satversmes pamati pyrms Latvijas nūdybynōšonas.

LATGOLAS KONGRESA LĀMUMI UN LATVIJAS SATVERSME

Kod Latvijas vaļsts beja nūdybynōta, veidōjōs kūpejaiss parlaments un vaļsts Satversme. Tī principi, kas beja izteikti Latgolas un Vydzemes kongresu lāmumūs, nasaskanēja ar tū sabīdryskū dūmu, kas godu desmitem tyka audzynōta pōrnūvodūs un kur rodōs praseiba: latgaļu volūdai nabyus byut! Šei sabīdriskō dūma nabeja bejuse sveša ni Latgolas kongresa vairōkumam, ni ari tō opozīcijai, tikai opozīcija beja krasōk reagējuse, kaut ari pyrms 35 godim īciteiba Latgolas vaicōjumūs ir bejuse daudz lelōka kai vālōk. Lai Latgolas vaicōjumus lobōk nūnivalātu, Satversme izskaude kotra veida apgobolu pošpōrvaļdes un vysuvaļsts varu centralizēja Reiga*). Ka šei centralizacija vālōk izarōdeja obpuseigi grīzeigs zūbyns, tō naspēja paredzēt tō laika politiki. Un prūti — apvārsumus var vīgli taiseit tikai tur, kur ir stypri centralizāta vara. Un taisni Latgolas deputati, sevišķi 1917. g. kongresa daleibnīki, it kai šū ļaunumu paradzādami, beja stōvējuši pret šaidu varas centralizēšonu un apgobolu pošvaļdeibu izskausšonu! Bet jūs naivērōja. Un kai rezultats nu tō beja tys, ka par šū svoreīgōkū myusu tautas piļsōņu tīseibu dokumentu — Latvijas Satversmi Latgolas deputati nabolsōja.

*) Kaidas ceipās ap tū nūritēja, losoms šōs grōmotas III daļā.

Bet Satversme tyka pijemta, un šureiz Latgolas kongresa vairōkums pi Satversmes pijemšonas kliva par mozōkuma opoziciju, kai 5 godus ogrōk pi kongresa lāmumu pijemšonas cyti beja bejuši par opoziciju jim.

Tai Satversme tyka pijemta, bet kongresa lāmumi palyka par napīpīldeitu vēlējumu. Satversme ignorēja kaidu sovu legalū priksģōjēju, un nav breinums, ka cyts nalegals pēcnōcējs taipat ignorēja un lauze Satversmi.

Tagad kai Latgolas kongresa lāmumi, tai Latvijas Satversme -- obi ir aizmērsta pabērņa lūmā. Tikai atšķireiba tei, ka pretesteiba pret Latgolas kongresa lāmumi ir sōkusēs daudz ogrōk.

KONGRESA LĀMUMU IGNOREŠONA

Vaicōjums par apsavinōšonu beja atrysynōts. Kongresa lāmumu pyrmais pants beja gūdeigi izpīldeits uz vysim laikim, naatgrīžami un nagrūzami. Un tō nivīns nadūmoj grūzeit. Bet ap ūtrū pantu steivēšonōs ir pastōvējuse vysu laiku, un tys nav bejis izpīldeits nikod. Sa-prūtams, sōkumā Latgolai tōs tiseibas ir bejušas lelōkas, bet pamozam tōs ir sašaurynōtas un apkarōtas sistematiski un nasaudzeigi. Pīm., par volūdās u. c. vaicōjumim ir sprīsts voi kotrā Saeimā, ir paradzātas dažas tiseibas par augšlatvišu volūdās litōšonu Latgolas istōdēs un školōs, bet tūmār reizē ir dareits vyss, lai tū paralizātu, iznycynōtu un apklusynōtu. Vōrds „Latgola“ tyka kengōts, vōrds „latgaļs“ izsmīts un latgaļu kulturas dorbs saukts par „separatismu“. Tai Latgolas kongresa lāmumu 2. pantā paradzātōs tiseibas ir kōjom meideitas un ignorātas. Ari kongresa vairōkuma daleibņiki ir klīvuši par „separatistim“ uz vysim laikim.

Bet nasabreīnōsim par tū! Sabīdriskūs tiseibu un breiveibas izjyuta myusu tautā vēl vysā zama. Ari lykumeibas izjyuta nav pōrōk stypra. Byutu napareizi vai-

maņot par Latgolas kongresa lēmumu naivārōšonu, ka tymā pošā laikā lykumeigō Latvijas Satversme teik tikpat moz ivārōta! Cik tagad ir, kas stōv par Satversmi? Cik daudz tū daudzynojo? Moz, ļūti moz.

Bet, nūslādzūt šōs ryndas,

tūmār varim saceit: **ceļsīs augšā Satversme, ceļsīs augšā respekts pret Latgolas kongresa lēmumim! Demokratis-kūs tiseibu restauracijā tī obi ir vīnaidi pamati! Obi ir myusu Satversmes!**

(„Latgola“ 1952. g. 239. — 240. nr.)

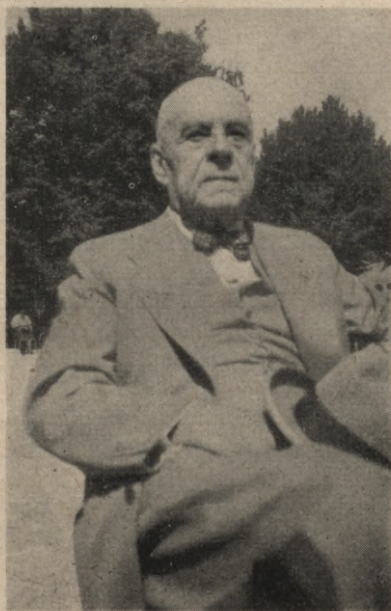

LATGOLAS TĪSEIBAS IZTEIKTAS VĒL PYRMS LATVIJAS SATVERSMES

Šys vōrds jau par sevi ir taidš, kas saista un dūd vērzini, saista dūmōš un jytōš. Ar tū atļāunīt atsagrīzt pi Jyusu lelō Latgolas roksta 30. aprīļa numerī par 1917. goda latgaļu kongresu, kurā atrodu tik daudz, kas mūdynojo atmiņas nu tō laika. Jyusu roksts soka: Latgolai ir sovas tiseibas, tōš ogrōk izteiktas nakaj tiseibas, kas atsarūn Latvijas Satversmes pamatūs, — naapšaubams, pareizs apgolvōjums, un tys vēl vairōk ir sauciņš pēc tīsiskōš taisneibas. Taidam sauciņam nav pagōtnes un tagadnes, na ar laika strēmelem taidas tiseibas mēreit, jo tiseibas ir diviškeigō lāmumi, bez laika myužēibā, un cylvāks sovā ceinā par sevi, par sovu tykumu, par sabidreibu un vaļsti ir tikai tiseibu vōrda izteicējs, tūs raksteitōjs. Taida beja muna jyuta, kod es Vydzemes Zemes Padūmē klausejūs Zigfrida Meierovica un latgaļu priķstōvu runas par kongresu aprīlī, 1917. godā. Kaيدا dziļa sajusma pōrjēme klauseitōjus, kaيدا dziļa politiska saprasšona izauga pēški vysu priķkā! Tys beja vīns nu skaistōkim breižim vēsturiskā kūpejōš Latvijas topšōnā, un Jums taisneiba, ka tys beja tymā pošā laikā Latvi-

jas Satversmes akts tamā nūzeimē, ka objektivas, dabē-
gas tiseibas klīva radzamōkas un izapaude radeišonas
lāmurnā.

Pi Dīnvūdvydzemes Zemes Padūmes, kas beja tikai
drumsla bez Kūrzesmes un bez Latgolas, pēški pīnōce
klōt lels, jytams spāks, uz kura jau varēja veidōtis
lēlōka zeme, tautas un valsts tēvija, ejūt nu sōkuma uz
augstōku pīlneibu.

Dr. M. Valters

Tymā pošā lelajā breidi nōce praseiba pēc Latgolas
pašvaldeibas kai **poša par sevi saprūtama tīsiska byu-
teiba**, kās stōv augšōk par vīnu voi ūtru zemi, par vīnu

voi ūtru tautu un kurā itylpst vysas tās praseibas, kaidas izteic latgaļu kongress.

Jo vēlāk tys natyka piteikūši ivārōts, tod piļneigi pareizi, kū soka Jyusu roksts, prūti, ka tryuka daudzūs vēl tiseibu apziņas, vēlēšonōs tiseibas un lykumu cineit. Bet atļautit teikt, nī latvišu tautas kaida daļa, nī sabidryskō dūma, nī kas cyts kai vērdzeibas atliku jyutas, pošlobums un pateiba nalelōs, šaurōs apryndōs, kas beja pagurušas, bez rokstura pāsaspīst uz prišku, demoralizātas pa daļai vacā Krivijā, demoralizātas kara laikā, pōrgrūzeibōs, apryndas bez vaļsts un tiseibu ideala, īgrymušas materialismā, bez ticeibas un tēvijas, bez kaidas sajjutas par religiskom un dabeigom, objektivom tiseibom, nūnōce pi pādejōs nūzidzeigōs 15. maja dīnas, kas beja tikai pats bēdeigōkais gola iznōkums.

Navar byut nī mozōkūs šaubu, ka vysa latvišu tauta, atsabreivojūt nu nalykumeibas pādejom atlikom, atzeis un atzeist sovā sirdī jau tagad, ka Latvija var dzeivōt vīneigi kūpā ar sovū Latgolas mōsu, šū **tautu** — jā, **tautu** — ar sovū dvēseli, kurai tiseibas raksteitas myužeigō Pavālātōja grōmotā, un tur ir ari lykti vysī latvišu tautas pīnōkumi šōs tiseibas na tikai atzeit, bet gon sumynōt un pīpīldeit.

Ar tū muns sveicīns atmiņai par latgaļu kongresu 1917. godā, tō cālōjim, kas vēl dzeivūs storpā.

Jyusus dzili cīnūt
Dr. M. Valters

Francijā, Nicā
1952. g. 28. aprīlī.

Rēzeknes kongresa rokstu nūslāgumam, lai atļauts pīvīnōt vēl vīnu mozu apcerējumu, kas beja publicāts „Dzeives“ 10. nr. un saucēs „**Politiskō gataveiba myusu vaļsts priķšvokorā**“, un tys skaņ sekojūši:

Losūt dažādas atmiņas par šo godusymta 17. un 18. gadu, varim redzēt, cik daudz pilņeigi preteju strōvōjumu ir bejis myusu tautā. Un tai ka, lobōk pazeistūt pagōtni, lobōk var saprast ari tagadni, izdareisim mozu ekskursu pa dažim tō laika nūtykumim un atmiņom par tim.

Saprūtams, vyslelōkais tō laika nūtykums beja **gata-vōsonōs uz sovas valsts veidōšonu**. Kaidi apstōkli un kaidi veidūkli ir bejuši par tū? Un, lyuk, Dr. Valters sovōs atmiņōs roksta:

„Šudin var teikt, nasōpynojuūt nivīnu, ka Latvijas atpalykušōs voi sociali konservativōs apryndas — tūrei-zejōs Reigas latvišu b-bas apryndas — beja **pret naat-kareigu valsti**. (Par valsti un valsts problēmām, 31. lp.). Jūs motivacija ir bejuse tei, ka Latvijai lobōkas mate-rialōs izredzes asūt Krīvijas tērgā, jo tei Krīvijā iitu kai guberņa voi kaida administrativa, autonoma daļa lelajā slavu un mongoļu zemē ar tōs bezgaleigajom rūbežom un vēl naizmontōtom bogōteibom. Ar šū uzskotu ir nōcīs ceineitis pat vēl 1918. g. 18. novembra priķšvokorā. (23., 24. lp.) **Tautā ir valdejis apolitisma kulsts, izavaireišona nu nūteiktas idejas par valsts dzeivi, par demokratijas napīcišameibu**. Šei lelō politiskō nagataveiba ir bejuse na tikai plašōs tautas apryndōs, bet ari pošōs vērsyunēs. Ni vēsture, ni prese, ni škola nabeja gōdōjuse par myusu pilšōneibas politiskū mōceišonūs, un tai jei īgōja valsts dybynōšonas aktā kai stumta, kai beideita masa“, roksta M. Valters sovōs atmiņōs.

Šōs atmiņas mums ir stipri pamōcūšas, jo mes, ize-jūt nu taida stōvūkļa pōrejūs Latvijas apgobolūs, kas tūmār beja pīteikūši izgleitōti, bogōtōki un ar vacōku inteligenci kai Latgolā, — matam skotu uz Latgolu. Lat-golas politiskajā dzeivē lelōkais tō laika nūtykums beja 1917. g. kongress.

Te nateiši vār rastis vaicōjums, cik politiskai dūmō-šonai tauta beja sagatavōta te? Ari par šū kongresu ir vairōki atmiņu roksti — lobs kulturvēsturisks mate-

rials — tikai, šķīt, tō laika nūtykumi raksturōti pastypry-nōtā vālōkūs laiku ideologijā.

Kai nu pōrejīm apgobolim un seviški Reigas latvišu b-bas stōjas — un taisni ar tū Latgolas politiskim darbinīkim beja lela saskare — redzim, tod Latvijas vaļsts ideja vēļ nabeja stypra. Tai ari Rēzeknes kongress gon oficiali, gon naoficiali runoj tikai par „breivu Latgolu breivā Latvijā“ un tōļōk — „breiva Latvija breivā Krīvijā“. Taitod formali sovūs pamatūs tys ir bejis tikai administrativs pōrkōrtōjums vīnas jau asūšas vaļsts rūbežōs. Likās, ka tai tū ir saprotuši ari vysi tī daudzī delegati, kaš uz kongresu brauce ar gotovajīm beznūteikumu lāmumīm kabatōs.

Bet sovā byuteibā šys kongress ir tūmār bejis daudz dziļōks. Vysmoz tam taidam vajadzēja byut, un taidu tū beja uztvāruši daži vodūši politiki.

Vaicōjums par Latgolas pīsasaisteišonu Baltijas guberņai un reizē par Latgolas tyvynōšonu Vydzemei un Kūrzemei ir vasalu godu desmiti cylōts tō laika presē — golvonā kōrtā „Drywā“ bet tys ir diskutāts, tai sokūt, vairōk akademiski kai politiski: tur ir vairōk cylōta vēsture un volūda kai realōs sadarbeibas vaicōjumi. Ar tū gon beja izkristalizeitas apryndas, kam „kūpā išona“ patyka, kai ari tōs, kam tei napatyka, un beidzūt pījemta redaktora K. Skryndas izleidzynojušō formula „**kūpā un sevīm**“, bet nikaidi konkreti, tīsiski principi nav cylōti leidz pat kongresa sanōkšonas dīnai.

Tōdēļ rūdās īspaidis, un tū sovā laikā ir aplīcynōjis ari vīns nu golvonajīm kongresa reikōtōjīm, msgr. N. Rancāns, ka kongress politiski nav bejis pīteikūši sagatavōts un vairōk ir izavēris pēc tautas sareikōjuma kai tīsiski lamūšas tautas pōrstōvnīceibas. Tōdēļ nava breinums, ka vīnai daļai pret tū nav bejis vajadzeigō respekta un navā bejis skaidrs, kaidas byus tōs manifestācijas sekas.

Uzajamūt kaidas saisteibas ar politiskom sekom, ir jōpōrredz tūs konsekvences, un navar vadeitīs nu principa: „aiz mums kaut yudiņa plyudi“. Un kai

Pagaidu

Zemes Padūmes Ziņojums licynoj, politiskō perspektiva tūmār tūreiz nav pōrradzāta. Nav zynoms, kai tū ir dū-mōjuši klōtasūši pōrejūs apgobolu pōrstōvi: Goldmanis un Z. Meierovics, bet Latgolas vodūši darbiniki tū ir saprotuši cytaidi, nakai tys atsateisteja vālōk. Vysmoz kongresa lāmumi tū tai licynoj, jo tur tūmār ir pra-seitas zynomas tiseibas.

Mādz saceit, ka tiseibas ir raksteitas tikai dēļ tim, kam tōs ir vajadzeigas. Taitod — jo taidas beja raksteitas, taidas beja ari vajadzeigas. Voi tōs beja vajadzeigas vy-sim, voi kaidai daļai, tū nasajamam sprist. Tūmār lai-kam vysvairōk tōs ir bejušas vajadzeigas tim, kas par tom ir vysdedzeigōk karōjuši un pyrmā kōrtā ir gribē-juši runōt par tom.

Karōt par tiseibom nanūzeimōj byut nautticeigam utt. Var naudu aizdūt bez vekseļa, bet politiskas lītas navar kōrtōt bez skaidrim tiseibu fiksējumim. Cik per sovom tiseibom nav ceinejušis angli, cik amerikani! Pim., amerikani ir meklējuši vysus seikumus, kai kontrolēt un irūbežōt prezidenta varu! Tei ir politiska dūmōšona, vysa varbyuteibu apsvēršona. Bet kur ir bejis apsvārts Latgolas pošvaļdeibas vaicōjums? Par taidu tok kongresa lāmumūs ir runa!

Tai pagōtnes klaidas pimeklej nōkūtni: pōrōk centra-lizātō vaļsts vara vede pī apvārsuma utt. Kai redzim, tauta vēļ nabeja izauguse politiskai dūmōšonai un tīsyst-kūs saisteibu izjyutai; tei dreiz īgryma jaunā sabīdryskā apatijā, apolitismā utt., un atseviški darbiniki, saimnī-cyskūs interešu vadeiti, pasivi raudzejōs tikai, kaidi vēji izdeveigōki. Taida ir bejuse myusu tautas gataveiba — montōjums, kas īt leidzi vēļ tagad.

Taida ir Rēzeknes kongresa pīmiņai veļteitūs mate-rialu un rokstu izlase. Kai jau teikts, lai paturātu tū specialū koloritu, kū kotrs atseviškais rakstenš ir nesis,

tī nav pōrkausāti vīnā kūpejā atstōstejumā, bet atstōti nagrūzeiti, saryndojūt tikai atteiceigā seceībā.

Tōlōk masdami tyltu uz Satversmes Sapulci, šōs grōmotas ūtrajā daļā ipasazeisim eisumā vēl ar dažīm svoreigīm nūtykumim un pasōkumim un tī ir:

- 1) Vysu apgobolu kongress Reigā 1917. goda 30. juliā,
- 2) Latvīšu pagaidu nacionalō padūme un
- 3) Tautas padūme.

II DAĻA

NU RĒZEKNES KONGRESA LEIDZ SATVERSMES

SAPUĻCEI

CEĻŠ UZ TAUTAS PADŪMI

Ceļš uz Tautas Padūmi un valsts organizēšanu nav bejis leids un taisns. Lai arī apstākļi bija piteikūši labvēleīgi, jo pamožom bruka Krīvijas un Vācijas imperija un vārti uz pašnūteikšonus bija valā, tūmār pošas tautas orientacija nav bijuse skaidra, un vodūšūs organizaciju ceptīni ir bejuši gryši saskaņojami, seviški pōrejūs apgobolūs. Vīni ir gribējuši Vācijas keizaru, ūtri breivū Latviju breivā Krīvijā u. t. t.

Tai 1917. g. — šys lelūs nūtykumu un pōrvērtēibu gods — ir pagōjis, meklejūt ceļus, veidojūt uzskotus, sasasaucūt. Pīterpijs, Reiga, Rēzekne, Valka — ir golvoni centri, kur rodōs apspriedes, dūmu izmaiņa, pyrmōs organizēšonōs — pyrmī lāmumi par tautas un Latvijas nōkūtni.

Jau 1917. g. martā Pīterpilī nūteik apspriedes Bēglu paleidzeibas organizacijōs, tur latgali uzjam kontaktu ar pōrejūs apgobolu latvišim. Tur dzymst dūma par Latgolas kongresu Rēzeknē, kas nūtyka (pēc jaunō stila) 10. un 11. majā Rēzeknē un kū meš eisumā jau esīm apskatejuši iprikšējā nūdaļā. Kai mes redzējom, šys kongress beidzēs ar svoreigu lāmumu pījimšonu par Latgolas tiseibom un problemom un ar Latgolas pagaidu zemes padūmes izraudzeišonu.

Paraleli tam sova zemes padūme veidōjōs Vydzemē ar centru Valkā un dažu polityskūs nūgrupējumu apvīnōjums Reigā ar nūsaukumu „Demokratiskais bloks“, kai arī strēlniku izpyldu komitejas. Sovas organizacija bija arī Kūrzemei, kas leidgeigi Latgolai vysur figurēja kai atsevišķs apgobols. Kūrzemes apgobola zemes padūme tyka veidōta Moskovā.

Organizacija nu bija, nu vajadzēja tikai sadarbeibu. Bet tei nagōja vīgli. Latgali uz sadarbeibu ir bejuši vyselasteigōki un idealōk nūskaņōti. Pōreji — ir stypri raudzejuši uz sovu personeigū varu un īspaidu, bez

tam tur dziļu plaisu beja radejuse lelō pīsaslišona boļševismam, kaidas, pīm., Latgolā vyspōr nabeja. Meklejūt sadarbeibu, pagōja vyss 1917. gods. Tūmār taida tyka atrosta, kaut ari Reigas strōdniku deputatu izpyldu komitejas vėl arvīn turējōs par sevi.

Par lelōkū kūpejū pasōkumu ceļā uz īcarātū nōkūtnes vaļsti var uzskateit 1917. g. 30. julijā vysu apgobolu konferenci Reigas pilī.

Uz Vydzemes Pagaidu zemes padūmes īrūsynōjumu (kai apgobols Vydzeme ir turējusēs kūpā ar Reigu) 1917. g. 30. julijā sanōce Kūrzemes, Vydzemes, Reigas un Latgolas latvišu nūteicūšū organizaciju priķštōvi, lai lamtu par Latvijas tīsiskū stōvūkli.

Konferencē pīsadaleja: nu Reigas sabīdryskūs organizaciju padūmes 7 pōrstōvi, Reigas strōdniku deputatu padūmes 6, Latvijas strōdniku, saldatu un bezzemniku padūmes 3, Apvinōtūs latvišu strēlniku bataljonu izpyldu komitejas 8, Vydzemes pagaidu zemes padūmes 6, Reigas pīlsātas dūmes 6. Kūrzemes pagaidu zemes padūmes (tū beja īvēlējuši bēgli Moskovā) 6, Latvišu strēlniku pulka Latgolas sekcijas 8, Latvišu zemniku savīneibas 1 un vėl pa 1 nu pōrs seikōkom organizacijom.

Konference ir pījāmuse šaidus lāmumus:

1. Latvijas tautai ir pilneigas pošnūteikšonōs tīseibas,

2. Latvija ir nadoloma un tei apjam Dīnvydvydzemi, Kūrzemi un Latgolu,

3. Latgolai, kaj seviškai Vydzemes sastōvdaļai, ir pilneiga pošnūteikšonōs tīseiba vysōs vītejōs pošvaldeibas, administrativōs, volūdas, školu un bazneicas lītōs.

4. Latvija ir politiski autonoma vīneiba Krīvijas demokratiskā republikā.

5. Lykumdūšonas, izpyldu, tīsas vara un vītejō pošvaldeiba atsarūn Latvijas tautas un jōs Satversmes sapulces rūkōs, kuru īvēlej vyspōrejōs, vīnleidzeigōs, aizklōtōs un proporcionalōs vēlēšonōs.

6. Konference protestej pret aneksijom un vyspōri pret kotru mēginōjumu nūteikt Latvijas voi tōs sastōvdaļu vaļsts tīsiskū stōvūkli un rūbežas bez Latvijas tautas ziņas un pīkrīšsonas.

Taidi ir 1917. g. 30. julijs vysas Latvijas pōrstōvu konferences lāmumi. (Sal. Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados, A. Bilmaņa red. 1928. g. 56. lpp.)

Skaidreibas lobā te ir jōpīzeimōj pōrs vōrdi par tō laika jēdzīni „Vydzeme“. Vydzeme ir jauns vōrds. Tys ir automatiski lykts vacōkō vōrda „Livonija“, kas sovukōrt stōvēja senō Latvijas resp. Latgolas vōrda vītā. Livonija aptvēre tagadejū Vydzemi un Latgolu, un tai ari šōs konferences lāmumūs runoj par Latgolu kai Vydzemes sastōvdaļu, paskaidrojūt ar sevišku pīzeimi, ka Latgola aptver Daugovpiļs, Ludzas un Rēzeknes apriņķus Vitebskas guberņā.

Šymā konferencē taipat kai ari tautas padūmē vaļsts ir dūmōta konstruēt nu apgobolim, un te figurej apgobolu pōrstōvniceibas. Zeimeigi, ka priķšlatvijas laikā Zemgale kai apgobols nikur nāfigurej. Tei izavērza tikai vālōk sakarā ar vėlēšonu lykumu izstrōdōšonu. Vacī apgoboli ir Kūrzeme, Vydzeme, Latgola. Tai tys ir ari šymā konferencē. Pi kam Latgolas problemas etc. pareizi saprostas, un vysas Latvijas pōrstōvi tōs ir akceptējuši taidā veidā, kaidā tōs ir izteiktas Rēzeknes kongresa lāmumūs.

Te vėl eisumā jōpīzeimej, ka vysur un vysūs kongresūs priķšlatvijas laikā Latgolas problemas un Latgolas tiseibas ir uztvartas kai poša par sevi saprūtama un respektējama lita, kai pyrmais nu sadarbeibas priķšnūteikumim.

Pēc šōs 1917. g. 30. julijs konferences Reigas pili polityskō darbeiba uz laiku it kai apseikst. Jauņs impulss rūnās tikai tod, kod tō poša goda 1. un 2. oktobrī nu bēgļu paleidzeibas un cytom organizacijom Pīterpili izaug Latvišu pagaidu Nacionalō padūme.

Tū ir radejušas jau masas, bet gon tikai 20 de-

legati. Nu latgalim tur pīsadolā Fr. Trasuns, Vl. Rubuļs, P. Lazdāns un vēlāk veiskups J. Rancāns u. c. Šei Pagaidu nacionalō Padūme strōdōja 1917. g. beigōs un 1918. g. sōkumā un beja nūlāmuse sauktis par Tautas padūmi un izsludynōt Vydzemi, Kūrzemi un Latgolu par autonomu valsts vineibu, bet šōs Pagaidu nac. padūmes darbeibu naatbalsteja Vydzemes zemes padūme un dažas cytas grupas, un tai lita sekmeigi navarēja it uz prišku, koleidz Meierovics dabōja atbolstu pi angļu valdeibas. Šys atbolsts beja lels impulss sadarbeibas radeišonai — un tūreiz idealisma tūmār ir bejis vairōk kai tagad pi vysaidom trymdas „nacionalajom padūmem“ un taml. — un tai tei gaideitō sadarbeiba pamozam ari rodōs.

1918. g. ūtrajā pusē laimes rots ir sōcis grīztis par lobu Latvijas idejai un nūorganizēšonai.

Lels nūtykums beja. kod 1918. g. 23. oktobrī Anglijas ōrlitu ministrs Balfours paziņōja, ka leidz mīra nūslēgšonai, Anglija atzeist Pagaidu nac. padūmi par Latvijas valdeibu un 11. novembrī Meierovicu jau pījēme par Latvijas pagaidu valdeibas (kuras vēl eistineibā nabeja — vysmoz formali nabeja) diplomatiskū pōrstōvi pi Anglijas valdeibas. Tys beja ōrkōrteigi lels īgyvums un pamudynōjums Latvijas valsts dybynōšonai.

Tai pa šū sarausteitū ceļu mes esim nūklivuši leidz Latvijas valsts priksvokoram, leidz pilneigai kūpejōs volūdas atrasšonai storp apgobolim un dažaidim nūgrupējumim.

1918. g. 17. novembrī Reigā nūtyka jauna politiskūs nūgrupējumu un apgobolu pōrstōvu apsprīde, un tei vīnōjōs par leidzšinejōs Pagaidu nacionalōs padūmes un „Demokratiskō bloka“ apvīnōšonu vīnā it kai parlamentā — Tautas padūmē. Taj rodōs Tautas padūme.

Tautas padūme

rodos 1918. g. 17. novembrī. Tū radeja apgobolu pōrstōvniecības un tī politiskī spāki, kuri beja dorbōjušīs ipriķšejūs sagatavōšonas godūs.

Tautas padūmē īgōja:

I Nu Reigas un Vydzemes apgobola:

1. Zemniku savīneiba	ar 13 pōrstōvim
2. Latvijas soc. — dem.	„ 10 „
3. Latvijas demokrati	„ 5 „
4. Latvijas radikaldemokrati	„ 4 „
5. Socialisti revolucionari	„ 3 „
6. Latvijas republikani	„ 1 „
7. Latvijas nac. demokrati	„ 2 „

Kūpā 38 pōrstōvi

II Nu Kūrzemes apgobola 21 deputats resp. pōrstōvs.

III Nu Latgolas apgobola 18 pōrstōvi. (Zemgale kai apgobols te vēļ nāfigurej).

Taitod Tautas padūme nabeja tautas vālāta īstōde, bet sastōvēja nu apgobolu pōrstōvim, kas komplektējōs nu dažaidom organizacijom.

Tautas padūmes platformas teksts vysā pilneībā pošlaik nav piejams, bet nu izvylkumim radzams, ka tur ir bejušas ītvartas ari Latgolas problemas, jo Tautas padūme pa daļai ir sastōdeita uz apgobolu principa — Latgola un Kūrzeme uzastōj kai atsevišķi apgoboli — un pa daļai uz politiskū partiju un minoritašu pōrstōvu principa.

Tautas padūmes protokoli un „stenogramas“ pošlaik nav piejami, bet nu Latgolas pōrstōvu runom Satversmes sapulcē* ir radzams, ka Tautas padūmē Rēzeknes kongresa lāmumi ir bejuši pilņeigi akceptāti, ka tī ir itylpuši kai vīnōšonōs nūteikums pi Tautas padūmes sastōdeišonas.

Par Tautas padūmes darbeibu eistu stenogramu nav. Taidas ir sastōdeitas pēc Tautas padūmes sēžu atreferē-

jumim laikroktūs. Taitod — nu latgaļu veidūkļa myusim vyslobōkais olūts byutu bejis „Latgolas Vārds“ nu 1919. un 1920. goda. (Latgolas Vārds taisni tod sōk izīt, kod sōkōs aktivōkō Tautas padūmes darbeiba, t. i., 1919. g. julijā). Bet šys laikroktsts nav piejams, un vyss šys apskots par Tautas padūmes laiku, kū te losom, ir tikai savinōjuma lūceklis storp Rēzeknes kongresu un Satversmes sapulci un reizē eiss politiskūs nūtykumu pīminējums, lai roksturōtu, kai atsasteisteja myusu valsts pyrmajōs dīnōs.

Taitod — kod Tautas padūmes platforma beja pījimta, kod Latvijas sabīdryskī un politiskī spēki beja apvīnōti, varēja radeit Latvijas valsti. Tei tyka proklamēta 1918. g. 18. novembrī.

Un jau 19. novembrī tyka radeita pyrmō Latvijas valdeiba. Vysu Tautas padūmes laiku par ministru prezidentu beja Kārlis Ulmanis. Jō valdeibas ir bejušas nu 19. 11. 1918. — 18. 6. 1921. (Pēc pa vysu atlykušū Satversmes sap. laiku un pōri tam ir Meierovica valdeibas — t. i., nu 19. 6. 1921. — 26. 1. 1923.)

1919. gods ir ceīņu gods. Valdeibas bēgšona uz Līpōju, ceīņas ar vōcu atlykušajom armijas vīneibom, ceīņas ar Bermontu un boļševikim. Tys vysim zynoms, pi tō nasakavēsīm, kaut gon meš nadreikstīm vysmoz ar kaidu vōrdu napīminēt tū lelū varūneibu un užauperēšonu, kū tyukstūšom myusu tāvu zemes dāli atdeve sovai dzimtainei leidz ar sovū dzeiveibu, lai Latvija toptu breiva.

1920. g. ceīņas beja pabeigtas, dzimtaine klīva breiva, un varēja turpynōtīs mīreigs valsts ceļšonas un veidōšonas dorbs. Un tai ka šōs grōmotas uzdavums ir sekōt taisni Latgolas vaicōjumim valsts politiskajā atteisteibā un dorbā, tod tōlōkōs ryndōs otkon vērssim skotu uz Tautas padūmi un Latgolas pōrstōvim, kas tymā dorbōjōs.

Zīņas ir fragmentaras, tōdēļ jōapsamīrynoj tikai ar dažom vyspōrejom konturom.

Kai jau augšŃk mynāts, Latgola Tautas padūmē īgŃja kai atsevišķs apgobols, kam beja paradzātas 18 vītas.

Kas tod delegēja Latgolas pŃrstŃvus? Nikaidas cytas kaut cik autoritatīvas īstŃdes tur nabeja kai tikai Rēzeknes kongresā īvālātŃ Latgolas pagaidu zemes padūme un nūgrupējumu sŃkumi. Voi šŃs pagaidu zemes padūmes nalicīnoj, ka sŃkumā Latvija īr bejuse dūmŃta kai decentralizēta valsts ar apgobolu dūmem un delegatu parlamentu? Vysmoz Latgola tū tai īr gribējuse. Un Latgolas pagaidu zemes padūme syuteja sovus pŃrstŃvus uz vysaidīm kongresīm un, laikam, ari Tautas padūmi.

Kotrā ziņā latgaļu delegati tur beja, un pi Tautas padūmes radeišonas par taidu klŃt beja Stanislavs Kambala, kas pīsadaleja Latvījas proklamēšonas aktā kai prezidīja lūceklis un vālŃk Tautas padūmē ījēme sekretara vītu. Nu Latgolas pŃrstŃvīm Tautas padūmē īr dorbŃjušīs Fr. Trasuns, V. Seile, Od. Turkopuļs, Jezups Trasuns, PŃvuls Laizāns, Ontons Laizāns, Jezups Kīndzuļs u. c. par kurīm pošlaik dati nav sameklejami.

Tautas padūmes dorba laiks nav bejis mīreīgs. Uz laiku tŃs pamati pat tyka sašķūbeiti ar tū, ka nu tŃs īzastŃja socialdemokrati. (LīpŃjas laiks). Un otkŃn radzams — jo Tautas padūme byutu bejuse veidŃta tikai uz apgobolu principa, tod soc. dem. navarātu īzastŃt un dorbū traucēt, bet jī īgŃja kai partija un beja naatkarīgi nu apgobolīm.

Tautas padūmes dorbs klīvis aktivŃks Ńu 1919. g. jūlija, kod sēdes sŃka nūtikti Reīgā. Tautas padūmei pīkryta uzraudzeiba par valdeibas darbeibu un ari lykumdūšonas dorbs. SvoreīgŃkī lykumi, kas Tautas padūmē tyka pījīmti, beja Lykums par pogostu pošvaldeibŃm, par tīsom, par policiju, par pīlsātu dūmem, par nūdūklīm, par naudas sistemu, par īzgleiteibas lītŃm u. t. t.

Tautas padūmē īr fiksāti ari vairŃkī latgalīm svoīreīgi lykumi kai, pīm., par latgaļu dialekta tīseibŃm skūlŃs un īstŃdēs u. c.

Bez tam Tautas Padūmes platformā, kŭ skaita par pyrmŭ Latvijas satversmi, beja itvarti Rēzeknes kongresa lāmumi par Latgolas tiseibom.

Bet lai ari cik svoreigi ir lykumu un reikōjumu fiksējumi, tŭmār šōs grōmotas mērkis nav tikdaudz sekōt šūs lykumu sausajam, nadzeivajam burtam, (šaidus uz Latgolu atteicŭšūs lykumus leidz ar vysu Latgolas lītu departamenta fiksējumu mes varim atrast lykumu un reikōjumu krōjumūs), bet svoreigs ir tys dzeivais gors, kaidš vaļdeja ap atteiceigūs lykumu pījimšonu un izvesšonu dzeivē, un šū goru mes varim redzēt tikai steno gramōs un tō laika presē, bet tys, dīmžai, nav pīejams.

Pīmiņūt Tautas padūmes darbeibu, ir jōnūrōda, ka Tautas padūme zemes lītom nav pīsaskōruse. Šys smogais vaicōjums ir atstōts Satversmes sapulcei. Radeit eistŭ parlamentu beja golvonais Tautas padūmes uzdevums. 1919. g. 19. augustā Tautas padūme pījēme vēlēšonu lykumu par Satversmes sapulces īvēlēšonu 150 deputatu sastōvā, kŭ izrauga Latvijas īdzeivōtōji, sadaleiti 5 vēlēšonu apgobolūs. — Tai otkon Latgola, kas sastōda apm. 1/3 īdzeivōtōju, daboj 1/5 deputatu! —

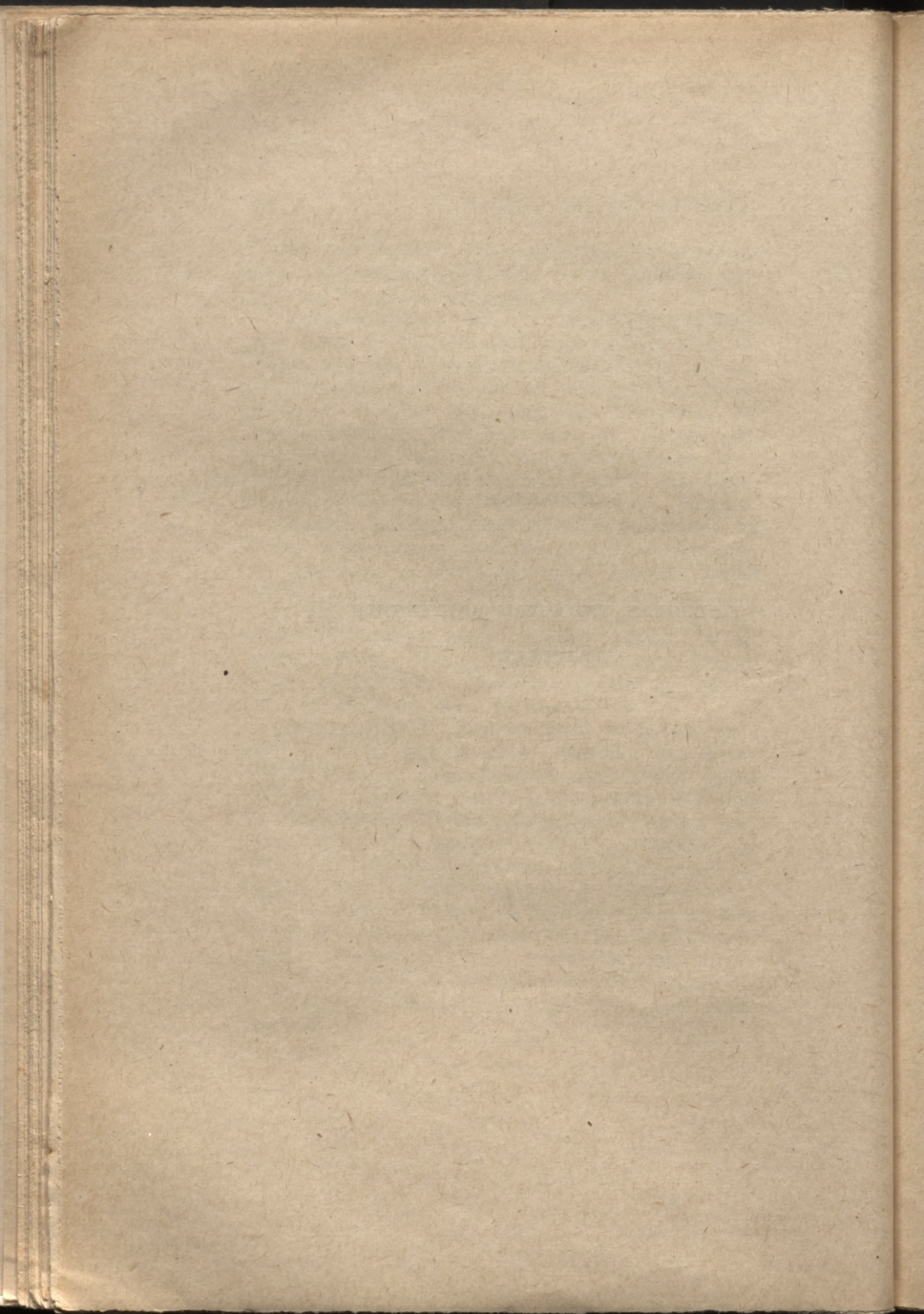
Leidz kŭ 1920. g. janvarī bolševiki nu Latgolas beja padzeiti, Tautas padūme izvede vēlēšonas. Tōs nŭtyka 1920. g. 17. un 18. aprilī. Vēlēšonu gaitu Latgolā samārā lelā mārā ir īspaidōjis tys, ka Latgolas apgobolam beja īcalts sovs „gubernators“ — apgobola priksņiks Andrejs Bērzīšs, kam beja lela administratīva vara un teiksōna par īrēdnim un policiju. Tōļōk vēlēšonas īspaidōja ari vēļ militarō vara, jo Latgolā skaitejōs izjāmuma stōvŭklis, tŭmār — vēlēšonas nŭtyka, un kaut ari Kempa saroksts šur un tur beja aizligts, tŭmār ari jys beja leidzi pī īvālātajim Latgolas pōrstōvim Satversmes sapulcē.

Kai Latgolas lītas rysynōjōs Satversmes sapulcē, par tŭ myusim ir vysbogōtōki materiali. Un tī sekoj nōkušajōs nūdaļōs.

III DAĻA

LATGOLAS VAICŪJUMI SATVERSMES

SAPUĻCĒ

I

**LATGOLAS PŪRSTŌVI SATVERSMES
SAPUĻCE**

Satversmes Sapuļces laiks, 1920. 1. V — 1922. 3. XI, jaunŏkajai paaudzei ir svešs un napazeistams. Nu tŏ laika politiskajim darbinīkim daudzi jau ir viņā saulē, cyti aiz dzelža aizkora, cyti tŏlajā Rītumu pasaulī, un, aizejūt godim, izseikst ari atmiņu krŏjums.

Uzajāmūt pīnŏkumu kaut ku raksteit, rodŏs pŏrdūmas.

Vacūs darbinīku atmiņas ir skaists un interesants materials, bet — kai jau vyspŏri atmiņas mādz byut — tymŏs ir daudz subjektīvu uzskotu, veidūkļu un cytu napiļneibu, tai ka pat pi vysobjektīvŏkŏ tālŏjuma vīnas personas atmiņas navar uzskateit par atteiceiga laika pūsma vēsturi.

Un jŏjam vārā, ka divi ar pusi godi garais Satversmes Sapuļces laiks ir bejis vīns nu intensīvŏkajim par-

Kod 1952. g. pagŏja 30 godi nu Latvijas republikas satversmes pijimšonas, „Latgolas“ redakcija un ari vairŏki sabīdryski darbinīki grīzēs pi manis, lai es nu Latgolas veidūkļa apgaismŏtu šū laikmetu un parŏdeitu, kai rodŏs pyrmais Latvijas parlaments, kaidi Latgolas pŏrstŏvi tur dorbŏjŏs un kai, ceļūt kūpejū valsti, tur tyka rysynŏtas Latgolas problemas. Tys beja lels uzdavums, bet tai ka ari muni sabīdryskī pīnŏkumi praseja pēc tyvŏkom šŏ laikmeta studijom, tod es šū pīnŏkumu uzajēmu, un sekojūši roksti ir ilgŏka laika pētejumu rezultats, kas daleji beja pasarŏdejis presē (laikrokstūs „Latgola“ un „Dzeive“) 1952. un 1953. godā.

lamentariskŃs darbeibas un nŃtykumu laikim, kaidi tikai var byut tautu vŃsturē, un ari myusu tautas raibajā vŃsturē tys ir interesantŃkais politiskŃs augšonas, uzskotu veidošonŃs un demokratiskŃs lykumdŃšonas laiks.

TŃdēļ šŃ roksta autoram lels beja priks ipasazeit ar šŃ laiku navys pēc vacŃs darbinĳku atmiņom, bet gon pēc tŃs materialu bogŃteibas un vyspuseibas, kaidu dŃd sēžu stenogramas, kur nŃtykumu gaita un debates ir pĳraksteitas vŃrdu vŃrdā un kur AugstŃ Sapulķe pasarŃda taida, kaida tei ir bejuse, nikŃ naatjamŃt un nikŃ napĳlikŃt. ŠķŃrstŃt tŃs daudzŃs tyukstŃšas loppušu, kŃ aptver sēžu protokoli, Satversmes Sapulķes lŃcekli myusu ocu priškā nŃstŃj ar vysim tŃ laika uzskotim un atver pĳlašu lŃgu uz tŃ laika dzeivi un nŃtykumim.

Mādž saceit, ka valŃkŃs paaudzes tĳsoj priķšgŃjējus. BāgŃt nu šŃs tĳsas, cylvāki, sevišķi politiki, palaiķam aizpleivuroj sovus uzskotus un reiceibu. TŃmār dorbi un fakti palĳ pyrmolŃtŃs, un pagŃtnes pētnĳka uzdavums ir nu pyrmolŃtu materialim rast pareizu lĳtu nŃrises ainu.

ŠŃ roksta nŃlyuks nav tĳsŃt pagŃtni un tŃs darbinĳkus. Ari dažu lobu klaidu byŃs jŃpĳdŃd un jŃatstŃj aizmērsteibai. ŠŃ roksta autors pyrmā kŃrtā gryb paturēt acĳ tŃ lelŃ dorbu, kŃ Satversmes Sapulķes lŃcekli ir veikŃši, ceļŃt un nŃstabilizejŃt myusu demokratiskŃs 18. novembra Latvĳas ĳkŃrtas byuteibu. TŃļŃķ autors gryb izceļt tŃ degsmi un idejiskŃ spāku, ar kuru **gŃlvonĳ vŃdŃši darbinĳki** ir pŃrvarējuši seikŃs un savteigŃs politiskŃs kaisleibas, paceļŃt Latvĳas valsti un latvišu tautu par leidzvērteigu lŃcekli Rĳtumu demokratĳu saimē.

Ar tŃ mes varim pŃrĳt pi golvonŃ vaicŃjuma, kai rodŃs Satversmes sapulķe un kaidi Latgolas pŃrstŃvi tur dorbŃjŃs.

Tautas padŃme par sovu golvonŃ uzdavumu beja sprauduse cik vĳn ĳspējams Ńtri pĳĳimt lykumu par Satversmes sapulķes ĳvēlēšonu. Taidš ari tyķa pĳĳimts

1919. g. augustā. Bet ūreji nūtykumi kavēja šo lāmuma realizēšonu, un vēlēšonas varēja nūtik̄t tikai 1920. g. aprīlī, kod Latvijas teritorija beja atbreivōta. Ari pi tō, lai Tautas padūme nūgaideitu ar vēlēšonu izvesšonu, ko-leidz Latgola tiks atbreivōta, Tautas padūmē asūšim Lat-golas pōrstōvim ir vajadzējis pīlikt daudz pyuļu. Bet Tau-tas padūmē sasapraššona un sadarbeiba ir bejuse loba, un tōdēļ ari ar vēlēšonom tyka nūgaideits.

Izejūt uz Satversmes sapulces vēlēšonom, Latgolas apgobolā ir bejušas radeitas šaidas partijas:

1. Latgolas kristeigu zemnīku savineiba Franča Tra-suna vadeibā (oficiozs „Latgolas Vōrds“), Satversmes sa-pulcē 4 pōrstōvi.

2. Latgolas ļaužu partija Franča Kempa vadeibā (dy-bynōta 1916. g.), Satversmes sapulces vēlēšonōs vairōkūs iēcērkņūs aizligta, īgyvuse tikai 1 mandatu.

3. Latgolas zemnīku partija Satversmes sapulcē ar Hugo Ceļmiņu prikšgolā un Latgolā nūvītōtō garnizona atbolstu dabōja 17 mandatus, bet 1922. g., t. i., uz pyrmū Saeimu — tikai vīnu (Vl. Rubuli) — officiozs „Lagalīts“

4. Dorba partija — Jezupa Trasuna vadeibā — cik zy-noms — 3 mandati. Partijas organs — „Jaunō Straume“ (sōc izīt tikai 1921. g.)

Taidaš beja Latgolas partijas. Un kaida beja tautas gataveiba? Vēlēšonu litōs tauta vēļ ir bejuse ābecneica, tōdēļ ari vēlēšonu rezultatu navarim jimt kai eistu pī-rōdejumu tautas uzskotu skaidreibai un grybai. Tur daudz kū nūsaceja apstōkli un situacija. Tūmār, kaut ari vōji iz-teikta, vēlēšonas beja un palyka „tautas gryba“, izteikta caur sovīm politiskajim nūgrupējumim. Cik šī nūgrupē-jumi stabili un specifiski, tys ir otkon vaicōjums, kas praseis dažus vōrdus.

Latgolas partiju sōkumam ir vairōk gadejuma rak-sturs kai nūteikta diferencēta ideologija. Tauta vēļ pō-rōk nadiferencēta un dzeives līmiņa un uzskotu ziņā vīnveideiga. Tautā volda pyrmā kōrtā religiskōs intere-ses un tōļōk — latgaliski nacionalī ceptīni.

Taidā veidā rūnās vaicējums, kura tod nu grupom stōv tyvōk tautas intereseim? Kura stōv tyvōk tautas prasēibom?

Ari uz tū precēzas atbēldes cytaidi navar dūt, kai tikai nūrōdūt — kotra Latgolas partija ir tyva Latgolai, kas nas 1917. g. kongresa ideologiju. Un šū 1917. g. Latgolas kongresa ideologiju vairōk voi mozōk ir nasušas vyses Latgolas partijas, un nasušas na tikai Satversmes sapulcē, bet ari vālōk sekōjušōs Saeimōs. Taitod Latgolas partiju byuteibu nūsoka navys tūs nūsaukumi, bet šūs partiju atteiceiba pret 1917. g. kongresa lāmumim. Ka šī lāmumi beja tī, par kurim beja jōsaceinej, tys beja pats par sevi saprūtams, un atškireiba storp partijom beja tikai taktikas vaicējumūs un vodūšūs personeibu raksturā.

Tai ka Satversmes sapulces laikā ir gryuši runōt par kotras atseviškas Latgolas partijas ceptinim un lelōs lēnijōs tī ar mozim izjāmumim vysi ir gōjuši vinā vērzinī, tod tūrpmōkajā apskotā es reikōšūs tikai ar vodūšajōm personom un vysu grupu deputatus saukšu vīnkōrši par „Latgolas pūrstōvim Satversmes sapulcē.”

Un kai tōlōk redzēsīm, tys ari ir pilneigi dybynōti. Na partijas, na partiju programa un tūs doktrina nūsaceja Latgolas pūrstōvu darbeibu, bet gon vīneigi vodūši Latgolas polityskī darbinīkī un vodūšō Latgolas sabīdryskō dūma. Taidā veidā vodūši darbinīkī beja tautas interešu sinonims. Un nav breinums, ka naatkareigi nu partijom ap Franci Trasunu stōvēja 18 Latgolas pūrstōvi (storp tīm ari vīns Kūrzemes katōls), kas sastōdeja gondreiz vyses Latgolas resp. latgaļu pūrstōvus.

18 pūrstōvi, tys ir lels spāks. Tur ir reprezenteita vysa Latgola. Tur ir Latgolas absolutō majoritate, tur ir vysa Latgolas sabīdryskō dūma.

Tōdēl, kai teikts, tōlōkā apskotā nasavadeisim nu partijom un partiju veidūklīm, bet gon vodūšom personeibom, nu Latgolas sabīdryskōs dūmas un nu tō, kaidas polityskōs problemas Latgolas sabīdryskō dūma vodū-

šajom personom uzlyka. Tāds lai ir myusu gājīgs cauri Satversmes sapulces darbeibai, kur sova vēsturiskō lūma pikryta arī Latgolas pōrstōvim.

Alfabetiskā kōrteibā Latgolas pōrstōvi Satversmes sapulcē ir bejuši šaidi (jo kaidis sarokstā nav ticis atrosts, par tū lyudzu pīdūšonu):

Bycāns, Donōts
Jozāns, Heliadors
Kambala, Stanislavs
Kemps, Francis
Kindzuļs, Jezups
Kōtāns, Pīters
Kursītis, Stanislavs
Laurinoviča, Apolonija
Laizāns, Ontōns
Laizāns, Pōvuls
Lazdāns, Pīters
Laurinovičs, Jezups
Pabērzs, Jurs
Rubuļs, Jōņs
Rubyns, Ontōns
Seile, Valerija
Skangeļs, Nikolajs
Svāguļs, P.
Trasuns, Francis
Trasuns, Jezups
Turkopuļs, Odums
Velkme, Ontōns
Zadvinskis, Pīters

Latgolas pōrstōvi ir leidza darbōjušīs šaidōs Satversmes Sapulces komisijās:

- 1) Agrarlītu komisijā: J. Kindzuļs, J. Rubuļs, D. Bycāns, O. Turkopuļs un N. Skangeļs.
- 2) Amnestiju: St. Kursītis un O. Velkme.
- 3) Ūrlītu: J. Pabērzs.
- 4) Pīprasejumu un interpelaciju: Trasuns.
- 5) Finanču: Fr. Trasuns.
- 6) Juridiskajā: O. Laizāns.
- 7) Socialās lykumdūšonas: J. Trasuns, A. Laurinoviča un P. Laizāns.
- 8) Pašvaļdeibu: St. Kambala, P. Lazdāns un O. Turkopuļs.
- 9) Tērdzniceibas un ryupniceibas: Laizāns un Fr. Kemps.
- 10) Kara lītu: J. Rubuļs.
- 11) Izgleiteibas: V. Seilē un P. Kōtāns.

Stanislavs Kambala ir bejis Satv. Sapulces viceprezidents.

Aktivōkī komisiju runōtōji ir bejuši: V. Seile, J. Kindzuļs un Fr. Kemps. Fr. Trasuns ir runōjis bi kotra lypumprojekta, naatkareigi nu komisiju uzdavumim.

Satversmes sapulces laika vaļdeibōs Latgolas pūrstōvi ir bejuši reprezenteiti lūti vōji. Kaidu laiku Valerija Seile ir bejuse izgleiteibas ministra bīdre un Jezups Kindzuļs īkšlītu ministra bīdrs. Tys ari vyss. Lelōkī Latgolas spāki pi vōrda nava laisti. Vyspōri Satversmes sapulces laikā Latvijas pūrvaļdē (tik pat labi tys atsateic ari uz vālōkim laikim!) nikaidas sevišķas varas un svora latgalim nava bejis. Vysu nūsaceja tikai pōrnūvodu koalīcija, ar tū ari izskaidrojams lelais vysaidu Latgolai nalabvēleigu lāmumu un lykumu byrums. Bet ar tū nav saceīts, ka Latgolas pūrstōvi nabyutu ceinejušīs efekteigi. Jī ir darejuši, kū varējuši, tikai konjunktura nav bejuse labvēleiga.

Pōrlaižūt skotu par Latgolas pūrstōvu sarokstu, vys-

pirms jōkonstatej, ka vālōk sabidriskā dzeivē ir pazeistami tikai apm. puse nu mynātajim, un arī nu šos puses kai aktīvi politiski darbinīki paliks vēl tikai puseite, Tys mums rōda, cik patiseibā mozs ir bejis Latgolas lītu ceineitōju kadrs. Un tū labi aplīcynoj arī Satversmes Sapulces stenogramas. Jo, pīm., Fraņča Trasuna runu skaits Satv. Sap. snādzās pi 200, tod dažīm cytim tūs ir ap pōrs dučim, bet vysam vairumam nivīnas! Tōdēļ arī lai laseitōji najam ļaunā, ka turpmōkā apskotā dažas personas tiks daudzynōtas vysai biži un kaida daļa tiks pīmynāta tikai paratam. Ar tū nav dūmōta galeīga apliceiba tam, cik kurais sabīryskō dorba ir veicis, bet gon tikai roksturōjums tam, cik kurais ir saradzams, raugūtīs caur Satversmes Sapulces stenogramu lūgu.

FRANCIS TRASUNS

1864. — 1926.

Daudzynojūt Satversmes Sapulces darbinīkus, pyrmā kōrtā ir mynams Latgolas Kristeigūs Zemnīku Savīnības liders, bazneickungs Francis Trasuns.

Ir svoreigi navīn tys, ka jys ir bejis golvonais Latgolas runōtōjs, bet svoreigi ir piminēt tū, kū par jū ir sacejis pyrmais Latvijas prezidents J. Čaktse. Prezidents Čakste pats ir bejis plaša vēriņa vaļsts veirs, un Fr. Trasunu jys ir skaitejis par vīnu nu ivārojamōkajim Latvijas vaļsts veirim ar plašom zynōšonom, smolku taktu, dziļu idejisku degsmi un drūšu, naatlaideigu stōju. Šūs ryndu autoram priks beja tū dzērdēt nu prezidenta Čakstes pīdareigajim.

Saprūtams, ka šos Trasuna īpašības var vārēt arī tagad ikvins, kas losa Satv. Sap. protokolus, un vāroj, cik mīreigs un lītišks Fr. Trasuns ir palicis arī tod, kod

kaisleibas ir sŃkušis vŃreitīs pylnā mutulī un politiskŃ mozgŃšŃnŃs ir gŃjuse pylnā spākā.

Kai reši kurais Fr. Trasuns ir paturējis acīs vysas Latvijas intereses, sovas dzymtŃs Latgolas vajadzēibas un sovas katŃliskŃs Bazneicas pozēcijas. Jys ir nanūgurstūši runŃjis gondreiž kotrā sēdē, un jŃ argumenti arvin ir interesanti un lētiški. Vysom jŃ runŃm ir dziļas pŃrlēceibas un personeibas zēimūgs, un vysom cauri speid jŃ lelŃ dzimtēnes un taisneibas mēlesteiba. Un tūmār jŃ ceīņa un dzeives ceļš ir bejis tragisks. Jys ceinejŃs par Latvijas apvinŃšŃnu, mŃceja Latgolai pazeit pŃrnūvodnikus un sajēme sitēpus nu pŃrnūvodnikim. Jys ceinejŃs par Latgolas tēseibŃm, mŃceja pŃrnūvodnikim pazeit un saprast latgaļus un sajēme sitēpus nu latgalim, un beidzūt jys ceinejŃs par katŃļu Bazneicas lētu, un sajēme sitēpus ari nu tŃs . . .

Rokstūt šŃs ryndas, atmiņā ataust kaida jŃ fabula — videjŃ un vacŃkŃ paaudze zyna, ka Fr. Trasuns beja ari lŃbs fabulists. Beja jam fabula par suni Rozbu. Tys bejis „suņš kai guņš“, mŃjas sorgs, lūpu sorgs, paleigs gonam, paleigs saimineicai, paleigs bārnim, paleigs saiminēkam. Tikai nivēns jam nava pateiceigs: syt jū goni, syt saimineica. syt vysī; un tikai tod, kod jŃ vairs nav, sajyut vysī, cik lŃbs kolps jys ir bejis.

Ari Fr. Trasuns vŃrda vyslobŃkajā nūzeimē ir bejis Latgolas un Latvijas Rozba. Jys ir ceinejis politiskā laukā, strŃdŃjis literatūrā un veicis sabēdryskū dorbu. Kai vēns nu ratajim jys ir dzili izpratis politiskŃs reiceibas nūzeimi un konsekvences un vysstyngrŃk stŃvējis par sovu idejiskū pŃrlēceibu. JŃ personas daudzpuseiba ir lŃvuse jū iztulkŃt pēc laika gaumes un lozungim, tūmār jŃ reiceibas konsekvence lēcynoē, ka jys ir bejis lelŃkais Latgolas dāls, vīnmār dzili uzticeigs Latgolas tradēcijŃm.

Biografiski dati par Fr. Trasunu ir šaidi:

dzimis 1864. g. Rēzeknes apr., Sakstagolā. MŃcejis Jel-

govas gimnazijā un Pīterpiļs kat. goreigā seminarā, kūr beidzis ar magistra gradu. Strādājis vairākās gimnazijās par kapelanu un bejis goreigā seminara profesors. Nu 1900. — 1905. g. izdevis „Katōļu Daugavas Kalendaru“. 1909. g. sastādejis un izdevis losomū grōmotu „Školas

dōrzs“. Nu 1906. — 1907. izdevis avīzi „Auseklis“, vēlāk strādājis „Dryvā“ (1908. — 1917.), „Latgolas Vōrdā“ (1919. — 1924.) un „Zemnīka Bolsā“ (nu 1925. g.) 1924. g. izdevis fabulu krōjumu ar nusakumu „Fabulas“. Sastādejis „Latvišu volūdas gramatiku“ (1921. g.) un ābeci, sarakstējis dramu „Nūgrymušō piļs“ un devis daudz apcerējumu presē. Bejis Tautas Padūmes un Satversmes Sapulces lūceklis un deputats I und II Saeimā. Miris 1926. g.

Fr. Trasuna runu raksturŃjums

Lelais Fr. Trasuna runu daudzums, kŃ jys ir sacejis Satversmes Sapulčē, ļaun labi īsavērt, kaidas tŃs ir bejušas, voi, cytim vŃrdim sokŃt, dŃd lobu īspēju redzēt, kŃ jys ir gribējis saceit un par kŃ jys ir ceinejis.

Kai nu stenogramŃm radzams, jŃ runas nav laseitas, bet runŃtas. Navarātu saceit, ka tŃs ir retoriski elegantas — ciceronisku runu Satversmes Sapulčē vyspŃri nav bejis, bet tŃmār jŃ runas ir originalas, interesantas un bogŃtas sovā saturā.

LosŃt Fr. Trasuna runas, izjyutama idejiskŃ skaidreibā un ir radzams, ka jys golvonā kŃrtā **ir vedis idejisku ceīņu**, karŃjis gora īrŃchim. Jys nav nŃsadorbŃjis ar seikumim, bet vīnmār koncentrējis uz apsprižamŃs lŃkumu goru un byuteibu. Tys jŃ raksturoj kai lelu un dziļu parlamentariti. Jys kritizej vysu, kas kritizejams, nasa-beidams ari pats nu kritikas, bet jŃ kritikai nav personeigu motivu. Nikod jys nav jēmis vŃrdu, lai maklātu „personeigu kaški” un skolŃšonŃs, un pat nav atbīldējis tod, kod nu sovīm tautīšim ir kengŃts par Latgolas seperatistu. Kas laseis stenogramas, redzēs, cik augstu jys ir stŃvējis pŃri vysaida veida personeigim streidim un ka jys nikod nav bejis īvalkams uz latgaļu sovstarpejŃ mozgŃšonŃs! Šaida vērīņa politiku Latgolai ilgi nav bejis, un ilgi byus jŃgaida, kod vēl taidi rassīs.

Trasuna runas ir litiškas. TymŃs ir lels faktu daudzums, un tymŃs arvīn ir lobs apstŃkļu apgaismŃjums atteiceibā uz apsprižamīm lŃkumprojektim un tŃs izvesšonu dzeivē. Jys ir daudz runŃjis par civilauleibu un civilaktu reg. lŃkumu, par pošvaļdeibu lŃkumim un Latvijas republikas Satversmī. Vysur jam sovs veidŃklis, raugŃtīs nu Latgolas un Bazneicas interesem. RunojŃt par školu vaicŃjumu, jys dŃd rakstureigu ainu, kaidas ogrŃk un tŃreiz beja školu stŃvŃklis Latgolā. RunojŃt par agrarlykumu, raksturoj Latgolas zemnika apstŃklus un paredz atstŃšonu kolpu kŃrtā. SaprŃtams, ari cyti ir runŃ-

juši par tīm pošim tematim, tūmār cytu runas ir daudz sovaīdōkas, bōlōkas, sausōkas, nanūzeīmeīgōkas.

Trasuns nav bejis nikajds juridiskūs knifu meistars, apvōrdōtōjs un aizrunōtōjs. Bet jys ir bejis tūmār vēreīgs vārōlōjs un nasaudzeīgs ceīneitōjs. **Jam ir bejis humors un drūsme.** Jō humors ir saīstejīs klauseitōjus un savaļdejis pretinīkus. Vysdzēleīgōki storpsaucīni nav varējuši jō īzsist nu slīdem (saukts par ksendzu, pāvestu, reakcionaru, separatīstu utt.), bet jys ir turējīs lītiškeības rūbežēs.

Vysas sovas runas jys lelōkū tīsu ir sacejis latgaliski.

Trasuna drūsme ir apbreīnojama. Jys ir bejis pōrdrūšs ceīneitōjs, bēttikai ar gora zūbynu un korektā veīdā. 1920. un 1921. g. vēļ zemē beja namīri, vēļ šur tur beja kara stōvūklis, vēļ storp vaļstim nabeja mīra leīgumu un nūtyka daudzas patvareības. Un šaidūs apstōklūs Trasuns drūši runōja par storptautyskū stōvūkli, drūši runōja par nabyušonom īstōdēs un vaļdeībā, drūši kritizēja obas vodūšōs partijas: socialistus un Zemnīku Savīneību. Un vysur īmontōja cīneību. Pīm., lai ari cik lels jys ir bejis sacīalīstu pretinīks, tūreīzejūs socialistus jys ir stōdejis vīnā līnijā ar komunistīm — tūmār jys atzyna ceīņu tikai ar gora īrūčīm. Un kod pōrs vītōs beja nūtykuši socīku grautīni, Trasuns beja vīns nu pyrmajīm, kas Satv. Sapulcē nūsūdeja šaidus huliganiskus īzlēcīņus. Jys beja demokrats leīdz sīrds dīļumīm un praseja pīļsōņu naīzkaramēību un vōrda breīveību. Jys pats beja vōjōts nu cara īstōdem un 25 godus sastōvējis zam policījas uzraudzeības, tōdēļ zynōja, kū nūzeīmōja breīveība, lykuma respektēšona un kū nūzeīmōja patvareība. Ari Latvījas pyrmajūs godūs vysam tam pīmāru beja bezgola.

Fr. Trasuna personeības raksturōjums.

Es nagrybātu Fr. Trasunu īzceļt par kaut kaidu vōdūni. Šam vōrdam ir par daudz specīala nūzeīme un ari

slykta slava. Bet Fr. Trasuna vodūšō lūma ir jōraksturoj, un tōdēļ sauksim jū par vodūšū personeibu.

Kaids jys ir bejis kai cylvāks, uz tū šō dorba autoram nav vīgli atbildēt. Personeigōs pazeišonōs nav bejis, un tōdēļ atlik tikai cytu atsauksmes un jō lelais vēsturiskais dorbs, kas raksturōj sovu dareitōju.

Fr. Trasuns ir Latgolas politikas senjors. Jys ir nūgōjis garu atteisteibas ceļu. Pēc dobas ir bejis zynomā mārā tautysks romantikis. Sovā myuža pyrmajā pusē jys sapnōja par Latvijas apgobolu mechanisku saplyusšonu. Tys ir jō politiskōs darbeibas sōkuma periods, teoriju laiks, idejiskūs konstrukciju laiks.

Bet kod Fr. Trasuns īgryma dzeives eistineibā un praktiskajā politikajā dzeivē, kur nikas natyka kōrtōts, vodūtis nu brōļu mīlesteibas, bet tikai vodūtis nu tō, cik kurais spēj izceineit, kur idejiskajom teorijom izarōdeja pavysam cyta praktiskōs dzeives eistineiba, Fr. Trasuns kļīva cyts ceineitōjs, taidis kaidu mes jū redzim Satversmes sapulčē: jys kļīva par Latgolas tradīciju un latgaliskō gora symbolu.

Lai ari dzeive jū salauze par agri, bet tei salauze jō mīsu, navys goru. Jō lelō un plašō vērīņa personeiba ir auguse leidz myuža beigom. Na velti jys tyka saukts par vysisleipātōkū politikī šō vōrda vyslobōkajā nūzeimē. Dzeives dzeļža lykumeiba jū radeja par ryudeitu ceineitōju, un jō ceīņas gors osynōja jō mūdreibu un tōjredzeibu.

Vacs sabīdryskōs dzeives lykums soka, ka politikī ir vērtējami tikai myuža ūtrā pusē. Un tys jo seviški atsa-teic uz taidu augt spējeigu goru, kaids ir bejis Fr. Trasuns. Tōdēļ Fr. Trasuna darbeiba Latvijas topšonas laikūs ir vyspylnvērtīgōkais jō personeibas aplīcynōjums.

Lai ari jys ir bejis vodūšais Latgolas politikis — jys ir vadejis tikai nateiši, ar sovu moralū īspaidu, un lai ari skaiteits par sleipātu politikī, t. i., ar lobōku uzastōšonu, lelōku taktu un dziļōku intelektu, tūmār jys ir bejis vairōk gora kulturas personeiba kai politiska figu-

ra. Lai arī tam ir bijusi lela tīrredzeība un ļoti laba orientācija, tūmār — praktiskajā politikā, kas ir vairāk lopsu spēle un andeles kā teira patriotisma dorbs — līkās, Fr. Trasuns nav bijis eistajā vidē. Un tās jō trāgismu izceļ vēl vairāk.

Zeimeīgi, ka jās kāj vodūšō un plašōkō vēriņa personēiba tūmār nav jīmts leidza nivīnā ministru kabinetā. Voi nu storp seikom mebelem ir bijis par lelu, voi arī cyti ar šeftem tam aizleida priškā. Un cik nu vacōkim darbinīkim ir dzērdāts, Fr. Trasuns vysvairōk asūt naci-tis „šeftes“. Tōdēļ arī jās vīnmār un vysur ir palicis ti-kai par ceineitōju, atklōtu, skaidru, idejisku ceineitōju, kur jō idejiskums, tautas mīlēsteiba un taisnō, nalūkomō stō-ja varēja atrast eistu vītu un eistū dzeives elpu. Taidu mes jū redzim Satversmes sapulcē, un kāj taidis jās ir tūs 18 deputatu vadeitōjs, kas Latgolas vaicōjumūs ir ak-tivi stōvējuši aiz jō.

FRANCIS KEMPS

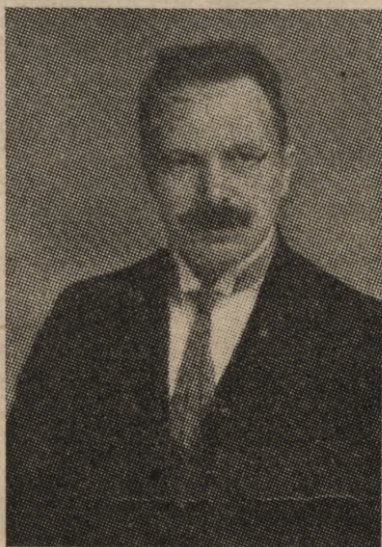
1876

Īpasazeistūt ar Latgolas pōrstōvim Satversmes Sa-pulcē, nabeja šaubu, kā politiskōs aktivitātes un plašō vēriņa ziņā, pyrmā vītā stōvēja Francis Trasuns, ar kuru asom seikōk īpasazynuši īpriķšējōs nūdaļōs un ar kuru byus šod un tod jōsasastūp arī nōkušājōs nūdaļōs. Mes redzējom, kā Fr. Trasuns beja navīn tās lelōkais Latgolas ūzuls, bet arī vacōkais ūzuls, tōdēļ arī chronologiskā īda-lejumā tam beja pyrmō vīta.

Kāj ūtrais nu vacōkajim politikim ir jōmiņ inženers **Francis Kemps**. Jās ir dzimis 1876. g. Makašānu pogostā un ir slovonōs Miglinīku dzymtas pēctecis. Ar drukas aiz-līguma atceļšonu (1904. g.) rodōs plašōkas īspējas sa-bīdryskam dorbam, un jau Pīterpili Kemps izavērzeja

sabīdryskās dzeives priekšgolā, izdūdams pirmū latgaļu avīzi „Gaisma“ un gōdōdams par latgaļu nacionalū at-
mūdu.

Jys ir aktīvi ceinejīs par ogrōkō „Pūļu Inflantijas“
nūsaukuma atmeišonu un vōrda „Latgola“ īvesšonu. Kūpā
ar Fr. Trasunu jys ir braukōjis uz Reigas latvīšu b-bas t.
s. vosoras sapuļcem un meklējīs ceļus sadarbeibai storp

Latvijas apgobolim, kaut gon sovūs uzskotūs ir bejis
skeptisks.

Kempa saskare ar Fr. Trasunu ir bejuse napōrtraukta,
bet leidz Satversmes Sapuļces laikim eisti dūmu bīdri jī
nav bejuši, pat vėl vairōk — jī vīns ūtru ir apkarōjuši, kai
tys izapaude 1917. goda kongresā.

Kemps par Trasunu ir bejis radikalōks un liberalōks
un varbyut arī mozōk paļōveigs uz tautas brōļu gūda
prōtu kai Fr. Trasuns. Kempam vėl tagad trymdā teik

põrmasts kreisums, tūmār patiseibas lobā ir jõpasvītroj, ka tys ir tendenciozi. Kempis ir tõi stõvõjis nu tom ap-ryndom, kas 1905. g. Latgolā dadzynõja muižas, kaut gon Kempa nūzeimes nūlidzēji šūs muižu dadzynõtõjus dau-dzynoj kai nacionalõ dorba dareitõjus. Taidas ryndas beja losomas sakarā ar 1917. g. kongresa pimiņu. Bet tõs ir maldynūšas! Kempis ir tõi stõvõjis ari nu socialistu vēr-zīnim, kas, kai zynoms, Latvijas sõkumā brõļõjõs ar ko-munistim.

Lai ari cik tys paradoksali izaklausa, Latvijas Sat-versmes Sapulces laikā taisni Kempis ir vystyvõk sasa-dorbõjis ar Fr. Trasunu. Un tys nav ari naizprūtami. Obi 1917. g. pretinīki vairõk voi mozõk sovõs iluzijõs beja vilušis. Un tū realitati, kurā jī atsaroda un kurā atsa-roda Latgolas intereses, jī ir uztvāruši vīnaidi, tõdēļ jūs stõja ir samārā vīnaida. Tagad jī beja tikai Latgolas dāli, kas Latgolas intereses stõdeja põri personeigom intere-sem — kaut ari pīdarēja pi dažaidom partijom, bet sovus veidūklus jī saskaņõja tai, ka bez mozõkõs reivēšonõs jī obi Latgolas un ari ticeibas vaicõjumūs vede pilneigi kū-peju ceinū. Jaunõkī darbinīki tik dziļa vērziņa nav varē-juši uzrõdeit un sovās intereses ir stõdejuši augstõk par vyspõrejom Latgolas interesem.

Lai raksturõtu Kempa un Fr. Trasuna sadarbeibu, es atsaļaušu minēt kaidu runu, kas nībyut nav vīneigais obu kūpejõs linijas pīrõdejums, bet kas tūmār ir pīteikūši rakstureiga.

Pim. pi debatem par Bazneicas šķēršonu nu vaļsts Fr. Kempis storp cytu ir sacejis šaidus võrdus: (LSSS 1922, 2, 225. lp.)

„Es, kai katõļu zemes priķstõvis varu atgõdynõt, ka katõlicismam Latgolā ir ļūti leli nūpalni. Jo Latgolā nabyutu katõlicisma, tod drūši vīn šei trešõ Latvijas zvaigzne namyrdzātu myusu vairūgā. Šõs Latvijas tre-šõs daļas vītā tagad byutu Krīvija voi Boltkrīvija. Ka myusu mozõ latgališu tautēņa ir nūsaturējuse pi sovās tauteibas un volūdas, nasaskotūt uz vysstyprõkajim spai-dim (Dūmõts drukas aizlīgums. Red.), tod tys ir taisni

katolicisma, katoliskūs goreidznīku nūpalns. Es jums, kungi, teikšu vėl vairōk, ka ari priķš vysas Latvijas katolicismam ir lels nūpalns (storpsaucīni: nu, nu!). Jā, jums ir tikai jōpīmiņ vaci Reigas veiskupu laiki, kod veiskupi navys kai vōcu bruninīku pavēlnīki, bet kai Romas vaļsts vasali beja dorbōjušis sovā laikā, beja īkarōjuši sū zemi un izrōvuši jū nu krīvu applyuduma brīsmom. Mes losom chronikā, ka Tōlovā sasatyka vokoru un austrumu kultura. Tur vīnai nu šom kulturom beja jōatsakōp, un latvišu dīvi beja lāmuši Romaš kulturai par lobu. Tikai pasateicūt eiropeskai, katoliskaj kulturai, ir uzaglobōjuse latvišu tauta“.

Kai zynoms, vaicōjums par Bazneicas šķēršonu nu vaļsts ir ticis plaši debatēts, un nu latgalim pret Bazneicas šķēršonu nu vaļsts dedzeigi ir nūsastōjuši tikai Fr. Trasuns un Kemps.

Kempam ir bīži pōrmasts krasums, osums un separatisms. Bet jō veidūklis sadareibā ar pōrejīm apgobolim ir bejis taidš. mes meklejam sadarbeibu ar pōrnūvodnīkim, mes ari uzstōdom nūteikumus. „Na jyus, baltīši, esīt atroduši latgaļus, bet mes asam atroduši jyus. Trasuns beja pyrmais, kas gōja uz Reigu ar sovīm pavodūnim, un tūs skaitā beju ari es“ (LSSS 1922. g. 336. lpp.). Un cytur par 1917. g. kongresa lāmumim jys ir sacejis: „Vekselš ir vajadzeigs, jo bez vekselja sūlejumas natur“, un sovu reiceibu 1917. g. kongresā jys ir apzeimējis par šaida vekselja pīpraseišonu. Ka 1917. g. kongresa lāmumi un apsavinōšonas nūteikumi ir rodušis golvonā kōrtā kai Kempa reiceibas rezultats, tys nāv vairs nikajds nūslāpums.

Beť, lai Kempī saprostu pilneigōk, atsagrīzsim pi dažīm svoreigīm momentim Latgolas dzeivē Kempa darbeibas laikā.

Kai jau saceits, drukas aizligumu un vōrda breiveibu Kemps aktīvi izmontōja Latgolas kulturas un nacionālōs atmūdas ceļšonai, bet na varas darbeibai. Lai ari sovūs vōrdūs Kemps ir bejis oss un radikals, tūmār pi revolucijas agitatorim jys napīdar. Jo šam apgolvōjumam

mes gribim rast pīmaru, taidu nav tōli jōmeklej. Materialu natryukst tymōs pošōs Fr. Trasuna runōs.

Pīm., lai pareizi saprostu kaidis ir bejis latvišu kreisums 1905. un 1917. g. un cik tōli Fr. Kempa vērziņš ir stōvējis nu eistajim kreisajim vērzinim, es atsaļušu citēt Fr. Trasuna atmiņas par tū, kas un kai ir taisējuši 1905. g. revoluciju Latgolā. Nu tom ir vīgli radzams, ka na tikai Kemps, bet vyspōri latgali pi 1905. g. revolucijas Latgolā nikaidu daleibu nav jāmuši. Lyuk, Fr. Trasuns par tū soka tai:

Kas un kai taisēja 1905. g. revoluciju Latgolā?

„Maņ, muni kungi, beja izdeveiba pīdzeivōt revoluciju 1905. g. un byut tyvu klōt šai revolucijai beidzamā laikā un ari leliniku laikā. Es atcerūs, kai beja 1905. g. Latgolā, kod tyka nūdadzynōta Atašinē muiža. Nivīns nu vītejim strōdnīkim un zemnīkim nadūmōja par muižas dadzynōšonu, bet' tod atnōce, kai latgalīts sauc 5 „zosuli“, apsabruņōjuši ar revolverim, sasauce muižas kolpus un tim pateice, ka jo kaidis isadrūsynōs dzēst muižu, tyš tiks nūšauts. Muižas ākas tyka aizdadzynōtas nu vysom pusem un tur sadaga lūpi un pošu kolpu monts. Tys pats beja ari cytōs muižōs. Un vālōk Rēzeknes cītumā, kuru es apmeklēju un kur beja ispundāti 150 latgališi — zemnīki un kolpi, kas vysi beja atsukōti ar pōtogom, storp tim nabeja nivīna „zosula“, tī beja tikai ļaudis, kuru monts beja sadadzynōts, bet atbreivōtōji „zosuli“ beja aizalaiduši lopōs. Jī pateišam beja „atbreivōtōji“, jo dažam lobam mōceitōjam atbreivōja naudu. Tys pats beja, tikai daudz plašōkūs un lelōkūs apmārūs leliniku laikā. Jo vēļ 1905. g. varbyut pi vīna ūtra beja kaut kaida politiski tautiska ideja, tod vālōk tei nūzuda pavysam“. (LSSS 1921, 12, 1121. lpp.).

„Taktika nu kreisūs puses beja: īmest ļaudis pūrā un pošim aizalaist lopōs, lai cyti par jīm vālōk aizmoksoj porōdus. Kod ļaudis beja sabōzti cītumā — nivīns nu „zosulim“ tod nasarōdeja un nasalyka ni zynōt par dorba ļaudim, kurus jī aizvīn tikai vōrdūs aizstōv“.

TŃlŃk nŃrŃda, ka cĭtumŃs tautu aizstŃvĕjuŃi mŃceitŃji, bet vŃlŃk laupeitŃji un slapkovas nŃkuŃi un nŃslapkavŃjuŃi zemnĭku aizstŃvus. Par tŃ tĭ vŃlŃk tykuŃi par komissarim.

(LSSS 1951, 12, 1122 un 1123).

Kai komunisti reikojuŃis LatgolŃ?

Par tŃ Fr. Trasuns pastŃsta Ńaidas atmiņas:

„Es tymŃ laikŃ beju LatgolŃ, kod beja komunisti. Es nŃdzeivŃju ar jim kŃpŃ gondreiŃ pusŃtra goda. Pymais komunists, kas atbrauce LatgolŃ, pi pymŃ mitiņa pateice, ka jys sovŃ dzeivĕ ir vairŃk cylvŃku nŃkavis, na kai tam motu uz golvas. Daugovpilĭ cylvŃki bez kaida tĭsas sprĭduma tyka apcĭtynŃti, apŃsaudeiti pat nu lel gobolim un pusdzeivi aprokti. Rĕzeknĕ otkon taipat bez kaida tĭsas sprĭduma, bez kaidim pĭrŃdejumim, tikai uz aizdŃmom, ka tĭ gaida „boltŃs“ atnŃkam, tyka apŃauti pat mĭreigi pĭlŃŃni (DŃmŃti brŃli Skangeli u. c., kŃ bolŃševiki nŃŃŃve 1919. g. 27. majŃ. Red.).

Kas atsateic uz izgleiteibu, es pats, muni kungĭ, beju licinĭks, kai myusu bibliotekas, kurom tagad vajadzĕja nŃkt vaŃsts bibliotekas rŃkŃs, tyka sakrautas nu komunistim rotŃs, izŃvaideitas pŃ dŃrŃzim un izlĭtŃtas guņs kurnŃŃŃonai. VysdŃrgŃkĭ vacĭ dokumenti tyka izvasti uz PadŃmu KrĭvijŃ, un kod es daŃim sorkonarmiŃŃu oficerim jautŃju: jo jys esit latviŃi un gribit izgleiteibu veicynŃt, tod kai jys dŃmojat, voi mums tŃs grŃmotas byus vajadzeigas voi nŃ? Un jĭ maņ naspĕja nikŃ atbĭldĕt. Tod es jim praseju: kŃpĕc jys tŃs grŃmotas iznycyno jat? Uz tŃ jĭ atbĭldĕja, ka latviŃim tŃs nav vajadzeigas“.

(LSSS 1921., 10, 825, lpp.)

Taidas ir Fr. Trasuna atmiņas par revolucijas laikim. Kai nu vysa tŃ radzams, Fr. Kempam ar tŃ nav nikaidu sakaru. TaidŃ vĕrŃzĭnĭ Kempa nikoņ nav dorbŃjis. Kempa ir bejis lŃti aktĭvs ceineitŃjs, bet lobŃkŃs Latgolas tradĭcijas jys nav atstŃjis. Pat vairŃk par Latgolas kulturu, tradĭcijom un latgaļŃ labklŃjeibu jys ir vedis nami teigu ceĭņu, kŃdĕl ari ar pĭlņeigu tĭseibu jys pĭskaitoms Latgolas tautas darbinĭku saimei.

Fr. Kempa raksturojums

Kemps ir skaiteits par apdōvynōtōkū Latgolas politiķi. Jys ir bejis veikls masu runōtōjs ar osprōteigu un logisku, bet reizē ari aizraunūšu runas dōvonu. Skaidra dūma, nasaudzeiga kritika ir jō golvonō politiskō spēja.

Jys ir pyrmais, kas radeja Latgolā sovu politiskū nūgrupējumu — Latgolas ļaužu partiju — jau 1916. godā, bet jō vērzīņs ir bejis par radikalu, kaut gon, ar tagadejū nūsaukumu mērejūt, tys nav bejis vairōk nīkas kai dažaidūs rītumu zemu tautas partiju un liberaļu vērzīņs, tūmār plašōku tautas kusteibu jam naizadeve radeit, lai gon popularitate jam pošam beja tūtīs lela.

Ir gryuši pasaceit, kas storp jō lelajom dōvonom jam vysvairōk ir tryucis, lai kļyutu par plašu politisku vadeitōju un masu sakustynōtōju. Storp daudzajim apstōklīm laikam izšķirūšais te byus bejis tys, ka ari Kemps ir bejis „vīninīks“, lela personeiba par sevi, bet varbyut bez piteikūšom spējom organizēit, vadeit un izturēt. Un tai praktiskajā politiskajā dorbā jys ar laiku zaudēja vodūšū vītu un pats nūsastōja cytu aizmugurē, iīdams progresivajā zemņiku apvīneibā (kur, pīm., 1928. g. beja centralōs valdes lūceklis).

Lai ari kaida ir bejuse Kempa politiskō linija un karjera — vīns ir skaidrs: jys ir vedis Latgolas liniju, stōvējis par Latgolas interesem, un kai eists parlamentariīts, jys nav iījēmis nīkaida cyta politiskō omota kai tikai tūs, uz kū jū tauta plynvarōja. Jo Kempam ir pōrmastš kreisums un separatisms, par kū jys ir bejis nava-jadzēigi daudz vojōts, tod pi okupacijom „kai citušajam“ jam vysi celi beja vaļā, lai izacaltu un tyktu augstūs omotūs. Bet Kemps tō nav darejis. Un tei nav zamu vērtējama līta. Kā jys daudz naskuma par Ulmaņa režīma krisšonu, tod priķš tō jam ir bejis daudz ryugtuma, un tur nikō nu jō navar praseit. Taisni jō izayaireišona nu pošom galejeibom līcynoj par jō politiskū tōlredzeibu un plašu orientaciju.

Taidam korsti vŕrūšam katleņam, kaidis ir bejis Kempis, nav bejis vīgli īt kaidu mārŕnu vydus cēlu. Ceinā jys īr straujŕks un vēl korstŕks par Fr. Trasunu un golvonūs uzskotu zīņā konsekvents leidz pādejai rū-bežai. Kai Latgolas ceineitŕjs nū sovīm uzskotīm jys navā atsakŕpīs nikod, kaut gon atsakŕpšona un „ŕdas mai-neišona“, īvārŕjūt jŕ lelŕs spējas, jam byutu davuse lelas personeigas īspējas.

Runojūt par Kempa sabidryskom ceīņom un dor-bu, navar naminēt ari tŕ, ka jys beja pyrmais, kas iz-deve pyrmū latgaļu avīzi „Gaisma“, jys beja pyrmais, kas izdevē pyrmūs latgaļu kalendarus pēc drukas brei-veibas atgyušonas, jys beja pyrmais, kas izdevē tautai „apgaismojūšas brošuras“ un beja ari pyrmais, kas patriotiskŕ pīnŕkuma vadeīts, šymā pasŕkumā paspēlēja sovu privatū montu. Ari te īr starpeiba storp Kempī un šeftes politikīm, kas tikai meklej, kur vairŕk īgyut.

Nu tŕ mes redzim, ka Kempis īr vairŕk idejisks kul-turas darbinīks na kai profesionals politikis. Pīterpiļs laikā un ari laikā pēc drukas breiveibas atgyušonas, Kempa nūpalni īr patiši leli. Jys īr tautyskŕs dedzeibas īmīsŕjums un symbols. Jŕ patriotiskī vŕrdi skaņ skali kai zvons — mūstīs, celtīs, steigtīs pēc gaismas un gudreibas, celt sovu labklŕjeibu, celt nacionalū apziņu! — tī īr tŕredzeiga un dzili patriotiska tautas darbinīka, na-vys škiru politika vŕrdi. Jŕ dorbs īr vysai tautai, un jys vīnmār grīžās pi vysas tautas. Lyuk, kai jys skubynŕja tautu pēc drukas breiveibas atgyušonas (1904. godā):

„... Celitās, brŕli, nu mīga un tymsa
Dzeivē pa tymsu īr gryuta.
Verītēs! Gaisma jau ausa, un sauleite,
Lobu jau reitu mums syuta!
Atverit steigdami durovas vaļā,
Lai gaisma plyust ustobŕs īškā,
Lai redzim, cik pyuļu vēl priškā!“

Un cytā vītā jys soka:

„Tik tūlaik, kod vīnuvīt strūdōsim vysī,
Atīs mums lobōki godi,
Byus dīnīška maize, byus gudreiba prōtā,
Byus aizmērsti vōrgi un bodi.“

Taids ir Kemps kai tautas darbinīks, un taidu mes
jū redzim ari Satversmes sapulcē, kur jys ir vīns nu
dedzeigōkajim un aktivōkajim ceineitōjim.

VALERIJA SEILE

Dz. 1891. g. Pīterpili, kur ari gīvuse izgleiteibu. Pyrms
revolucijas atstōta sasagatavōšonai pi augstškolās. Ar
1917. g. atsagriž dzimtinē. Aktivi pīsadola 1917. g. Lat-
golas kongresā, ir Tautas Padūmes un Satversmes sapul-
ces lūcekļe. Tūmār pēc dobas jei ir bejuse vairōk kultu-
ras darbīneica kai politike. Ilgus godus vadeja Daugav-
piļs školōtōju institutu un ir veikuse lelu zynōtnīsku dor-
bu, savōcūt materialus par latgaļu bibliografiju. Sa-
raksteja latgaļu volūdas sintaksi un davuse daudz apcerē-
jumu par Latgolas tautiskū atmūdas laiku un pīdagogis-
kīm vaicōjumim. Leidzstrūdōjuse „Dryvā“, „Latgalīti“,
„Latgolas Školā“, „Latgolas Vōrdā“, „Latgolas Bolsā“, utt.

Jo jau par obīm Fraņčīm beja jōatzeimoj, ka jūs
plašajōs personeibōs ītylpa na tikai politiki, bet vēļ vai-
rōk tautas darbinīki, idejiskī ceineitōji, sabīdryskōs dū-
mas devēji un tōļredzeigī tautas vajadzeibu tulki, tod tys
pat jōsoka ari par Valeriju Seili, tikai paturūt vārā vīnu
mozu rezervaciju, un prūti: ka politiskō puse jōs per-
soneibā ir izteikta drusku mozōk un ka jei kai politiska
ceineitōja Satversmes sapulcē pasarōda vōjōka, bet par
golvonū jōs sektoru ir palykuse golvonā kōrtā kulturas
sfaira, kurā jei ari ir īguldejuse sovu myuža dorbu.

Bet ar šaidu rezervaciju mes nadreikstim aizīt ūtrā galejebā un turēt jū tikai par kulturas darbineicu. Leidzeigi īpriķšejim — jei ir tipiska tautas darbineica t. i., jōs darbeiba mozōk saistōs pi vīnas grupas voi partijas interesem un ramim, bet tei ceņšās aptvert vysu tautu, kolpōt vysas tautas interesem, paleidzēt tai tikt pi izgleiteibas, pi lelōkas tureibas, nūdrūšynōt tai vajadzeigōs tī-

seibas, kūpt sova apgobola tradicijas un uzskotus, pēteit un apraksteit latgaļu kulturalū pyuru, organizeit izgleiteibas lītu u. t. t. — tys ir tys vērzīņs, kurā ir gōjuse Valerijas Seiles sabīdryskō darbeiba, un tys byuteibā nikū naatsašķir nu myusu pōrejūs tautas darbiniku vērzīņa.

Eista tautas darbinīka dzeive našķirami saaug ar sovas tautas un sova laikmeta dzeivi. Un eists tautas darbinīks palik uzticeigs sovai tautai, sovai pōrliceibai

un ceļai arī tad, kad tās personīgām interesēm nav izdevīgi vai pat kaitīgi. Tādēļ tautas darbinīki mūsdiā daboj ērteību, mūsdiā lauru, bet vairāk ērskū vaiņuku. Tur ir tei starpeiba storp tautas darbinīku un situācijas meistaru — karjeras politikī vai profesionālū politikī. Tautas darbinīks ir līnijas, uzskotu un pōrlīceības politikis.

Arī Valerija Seile ir bijuse līnijas politikē. Jōs līnija ir bijuse latgaliskuma un Latgolas labklōjeības līnija. Vodūtis nu šōs līnijas un sovas apstōkļu izpratnes, jei ir aktīvi pīsadaļējuse 1917. g. Rēzeknes kongresā, dorbōjusēs Latgolas zemes padūmē, pīsadaļējuse Tautas padūmē un tykuse īvālāta Satversmes sapulcē.

Rēzeknes kongresa laikā jei ir bijuse viņa nu aktīvokajim daleibnīkim. Jei ar Vl. Rubuli ir sastōdējuse un redīgējuse „Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjumu“, kas izgōja tyulēn dažas dīnas pēc 1917. g. Latgolas kongresa, un šymā ziņōjumā jei pauž navyltōtu dzimtīnes mīlēsteību un lelas sajyusmas pōrjimtū optimismu, borgi nūsūdūt opozīcijas pēsīmismu un kritiku.

Satversmes sapulces laikā jei pamozom pīsaslīn Fr. Trasuna skeptiskajom prognozēm un Latgolas vaicōjumūs stōv kūpā ar tim 18, kas vīnmār demonstrēja latgaļu solidaritāti, sajamūt zaudējumu pēc zaudējumā.

Kod tai beja pagōjuši vēl daži godi un kod īpriķš izteiktūs prognožu pīsapiļdeīšona beja radzama vēl skaidrōk, tod Valerija Seile, aplīcynōdama sovos politiskūs uzskotus un vārtādama Latgolas vaicōjumūs, Latvijas desmit godu pastōvēšonai veļteitā rokstu krōjumā (vaļdeības autorizēits izdavums Bīlmaņa red.) 1928. g. par Latgolas problemom raksteja:

„Laikmetā nu 1917. g., kod latgali cereības pylnom sirdim un ar mīļzeīgu energiju un sajyusmu steidzēs stīpt rūkas brōlim latvīšim Kūrzemē un Vydzemē, leidz šam laikam varim izšķērt 2 pūsms: sajyusmas pūsms apm. leidz 1922. g. un atsaļšonas pūsms nu 1922. g. leidz šam laikam.

Ti, kas pirmajā pūsmā tik nanūgurstuši, pašreizlīdzīgi un energiski beja strādājuši Latvijas apvīnōšonas lobā, pošlaik jytās kai vyluši, kai paguruši.

Naveiksmes, nalaimes, ilgu napīsapiļdeišona atsaļdēja sirdis. Vairōk carāts, mozōk panōkts eistineibā. Latgali un baltīši it kai nūsarūbežōja Latgolā.

Šai parōdeibai sekojūši cālūni: Kūrzemes un Vydzemes latviši brauc uz Latgolu un tur īsareikoj. Na vīnmār tī ir tī izgleitōtōkī, tykumiskōkī, tōlredzeigōkī cylvāki. Šūs cylvāku storpā bīži ir taidi, kas uz Latgolu skotōs tikai kai uz peļņas vītu, nycynojūši izatur pret latgalim, nīvoj un pat zaimoj vītejus latvišuatzīņas un pōrlīceibas, īsadūmoj sevi kolonizatoru lūmā, kas bīži soka: Latvijas Sibīrija — Latgola.

Cik tyvredzeigi šī cylvāki, cik daudz jī kaitej Latvijas vaļsts styprumam. Latgaļš vairs nav tik dums, tik tymss, tik navareigs! Pašapziņa ir mūdusēs, pašlapnums runoj: dzeit taidus omota veirus prūjom.

Jo vydzemņiku un kūrzemņiku laiksaiminīku bārni, kas baudējuši izgleiteibu, na labprōt atsagrīž sova tāva zemi strādōt, tod moztureigō latgaļa mōceitam dālam voi meitai nav kur grīztis, jo mozōs zemeites naspēj izbarōt lelōs latgaļu gimines . . . Jōmeklej dorbs ōrpus tāva mōjas, un te bīži ceļā stōjās nu Kūrzemes voi Vydzemes atbraukušais. Naidš maizes dēļ ir vysbeistamōkais. Latvijas vaļdeibai nūpitni jōšaker pi šō naida sakņu izrevēšonas.

Latgolas liktīps ir bejis syurōks pi svešom varom, smogōks tys ir arī Latvijas laikā. Tōpēc — vairōk idealisma, vairōk sevis aizmērsšonas, vairōk uzauperēšonas!

Varbyut myusu Latviju vēļ pīmeklēš daudz smogu cīsšonu, bādu un nalaimu, bet pīminīt, ka ceļš uz gaismas spūžumu un saules syltumu ir ērškains." (Latvija 10 pastōv. g. 69. lpp.)

Tōļok, tymā pošā Latvijas desmit godu pastōvēšonas jubilejas rokstu krōjumā Valerija Seile pīsaskar arī

agraraī reformai. Ari tur jei runoj ar viļšonōs saju-
tu, ar sajuutu par napipildeitom cereibom. Jei soka:

„Zemes bods, ūpūreites arvīn ūaurōkas. 10 — 11 des.
skaitejōs par tureigu saiminīku. Moz bezzemnīku, bet
pōrōk lels seiksaiminīku skaits. Latvijā izvastō agrar-
reforma Latgolai, saleidzinojūt ar cytom Latvijas mo-
lom, ir davuse daudz mozōk kai Kūržemei un Vydžemei.
Leidz 1926. g. Latgolā beja tikai 12.147 jaunsaīmisteības,
bet pōrejā Latvija 56.757. Latgolā īdaleitū jaunsaīmistei-
bu skaits iztaisa tikai 21 0/0 nu kūpejō īdaleitū jaunsaī-
misteību skaita, bet Latgolas īdzeivōtōju skaits ir 30 0/0
nu vysa Latvijas īdzeivōtōju skaita. Latgaļus navarēja
apmīrynōt ar zemi taidā mārā kaikūrzemnīkus un vyd-
zemnīkus, jo Latgolā sadolomōs zemes mozōk kai pō-
rejā Latvijā“. (10 0/0 Latgolā palyka naapmīrynōti ar ze-
mi, kaut arī Latgolā beja īdaleitas mozōkas normas
kai pōrejā Latvijā).

Tī ir skaitli un fakti, mīnāti pīsardzeigī un objektivi,
bet tī ir skaitli, par kurim navar seviški prīcōtīs, zynūt,
ka tī varēja byut lobōki.

Mynātajā rokstā V. Seile pīsaskar arī izgleiteības
vaicōjumam un konstatej, ka arī tur „vairōk carāts, mo-
zōk īgyuts.“

Šys roksts, kas caur un cauri ar politisku saturu, ir
raksteits akademiskā stilā, bez politiskōs volūdas osajom
un skaidrajom frazem. Tys ir smolkjyuteigs un nauzkrei-
tūšs, bet tur patīseībā tūmār ir pasaceīts vyss, kas vīnam
tō laika Latgolas tautas darbinīkam spēde sirdi un naļōve
klusēt.

Leidzeiga satura vōrdus Satversmes sapulcē mes
dzērdīm golvonā kōrtā nu obīm Fraņčīm, nu Kindzuļa,
nu Turkopuļa un reizem arī nu Jezupa Trasuna un J.
Pabērža. Vālōk leidzeigas atziņas daudz tyka dzērdātas
arī nu Satversmes sapulces viceprezidenta Stanislava
Kambalas, Dimžāl, plašōkus vērtējumus un materialus
šymā ūaurajā apskotā nav īspējams ītvert, un tōļōk tikai

eišūs vŏrdūs minēsim pŏrejūs aktivŏkūs Latgolas pŏrstŏvus Satversmes sapuĻcē.

Nu jaunŏkŏs paaudzes aktivajim politikim Satversmes SapuĻcē ir mynomi **Jezups Trasuns** un **Juris Pabērs.**

Jezups **Trasuns** (dzimis 1898. g. 19. janv.; 1941. g. deportāts) ar parlamentarisma humoru saukts par „brŏļa

dālu“, jo jys beja vacŏ Trasuna radinīks. Tūmār ar sovu radinīku kūpejus ceļus jys nav gŏjis un beja radejis sovu poša nūgrupējumu, kas tūreiz saucēs Dorba partija. Sovā politikā — runa te ir tikai par Satv. Sap. laiku — jys ir styngri apkarŏjis vacŏ Trasuna liniju un pī-

saslējis dažim pörnūvodnīku vērzinim, Šymā ziņā jam radnīceigi ir reikōjis ari Jurs Pabērzs un uz laiku ir givis atbolstu pi cytu apgobolu partijom. Vacōkī politikī uz jīm ir raudzejušis kai uz nanūbrīdušim jauneklim un otkon parlamenta humorā jūs stāžu ir apzeimōjuši kai „pylmgadeibu ar 5 minutem“. Saprūtams, bez jīm beja ari cyti taidi poši deputati, jaunekli, kurim vēl navarēja byut ni nūbrīduši uzskoti, ni plaša politiska pīredze, un taidi jaunekli Satv. Sap. beja na tikai nu Latgolas, bet ari nu pōrejīm apgobolim.

Bet lai nu kai! Pīmiņūt Jezupu Trasunu, storp daudzom lobom lītom ir jōpīmiņ ari jō poša vōrdi, ar kurim jys ir roksturōjis sevi Satv. Sapulcē: „**Kai deputatu, kam nav ni dzērnovu ni muižas**“.

Lai ari privatīpašums nav nikaids ļaunums, tūmār ir svoreigs tō īgyušonas veids. Kas sovu vaļsts veira stōvūkli izmontoj tikai kombinacijom, kai īgyut patmales voi muižas centru, tys ir vālātōju interešu nūdevējs. Na jau tōdēļ tauta vēlej sovus pōrstōvus, lai tī īgyutu sev montu dēļ bārnu bārnim, bet gon tōdēļ, lai jī aizstōvātu tūs principus, kū ir lykuši sovas partijas programā, un pildeitu tūs sūļejumus, kū ir dāvuši tautai. Jezups Trasuns šymā ziņā ir varējis pōrmest daudzim kolegom nu Latgolas, (saprūtams, pörnūvodūs beja tys pats) un tū jys ir darejis, un jō pōrmatumi ir krytuši taisni uz videjū un jaunōkū paaudzi, seviški Juru Pabērzi.

Bet Jezups Trasuns nabeja vīneigais, kam nabeja „muižas“. Vacōkajai paaudzei, seviški idejiskim linijas ceineitōjim, daudzim nabeja ni centru, ni patmaļu. Par tū jīm pīsanōk gūds un atzineiba! Tei ir vaļsts veiru lobōkō aplīceiba, ka jys nav gōjis meklēt tikai sovu lobumu! Un J. Trasuns kai aktīvs politikis un nūteikts linijas gōjējs ari tyka deportāts 1941. godā.

Pīsavēršūt **Juram Pabēržam**, kas ari ir bejis aktīvs politikis un pi tam nu lelas partijas (tūlaik Latgolas zemnīku partijai beja 17 pōrstōvi!), naatrūnam tōs styngrōs linijas, kaidu ir vaduši vacōkī politikī un ari

Fr. Trasuns. Pabērs ir bejis lapns uz sovu lelū partiju, bet nōkušōs vēlēšōnōs tēi saškeida kai zīpu burbuļs, īgyudama I Saeimā tikai vīnu deputatu! Tys ir skaidrs pīrōdejums, ka šymā partijā nav bejis skaidras idejiskas līnijas. Un šaidas līnijas tryukums radzams ari Satv. Sap. stenogramōs. Pim., kod ir tykuši apsprīsti Latgolai svereigi vaicōjumi, tod Pabērs, izpatykdamš pōrnūvadnīku grupom, ir bejis pret Latgolas interesem, bet kod vajadzeiga vālātōju labvēleiba, tod īsnēdzis Sat. Sapulcei protestus, ka teikūt pījemti Latgolas interesem nalabvēleigi lykumi. (Sal. LSSS 1922, 8, 1217). Divkūseiba moz īprīcynojuša pīmiņa dēļ nōkušajom paaudzēm, un vēlslyktōka pīmiņa ir jō pīsalāgōšona konjunkturas apstōklīm vālōkūs godūs. Ar tū jō daudzynōjumu ari atstōsīm un uzmaneibu pīvērssim kaidam cytam pōram.

Mozrunēigī deputati ir bejuši **Stanislavs Kambala** (1893. g. 13. jun. — 1941. g. 21. dec.) un **Odums Turkopuļs**. Kambala kai lelōs zemnīku partijas pōrstōvs beja Satv. Sap. viceprezidents. Vysā Satversmes sapulces laikā jys ir uzastōjis tikai dažas reizes un pi tam vīnreiz teiri etiskūs vaicōjumūs, kritizādams nacionalā teatri uzvastū lugu „Pan“, cytreiz techniskā vaicōjumā, kaidas, pīm., beja zemu koroborēšonas lītas Latgolā, un tikai vīnu reizi idejiskā ceīnā, lai atklōtu socialdemokratu partijas cišū sadarbeibu ar komunistim un apsveikumu syuteišonu Padūmu valdeibai. (Sal. LSSS 1920. g. 1265. lp.)

Agronomš **Odums Turkopuļs** ir bejis ūtrais deputats, kas ir runōjis ļuti moz. Bet ari mozunōtōjim ir sova nūzeime, jo ji ir konstruktivi un lītiški, nasajam ap motu škaldeišonu, bet ari nanūsabeist, kod vajag byut ceīnai gotovim. O. Turkopuļs pīdar vacōkajai Latgolas pōrstōvu daļai, un tōdēļ dabeigi, ka jys pīteikūši labi ir sapratis Latgolas apstōklus, vajadzeibas un ir drūši nūsastōjis ceīnā par tom. Jys aktīvi ir pīsadalejis disputā ar Meierovica valdeibas lūceklim par napareizi atrysynōtu zemes vaicōjumu Latgolā (LSLL 1921, 24,

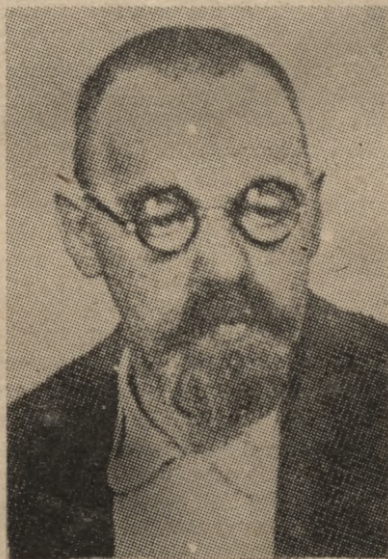
2247 lp. un sekojūšos) un arī pi satversmes vaicōjumim.

O. TurkopuĻs ir bejis laikroksta „Latgolas Vārds“ redaktors un pyrms tam beja strōdōjis pi „Dryvas“ un tōs pīlykuma „Orōjs“. Pīsadalejis 1917. g. kongresā, bejis Tautas Padūmes un Satversmes SapuĻces lūceklis. Dzimis 1890. g. PreiĻu pogostā.

JEZUPS KINDZUĻS

1883—1940

Nūslādzūt šū nūdaĻu, kura beja dūmōta kai golvo-
nūs Latgolas politiku parāde Satv. SapuĻcē, vēĻ ir jō-

miņ vīns nu vacōkajim Latgolas politiskajim darbinīkim,
kam ir bejuse pīteikūši skaidra stōja, skaidra pōrlīceība

un drūsme vōrdūs, kaut arī uz runōšonu ir bejis vysai skūps. Tys ir bejis agr. Jezups Kindzuļs. Jys ir golvonā kōrtā turējīs pi zemes vaicōjumim, bet ir runōjis arī par teiri idejiskom lītōm, par kū runa byus vālōk.

Biografiskī dati par jū ir sekojūši. Jys ir dzimis 1883. g. Drycānūs, studējis Piterpilī, bejis Latgolas pagaidu zemes padūmes lūceklis un kai Latgolas zemniku partijas pūrstōvs Tautas Padūmē. Satv. Sapulces laikā beja Ikšlītu ministra bīdrs Ulmaņa kabinetā (vīneigais Latgolas ministrs!), bet vālōk pīsavērsis agronomiskai preseī. Nu 1926. g. redigējis žurnalu „Latgolas zemkūpis“. Rakstejis arī dailliterariskus dorbūs. 1943. g. izdūts jō romans „Pīters Vylāns“. Pēc bolševiku inōkšonas Latvijā 1940. g. aresteits un mežūneigi nūmūceits.

Jō tragiskais dzeives nūslāgums vīn aplīcyno, ka jys ir bejis idejas un pūrlīceibas cylvāks. Un taidu mes jū redzim arī Satv. Sapulcē. Ir zeimeigi, ka arī Kindzuļs nav bejis īvalkams uz „sovstarpeju mozgōšonūs“ un sovas stōjas ziņā ir tyvōjis Fr. Trasunām. Kai nūbrīdis politisks darbinīks arī jys ir pyrmā kōrtā turējīs acīs Latgolas lītu un Latgolas līniju.

Taids lai ir myusu eisais pūrskots par Latgolas pūrstōvim Satversmes sapulcē! Kai teikts, tys ir pyrmā kōrtā vārōts caur Satversmes sapulces stenogramu lūdzeņu un tōlōk tyka kōmenteits ar nūvītōjumu pagōtnes fonā, atsadzūt sakareibas ar Latgolas problemu kompleksu un 1917. g. Latgolas kongresa ideologiju.

Nu laseitōjim es izalyudzu pīdūšonu, ka pagōtnes vērtējuma lelōs līnijas daudzim īt pūri, tūs naskōrdamas un daudzus izcaldamas augstōk, kai tū personeigas emocijas byutu gribējušas. Bet taida ir taisnu līniju lykumeiba, un kotra zynōtne, arī sabīdryskūs vaicōjumu zynōtne prosa atzeit lykumeibu.

ZEMES VAICĒJUMI

VYSPĒREJI NŪRĒDEJUMI.

Storp daudzajim likumim, kŭ izstrādēja un pĳēme Satversmes Sapulce, lelōki un nūzeimeigōki ir divi: **agrarreformas** un Latvijas republikas **satversmes** lykums. Tī obi ir bejuši, tai sokūt, Satv. Sapulces myuža dorbs, jo pi obim ir strādōts gondreiz̄ vysā Satv. Sapulces pastōvēšonas laikā. Nu tautas veidūkļa, saprūtams, svoreigōkais tūreiz beja zemes reformas lykums, un tōdēļ lai atļauts te drusku pasakavēt pi dažim momentim, kas saistōs ar šō lykuma pĳimšonu un izvesšonu dzeivē, un minēt dažus apstōklus, nu kurim na vysī vālōk ir atroduši vītu Latvijas vēsturē un dažaidōs rūkas grōmotōs.

Losūt parostūs rokstus, kur teik mynāta Latvijas agrarreforma, rūnās īspaidis, ka lykums ir ticis pĳimts kai skaidrys, vīnveideigs priķšroksts vysai Latvijai, kas byutu nūteicis vysim vīnaidas normas un tiseibas. Bet patiseibā tys tai nav bejis. Lykums ir pĳimts daleji,*) pakōpiniski, pat pretruneigi: Kūrzemē un Vydzemē zemes jau gondreiz̄ beja sadaleitas, kod pi Latgolas vēļ tikai sōcēs. Zemes normas Latvijas apgobolim palyka dažaidas. Latgolai pīmārōja sevišķus nūteikumus un, saprūtams, latgalim par slyktu.

Ka zemes lītas šaidā vērzīnī varēja atsateisteit, na beja gryuši nūjaušams. Izejas statistika beja šaida: Caurmāra zemes daudzums **uz kotru saimnīceibu** beja

*) I, II un IV daļa pĳemta 1920. g., bet III daļa tikai 1922. g.

Vydzemē 46 hektari
 Kūrzemē 41 hektars
 Latgolā 11 hektaru.

Bet cik beja gaļveņu uz kotru saimniecību, par tū konkrētu datu nav. Tūmār fakts ir nanūlīdzams, ka Latgolā tūs beja daudz vairōk, un, īvārojūt tū, ka vysam īdzeivōtōju pīaugumam vajadzēja palikt uz laukim, praseība pēc zemes auga ar kotru dīnu. Šū parōdeību apjauta arī Latgolas pōrstōvi Satv. Sapulcē, un jī beja cerējūši, ka Vydzemei un Kūrzemei nūteiktō videjō norma 22 ha uz saimniecību atsateiks arī uz Latgolu, bet, kod lītas nūnōce leīdz Latgolai, tod šei norma saruka uz 15 ha un vālōk pat uz 10 ha.

Saprūtams, ka sōkūtnejō saījusma apsastōja pī ryugtas vīļšonōs — prūtams, tim, kas dzeivōja tautai leīdz, un nūstyprynōja apzīņu, ka zemes lykums **nav ticis nī uz skaidrim principim pījemts nī arī taisneigi izvasts dzeivē!**

GOLVONĒS PARĒDEIBAS PĪ ZEMES LYKUMA PĪJIMŠONAS UN ZEMES REFORMAS IZVEŠONAS

Tik daudz lai ir īvoda orientacijai. Kotrs Satv. Sapulces runu laseitōjs tū atrass pats, un te byus dažī paraugi, kū zemes reformas lykuma vaicōjumūs ir sacejūši Latgolas īvārojamōki dāli.

Kai vīnmar pyrmū runu nu latgalim ir sacejis Fr. Trasuns, tōdēļ arī šymā sakareībā jam vōrds ir pyrmajam.

Fr. Trasuna runa (1920. g. 20. augustā LSSS 1920, 6. - 559 - 566).

Augsti cīnejamō Satversmes Sapulce! Šei nedeļa maņ atgōdīnoī tautas svātkus. Myusu tauta jau sen: priķš 1817. goda Kūrzemē un Vydzemē, pyrms 1861. goda Latgolā gaidēja, ka tū atbreivōs nu kungu varas, ka zeme, kuru tei apstrōdoī, nōks jōs rūkōs; tei arī tagad gaida.

Mynātūs godūs zeme un breiveiba nōce tautas rūkōs. Tūreiz par vysu Latvijas tautu gōja patīsa svātku sajusma, un es asmu pōrlīcynōts, ka ari tagad, na tikai šymā augstajā nomā, kai vakar varēja maneit, ir nūpītna sajusma, tei it ari par vysu tautu.

1861. godā latvišu tautai tyka izdareita vyslelōkō naitaisneiba ar tū, ka latvišu tautai, kura nu myužeigim laikim šū zemi apstrōdōja, natyka dūta ni voga nu tōs. Tautai beja dūta tikai putna breiveiba, bet zeme, uz kuras latvišu tauta dzyma, āuga un strōdōja, pīdarēja na latvišu tautai, bet gon svešim inōcējim. Mums šei naitaisneiba jōizloboj. Latvišu tautas zemei vajag nōkt latvišu tautas rūkōs, un tautas rūkōs tei ari nōks.

Agrarō reforma, muni kungī, pi kuras mes stōjamēs, ir vīna nu vysnūpītņōkom reformom. Tei ir tautas un valsts pamata reforma. Cytus lykumus mes varim grūzeit pēc dažim godim, pat pēc dažim mēnešim, jo dzeivetai prosa, bet taidas reformas kai agrarreforma nūteik tikai pēc godu desmitem, pēc godu simtinim, pi dažom tautom taidas nanūteik pavysam. Izvadūt agrarū reformu, vysu tautas dzeivi vajag nūstōdeit uz jaunim pamatim. Šei līta ir nūpītna un ļūti gryuta. Nu agrarreformas atsakorēs, kaida byus nōkūtnē myusu dzeive. Tōpēc, tyvojūtis pi šaidom reformom, jōsastōj pi tom ar vysu nūpītneibu, ar apziņu, kaidu atbīldeibu jyus nasat pret tautu; jōsastōj ar mīreigu un soltu prōtu, jōsastōj tymā laikā, kod sasagatavōšonas dorbi dēļ reformas ir izdareiti. Kas zeimōjās uz mums, tod par nūžālōšonu ir jōsoka, ka mes, cik maņ likās, naasam uz šū dorbu sasagatavōjuši. Pārnejais gods pa daļai myus attaisnoj ar tū, ka mums beja cyti dorbi, ka mums vajadzēja sovu tautu atbreivēt; vajadzēja vest karu uz divom frontem; vajadzēja gōdēt par valsts ikōrtu. Bet ari pārnejā godā beja daži dorbi, kas agrarlītōs beja doromi, bet kas tūmār natyka dareiti. Nu vakardīnas runōtōja es nūprotu, ka mums ir gon daži faktiski pīmāri, ir zynoma statistika, cik zemes mums ir, cik mums tōs vajadzēigs, bet maņ tūmār rodōs pōrlīceiba, ka mums tūmār nav nūteiktu skaitļu par tū,

cik jaunu saimniecību mums vajadzēs nūdybynūt un cik mums ir zemes. Kūrzemē un Vydzemē šī skaitli ir dīzgon drūši, bet Latgolā dīzgon šaubeigi, jo tur mums vajag pamatūtis uz datim, kaidi mums ir nu ogrōkim laikim un kuri sastōdeiti dīzgon pavērši. Vyss tys apgryutynoj myusu dorbu, un tōpēc mums jo vairōk vajag vērtis ar mireigu prōtu un pilneigu apzīneibu uz lelū dorbu, kas stōv myusu prīškā. Es grybātu saceit, ka mums vajag pi tō stōtis bez kaut kaida škiru un partiju naida. Agrarō reforma nav vīnas voi ūtras partijas, voi škiras reforma, bet vysas tautas un valsts reforma. Kod mes sprīžam par šū lītu, tod mums vajag sprīst, izejūt tikai nu valstiskō redzes stōvūklja. Par valstiskū stōvūkli nav daudz kū runōt, jo ir skaidrys, ka mes reformu varim izsprīst tikai nu šaida stōvūklja. Ūtrs ir tautas stōvūklis, jo agrarō reforma zeimōjās uz vysas tautas ekonomiskū dzeivi; seviški tei skar zemnīku saimnīciskū dzeivi. Jau godu desmitem īt runa par tū, voi zemnīki zemi dabōs; godu desmitem jī gaida uz zemi, un tagad myusu pīnōkums ir jīm tū dūt. Tū skaidri nazynu par Kūrzemi un Vydzemi, bet es asmu pōrlīcynōts, ka Latgolas zemnīki jau sep slōpa pēc šōs zemes. Jī cerēja, ka zeme dūs jīm lobōku pōrtyku, uzlobōs jūs dzeivi un naizkleidynōs jūs uz Krīvijū, un varēs palikt sovā dzimtinē. Cerēja, ka jīm navajadzēs īt apleik burlaku bandōs, bet jī varēs strōdēt poši sovōs mōjōs; varēs aptērpt un apaut poši sevi un sovus bārnus. Tod ari naatsakōrtōs parōdeibas, kaidas leidz šam beja Latgolā, ka uz vysu saimi beja tikai vīns pōrs zōboku, kuruš pēc vajadzeibas volkōja tāvs un mōte; tūs volkōja ari bārnī. Mes gribim, lai Latgolas zemnīks natyktu nūstōdeits tymā stōvūkli, kaidā jys beja ogrōk.

Stōjūtīs pi šōs reformas, pi šō nūpītņō dorba, mums vajag byut skaidrai, nūteiktai linijai, pa kuru mes gribim īt. Navar izvest nūpītņu agrarreformu, jo mums nav zynoma plana. Pošam lykumam vajag byut skaidram, nūteiktam, lai par tū navarātu byut nikaidu šaubu navīn

tim, kas tū praktiski izvēss, bet arī pošai tautai, kura aizvīn verās, kaidis lykums pijimts Satversmes Sapulcē.

Muni kungi, šū skaidrū liniju es naradzu lykumprojektā. Vyspyrms es atrūnu, ka lykums narunoj ar vōrdim, bet ar paragrafim. Lai lykumu saprostu, tod vajag atnest vysu Krīvijas lykumu krōjumu, lai ar tō paleidzeibu nūskaidrōtu, kas kurā paragrafā saceits. Padūmojit, kungi, ka byus na tikai vīnkōrši zemnīki, kas vērsīs cauri izdūtū lykumu, bet arī mes pošī skateisim jū cauri, un kod, pīm., es īnesšu pōrlobōjumu, ka 527. p. vītā vajag īnest 107. p. punktu taidu un pīzeimi taidu, tod kaidis tys byus pōrlobōjums? Jo mes patiši gribim, lai Satversmes Sapulce varātu nūpītņi pīsadaleit pi dorba, tod kotram vajag byut skaidram, kas tys par lykumu ir. — Jo mes dybinojam Latvijas vaļsti, jo mes gribim Latvijas vaļsti izdūt lykumus; jo mes gribim, lai byutu obligatoriski Latvijas, bet na Krīvijas lykumi, tod mums vajag pōrīt nu krīvu uz Latvijas lykumim, mums vajag izdūt Latvijas lykumus. Es naasmu pīsadalējis agrarkomisijā, bet dzērdēju, ka paragrafi asut īnasti tōpēc, ka dažus izteicīņus asūt gryuši pōrtulkōt latviski. Kū gon dareis kodifikators, kod tulkōs lykumus un tūs vajadzēs īvest myusu kodeksā? Tod vajadzēs sasaukt ūtru Satversmes Sapulci, kas šūs lykumus skateitu cauri.

Bez naskaidreibom redakcijā ir arī naskaidreibas **formas linijā**, kuru mes gribim izvest. Še mes naredzim tōs litas, kuras mes gribim skaidri nūstōdeit. Ir runa par zemes fonda dybynōšonu un par privatōs zemes atsovnōšonu. Bet kaidis ir myusu nūdūms: voi, pīm., likvidēt vysas muižu saimniceibas, voi arī lai tōs palik — nu lykumprojekta es par tū nateiku skaidreibā. Ir teikts, ka muižu zemi vajag atsovnōt tōpēc, ka ar tū jōapgōdoj myusu zemnīki. Ir runa par muižu zemes atsovnōšonu, bet pīšātom palik muižas; apgaismōšonas īstōdem tōs arī palik. Nu vysa tō es radzu skaidri, ka zemes tiks izdaleitas, bet muižas paliks, un iznōks tys, kas nasenā laikā beja Latgolā, kod lelinīki sacēja: „Vysa zeme pīdar tau-tai“. Lelinīki īvede komunas un pajēme daudzas muižas,

tūs storpā Laizānu, Rībeņu u. c. un sacēja: „Mes parōdeisim latgališim, kai vajag strōdēt ar muižom“. Kur ogrōk beja 20 strōdnīku, tur jī salaseja 60 strōdnīku, un golu golā izgōja tai, ka tymā muižā, kura apgōdōja vysu pogostu ar maizi, kod sōka plaut rudzus, izarōdeja, ka tūs nimoz nabeja. Bez tam vīna kunga vitā beja 6 kungi. Beja golvonais pōrvaļdnīks, 2 pōrvaļdnīka paleigi, bitinīks, dōrzinīks, agronomš. Es beistūs, muni kungi, ka tys pats nanūteik ari pi mums. Byus tys pats, kas beja Kūrzemē un Vydzemē t. s. „bruninīku muižōš“, kuras atdeve uz myuža renti muižas ļaudim, bet kuri vālōk beja leidzeigi muižinīkim. Jī reikōjōš pilneigi patstōveigi, kai vysī cyti muižinīki, un starpeiba beja tikai tai, ka muižas skaitejōš „Rittergüter“ un muižinīku sabīdreibai moksōja zynomu renti. Tagad ari vargadeitīstys pats. Kur muižas mums vajadzēs pōrvaļdeit, tur byus vajadzēigs pōrvaļdnīks. Tys sajems olgu, jam byus lobas mōjas, maize, gaļa, pōrtyka, pōrs lobu zyrgu un karīte. Tai tod te es naradzu izvastas skaidras linijas. Nūsasōjūt pēc lykumprojekta, vajadzātu sprist uz īpašuma pamata, bet taidā gadējumā īpašuma pamats teik aizkōrts tikai tiktōli, cik tū prosa vaļsts un. tautas lobums. Un tautas un vaļsts lobums prosa, lai šymā lykumprojektā par pamatu palyktu **privatīpašuma princips**. Bet tymā pošā lykumprojektā mes atrūnam paragrafus un punktus, kur šys privatīpašuma princips teik aizskōrts. Lykumprojektā ir īnasts, ka teik atsovynōtas ari vysas bazneicu un klūsteru zemes. (Storpsaucīni „Oho“).

Te es dzēržu „oho“, un tū es dzēržu na pyrmū reizi. Bet, muni kungi, ar tū „oho“ navajag vācynōt tik drūši kai ari sorkonū karūgu, jo, kod raugōš nu vaļstiskō stōvūkļa, tod tys vīnu lelu tautas daļu sakaitynōš. Mes asam latgališi, un es jums pasaceišū atklōti, kū jau reiz tyku sacējs: jo latviši ir apvīnōti, tod tūs apvīnōjom mes, latgališi! Atminēsim tūs godus, kod Latgolā mums nabeja breivi atvērt nivīnu školu, nivīna grōmota natyka drukōta, un es beju pyrmais, kas grīzēs pi baltišim, un sacēju: „Muni kungi, jyus aizmērstit Latgolu! Atminīt,

ka ti ir latviši!" Tod mums baltīši pasacēja: „Lai latgališi godoj poši par sevi!" Muni kungi, jo jyus esit apvīnōti, tod par tū ir gōdōjuši latgališi. Pasaverit ari avizē, kurā es pats rakstēju 1914. un 1916. g. un aicynōju uz apsavinōšonu, bet baltīši nagribēja atsasaukt. Nu mes, latviši, poši asam sovā valsti un latviši mes gribim palikt. Mes gōjom pi jums, pīdōvōdami apsavinōšonūs un mīru, un bejom pōrlīcynōti, ka jyus nōksit mums pretim navys ar zūbynu, bet ar palmu zorim. Bet jyus gribit ceļt naidu un karu. Jyus cyldynojit karu. Na pyrmū reiži jyus piteicat karu ar školas un bazneicas lītom. Sešus mēnešus latgališi gaida, lai bazneicas lītas byutu nūskaidrōtas, bet tōs nav nūkōrtōtas vēl leidz šam. Tagad mes asam nūklīvuši tik tōli šymā vaicōjumā, ka Reigai vajadzēs braukt uz Aglyunu, kod Latgolai vajadzēja braukt uz Reigu. Ari te mes gribējom mīru. Nu, jo jyus gribit karu, tod mes ceinēsīmēs, un jyus redzēsīt, ka latgališi var un mōk ceinētīs. Ti, kas izīt nu valstiskō stōvūkļa, ti nasajems ar šaidu „oho" kū pīrōdeit.

Es pōreju uz agrarvaicōjumu. Vysōs lītōs teik atzeits privatīpašuma princips, bet bazneicu lītōs tys teik izslāgts. Mes varim praseļt: uz kaida pamata? Juridiskō pamata es te naatrūnu. Juridisks pamats byutu tod, jo bazneica šōs zemes byutu dabōjuse nalykumeigā ceļā, bet bazneica sovās zemes ir dabōjuse voi nu dōvynōtas, voi ari tōs pērkuse. Tai tod juridiska pamata nav nikaida. Jo šōs tīseibas teik atzeitās dažom labdareigom īstōdem, dažom kulturalom īstōdem, tod es nasaprūtu, pi kaidom īstōdem teik pīskaiteita bazneica, kod gribit jai zemi nūlaupeit. Voi bazneicu jyus pīskaitīt pi taidās īstōdes, kurai nav tīseibas Latvijā dzeivōt? 1842. un 1843. g. Krīvijas cari izdeve ukazu, kurā beja teikts, ka katōļu Bazneicai ir pōrōk daudz puļu ar sovās zemes, ar sovu muižu pōrvaldeīšonu, un Krīvijas valdeiba gryb īt jai paleigā. Krīvijas valdeiba grybūt tai dareit lelu labdareību, grybūt pajemt bazneicas muižas sovā pōrvaldeīšonā un par sovom pyulem jemšūt tikai 100/0; bazneicai tiksūt moksōtas zynomas procentes. Muni kungi, jyus redzit, ka Latgolas

bazneicas zemes pārgāja na krīvu valsts īpašumā, bet pūrvaldeisonā. Tai reikājās krīvu valsts. Bazneicai beja školu kapitali, bazneicai beja slimineicas kapitali. Beja Bazneicas uzturēšonas un bazneickungu atolgōšonas kapitali. Krīvi pasacēja, ka jī tōs divi kapitalu škiras, tys ir, slimineicu un školu kapitalus, pajems sovā ziņā, un mes dabōsim tikai procentus priks bazneickungu atolgōšonas. Nu šōs trešōs škiras kapitalim vėl vajadzēja uzturēt „Svešūs konfesiju“ departamentu. Tei beja krīvu labdareiba. Nu šōs krīvu labdareibas beja šaidi panōkumi: Latgolā — minēšu tikai dažas draudzes — pīm., Ludzā, kur nu 600 desetinom, kuras pidarēja bazneicai, vajadzēja uzturēt školu, slimineicu, ērgeļniku, apkolpōtōjus un ūtru paleiga mōceitōju. Kod atjēme zemi, tod šōs īstōdes iznyka. Saprūtama līta, vairōk tōs uzturēt navarēja, jo par atjimtajim kapitalim īnōce procentes tikai 200 ar dažom desmitēm rubļu. Tys, kas beja Ludzā, beja arī cytōs draudzēs. Krīvi dūmōja, ka katōļu Bazneica ar tū tiks vōjinōta, ka latgališūs, jo tīm vairs nabyūs bazneicas monta, uz kū atsaspīst, varēs pōrkrīvōt un pōrviļkt pareizticeibā. Bet panōkumi beja taidi, ka nivinā laikmatā, izjamūt XVIII godu simtini, Latgolā natyka byuvāts tik daudz bazneicu, kai taisni šymā laikmatā. Krīvi panōce gon tū, ka Latgola palyka izgleiteibas ziņā tōli pakaļ Vydzemei un Kūržemei, jo, kai zynoms, Latgolai beja aizligtas na tikai školas, bet pat drukōt lyugšonu grōmotas, tai ka Kaunas un Daugovpils žēidi tōs drukōja Mēmelē; krīvi panōce caur tū, ka latgališi nikod Krīviju naatzyna par sovū tāvzemi un tū īneida. Kod jyus, baltiši, runōjot un rakstējot sovōs avizēs par tyvū dzimtini un plašu tēviju Krīvijā, tod es saceišu atklōti, mes jyus nasaprotom.

Tys beja, muni kungi, Krīvijā. Tagad es vaicōšu: voi jyus tū pošu gribit panōkt arī Latvijā? Voi jyus gribit dūt vysim vīnleidzeigas tiseibas, voi dažaidas? Voi jyus gribit mīru, voi ceīņu un karu?

Muni kungi, nadūmojit, ka jyus ar tū ceļsitēs! Jyus, atjimdami bazneicas zemes, ar tū daudz naīgyusit. Es jums uzskaitēšu tōs draudzes zemes, kū jyus nu jom dabōsit.

Pirmais Bēržgalē — 1 desetina zemes, Rēzeknē — 10 desetinas, Cyskodā — 4 desetinas, Borkovā — 6 desetinas un Rozenovā $1\frac{1}{2}$ desetinas un tikai Aglyunā ir 300 desetinas (Zalē smikli). Interesanti jums, kungi, smītis, bet Aglyuna un Krōslova ir vīneigī centri, uz kurim mes gribim atsabalsteit dēļ seminara. Jums, kungi, še Reigā ir nauda priķš teologiskōs fakultates, priķš izprīcom, priķš teatrim, bet priķš seminara un Latvijas veiskupa Latgolā naudas nav. Mums vajadzātu zynōt, kur tū naudu atrast. Nu valstiskō stōvūkļa raugūtīs, pēc munom dūmom, jums vajadzēs ryupētīs nūstōdeit Latgolu leidzeigu cytim. Bet tys nateik dareits. Tai var reikōtīs tikai nu partijas stōvūkļa, bet reikōtīs tai nu valstiskō stōvūkļa, tō es nasaprūtu. Nūpītņi valsts veiri litu tai nautzver. Mums var byut partiju streidi, bet šei ir valsts lita, šei ir nūpītņa lita. Ar streidim vīn, ar taidu jyutu aizskōršonu valstiski veiri nasareikojās. Maņ ir inokušas vēstules, maņ ir vairōki protesti pret bazneicas zemes atsovyņōšonu. Tōpēc es soku, ka nūpītņi valsts veiri šūs 4—5 desetinu dēļ naceļs naidu valsti. Mums vajadzātu navys tautu kaitynōt, bet vajadzātu vest tautu reiz pi kūpeibas. Jo par tū varātu byut runa, tod vīneigi par bazneicu zemem Kūrzemē un Vydzemē, kur ir lelōkas zemes plateibas, bet ari te vajadzātu pīsaturēt pi taisneibas principa. Jo reiz ir atzeitas privaťa īpašuma tiseibas, tod ari bazneicom kai jurisdiskai personai taidas tiseibas vajag pīšķērt. Mes varim runōt par zynomom normom, bet pilneigi kaut kaidu juridisku tiseibu naatzeit un izsvīst nu šom tiseibom bazneicas, tō es nasaprūtu. Tys ir bolševisma pamats. Muni kungi, jo mes gribim pōrīt uz bolševisma un komunisma principim, uz nacionalizaciju un socializaciju, tod mums jōisōk paprišku nu pilšātu mōjom, kuras ir daudz bogōtōkas un lelōkas, bet nasocīt nu bazneicom un zemnikim, kuri ir pavysam plyki.

Pōrējūt uz privatīpašuma principim, man jōsoka, ka es naradzu skaidras linijas, kū mes eisti gribim. Voi mes gribim Latgolas saimniceibas likvidēt, voi paturēt? Nu šō lykumprojekta es naradzu, kū mes eisti gribim nu pošim

zeminikim. Kod Kūrzemē un Vydzemē zeminīki tyka atlaisti nu kungu varas, jī ari dabōja tai sauktū putna breiveibu. Tim tyka pasaceits: „Jyus varit it un dareit, kū jyus gribit.“ Kod Latgolā 1861. g. atcēle klaušu laikus, zeminikim gon īdeve zemi, bet jim vajadzēja pīrōdeit, ka jim ir tiseibas uz šū zemi. Zeminikim par tū vajadzēja na tikai samoksōt, bet jī vėl tyka tai irūbežōti, ka kotrs meža styureits pīdarēja muižai, koleidz zeminikim pīdarēja plyka zeme. Na vīnreiz vīn es, braukdams pa Latgolū, breinōjūs, kai varēja zemi tai sadaleit. Zeminiku zeme beja izlūceita styuru styurim, lūku lūkim. Pat 1906. g., kod par Latgolū gōja revolucionarō kusteiba, vīnā cīmā, kur maņ gadejōs byut, beja runa par muižas laupeišonu, un zeminīki maņ vīnkōrši pasacēja, ka bazneicas jī laupeit nagrybūt, bet grybūt sev tikai tū meža styureiti, tū gabaleņu, kur kūku zori leikstūt pōri zeminiku dryvom. Tai beja 1861. g.

Kū mes gribim ar zeminikim dareit, kaidis ir myusu nūlyuks? Voi myusu nūdūms beja tikai tys, lai šam breižam tikai apmīrynōtu zeminikus, lai jī naklīdz? Voi nūdūms ir zeminikus paceļt, lai zeminiku dzeive byutu leidzeiga kulturala cylvāka dzeivei? Ka zeminiks dzeivōtu tai, es nasceišu, kai dzeivoj ōrziemēs, bet lai tys nadzeivōtu vīnā ustobā ar lūpim, lai jam natyktu pīškērts vōrds „mužiks“, bet lai zeminika vōrds byutu gūda vōrds. Muni kungi! Daudz nu kreisōs puses teik runōts tikai par strōdnikim. Maņ na vīnreiz vīn gadejōs byut fabrikā pī strōdnikim un na vīnreiz vīn gadejōs jūs nūžālōt. Fabrikas strōdnikim, kurim vajadzēja pōrtikt ar 17 rublim un uzturēt saimi, beja gryuši, bet beja ari taidi strōdnīki, kuri pelnēja 35 rubļus. Nūbraucit uz Latgolū un pasaverit, ka dažōs mōjōs bārni staigoj pavysam plyki. Prezidenta kungam beja gadejums Latgolū redzēt, kaidā stōvūklī zeminīki atsarūn. Taidis ir tys „buržujs“, par kuru iza-sacejōs kreisūs partiju tyvī radinīki bolševiki, nu kurim vysu jam. Taidis ir „buržujs“, kuram jōnas uz sovīm placim vyslelōkōs gryuteibas. Kad atnōk kars, tod zeminikam jōatdūt zyrgi, roti, strōdnīki un vyss cyts. Mes dzeivojam

pa pilsātom kai kungi. Nivins Reigas spekulants naiš uz mežu molkas cērst, bet tys spekulēj uz zemņiku rēkina.

Grīžūtis pi agrarjautōjuma, es prasēju, kū mes gribim: voi mes gribim zemņiku paceļt un nūstōdeit tai, lai jam byutu gūda vīta storp latvīšu tautas piļsōnim, lai jī byutu plyki kai eisti proletariši. Tī, kas strōdoj 8 stupdes, pretendej uz 6 stupdem un sēž restoranūs, bet zemņiki, kas pavasari strōdoj 12 leidz 18 stupdes, nazyna, kai maizi dabōt un sovus bārnus apgērbt. Kod es jamu šū lykumprojektu, tod maņ likās, ka ar zemes izdaleišonu mes varēsīm zemņiku stōvūkli uzlobōt; **bet tōs skaidrōs līnijas, ar kurom zemņiku stōvūkli uzlobōtu**, tōs es naradzu šymā lykuma projektā. Kod 1861. godā atcēle klaušu laikus, tod Latgolā tyka nūlykts par normu 24 desetinas. Tys ir drusku vairōk par tom 60 pyuravitom, par kurom mes runōjom; tai zemņiku stōvūklis, saprūtams, uzlobōts nateik. Tim zemņikim, kurim ir 5 leidz 6 desetinas, šei norma dorbu nadūs. Varbyut, tei dūs dorbu Vydzemē un Kūrzemē, kur ir divi voi trejs gimines lūcekli, bet na Latgolā, kur taidu ir 8, 10, 12, seviški jo mes īvārojam, ka jaunajōs saimņiceibōs byus vītas, kuras nabyus izlītojammas priķš lauksaimņiceibas.

Sprīžūt par agrarreformu, es grybu grīzt jyusu vēreibu uz šaidom lītōm. Lai byutu apdrūšynōta myusu tauta, lai byutu apdrūšynōta myusu valsts un myusu stōvūklis, tod šū lītū vajag nūpītņi pōrdūmōt nu valstiskō veidūkljā.

Vēļ man atlik runōt par normu. Kai jau sacēju, mes vēļ naasam sakrōjuši piļneigi pamateigas ziņas, uz kuru pamata mes varātu izvest agrarreformu. Tōdēļ ceļās vaicōjums, kū mes dareisim, lai bezzemņikus un mozzemņikus apgōdōtu ar zemi. Kaidu normu mes nūliksim? Voi mes nūliksim atsevišku normu Kūrzemē, atsevišku Vydzemē un atsevišku Latgolā, voi ari mes īvessim vīnaidu normu Kūrzemē, Vydzemē un Latgolā? Maņ likās, ka šys vaicōjums navarātu sacēļt nīkaidu dūmstarpeibu. Gon zemņiku savīneibas organs (Brīvā zeme) myus, latgalīšus, gribēja pamōceit ābecē, bet es dūmoju, ka abeci mums vysim nakaitēs pasamōceit. **Mums jōnūsastōj uz**

stōvukļa, ka normai vajag byut vīnai priķš vysim. Uz cyta stōvūkļa mes nadreikstīm nūsastōt, jo **Latvija ir priķš vysas Latvijas, un Latvijas zeme ir priķš vysas Latvijas zemņikim.** Saprūtama līta, ka Latgolā zemes priķš paradzātōs normas napītiks, un tōdēļ mums vajag pi laika padūmōt, kur šū normu jimt. Es dūmoju, ka Kūrzemē byus vairōk zemes, nakai tū spēs apstrōdōt. Tōdēļ mums vajag paredzēt un nūsprīst, kurā vītā mes varim nūdybnot jaunus latgališu saimņiceibas. Pretejā gadejumā Vydzeme un Kūrzeme dabōs lelōkas normas, un Latgola palīks bez normas. Saprūtama līta, mes, latgališi, cerom, ka vysi baltīši pīkrīss myusu praseibai, ka tī latgališi, kurim byus jōaizīt nu Latgolas, lai tyktu nūmatynōti lelōkim pulķim zynomūs apvydūs, pi kam tyvōk pi taidom vitom, kur ir tyvumā katōļu bazņeicas, lai ari goreigā ziņā jī byutu apgōdōti.

Tod palīk vēl vīns vaicōjums. Palīk, tai sokūt, rentņiku vaicōjums, par kū šymā lykumprojektā nīkas nav skaidri nūsaceīts. Kas ir rentņiks, tū mes zynom, bet rentņiki ir vysaidi. Latgolā beja rentņiki, kuri rentēja zemi tikai uz vīnu godu. Daži rentēja muižas, kurom beja 2--3000 desetinu. Tī ari beja rentņiki. — Mes zynom, ka ari Vydzemē beja rentņiki, bet taidi, kurim muižinīki zemī nagribēja pōrdūt, laigon tī jau nu tāvu laikim beja dzeivōjuši uz sova zemes gobola un tū apstrōdōjuši. Man pošam godus 20 atpakaļ, kaidreiz Reigā asūt, gadējōs pīdzeivōt, ka pi manis grīzēs zemņiki nu Valkas un Valmīras apriņķa pēc padūma, kū dareit, jo jūs tavi jau ilgus godus dzeivōjuši uz jūs zemes gobolim, uzcāluši mōjas, bet ipašņīks renti sacēlis tik augstu, ka grybūt nagrybūt jīm zeme asūt jōpamat. Lykumprojektā navarātu uz vīnas pakōpes stōdeit tūs rentņikus, kas saucās par myuža rentņikim, un tūs, kas saucās par gadejuma rentņikim. Jau poša taisņeiba prosa, lai zynoma starpeiba storp vīnu un ūtru lītu tyktu ivārōta. Bet ari izšķirūt vīnu nu ūtra, mes navarim nūsastōt uz tō stōvūkļa, ka mums mōksleigā ceļā vajag radeit jaunus lelgruntņiceibas voi jaunus muižas. Zynomu normu mums

vajadzēs nūsaceit priekš rentnīkim, jo ti rentnīki, kuri nabeja muižas rentējuši, ti nikaidā ziņā navar tikt pīskaiteiti pi īpašnīkim. Ti ir taidi poši bezzemniki un mozzemniki ari kai kurs kotrys. Te navar byut runa par cytaidu normu, kai par tū, kas te tiks pījimta priekš vysim. Kas zeimojās uz muižu rentnīkim, tod jim ari navar atstōt zemi bez normas.

Tai tod, kai redzit, šymā lykumprojektā ir daudzas lītas, kuras nav izteiktas skaidri. Pi taidas pamatreformas, kaida ir agrarreforma, ir atstōtas naskaidreibas. Atstōt naskaidreibas, kaidas tagad ir lykumā, nūzeimoj atstōt šū lykumu administrācijas rūkōs, lai tei grūzeitu tū pēc sova īskota, pēc sovas grybas. Tū, muni kungi, pēc munom dūmom navajadzātu dareit. Mums vajaga izstrōdōt pamateigu, skaidru lykumu. Varbyut tys nūvylcynōs vīnu ūtru dīnu ilgōk, un tū varātu izdūt kaidu nedēļu vēlōk. Bet lobōk drusku nūvylcynōt un izdūt lobu lykumu, nakai pasasteigt un izdūt slyktu! (Aplausi).

Taida ir **Fr. Trasuna** pyrmō runa pi agrarreformas lykuma apsprīšōnas sōkuma. Lykumam ir bejuši leli tryukumi, tur ir bejis daudz naskaidreibu, bet, kai tū tōlōk redzēsīm, šys lykums moz ir ticis izlobōts. Taisni ūtraidi, byutiskōs lītas, kas atsateic uz zemes normom utt, tai ari **atstōtas navīnāidas**.

Fr. Trasuna un cytu latgaļu praseiba pēc vīnāidom tīseibom un pēc leidzeigom zemes normom. ir palykuse tīkai saucīns tuksnesī. Bez tam ari vairums Latgolas „politikū“ pat nav atvāruši muti dēļ šō saucīņa. Voi nu saprasšōna nasasnēdze tik tōli, voi ari personeigī veikali tū līdze. Lai nyu kai, ari nu sūleitajom latgaļu kolonijom Kūrzemē nikas naizgōja. Kas vēl rodōs vītā tō, par tū dabōsīm dzērdēt vēlōkōs runōs.

Bet tagad pīvērssīm uzmaneibu kaidai cytai runai! Dažas dīnas pēc īpriekš mynātōs Fr. Trasuna runas vōrdu ir jēmis agronomis **Jezups Kindzuļs**. Jys Latgolas apstōklus apgaismoj ar vēstures faktim unstatistikas datim. Jō runa skaņ sekojuši (LSSS 1920. 6, 597—599):

Augstō sapulce! Daži runōtōji, runojūt par agrarre-

formu Latvijā, minēja arī Latgolas apstokļus. Kas zeimojās uz agrarreformas izvešonu Latgolā, es grybātu Satversmes Sapulces lūceklim dūt plašoku paskaidrojumu, jo daži nu tim napazeist Latgolas apstokļus, kōdēļ agrarreformas izvešona Latgolā nav vysim skaidra. Vysi runotōji sacēja, ka Latgola tykuse atsvabynōta na 1819., bet 1861. un 1862. g. Tai tod 40 godus vālōk. Atsvabynojūt kotram zemnikam tyka dūtas 16 leidz 36 desetinas zemes. Pēc godu desmitem, kod rodōs trešō paaudze, zemes palyka tik moz, ka nu tōs nabeja iespējams vairs pōrtikt, un tōdēļ cēlēs lels aizplyudums uz pilšātom dēļ dorba. Zemi ipērkt uz vītom vairs nabeja iespējams, jo latgaļu zemnikim beja 3 vaines. Pyrmkōrt, aiz tō īmesļa ka jys ir zemniks; ūtrkōrt, ka jys ir katōls, jo katōlticeigim beja seviški īrūbežōjumi; treškōrt, ka jys beja latvīts. Tai tod ipērkt zemi lelōkūs apmārūs nabeja iespējams, un (vyspōri) varēja ipērkt tikai leidz 36 desetinom ar gubernatora atļōvi, kuru varēja īgyt ar lelom gryuteibom 3—5 godi pēc lyuguma isnēgšonas. Tōdēļ nu tom plašajom muižom latgali tymūs laikūs ļūti moz spēja nūpērkt. Tod zemniku agrarbanka jēmēs pi zemes reformas izvešonas. Tei sadalēja dažas muižas, bet par nūžālōšonu jōsoka, ka tei paleidzeiba naatsateice uz latvišim, katōlim, bet uz krīvim, pareizticeigajim. Latviši, luterani, arī varēja ipērkt. Ar tū izskaidrojams tys apstoklis, ka latgalim nabeja iespējams ipērkt zemi; turpretim tautas brōls nu Baltijas varēja tū ipērkt. Ar šū agrārbankas politiku tyka veicynōta Latgolas kolonizacija, bet vītejim zemnikim zeme natyka pōrdūta. Pi manis guļ daudz taidu nūrokstu nu 1910. un 1911. goda syudzeibom, kurom nabeja nikaidu panōkumu. Taidā ceļā latgali palyka pi sovas zemes plateibas, kura tagad caurmārā ir ap 8 un dažas desmitdaļas desetinu.

Statistiskas ziņas par Latgolu ir ļūti tryuceigas, un tōs šaidas: Caurmārā saimniceibas ir ļūti seikas, apm. 8 desetinas. Ar plateibu leidz 2 desetinom ir 8,7 0/0; nu 2,5 leidz 5 desetinom — 27,3 0/0; 5 leidz 7 desetinom 23 0/0, 7 leidz 10 desetinom 19 0/0; 10 leidz 15 desetinom — 14,4 0/0.

15 leidz 20 desetinom — 4,50/0; 20 leidz 30 desetinom 2,30/0; pōri par 30 desetinom — 0,82 0/0. Nu tō, es dūmoju, byus skaidrs, kaida ir plateiba un kai zemņiceiba var iztikt ar sovu zemi. Ir konstateits, ka mozōk par 7 desetinom ir 56 0/0 nu vysom saimņiceibom, un mozōk par 10 desetinom ir 75 0/0; taidā kōrtā var drūši saceit, ka ar tū, kas latgalim ir, jī navar iztikt. Jīm ir jōdūd zeme vēļ, un jūs saimņiceibas ir jōpaplāšņoj.

Pēc 1907. g. statistiskajom ziņom latgalim beja 58.000 saimņiceibu. Ivārojūt tū, ka pi daleišonas Latgola nabeja aiztykta leidz pošam pādejam laikam, un ivārojūt tū, ka tūreiz zemes ipērkšona nabeja tai irūbežōta, tod saimņiceibu skaits byus leidz 75.000 un na mozōk. Jamūt vārā, ka nu šom 75.000 varēs palikt uz vītas tikai kaidas divi pīktdaļas, tod ar apmīryņojūšu zemes plateibu byutu ap 30.000 saimņiceibu. Tod 45.000 vajadzātu dabōt īpašumus (nu jauna), un jo Latgolā zemes pītryuks, jōit uz Kūrzeni un Vydzemi.

Pasavērsim, cik Latgolā ir zemes. Jōsoka, ka Latgolā muižu zemes byutu apm. 342.000 desetinu izmontōtōs zemes. Sadolūt vajadzātu atjimt dažus gobolus priķš školom, labīreiceibas īstodem, gimiņu dōrzenim u.t.t. Cik zemes tur vajadzeigs, gryuši aprēķinōt. Ivārojūt tū, ka daži iztyka ar vīna zyrga saimņiceibu, es dalēju uz 15 un tod iznōk, ka apm. 22.000 saimņiku tyktu apgōdōti. Jo īvārōsim gimiņu dōržeņus, školas, labīreiceibas īstōdes, tod Latgolā iztryukst, mozōkais, priķš 25.000 saimņikim, kurīm zeme byutu dūdama Kūrzemē un Vydzemē. Daži saceis, voi tod patiši vysi zemņiki zemi gribēs? Jo Kūrzemē un Vydzemē vysi zemi nagryb, tod varbyut tōpēc, ka jīm tryukst zyrgu, tryukst inventara. Latgolā ir cytai-di. Tur kotrs ir mozsaimņiks, un kotram ir sova gūvs, kotram sovs zyrgs, kotram ir napicīšamais saimņiceibas inventars; tōdēļ kotrā ziņā kotrs gribēs sovu saimņiceibu paplašņōt, jo tikai jam tys byus īspējams. Jo par Kūrzeni un Vydzemi sacēja, ka tur 45.000 zemi gryb un poreji nā, tod par Latgolu jōsoka, ka zeme vysim vajadzeiga un vysim dūdama.

Tai tod 25.000 byutu tys skaitlis, kas atbilst patīsei-bai. Jo parēkinoj, cik Vydzemē un Kūrzemē byutu derei-gas zemes, tod jōsoka, ka muni aprēkini nasaītās ar Al-beringa kunga rēkinim. Jo mes nu 6.500.000 pyura vītom atskaitom mežus un nadereigu zemi, tod faktiski Kūrze-mē un Vydzemē, atskaitūt zemniku zemes, atlik 1.000.000 pyura vītu breivas zemes. Jo mes jamam 45.000 bezzem-niku, kuri gribēs zemi, tod atlyktu 140.000 pyura vītu priķš 25.000 latgalim. Tai tod skaitli nav taidi, kuri byutu pilņeigi apmīrynojūši. Statistiskā ziņā ti nav pilņeigi pa-reizi, bet ir jīmti taidi, kaidi beja pi rūkas.

Runōtōju lelokō daļa uzsver muižu zemes, kuras asūt atjamamas, un naasūt breivi atstōt pat leidz 100 pyura vī-tom. Bez šaubom, muižu zemes ari sastōda zynomu daļu. Bet es nateikšu, ka tys ir vyss. Jo muižinīkim mes at-stōtu nadaudzas pyura vītas — zemniku normu, tys na-sastōdeitu lelu starpeibu. Lai byutu konsekvents, Cielena kungam vajadzēja runōt ari par zemniku zemi, jo jys gribēja runōt na tikai politiskā nūlyukā, bet ari lītas lobā.

Runojūt par zemes pišķēršonu latgalim Kūrzemē un Vydzemē, jōsoka, ka vaicōjumu nadreikst nūstōdeit tai, it kai tys nabyutu pamatvaicōjums un ka latgaļu pra-seibas pēc zemes varātu apmīrynōt ar pōrpalykumu. Tī byutu apmīrynojami vysā pilņeibā, izvadūt tū sistema-tiski, bet na nu atlikom. Jo mes tai grybātu dareit, tod latgali byutu nūstōdeiti daudz slyktōkūs apstōklūs nakai kūrzemniki un vydzemniki. Nu valstiskō stōvūkļa raugū-tīs, nabyutu pilaižams, ka trešō daļa nu Latvijas byutu opozicijā pret Latviju. Vyspōri, runōjūt par šū lykum-projektu, vīnā ūtrā vītā byutu ībyldumi, bet mes (tūmār) bolsōsim par pōreju uz pantu laseišonu.

Taida ir **J. Kindzuļa** runas golvonō daļa. Kaida mo-zōkō daleņa nu tōs ir izīaista. Tur jys runoj par muiži-nīkim kai cytim leidzeigim pilsōnim, kuru tīseibas na-dreikst padareit mozōkas kai pōrejūs zemniku tīseibas, un ar dažim deputatim polemizej par īpašuma jēdzīni.

Pīmiņūt **īpašuma jēdzīni**, te ir jōnūrōda uz vīnu lūti

svoreigu apstākli un prūti: pēc Igaunijas parauga (põrnūvodniki igauņus ir biži kopējuši) daudzas baltīšu partijas, tūs storpā ari Zemņiku savīneiba ar Ulmaņa valdeību, stōvēja par zemes piškēršonu uz myuža renti, bet na pri-
vatīpašumā. Tys beja kreisūs ideologiju īsapaidis, kas vēl
dzeivōja põrnūvodūs un ar kū vajadzēja rēkinōtīs. Tōdēļ
ari zemes reformas projektā tryuka principialas skaid-
reibas, un beja jōnūsadorboj pat ar motu škaldeišonu ap
privatīpašuma jēdzīni. Latgolas partijas turpretim nu
sōkta gola ir stōvējušas par privatīpašumu. Tai tys beja
radzams Fr. Trasuna, tai ari J. Kindzuļa u. c. runōs.

Kai mynāts, 1920. g. tyka pījemtas 3 agrarō lykuma
daļas un zemes reforma sōcēs.

Kod, vairok kaj godu zemes daleišona Latgolā beja
turpynōjusēs un paraleli beja turpynōjusēs ari zemes
reformas lykuma galeigō izstrōdōšona, Fr. Trasuns Sat-
versmes Sapulces sēdē ir sacejīs šaidūs iznycynōjūšus
vōrdus:

**Zemes reforma latgaļus pōrvērss par ūtrōs škiras
piļsōnim.** (LSSS 1921, 12, 1091 — 1092):

— Muni kungi, mes streidomēs par agrarū vaicōjumu
un mes streidēsīmēs leidz golam, pat tod, kod agrarais
lykums byus izvasts dzeivē. Un īmesli ir piļneigi saprū-
tami, tōpēc ka mums pi agrarōs reformas izvesšonas na-
beja nikaida skaidri nūteikta plana. Mes nazynōjom, kū
mes, tai sokūt, eisti gribējom, un tōpēc ari tagad vīni
lik priškā 50 ha, cyti lik priškā 100 ha (Runa par naat-
sovynojamū daļu Latgolā, Red.). Jo jau pi agrarō lykuma
pyrmōs daļas mes īnesem naskaidreibu, atļaudami priķš
pastōvūšom zemņiku saimņiceibom 200 — 300 ha Vydze-
mē un Kūrzemē, bet Latgola tikai 100 ha. —

Un tōļōk, runojūt par Latgolu, jys soka: — Jo mes
asam pījāmuši 22 ha par normu, tod tīm 22 ha vaja-

dzātu arī palikt kā normai, bet navys pīlaist saimnīceibas nu 10 ha un zām 10 ha. —

Nasaverūt uz vysim protestim, zemes reforma tūmār latgalim atsateisteja par slyktu. Aktivōkī Latgolas politiķi ir pīlykuši vysas pyules, lai augūšos nataisneibas nūvārstu vēļ pī pošom saknem, un šymā sakareibā beja īsnāguši valdeibai vasalu kompleksu protestējušu vaicōjumu, kurim tagad ir sova vēsturiska nūzeime un kuri labi dokumentej tō laika situaciju. Ap šū latgaļu bloka īsnāgtū vaicōjumu saistōs daudzas runas, un tymōs ir daudz interesanta materiala. Īsnāgti vaicōjumi ir bejuši šaidi: (LSSS 1921, 23, 2166 — 2175):

Satversmes Sapuļces prezidenta kungam

Augsti gūdōts prezidenta kungs!

Apakšā pasarakstejuši Satversmes sapuļces lūcekli lyudz jyus likt prīškā ministru prezidenta kungam sekōjūšus vaicōjumus:

Voi ministru prezidenta kungam ir zynoms, ka Latgolas zemes tryuceigim īdzeivōtōjim zemes pīškēršona Kūrzemē ir pōrtraukta un jīm ir jemta īspeja dabōt zemi tymūs apgobolūs, kur tei palik pōri;

ka ikvīnā Latgolas pogostā caurmarā ir īsnāgti 1000 un vairōk zemes pīprasejumi, kuri ir pīlneigi pamatōti, bet vairōkūs pogostūs nu fonda zemem īznōk tikai 100 leidz 200 jaunsaimnīceibu, un ka Latgolā ir pogosti, kur fonda zemu nav nīmoz, un ka tōpēc apmīrynōt zemes pīpraseitōjus tikai ar vītejū zemes fondu nav īspējams;

ka storp zemes pīpraseitōjim ir lelōkō daļa seikzēmnikī, kurim pēc āgrarreformas lykuma 44. § ir prīkšrūceiba uz zemes dabōšonu, bet ar centralōs zemes īreiceibas komitejas instrukciju Nr. 25, § 8, 9 un 14 dažas bezzēmniku un rentniku grupas un kategorijas ir īzcaltas augstōk voi arī jūs tīseibas uz zemi ir pīleidyntōtas seikzēmniku tīseibom, kas nasaskaņ ar āgrarreformas lykuma 32. un 44. pantu;

ka taidas agrarreformas izvedēju reiceibas dēļ agrarō reforma vysā valstī nateik izvasta vīnleidzeigi un lelōkō daļa zemes pīpraseitōju Latgolā palik naapmīrynōta;

ka zemes pīškēršona ir sarežgeita ar tū, ka ar centralōs zemes īreiceibas komitejas instrukciju Nr. 25, § 12 radeitī, lykumā neparadzātī organi, kur pogostu zemes pīškēršonas darbeibā pīsadola pogostu padūmes, centralōs un apriņku zemes īreiceibas komiteju delegācijas faktiski izvad zemes pīškēršonas dorbis Latgolā, caur kū lykumā paradzātō pōrsyudzeiba apriņku un centralajā komitejā ir padareita par naīspējāmu.

Jo ministru prezidenta kungam tys vyss ir zynoms, kū tod valdeiba jau ir darejuse un kū dūmoj dareit uz pīšku, lai augšā mynātōs parōdeibas tyktu nūvārstas un vaineigi īrēdni tyktu saukti pī atbīldeibas.

1921. g. 2. decembrī.

Fr. Trasuns, A. Velkme, S. Ozoliņš,
Fr. Kemps, O. Turkopuļs, N. Skangeļs.

Pīzeime:

Nu īsnāguma izlaisti divi vaicōjumi: vīns par tū, ka finanču ministrija naapstyprynoj Latgolas apriņku apvīnōtū zemnīku āku apdrūšynōšonu (valdeiba ir baidejusēs nu kotra veida Latgolas apriņku sasaslēgšonas), un ūtrs vaicōjums par Latgolas policijas īrēdņu nūlaideibu un raudzeišonūs caur pērstim uz nūzīdzeibu apkarōšonu, taj ka rezultātā nūzīdzeibas vairōk vairojūtīs kai mozynojūtīs. Šūs vaicōjumu apskots izlaists arī ņu atteiceigom sekojušom runom.

Kai arvīn, kod ir runa par Latgolas lītom, ceīņā pyrmais it **Fr. Trasuns**. Taj tys arī šūreiz. Pēc valdeibai īsnāgtō vaicōjuma jys drūši jam vōrdu un vaicōjuma seikōku motivāciju izdora ar spēceigu kritiku. Nu stenogramu pīzeimem radzams, ka jys pyrms runas uz katedras kōrtoj dažaidus dokumentus un avīzes. Deputati jau avansā laiž storpsaucīņus, kas, līkās, vēļ vairōk pavairoj jō

humoru un satiru. Tod jys mīreigi isōk: (LSSS 1921, 23, 2167 un sek.):

— Muni kungi! Es isōkšu ar pūlu sokomvōrdu: „Obiecanka cacanka, glupiemu radosc“, kas bytu tulkojams pēc myusu jaunōkōs terminologijas: „Solīt gan solija runelis, bet dūrelis parādīja pigu“ (Parodija jaunvōrdu cepējim ar vysom vajadzeigajom aliteracijom; saturs: mute sūleja sovu, un dyure parōdeja sovu. Red.).

— Tai tys beja ari ar Latgolu. Kod sasastōdeja jaunais kabinets, mes dzērdējom deklaraciju, mes dzērdējom vysaidus sūlejumus. (Runa par Mejerovica kab.) Mums tyka sūleits, ka tiks gōdōts par agrarōs reformas izvesšonu, ka tiks gōdōts par kōrteibu un personeigū drūšību, par daudz cytom skaistom lītom, un jo vyss byutu atkareigs tikai nu sūleišonas vīn, un jo dzeives ikōrta varātu lobōtis ar sūleišonom, tod varātu saceit, ka Latvija vyspōri ir laimeigōkō zeme pasaulī un Latgola vyslaimeigōkais styureits Latvijā.

Bet patiseibā, muni kungi, iznōk pavysam cytaidi. Jo mes jemsim agrarū reformu, tod jau nu poša isōkuma mes naredzējom vīnleidzeibas. Pēc agrarreformas lykuma Kūrzemē un Vydzemē zemnikim, kurim ir īgyutas zemes, tōs nateik atsovyntas. Var byut saimniceibas lēlums leidz 100, 150 voi 200 desetinom, bet tūmār nu šom desetinom nikas nateik atsovyntōs. Kas zeimōjās uz Latgolu, tod jau lykumā tyka nūteikts, ka, jo Latgolā zemniks byus nūpērcis kaidu gobolu nu muižas zemes, tod, atstōjūt 100 ha, pōrejšais ir atsovynojams. Bez tam, muni kungi, pošā agrarlykumā mums nabeja skaidreibas par tū, kas ir bezzemniks. Latgolā tū bezzemniku saprūt tai, ka bezzemniks ir tikai tys, kuram zemes nimoz nav, t. i., na tikai jam pošam, bet ari nivīnam nu gimines lūceklim. Bet Vydzemē un Kūrzemē tū lītu saprūt tai, ka bezzemniks ir ari taida tāva dāls, kurām ir 120,130 voi 140 desetinas zemes, jo tur tū lītu izskaidroj tai, ka tei zeme pīdar tāvam un dālam nav atdūta. Un tai ka dā-

lam tei nav atdūta, tod dāls ir bezzemņiks, un jam ir tiesības uz zemi. Jo jyus taidu lītu pasaceisit Latgolas zemņikim, ka Kūrzemē un Vydzemē bezzemņiks ir taidš dāls, kura tāvam ir 130 desetinas zemes, bet Latgolā nav bezzemņiks, kura tāvam ir 3 desetinas zemes, tod latgaļu zemņiks tū turēs par apsmīkli, ka jyus gri-bit jū izsmīt gri-bit jū izmulķōt, smejatēs par jū.

Un teišam tys tai ari ir. Jau pošā lykumā nabeja vīn-leidzeibas priķš Vydzemes un Kūrzemes nu vīnas puses un Latgolas nu ūtras puses. Jau agrarōs reformas lykumā beja zynoma nataisneiba priķš vīnas un tōs pošas tautas lūceklim. Bez tam pi agrarōs reformas lykuma, kod runa beja par rentes mōjom, mes pīlneigi saprotom, ka Kūrzemē un Vydzemē tī rentņiki jōatstōj uz vītom tōpēc, ka beja zynomas paradzātas normas, kuras muižinīki vā-lōkūs godūs nagribēja pōrdūt zemņikim par īpašumu un tikai izrentēja. Latgolā tei līta beja pavysam cytaida. Tur ari beja rentņiki, bet tur beja cytaidi apstōkli, tur rent-ņikim nivīns nalīdze zemi pērkt. Bet skēršli beja cy-taidi. Tī gōja tik tōli, ka, jo beja katōļš un jo vairōk izgleitōts cylvāks, un sevišķi goreidznīks, tod valdeiba pi zemes pērķšonas tū napīlaide. Bet cytim (t. i., nalatgalim un nakatōlim), kas zemi gribēja rentēt voi pērkt, nikaidu šķēršļu nabeja, un mes zynom, ka tai īplyuda zynoma daļa nu Kūrzemes un Vydzemes dažōs muižōs, sevišķi pi Vydze-mes rūbežom, kur rentēja tōs zemes. Dažš rentēja ilgus go-dus, dažī gōja nu vīnas mōjas uz ūtru. Daži pošī lauze calmus, uzcēle ākas, uzķūpe vysu, un tys beja patīseigs dorbs. Bet beja ari taidi gadejumi, ka tī, kas tūs calmus lauze, nabeja baltīši rentņiki, bet latgali, kas lauze pi jīm calmus. Īnōce vydzemņiks, nūrentēja tū gobolu, bet lat-gali lauze calmus. Beja ari taidi gadejumi, kod latgaļus pījēme par kolpīm. Bez tam, muni kungi, kōpēc rentņiki napērka tōs zemes? Tōpēc, ka jīm beja izdeveigōk na-pērkt, jo rantādami jī moksōja tikai 4—6 rbl. par dese-tinu un nanese nikaidus cytus pīnōkumus pi zemes uzlo-bōšonas, pi pogosta dorbim u. t. t. Bet ari tur mes, lat-

gali, pīsakōpem, ka tim, kas ilgus godus nūdzeivōjuši uz vītōm, toptu atstōtas mōjas ar lykuma nūteiktu normu leidz 22 ha. Mes tū darējom ar tū cereibu, kas mums tyka ari sūleits, ka latgali dabōs cytaidā ceļā kompensaciju. Beja skaidri radzama līta, ka Latgolaj priķš vysim zemņikim, seikzemņikim un bezzemņikim zemes pītryuks, bet ka Kūrzemē un Vydzemē tōs zemes byus vairōk kai vajadzeigs. tōpēc ari tyka apsūleits, ka latgali lelōkōs masōs tiks pōrcalti taidōs vītōs, kur tōs zemes pōrpaliks. Ka Kūrzemē patiši zemes ir vairōk kai vajadzeigs, tu rōda sekojuši dati: Tukumu, Talsas, Kuldigas, Līpōjas un Aizputes apriņki ir mozōk zemes pīpraseitōju nakai patiši zemes ir.

Jemit, muni kungi, vārā tū, ka storp tim pīpraseitōjim, bezzemņikim un seikzemņikim, ir ari saiminīku dāli, kurim ir pošim sova 60 — 300 desetinu saimniceiba.

Kas zeimōjās uz Latgolu, tod jau tagad ir zynoms, ka Latgolā varēs ireikōt tikai 13.956 saimniceibas, bet pīpraseitōju skaits Latgolā ir 334 927. Un ti pīpraseitōji bezzemņiki un seikzemņiki, nav taidi, kai daži Kūrzemē voi Vydzemē, kuru tāvim ir 70 — 300 desetinu, bet taidi, kuru tāvim ir 3 leidz 7 desetinas un 5 leidz 6 dāli. Kai redzit, tei starpeiba ir mīlzeiga. Pagōjušā godā, koleidz tei līta beja jauna un pilneigi svaiga, tyka izdareiti mēginōjumi pōrceļt latgalus uz Kūrzemi. Vairōkas muižas tyka paradzātas priķš latgalim, bet kas ir nūticis? Latgali izabraukōja pa Kūrzemi, un izarōdeja, ka tei nav myusu valdeiba, kas izvad agrarū politiku, bet ka ti ir zemes īreiceibas veiri vītejūs pogostūs. Kod centralō zemes īreiceibas komiteja nu Reigas nūsyuteja delegatus uz Kūrzemi, tod jūs tur izsmēja, izzūbōja un vīnkōrši pasaceja: „Zeme ir vajadzeiga mums pošim, braucit prūjom!“

Caur tū nūtyka tys, ka nu 1500 giminem tyka pōrcaltas tikai 103 gimines, un nu tom pošom nabeja vysī latgali, kurus pōrcēle uz turīni, bet beja ari taidas gimines, kuras beja ībraukušas Latgolā kara laikā. Bez tam nu ībraukušim dažas gimines beja spīstas atsagrīzt atpakaļ, jo tom īrōdēja tikai nūmales bez pajumtem un

dažas desetinas, kur nazynāja, kū ar tom dareit, jo pōrtikt tai kai tai navarēs. Bet tagad ari šei lita pavysam apklusā. Mes dzērdējom — nōks rudiņs, un tad atkon sōksis latgaļu kolonizēšona uz Kūrzemi. Atgōja rudiņs, atgōja zīma, mums nōk klōt Zīmassvātki un Jauns gods, un ni-vīnu vōrdu mes vairs nadzērdim par latgalu pōrcelšonu uz Kūrzemi. Bet, muni kungi, mes dzērdim kū cytu, jaunu, mes dzērdim par kaidu organizaciju nu apsardzeibas ministrijas, kur asūt nūsadybynōjuse kaida komisijs, lai izsprīstu lītu un aizsorgōtu zemes īreiceibas komiteju, kai dabōt Latgolā tū zemi priķš baltīšim! Un tōs nav tukšas baumas par taidu organizaciju. Mums ir zynoms fakts, ka vīns latgalīts, kurs beja grīzis pi taidas komisijas un kurs ļūti labi runoj baltiski un tur nū-turāts par baltīti, jam pateikts: „Ir jau labi, mes jums tū vītu dūsim. Un jo tur byus ileidis kaidis latgalīts īķšā, tod tū izstumsim ōrā.“ Tai, muni kungi, skotōs uz tū lītu. Bez tam jau tagad pošā Latgolā ir 125 saimes, kurom nav nikō kūpeja ar Latgolu un kuras tur nū-samatušas tikai kara laikā, ir dabōjušas zemi. Bez tam ar tū zemes pīpraseišonu Latgolā vēļ nūteik tys, ka na tikai rentnīki ir dabōjuši vasalas mōjas, bet ari jūs dāli nūstōdeiti taidōs pošōs privilegeitōs kategorijōs. Tod iz-nōk, ka Latgolā baltīts, kuram ir tikai vīns dāls, ir nūstōdeits lobōkūs apstōklūs nakai latgaļs, kurs myu-žam Latgolā dzeivōjis un kuram 3, 4 voi 5 desetinas un kuram ir 7 dāli. Bez tam, īvārojūt tū, ka Kūrzemē un Vydzemē tyka pīskaiteiti pi bezzemnikim ari taidj rent-nīku dāli, kuru tāvim ir pōri par 100 desetinom, mes nūnōkam pi tō stōvūkļa, ka Latgolā zemes pītryuka un centralō zemes īreiceibas komiteja voi zemkūpeibas mi-nistrija vīnkōrši beja spīsta, bet pēc munom dūmom nasaskaņā ar lykuma goru, īreikōt saimnīceibas nu 7, 8, 9, 10 hektarim, kod pi mums lykumā ir pijemts kai norma, ka par seikzemniku skaitōs kotrs, kuram ir mozok par 15 hektarim, tai tod jam ir jau tīseiba uz zemes pīšķēršonu. Tai tod mes redzim jaunās saimnīcei-bas, kuras nav dzeives spējeigas pēc myusu pošu dū-

mom un kurom ir tiseiba uz jaunu zemes pīškēršonu. Un jo taidāceļā it agrarōs reformas izvesšona, tod, muni kungi, nav breinums, ka Latgolā atskap bolsi, ka mums tei agrarō reforma nikō nadūd, ka tī seikī zemes goboli, kuri tiks pīškērti, jī navarēs apmīrynōt. Jau pagōjušā vosorā, kod vēl zemes pīškēršona nabeja īsōkta, Latgolā tyka izrentētas pļovas un zeme mīstu un pīlsātu īdzeivōtōjim, īrēdnim, karaveirim, bet na zemnikim. Maņ pošam beja gadejums pōrsalīcynōt, ka zemniks strōdōja žaida zemi. Kod es jam prasēju, kōpec jys pats nav pīprasejis tū zemi, tys vīnkōrši atbiļdeja: „Es pīprasēju gon, bet maņ tū zemi nadeve, bet pīškeire 4 desetinas tērgōtōjam-žeidam, kuram pošam ir veikals pīlsātā, un es beju spīsts jam par vīnu maisēnu superfosfata uzajemt tū zemi apstrōdēt.“ Maņ ir zynomi gadejumi, kur cīma vyslēlōkōs saimniceibas ir nu 5 leidz 6 desetinom, kurs, t. i., cīms pīprasējis sev pļovu un kur jys dabōja uz 10 saimīnikim tikai 3/4 desetinas, kod tyvōkōs stacijas īrēdni dabōja 10 desetinas, nasaskotūt uz dzeļzceļa linijas zemi, kuru jī izlītōja ari sovā lobā. Bez tam, muni kungi, pasavērsim, kai it ar pošu zemes pīškēršonu. Pēc lykuma mums ir paradzātas zemes īreiceibas komitejas pogostūs, apriņkūs un vēl ir centralō zemes īreiceibas komiteja. Es nibyut naišu aizstōvēt zemes īreiceibas komitejas uz vītom. Es zynu, kai dažreiz godōs vīnā ūtrā vītā, cik daudz tur var pasaļaut na tikai uz lītas prasšonu, bet uz gūdu. Es ari saprūtu, ka zynomi aizrōdējumi jōizdora zemes īreiceibas komitejom pogostūs. Varbyut ari zynoma pōrsalīcynōšona uz vītom byutu vajadzeiga, bet nikaidā ziņā pēc munom dūmom navar radeit organu, jaunu organu, kurs nasaskaņ ar lykumu; navar radeit zemes pīškēršonā taidu organu uz vītom, kur zemes pīškēršonā pīsadola pōrstōvi nu centralōs un nu apriņķa zemes īreiceibas komitejas, un ari nu pogosta. Šī organi gon jurisdiski nateik nūstōdeiti par pīškeirējim, bet faktiski jī taidi ir. Un caur tū pylvā mārā teik anūlēta kotra

apelacija. Apelacija gon byus, bet nabyus nikaidas nūzeimes, jo sprīdumi vīnmār byus taidi, kaidus tūs izskaidrēs poši piškeirēji.

Ka šei līta ir anormala, ka taida agrarreforma nav vīnleidzeiga priķš vysas tautas, ka tei it sevišķi ir sōpeiga priķš Latgolas, ka tei nav valstiska, tur, muni kungi, nav nikaidū šaubu! Uz mums, latgalim, tys dora taidu īspaidu, it kai tū Latgolu grybātu kolonizēt ar baltīšim. (Bolsi pa kreisi: „Nav taisneiba“). Muni kungi, jo ari tys tai byutu bejis, tod atļāunit maņ pasaceit, ka tys nikō napanōktu. Kolonizēt Latgolu mēginōja lelō Krīvijs. Jei tū stypri kolonizēja, bet jei napanōcē nikō. Jei gon īvede daudz krīvu Latgolā, bet majoritates nadabōja. Jo ir nūdums ari tagad kolonizēt Latgolu, tod es jums īteiktu cytu ceļu: īrōdeit latgalim zemi tur, un īrōdeit zemi latgalim ari Kūrzemē. Tys byutu tys vyslobōkais. Ar tū jyus vysōtrōk varātu kolonizēt Latgolu, jo par tū byutu runa. Bet es dūmoju, te mums par taidom lītom navajadzātu runēt: nī nu par Latgolas kolonizēšonu, nī ari par Vydzemes un Kūrzemes kolonizēšonu. Tōdēļ ka, jo jau mes asam vīnas tautas brōli un jo mes raūgomēs nu valstiskō redzes stōvūkļa uz šū lītu, tod navar byut runa par kaut kaidu kolonizaciju, te var byut runa tikai par lītdereibu.

Varbyut mums, latgalim, varātu pōrmest, kōpēc mes tū Latgolu tik stypri aizstōvim? Bet mums, muni kungi, ir cyti motivi un dybynōti motivi, kaidu jums nav. Mums patiši beja bailes, ka pi agrarēs reformas izvesšonas zemi dabōs gon kūrzemniki un vydzemniki, bet latgali nadabōs. Mums beja vēlēšonōs Latgolas zemniku padareit par stypru saiminīku, saimnicyski atteisteitu, lai Latgolā vairs nanūtyktu taidi gadējumi, kaidi beja, kod saiminīks, strōdōdams cauru godu, na tai, kaj socialdemokrati teic, 6 voi 8 stupdes, bet caldamis pulksten 3 nu reita un strōdōdams leidz 11 vokora, naspēj apaut sovus bārnus un apgērbt tai, ka ti plyki sēdēja uz cepļa un nadreikstēja izīt ōrā, jo nabeja ar

kū apsagērbt. Kod saiminiks brauce uz pilšātu un dabōja redzēt fabrikas dorbu, kū jyus par eļni saucat, tū jys turēja par paradīzi un vālōk pamete zemeiti, nu tōs aizgōja.

Myusu vēlēšonōs beja padareit tū Latgolas zemnīku par spēceigu saiminīku. Un spēceigs jys paliks tikai tod, kod dabōs sev zemi, nu kurās jys teišam varēs pōrtikt. Un mums beja bailes, ka lātgaļu zeme tiks vēl vairōk samozynōta, kod tū isōka pīškērt baltīšim, kod bez tam Latgolā zeme ir jau tai mozōk augleiga nakaj Kūrzemē un pa daļai ari Vydzemē. Mums beja bailes, ka taidā ceļā Latgolas zemniki napalik par tim ubogim, naspējeigim saiminīkim, un tōdēļ mes tū Latgolu aizstōvim. Cytaidi mes uzskotom un uzskateisim arvin, ka zemes reformai vysā vaļstī un dēļ vysim jōbyut izvastai vīnleidzeigi. Bez tam, muni kungi, mums jau tagad ir daži pīmāri, ka daži centri Latgolā ir pōrgōjuši baltīšu rūkōs, ka Kūrzemes un Vydzemes muižu centri ir ari sajemtī baltīšu rūkōs, par tū mes nabrācam. Bet mes navarim pīlaist tū, ka baltīši sajemtū tūs centrus sovōs rūkōs ari Latgolā, kur jau tai zemes ir tik moz. Mes gribim, ka Latgolas zemes un centri palyktu pošu lātgaļu ziņā, ka tiseibas byutu vīnleidzeigas, ka Latgolas zemniki byutu stypri, un tōpēc mes gribim dzērdēt nu vaļdeibas, kū vaļdeiba ir nūdūmōjuse ar tū agrarreformu dareit. Kaidis ir jōs dorbs, kai un kod tej dūmoj Latgolā agrarreformu izvest leidzeigi tam, kai tys ir Kūrzemē un Vydzemē, kur zeme jau ir pīškērtā. Latgolā tū litu vēl tikai sōk, un jo tys ceļsis taidā pat korteibā kaj tagad, tod mums vajadzēs varbyut gaideit vēl 2—3 godus, koleidz agrarū reformu sōks izvest. Mums Latgolā ari ir kaidas 40 muižas daleitas un izmēreitas. Tagad vajadzātu dūmōt par tū, lai tī ļauds pavasari varātu ar orklim un ecēžom izbraukt teirumā ūn sōkt sovu zemes gobolu apstrōdēt, ceļt ākas. Mes gribim, lai tei zeme byutu pīškērtā par īpa-

šumu, kur kotrs zyn sovu gobolu, bet na uz renti, kur zemņiku kotrā laikā var izceļt ūrā.

Bet runojūt par agrarū reformu, maņ drusku jōisamiņ ari par mežniceibu vyspōri un tōs saimniceibu. Jemsim, pīm., apkurynojamū materialu. Ogrōkūs laikūs tei lita beja pavysam vīnkōrša. Zemņiks, kuram beja vajadzēigs apkurynojamais materials voi byuvmaterials, grīzēs pi īpašņika, kam taidš beja, nūleiga cenu, jo beja nauda, samoksōja, nabeja — atstrōdōja, un lita dareita. Bet tagad, kod mes tū litu dūmojam uzlobojuši, ir gryuši par sovu naudu tū materialu dabōt, nasaverūt uz tū, ka mes izcārtam desmitem tyukstušu un pat symts tyukstušom mes izvadām uz ōrziemēm. Bez tam, runojūt par agrarajom lītom, mums, latgalīm, palik piļņeigi nasa-prūtama tei seviškō praseiba nu latgalim un seviška nu baltišim. Muni kungi, maņ ir fakti priškā, ka par augstōkim un zamōkim mežzinim vairōki latgali ir uzstōdejuši sovas kandidaturas, nu kurim daži ir pi mežkūpeibas poši nūsadorbōjuši praktiski un nūbeiguši teoretiskūs kursus, cyti ir nūbeiguši voi nu vyds voi augstškolās. Ni nu vīna cyta ogrōk natyka praseiti nikaidi seviški eksameni, un ari tagad naprosa, bet kod pīsateice latgali, tod dēj jim tyka īreikōti seviški eksameni. Kai tū lai iztulkojam? —

Pi šōs mozōs digresijas pōrtrauksim **Fr. Trasuna** lelū runu. Tōlōķ jys runoj par nōkušajim vaicōjumim: par policijas īrēdņū nalykumeibom Latgolā un par finanču ministrijas nalykumeigū reiceibu atteiceibā uz guņš apdrūšynōšonas pasōkumu bremzeišonu.

Tagad, kod apdrūšynōšonu vaicōjumus pazeistam breivajā rītumu pasaulī, varim leidz ar latgaļu bloku breinōtīs par tū uzakuņdzēšonas politiku, kaidu ar varas centralizēšonu ir izvadušas dažas pōrnūvodņiku partijas, īsajaucūt pat kotrā lokalā ekonomiskā vaicōjumā, kaidš, pīm., ir bejis apdrūšynōšonas vaicōjums Latgolā.

Valdeibas atbiļde uz latgaļu bloka īsnāgtū vaicōjumu ir naapmīrynojūša. Tei naapmīrynōja na tikai īsnēdzējys,

bet tei naapmīryņoj ari nūpītnu laseitōju tagad. (Sal. LSSS 1921, 24, 2239 etc). Pret zemkūpeibaš ministra paskaidrōjumim ar bogōteigu faktu materialu uzastōj **O. Turkopuļs** (Turpat 2247 un 48 lp), **Fr. Trasuns** (2248 — 2254 lp) un **F. Kemps** (2254 — 2258 lp). Tōļōk deba-tes par latgaļu vaicōjumu turpynoļās leidz sēdes beigom, (un stenogramōs tys ir leidz 2273 lp). Žāl, ka vīta naat-ļauņ šōs deba-tes te raksturōt seikōk.

Tūmār pōrs vōrdu ir jōmiņ, jo vaicōjums ir pōrōk nūpītns un apstōkli interesanti.

Pīm., **Fr. Kemps, kritizeidams zemkūpeibaš ministra atbiļdi, ir sacejis** (LSSS 1921. 24, 2257):

Ministra kungs aizrōdeja, ka Latgolā asūt sovaidi ap-stōkli, ka ļaužu asūt daudz un zemes moz. Pēc ministra kunga dūmom izarōda, it kai Latgola byu-tu kaida autonoma voi suverena republika, uz kuru Latvijas lykumi naatsateic, un ka vaļsts zemes fonds nav vīns un tys pats priķš vysas valsts. Patiši Latgolā zemes napīteik, bet Kūrzemē palik pōri. Tur zemi plynūs apmārūs pišķir pogostim, bidreibom un privatom organizacijom. Bet Latgolā jaunsaimnīceibaš teik īdaleitas mozōkā apmārā nakai meš ar lykumu asam pilaiduši. Maņ ir zynoms, ka Latgolā ir radeitas jaunas mozsaimnīceibaš 8 ha lelumā; un lykumā ir nūsaceits, ka tī, kam ir mozōk par 15 ha, ir skaitamj par seiksaimnīkim un tīm ir tiseiba zemi pīpraseit nu zemes fonda. Taj tod — jau radeišonas momentā šaidai jaunsaimnīceibai ir tiseiba pīpraseit pīgrizumu. Tai sasmolcynōt zemi mes nadreikstam. Myusim vajag radeit jaunsaimnīceibaš, kas ir dzeives spējeigas, radeit divzyrgu saimnīceibaš, par kū te jau daudzķōrt ir ticis runōts un pijimts lykumā.

Par rentnīkim ministra kungs gōdoj sevišķā kōrtā un vyspyrms par tīm, kas Latgolā apsamatuši kara laikā. Tī asūt uzkotamj par vītejim un tīm zemes pīšķēršonu navajagūt līgt. Maņ jōsoka, ka kara laikā Latgolā ir saplyudis daudz cylvāku: vysaidas tauteibaš un ticeibaš. Tī cylvāki nav uzskotamj par eistim rentnīkim, tī naat-

bylst lykumam, un jīm ari nav vajadzeigūs rentēšonas dokumentu. Kara laika rentņiki muižas zemi ir sajamuši bez pošu zemes īpašņiku ziņas.

Ministra kungs sāceja, ka zemes reforma Latgolā atstājūt ļūti skaistu īspaidu un ka zemes pīšķeirējus tur sajamūt ar saļyusmu un pavodūt ar pateiceibu. Pī šō gadejuma maņ prētā iit kaida epizode, kas beja Bolvūs. Tur patiši šūs valdeibas kungus sagaideja ar muzyku, un daži nu tim kungim runōja pa 4 stundes. Tauta beja laimeīga un sāceja: „Tī dūs zemi!“ Bet kod tū zemi izdajeja, vitejī idzeivōtōji pamaneja, ka vysaidi kara laika rentņiki zemi ir dabōjuši pyrmā kōrtā, tod ari saļyusma izgaisa. — Tod vēl kaidš pīmārs: Naseņ zemes pīšķēršona nūtyka Varakļonu pogostā. Tys ir vīns nu lelōkajim pogostim Latgolā, un tur ir daudz muižas zemes. Sabrauce otkon tī kungi, tikai šūreiz bez muzykas, un sōka daleit zemi. Sasalaseja pogosta padūme — un tai ka pogosts ir lels, tod tur beja na mozōk par 40 veirim — un jūs rodi, un tauta gōja tim pakal. Uz tērga savede olu, sōka dzirdeit vīns ūtru, sōka pīsprist zemi ar bolsōšonu, ļaužu pulkā sasacēle namīrs un draudēja izaceļt varas dorbī, un valdeibas kungi, sagrōbuši čemodanus, aizalaide prūjom: zemes daleišona asūt pōrtraukta.

Taidus faktus mes nadreikstam pīlaist. Uz agrarreformu jōsaver nūpītņi un par tū navar smītis. Varbyut valdeiba tū ir darejuse ar vyslobōkū gribu, bet Latgolā leidz šai dīnai nivīnā pogostā zeme nav pīšķērta galeigi. Vyss tikai pagaidom, provizoriski. Cyrkūlari teik izdūti vīns pretrunā ar ūtru. Tai tod mes redzim, ka Latgolā šymā leļajā un svoreigajā dorbā valdeibai nav nīkaidas skaidreibas un nūteikta plāna. Īnasdami šū vaicōjumu, mes valdeibai nagribējom dāreit napatikšonas, ni ari sev meklēt politisku peļņu. Mes nauzbryukam ari kaimiņu frakcijom, kuras te ir leidzvaineigas, bet jōs tūmār nav tikdaudz vaineigas, kai tys vairōkums, kas sastōda Centralū zemes īreiceibas komiteju. Mes, īsnāgdami šū vaicōjumu, gribējom tikai tū, lai valdeiba

nōk ar skaidru un lītišku atbildi, lai mes uz valdeības paskaidrējumiem varātu dūt pretpaskaidrējumus.

Bet mes redzim, ka ministra kungs pat ir aizgojis un tikai vīns ministra bīdrs klausās. (Lela jautreiba. Storp-sauciņš: „Klausās obi divi!“) Es atsavainojūs un prīcojūs, ka obi valdeības veiri ir klāt. Es dūmoju, ka jo mes esim pīprasejuši debates šmā lelajā vaicējumā, tod par tū izasaceis ari nu centra un lobō spōrna, un šū lītū naskaiteis par bagateli, par kū tikai jōpasasmej. Kungi, naaizmērstit, ka divi trešdaļas nu zemes pīprasēitōjim Latgolā palik naapmīrinōtas. Naapmīrinōti ir apm. 30.000 īdzeivōtōju. Bet mes na-dreikstim radeit Latgolā namīrnīkus un naapmīrinōtus elementus. Tōdēļ es dūmoju, ka šmā lītā izasaceis cyti latgali un ari baltīšu frakcijas un mes vīnreiz dabōsim skaidrōku skotu par Latgolas lītom.“

Aiz Kempa vōrdu jam Pabērzs. Jys aizstōv valdeību, jo īit koalīcijā. Pēc Pabērža runoj Fr. Trasuns: „Jo Pabērža kungs patiši dūmoj, ka latgalim pīteik ar 7 leidz 8 ha, kod pēc lykuma ir nūsaceita zemes norma 22 ha un kod Kūrzemē un Vydzemē pastōvūšu saimnīceibu norma ir 200 leidz 300 ha, tod lai jys pamēģinoj tū atkōrtōt Latgolas zemnīkim pī vēlēšonom.“ (LSSS 1921. 24,2268). Tōdēļ nav breinums, ka lelō Latgolas zemnīku partija, kuru reprezentēja Jurs Pabērzs, I Saeimā dabōja tikai 1 deputatu.

Tōlōk Fr. Trasuns aprōda, ka jys nav atsateicis dor-bōtis leidzi Centralajā zemes īreiceības komitejā, bet nu tōs aizgōjis pīlaistūs nalykumeibu dēļ, jys naasūt pret agrarreformu, bet gon pret tōs nataisneigū veidu. Tōlōk aprōda par zemes nadūšonu latgalim Kūrzemē un par Latgolas centru pīškēršonu pōrnūvodnīkim.

Ar tū lelōs debates latgaļu bloka īsnāguma lītā beidzās. Tōs beidzās kai ceīņa pret pōrspāku un patur simpatijas par drūsmi un taisneigū mērki.

Tāļok pīvērssim uzmaneibu dažim cýtīm vaicōjumim un epizodem, kas stōv cišā sakarā ar zemes lykuma pījīmšonu un tō izvesšonu dzeivē.

Kod Latgolas pōrstōvi Satversmes Sapulcē dažaidi izsaceja sovu naapmīrynōteibu ar Latgolai nūteiktajom zemes normom un latgaļu tīseibu apīšonu, tod gadejōs arī tys, ka pret latgalim tykā vārsti dažī diskreditejuši apgolvōjumi, kai pīm., ka naasūt valstiski, naasut nikaidu nūpalnu pi Latvijas atbreivōšonas u. t. t. Uz kaidu nu šaidim pōrmatumim ir atbiļdējis **J. Kindzuļs** (LSSS 1920, 14, 1761):

— Mes prūtam cīneit Baltijas latvīšus un mes tūs cīnejam. Bet atteiceibā uz tim partizanīm, kai jyus varīt saceit, ka tur latgaļu ir bejis pavysam nīceigs skaits! Nā, X kungs, es nādūmoju, ka jyus varātu par latgalim teikt slyktu vōrdu. Jums nav nikaidu tīseibu uz tū. Myusu, t. i., latgaļu, brōli un dāli taipat aizstōvēja Latviju. Jyus nadreikstit saceit, ka latgalī nabyutu gōjuši (X nu vītas: Es tū naasmu teicis! — Bet patīseibā tūmār radzams, ka ir teicis. Red.). Kindzuļs turpynoj: Jyus zynot, ka symtim un symtim latgaļu kotru dīnu atstōja sovu zemi un ipašumu leliniku pusē un gōja pōri par fronti, lai cīneitūs par Latvijas breivū tautu! —

Taču — kai nu agrarreformas izvesšonas zynoms, tod daudzi Latgolas atbreivōšonas cēiņu daleibnīki palyka bez zemes, jo jaunsaimnīceibu tryuka un asūšos zemes izlūzēja storp pīpraseitōjim. Kam tyka, tyka, kam tryuka, palyka tukšā. Nūtyka pat tai, ka dažus pīpraseitōjus apvīnōja pa divi uz vīnu objektu, seviški radinikus. Sa-prūtams, uz papeira apmīrynōtūs pīpraseitōju skaits ar tū stypri cēlēs, bet pēc byuteibas pīškērtūs saimnīceibu lelums nu tō mozynōjōs uz pusi. Kurs gon zemi labprōt atstōs, jo cytu īspēju nav? Un Latgolā jau parosts dzeivōt uz mozom zemeitem.

Ari **Valerija Seile**, kuras golvonō aktivitāte izapaude izgleiteibas vaicōjumūs, ir dzeivōjuse leidza zemes reformai. Kod agrarļkums tyka ivērzeits tai, ka latgali Vydzemē un Kūrzemē zemes nadaboj un kaidš nu pōrējim apgobolim vēļ īsnēdze priķšļykumu, lai ari īnōcējū lelōs saimnīceibas Latgolā palyktu naskōrtas, V. Seile oponēja: (LSSS 1920, 14, 1762):

— Jo mes šōs rentes zemes nadolom, kas tod iznōks? Byus tys, ka vysī mozi saiminiki, kurim ir 3 — 7 desetinas, zemes nadabōs — zemes pītryuks. Ar šū priķšļykumu jyus likat saprast: Jā, priķš Kūrzemes un Vydzemes zemes reforma ir, bet jyus, latgali, esit tymsōki, jyus uz reformu varit pagaideit un iztykt ar tom pošom 3 — 7 desetinom. Jo jau mes asom pīsakōpuši tik tōli, ka nāprosom Kūrzemes un Vydzemes zemes, tod atļāunit kaut myusu pošu rūbežōs sadaleit taisneigi tū, kas leidz šam nav bejis taisneigi sadaleits. —

Taida ir V. Seiles replika zemes litōs. Par zemes lītōm daudz ir runōjis ari **Fr. Kemps**. Kūpeji fakti arvin ir atsakōrtōjuši jaunōs situacijōs, un golvonais vērzīps ir gōjis sovu nagrūzamū ceļu. Saleidzynōšonā varu nūrōdeit vītas, pīm., Fr. Trasuna runā LSSS 1922, 7, 957 sek. un Kempa 1922, 7, 1057 sek.

PĀDEJAIS PŪSMS :

1922. G. TYKA PĪJIMTA AGRARŌ LYKUMA III DAĻA

Sakarā ar tū ir daudz cylōti gon principiali vaicōjumi, gon ari daudzynōtas pīredzē gyutōs atziņas un vajadzeibas.

Ivārojūt tū, ka Latgola un tōs aizstōvi beja ivērzeiti naapskaužamā situacijā, parlamentārō ceīņa pījam arvin dramatiskōku kōpynōjumu. Runas ir pylnas ar dažaidim faktim, tai ka tūs vysus nīmoz navar pōrcylōt. Acīs paturēsīm tikai dažas golvonōs līnijas, kuras īsazeimōj vys-

osōk: un prūti — Latgolās ļaudis masveideīgi palik bez zemes.

Par šū parōdeibu ir runōjuši daudzi, un te minēsim vēl kaidu mozu citatu nu Fr. Kempa runas (LSSS 1922, 7, 1057 un sek.):

— Zemkūpeibas ministrs aizrōdeja, ka valdeiba Latgolā spīsta piškērt mozōkas normas. Bet taida reiceiba ir nalykumeiga. Lykumā ir skaidri saceits, ka vysā Latvijā ir vīnaidas zemes normas. Tur ir skaidri saceits, ka nu tim apgobolim, kur zemes napīteik, zemņikus pōrceļ uz cytim apgobolim. Bet nu tagadejōs valdeibas dorbim mes redzim, ka latgalim ap-sūleitō zeme nateik dūta. — Lindiņa kungs myusim nyupat uzskaitēja skaitļus, cik zemes pīpraseitōju ir pī-sateikuši Vydzemē un Kūrzemē. Kūrzemē apmīrinōti 900/0, Vydzemē drusku mozōk, bet par Latgolu na-tyka mynāts nīkas. Tur skaitli ir tik šausmeigi, ka valdeiba beistās tūs minēt. Bet mes zynim, ka Latgolā apgōdōti ar zemi ir 10 — 120/0 voi lobōkā gadejumā varbyut 200/0. Kur paliks pōrejī, kas ir zemkūpi, kam ir inventars un kam ir tiseibas uz zemi? Te mes gribim skaidru atbiļdi! —

Bet — Kempam atbiļdēja tikai Fr. Trasuns: — tī byus kolpi Vydzemei un Kūrzemei.

Zemes boda nūvērssōnai Latgolā ir litōta senejō gudreiba: sveitū varsalōpeit, nūgrīžūt podolu. Par šaidu podolu ir izlitōti Latgolas meži.

Par mežu politiku Latgolā Trasuns ir devis šaidu kritiku: (LSSS 1922, 12, 1843):

— Latgolā meži ir galeigi izputynōti, un par vīnu godu tur ir izcārsts 2 reizes vairōk nakai Kūrzemē un Vydzemē kūpā. Nu valstiskō stōvūkļa tys nabyutu pilai-žams. Bez tam nu zemkūpeibas ministra mes sajēmē pazīņōjumu, ka Latgolā uz rudīni paradzāts izcērst 30.000 desetinu meža, lai apgōdōtu bezzemņikus un

mozzemņikus ar zemi. Ogrāk beja paradzāts, ka bezzemņikus pūrceļs uz Kūrzeni un Vydzeni, kur zeme palik pūrī, bet nu, kod Latgolas meži jau tai izputynōti, vēl izcērss 30.000 desetinu! Taidu politiku navar saukt ni par taisneigu, ni vajstisku. —

Un kai mežu izcērššona ir nūtykuse? Par tū Fr. Trasūna runōs stōv šaidi fakti:

— Janopoles mežā pi pošas Rēzeknes mežu departaments beja atļōvis kaidai žaidu kompanijai izcērst 20 desetinas, bet rūbežas nikur nairōdeja, un tī cērte pa vysu mežu. Un tagad nivins navar konstateit, cik šei kompanija ir izcērtuse. —

Leidzeigi ir saimnikōjuse ari Reigas pilssātas pošvaldeiba Bolvu mežūs, Sal. LSSS 1922, 15, 2399 — 2401.

— Bolvu mežūs bolkas cārt Reigas pošvaldeiba priks Reigas pilssātas. Uzjāmōji vīnu trešu daļu cārt priks Reigas pošvaldeibas un divi trešdaļas priks sovom vajadzeibom. Mežūs zorus nateirej un zemņikim pat naļauņ iškā it; slytōk kai kungu laikūs. — Kōpēc Reigas pošvaldeiba nacērta mežu sovūs īpašumūs?

„Latgali ir pošī ar sovom dūmom“.

Kod reiz pi kaida mozsvoreiga vaicōjuma beja jōnūbolsoj un kaids deputats nu vītas sauce: „Kur tod latgali, tī nabolsoj ni par, ni pret?“ Fr. Trasuns nu vītas atbildēja ar šaidu dramatiski nūzeimeigu repliku: „Latgali ir pošī ar sovom dūmom“. (LSSS 1922, 6, 741.) Un patiši, pa Satversmes Sapulces darbeibas laiku latgaļu vaicōjumi beja īvērzeiti taida gultnē, ka latgalim biži beja jōbyun aizjemtim ar sovom dūmom, seviški tim, kuru sirds beja saisteita pi tautas, pi sovu naboga brōļu tieseibom un liktiņa . . .

Divi godus agrarreforma beja gōjuse sovu ceļu. Fr.

Trasuna u. c. paradzati kuriozi gadejumi lelā mārā beja pīsapildejuši: **Latgolā naatsovynojāmās normas beja nūteiktas uz pusi mozōkas kai pōrejūs apgobolūs, stypri mozōkas ari zemņiku saimņiceibas, zemes dūšona Kūrzemē un Vydzemē latgalim izarōdeja par tukšu sūļejumu, bet Latgolas centrus kuplā skaitā sajēme pōrnūvodņiki,** taida beja zemes reformas realitate pēc divu godu darbeibas laika. Par tū vysu Fr. Trasuns ir nūdevis smogu kritiku pi agrarlykuma trešos daļas apsprisšonas. Jō humora un satiras pylnō runa skaņ sekojūši: (LSSS 1922, 6, 741 — 745):

Fr. Trasuns: Vysi runōtōji pagōjušu reizi par agrarū reformu izsaceja dīzgon osu kritiku, un vajaga atzeit, ka šei kritika ir dybynōta. Gryuši byus atrast, taidu, kas varātu byut piļneigi apmīrynōts ar šō agrarōs reformas lykuma trešu daļu. Bet na tikai šei lykuma daļa, taipat ari pyrmō un ūtrō daļa navarēs vysus apmīrynōt. Jo mes jemtu agrarōs reformas lykuma trešu daļu kūpā ar ūtrū un pyrmū un piacy-nōtu kaidu cylvāku nu molas, tod drūši varātu dūt zyrgu ar vysim sadlym, lai jys pasaceitu, kū mes ar agrarū reformu eisti asam gribējuši. Pagōjušu reizi vīns nu runōtōjim atzyna, ka myusu nūdūms ar agrarōs reformas lykumu asūt bejis likvidēt muižinīkus un muižas, un tys asūt patiši sasnāgts. Atļāunit maņ par tū lītu drusku šaubētīs.

Mes zynom, ka uz pyrmōs, agrarreformas lykuma daļas pamata tyka atstōtas muižas piļsātom un dažas muižas ari tūs īpašņikim. Tai tod muižas nav likvidātas. Bez tam mes zynom, ka uz agrarreformas lykuma pyrmōs daļas pamata ir atstōtas zeines īpašņikim saimņiceibas pa 100, 200, 300 pat 350 desetinu zemes. Šūs 350 desetinu īpašņiks — voi tys nav muižinīks? Cytaidi mes tō navarim saprast. Lykums naizšķir, voi tei muiža pīdar muižinīkam, voi zemņikam. Bez tam par reformas pamatu navar byut tikai tys vīn, ka muižas likvidejamas, jo poša likvidēšona vīn vēļ nav uzbyuve, tai tod ari navar byut par zemes

reformas pamatu. Jo mes likvidējom muižas, tod mums vajaga zynōt, kū mes ar tom likvideitom muižom īsōksim.

Iprikšējais runōtōjs pagōjušū reizi sacēja, ka zeme asūt pīškērta tim, kas tū zemi spējūt apstrōdōt. Bet, muni kungi, tys vīn navar byut par skaidru nūteiktu līniju agrarai reformai, jo kas tod ir tī, kas spēj zemi apstrōdōt, un kai mes tū lītu jamam? Jo mes tī lītu jemsim tai — kas apstrōdoj tikai personeigi, poša fiziskim spākim, tod mes agrarū reformu nūvessim pi taida veida, kaidu, gryb īvest Krīvijā leliniki. Jo otkon mes jemsim ūtraidī, ka zemi var apstrōdōt na tikai ar personeigim fiziskim spākim, bet ari olgōtim spākim nu molas, tod kotram Latvijas pīlsōnam ir tīseiba dabōt zemi, kū mes otkon naasam dūmōjuši. Tai tod šī aizrōdejumi, taipat kai tī nūlyuki, kaidi beja pi agrarōs reformas izvesšonas, nasaskaņ ar tū dūmu, kaidai vajadzātu byut.

Ūtrs runōtōjs izasaceja, ka agrarō reforma nav apmīrynojūša tōpēc, ka uz tū ir darejušas īspaidu dažaidas politiskōs konjunkturas, myusu simpatijas, antipatijas utt un pi šō lykuma izdūšonas ar tū vajadzējis rēkinōtīs. Bet, muni kungi, pi šaidas saimnīciskas reformas, kaida ir agrarō reforma, nivīna, ni politiska, ni jyutu konjunktura nader, un šū reformu var izvest tikai styngri rēkinōjūtīs ar tautas napīcīšamom praseibom, vaļsts saimnīciskom interesem. Un tōs praseibas beja — apgōdōt pīteikūšā mārā seikzernīkus un bezzernīkus ar zemi; šei beja skaidra un nūteikta līnija. Varatu byut ari ūtra līnija — natikai apgōdōt seikzernīkus un bezzernīkus ar zemi, bet pataiseit zernīkus par taidim, kas var na tikai pōrtikt nu sovas zemes, bet ka jī byutu ari pōrtīkuši materialā ziņā, jo zemes daudzums tū atļautu. Bez tam par pāmata līniju varēja byut myusu vaļsts saimnīciskōs vajadzēibas un vaļsts intereses. Bet kai tys varēja, tai sokūt, uz tō pamata nūtik? Jo mes jemam partijas voi grupas, tod mes zynom, ka kotrai partijai ir sovi uzskoti, sovas partijas praseibas u. t. t. Un tod nabeja kū

cerēt, ka partijas spēs izstrādāt pilnīgi saskaņotu agrarlikumu. Tai ka uz vīnleidzeigu politiku šeit nava-rēja cerēt, un pi kotas reformas izvešonas, kai tys vīn-mār ir bejis, vyspyrms vaļdeiba sadaboj materialus, tod vaļdeiba izstrādoj zynomu lykumprojektu, isnādz tū par-lamentam, un parlaments jū pījam. Tys beja ceļš, kuru vajadzēja it. Par nūžālōšonu, mums jōsoka, ka šymā ziņā vaļdeiba nikō nav darējuse. Kod es vēļ beju Latgo-las lītu departamentā, tod isnēdzem vaļdeibai 3 projektus, ka Latgolā vajadzātu stōtis pi agrarreformas izvešonas, bet zemkūpeibas ministrija naatroda pat par vajadzeigu atbildēt. Vaļdeiba tikai tod isnēdze zynomu lykumpro-jektu, kod Satversmes Sapulce beja šū lykumprojektu jau poša izstrādōjuse. Bez tam mes zynom, ka vaļdeiba nav nivīnu svoreigu lykumu, ni šū, ni cytu, aizstōjuse. Jo līta ir tai nūstodeita, ka **mums beja vaļdeiba, bet na-beja vaļdeibas veiru, kuri vaļdeitu; mums beja vaļdei-ba, bet nabeja nikaidas politikas; mums beja vaļdeiba, kura kaunējōs stōtis uz šōs katedras un aizstōvet zynomu politiku**, — kaīdu reizi mes pat dzērdējom nu vīna Sat-versmes Sapulces lūcekļa, ka vaļdeibas lūceklis kaīdā sapulcē asūt pasacejs, ka vaļdeiba naasūt atbildēiga par šū agrarreformas lykumu — tod slēdziņš var byut šaids: jo vaļdeiba atzeist, ka jei nav atbildēiga par zynomim lykumim, tod vaļdeibai vajaga atsakōpt un jōizvēļ jauna. Tai tod šys, muni kungi, nūdar par motīvu tam, ka mēs asam isōkuši argarreformu nasagatavōti, bez faktim, bez materialim. Kotrs ir gribējis pēc sova loba nūdūma, pi lobas grybas īvest tū, kū atradis par vajadzeigu un na-pīcišamu. Tai ir sasastōdējis agrarreformas lykums; un kod nu reiz tys lykums ir tai sasastōdējis, tod saprūtama līta, ka konsekventi ejūt tōļōk, jōatzeist, ka nasaskaņas storp trešū un pyrmū daļu ir meklejamas šymā pošā sastōdeišonas kōrteibā. Pīm.: jo mes jamam trešū daļu, tod jau pyrmā punktā ir saceits, ka uz prišku ir aiz-līgts apvīnōt vairōk par 50 ha. Bet pi agrarōs reformas pyrmōs daļas beja nūteikts, ka vysaugstōkō norma ir

100 ha un zamokō 22 ha. Tōdēļ saprūtama lita, ka mynātajam hektaru skaitam te nav vītas.

Bet lita ir tei, ka agrarōs reformas lykuma I daļā nabeja nūteikta vīnaida norma priķš vysom Latvijas daļom. Mes zynom, ka Kūrzemei un Vydzemei patīseibā nav nūteikta nikaida norma. Tur beja 200, 300 un 400 desetīpu īpašumi, un tūmār tī palyka naatsovynōti. Turpretim Latgolā, jo zemnikam beja vairōk zemes, tod pēc agrarōs reformas lykuma I daļas pijimšonas izarōdeja, ka priķš Latgolas augstōkō norma ir tikai 100 ha. Jo vēļ tagad nūsaver dzeivē, tod izarōda, ka Latgolā šei norma ir nūsleidējuse pat uz 50 ha. Es narunoju par muīžinīkim, es runoju taisni par zemnikim. Jo tur zemniki beja īgyvuši lelōkus gabeļņus zemes nu 100 leidz 150 un 200 desetinom, tod jīm tei zeme tyka atsovynōta. Tai tod te ir pilņeiga nasaskaņa. Tōdēļ ari ir nasaskaņas storp agrarōs reformas lykuma I daļu un tagad apsprīzamū.

Tai ka šymā lykumā ir zynoma nataisneiba, kuru mes asam nūdarejuši latgalim, mes stōvēsim par šim 50 ha, lai tī byutu obligati na tikai priķš Latgolas, bet ari priķš Vydzemes un Kūrzemes. Jo reiz mes izvadām agrarōs reformas lykumu cauri, tod zemi vajag izdaleit vīnleidzeigi priķš vysas tautas! Nav saprūtams, kōpēc vjadzātu Latgolā nūsaceit mozōku normu nakai Vydzemē un Kūrzemē, jo voi tod Latgola ir kas cyts nakai Kūrzeme un Vydzeme?

Maņ grybātūs ari atbildēt Bauera kungam, kurs isaminēja par muižu centrim, dōrziņ, patmalem. Mums, latgalim, šei lita ir skaidra, un tys, kū saceja, uz mums naatsateic. Mes, latgali, nasaceisim ni vīna vōrda, jo vysus centrus, patmales un dōrzus sadaleis storp bezzemnikim un seikzemnikim. Bet, lyudzu, dorit tū! Jyus tū nagribīt dareit. Jyus izvadāt agrarreformu tai, ka vasalas muižas, vasalus centrus jyus nūdūdat vysaidom bīdreibom, istōdem un privatom personom.

Mums ir inōkušas ziņas, it kai apsardzeibas ministri-

ja asūt izdavuse reikājumu, lai kara veiri pīprosūt muižas centrus, patmales un dōrzus Latgolā. (Nasaverūt uz tū, ka atbreivōšonas ceīņu daleibnīki latgali palyka bez zemes! Red.). Iznōk tai, ka latgalim mes pīsulam zemi Kūrzemē, tōpēc ka Latgolā tōs zemes pītryukst, bet klusom gribim Latgolu kolonizēt ar vydzemnikim un kūrzemnikim, un Kūrzemē latgalim tūmār zemi nadūt! Myusu zemkūpeibas ministra bīdrs naseņ pasaceja, ka latgali Kūrzemē zemi vairs nadabōs. Redzit, kai tei lita tagad stōv. Jo jyus esit jau pajāmuši muižu centrus Vydzemē un Kūrzemē, kur nivīns latgaļs tūs nav pīprasējis, un vēļ gribit muižu centrus Latgolā, tod mes gon tam ni myužam napīkrissim. Reiz jyus runojit, ka latgalim zemi pīškērsit Kūrzemē un Vydzemē, tod vajag tū ari dūt un na tikai sūleit! Tys jums ir jōdora, jo jyus gribit nōkt pretim Latgolas zemnikam!

Tod, kas zeimojas uz pyrmū punktu, kai jau saceju, te ir īvasts, ka norma palik 50 ha. Bet tōļōk mes redzim, ka šymā nateik īskaiteitas pļovas un ganeibas. Tod, muņi kungi, taču nikaidas normas nabyus, jo pļovu un ganeibu norma nateik īrūbežōta. Tod es varu, pīm. dabōt pļovas 500 voi 200 ha un pīdavom klōt aramzemes 50 ha. Tai tod mes redzim, ka šō agrarreformas lykuma trešajā daļā nav saskaņōteibas. Kas zeimojās uz montōšonas tiseibom, tod tys ir pilneigi pareizi, ka jo šys paragrafs palik taidis, kaidis tys ir, tod navarēs montōt ti, kam 50 ha jau ir, un te tod teik īnastas jukas lykumā par montōšonu. Bet tū var vīgli nūvērst, jo īvad mozu pōrlobōjumu, ka tys, kas ir pōri par 50 ha, ir zynomā laikā jōlikvidej. —

Tōļōk Fr. Trasuns runoj par tū, ka pīškērtō zeme, lai ari tei ir īpašums, tūmār nadreikst tikt izrenteita, bet joapstrōdoj pošam. Jys soka: Navar zemi pīškērt taidam, kas myužam sovōs rūkōs nav ni orklu, ni izkapti turējis. Un runas nūslogumā jys soka:

— Beidzūt sovus aizrōdejumus atteiceibā uz agrarōs reformas lykuma trešū daļu, es saceišu, ka lai gon šymā

lykuma projektā ir vairōkas lītas, kurom, logiski jamūt, navarātu pīkrist, tūmār, paturūt rezervaciju atteiceibā uz tū, ka latgalim ir nūsaceita norma daudz zamōka nakai Kūrzemē un Vydzemē; ka zemes grybātōji Latgolā daboj daudz mozōkas normas nakai Kūrzemē; un naaizmērštūt ari tū, ka apsūleits latgaļus pōrceļt uz Kūrzeni, bet vālōk nu tō atsasacejuši, un pōrcalti ir tikai pōri par symtu — 120 — uz Kūrzeni, bet kūrzemniki un vydzemniki Latgolā ir īcalti vairōki symti, tāipat naizmerštūt ari tū, ka myusu agrarōs reformas lykumā beja paradzāts, ka tikai ilggadeigī rentniki, kurim ir tiseiba zemi dabōt Latgolā lykumā nūteiktā normā, tū sajam, bet kod nōce pīškēršona tod pi ilggadeigim rentnikim tyka pīskeiteiti ari tī, kas gōjuši nu vīnas muižas uz ūtru, nu vīnas farmas uz ūtru un nūlaiduši ākas; un — paturūt acīs vēl daudz cytas lītas, mes tūmār bolsōsim par šū lykumprojektu, jo tys, mozōkais, drusku izleidzynōs latgaļu tiseibas.

Taida ir Fr. Trsuna runa, pylna satiras un ryugtas patiseibas. Leidzeigas rūnas ir sacejis ari Fr. Kemps, un beja daudzēji, kas navareja sasamīrynōt ar tū, ka pōrnūvodu vairōkums bez mozōkō respekta izbolsōja latgaļu tiseibas un Latgolu apstrōdōja kai īkarōtu zemi.

Ar taidu nūslāgumu beidzēs agrarreformas vaicōjumi Satversmes Sapulcē. Lykuma izvesšona vēl turpynojōs dažus godus, tūmār nīkas byutiski vairs tur nasamainēja. Vyss gōja Satversmes Sapulces laika nūspraustajōs rūbežōs, un jo kaidreiz nōkūtnes Latvija atsagrīzs pi privatīpašuma, nav šaubu, ka atsagrīzšona nūtiks pi Satversmes Sapulces dūtō izkōrtōjuma.

Raugūtīs nu latgaļu veidūkļa, Satversmes Sapulces izkōrtōtais zemes vaicōjumu atrysynōjums peļnej tikai satiru un osōkū kritiku. Tys ir vaicōjums, kurā latgaļs nav īgīvis tōs tiseibas, kaidas tam kai Latvijas leidzizceineitōjam pīsanōce. Dīmžāl, Latgolas „politiki“, atskaitūt dažus, par tū vīnmār ir klusējuši. Latgaļs ir ticis īslāgts sova apgobola rūbežōs. Tautas brōli tōs ir nūslāguši ar

agrarreformas likumu, un šīs rubežas dēļ latgaļu natyka atvārtas cytaidi, kai tikai laukstrōdnika karjerai. Kai zemes īpašniks voi irēdnis latgaļš vysumā tom pōri natyka (atskaitūt dažas desmitas partiju laika irēdņu Reigā).

Šei latgaļu īslēgšona Latgolā byutu bejuse kaut cik pamatōta (vysmoz demagogijai) jo byutu bejuse dūta t. s. Latgolas pošvaldeiba (voi, kai tūreiz saceja, „autonomija“); bet taida ari preteji vysim sūļejumim natyka dūta. Tai Latgolas rubežōs īslāgtais latgals, nasaverūt uz sovu īslēgteibu, tūmār nabeja kungs ari par sovu sātu. Tōdēļ ari Fr. Trasuns palaikam pōrmete pōrnūvodnikim: „Jyus jau, kungi, ar mums reikojatēs kai ar īkarōtu zemi.“

Tai beidzēs lelōs latgaļu cereibas uz zemi.

SATVERSMES IZSTRĀDĒŠANA

Latgolas pōrstōvu uzskoti un darbeiba

Ivoda pīzeimes

Latvijas republikas satversme ir ūtrs lelais lykums, kŭ izstrādōja un pījēme Satversmes Sapulcē. Leidzeigi agrarreformas lykumam ari Latvijas republikas Satversmes izstrādōšona ir pyrmō Latvijas parlamenta „myuža dorbs“, jo, kai jau pats nūsaukums rōda, Satversmes Sapulces golvonais uzdavums beja — dūt Latvijas tautai satversmi, dūt tai konstituciju un piļsōņu tiseibu fiksējumu. Satversmes Sapulce tŭ ari ir izdarejuse, izstrādōjūt un pījamūt 1922. g. Latvijas republikas satversmi.

Kaut ari, raugūtis nu idzeivōtōju labklōjeibas veidŭkļa, Latvijas republikas satversme byutu mozsvoireigōks lykums kai agrarreformas lykums, tŭmār ni par vīnu lykumu nav bejis tik daudz runōts kai taisni par myusu vaļsts satversmi, un tŭmār vēļ daudzim likās, ka par tŭ ir runōts pōrōk moz, jo tys ir svātōkais tiseibu lykums, un uzskotj par tō saturu ir pōrōk dažaidi.

1922. g. Latvijas satversme ir smōdāta storp vysim nŭgrupējumim un vysaidu uzskotu ļaudim un taipat ari aizstōvāta vysōs apryndōs, jo — koleidz nav lobōkas satversmes, tei tŭmar ir un palik Latvijas tautas suverēnitates pamats un vīneigais piļsōņu tiseibu olŭts. Bet nasa-verūt uz tŭ, tagad teik bīži runōts un pat lamts, ka poš-laik svoreigi ir tikai satversmes **principi**, bet poša satversme vairs nav svoreiga nikam. Ari uz tŭ jōsarauga ar kritiku.

Kas ir satversmes principi? Pōrōk nanŭteikts jēdziņs. Tī var nŭzeimōt tikai tŭ, ka tautai vajadzeigas kaut kaidas piļsōņu tiseibas, un vaļstei kaut kaida for-

ma. Bet kaidas tīseibas un kaida vaļsts forma, tū šī principi, koleidz tī nav fiksāti, narōda nīmoz. Satversmei ir nūzeime tikai kai raksteitam lykumam. Pretejā gadejumā tōs „gors“ un „principi“ ir tikai tukši vōrdi, demagogijas īrūcs un aizsags machinacijom. Tōdēļ — lobōk slykta satversme, bet nūteikta, nakai nanūteiktais „satversmes gors un principi“.

Tōjōkā apskotā mums byus īspēja redzēt, cik dažaidi un pi tam vēl pilneigi preteji principi ir bejuši pi satversmes izstrōdōšonas un ka tei ni byut nav vysas tautas vīngobolaina dūma, bet dreizōk dažu partiju vīpuseigi uzskoti. Un tūmār — lykums palīk lykums, un lykumu var grūzeit tikai lykumeigā veidā.

Un ir zeimeigi, ka taisni lātgalī, kam dažaidūs pōrvērtību godūs ir bejis vysmozōk tīseību, šū satversmi aizstōv vyssirsneigōk, kaut ari na bez rezervācijas, ka tei byutu revidejama un atteiceigi pōrveidojama zynomā decentralisma gorā, kai tū Latgolas pōrstōvi ir gribējuši jau 1922. godā.

Pat vēl šudiņ, kod runojam par satversmes reformu, daudz īrūsynōjumu var atrast taisni tymōs diskusijōs un priekšlykumūs, kaidi ir bejuši satversmes izstrōdōšonas laikā, bet kas tūreiz navā tykuši īvārōti. Šymā ziņā myus seviški interesej Latgolas pōrstōvu dūmas, un nōkūšōs nūdaļas byus vēļteitas šūs dūmu apskotam.

Materiali tiks jemti nu tim, kas sovus uzskotus ir atklōti parōdejuši un par tim ceinejušis, kaut ari vīnam ūtram varbyut liksīs, it kai mes nūsadorbōtu tikai ar dažom personom. Bet tur nikō navar dareit: par cik kurs ir bejis aktīvs, par cik ir pīsadalejis uzskotu ceinā, par tik tys stōv Satversmes Sap. stenogramōs, un par tik ari īspējams atteiceigu personu daudzynōt.

Un tūmār — lai ari daudzynōti tiks tikai dažī vōrdi, aiz tim ir stōvējuši vairōki! Nūbolsōjumilicynoj, ka aiz nadaudzajim runōtōjim ir bejuši 18 deputati (t. i., vairōk kai 3/4 nu vysim Latgolas deputatim), un vysūs Latgolas vaicōjumūs tī ir turējuši kūpeju līniju. Bet ari —

tikai Latgolas! Cytūs — jī ir turējušis pa grupom. Bet par tū tiks stōsteits cytā vītā. Tagad pōrsim pi vaicōjuma:

Kaidus principus latgali ir gribējuši redzēt Satversmes likumā?

Vyspōreji principi

Par principu lītom kai pyrmais ir runōjis Latgolas politikas seņjors — Francis Trasuns. Jys ir runōjis par tim daudzajim principim, uz kaidim ir ispējams veidēt satversmi, un ir apskatejis kai **centralisma** tai **decentralisma** byuteibu, ilustrādams tū ar tō laika dzeives apstōklīm, un izsaceidams sovas simpatijas par lobu **decentralismam** kai eistōs demokratijas pamatam. Bet nu — lobōk vōrdu dūsīm pošam **Fr. Trasunam!** (LSSS 1921, 14, 1332 — 1337):

— Muni, kungi! Myusu tautas un valsts liktiņš maņ atgōdinoj amerikāņu tautu, kura taipat isōka breiveibas karu ar daudz styprōku īnaindņiku, tū uzvarēja un nūdybynōja patišu breivu valsti. Ari mes asom izvaduši karu na ar vīnu, bet ar vairōkim īnaindņikim, dabōjuši sovai tautai brēiveibu un gribim nūdybynōt pamata lykumus sovai valstei.

Amerikāņu tauta, izdūdama konstituciju, isōka nu Dīva un saceja: „Pasateicūt vysvareigajam Dīvam, ka Dīvs ir devis myusu tautai izkarēt breiveibu utt, mes uzstōdom taidus un taidus lykumus“. Tai, es grybātu saceit, kotra tauta un valsts ir isōkuse sovu konstituciju. Myusu tauta, vīna daļa gryb isōkt pavysam cytaidi, un šū Dīva vōrdu konstitucijā naredzim.

Ūtra līta, vyspōreiga līta, kuru es styprā mārā grybātu atzeimēt pi myusu konstitucijas, ir tys, ka šys ir jau na pyrmais lykums, par kuru mes navarim pōrsprīst.

Kaids tod ir šys konstitucijas lykums? Te ir tikai vīna daļa nu tō, un kaids tys byus vysā pilnībā, tō nazy-nom. Satversmes komisija sprīde par šū lykumu, bet tūmār ir daļas, par kurom pavysam nav sprīsts. Muni kungi, ar satversmes lykumu navar tai jūkōtis, kai asom jūkōjušis ar dažim cytim lykumim! Dažus cytus lyku-mus mes asom pijāmuši pa daļom, pa pantim, un tai nav izvasta vīna kūpeja ideja, bet gon ideju mozaika, salei-māta nu vysaidom strōvom, škiru īspaidim utt, tai ka kūpeja lykuma nimoz naasom dabōjuši. Ar cytim lyku-mim mes vēl varim tai jūkōtis, bet pi satversmes lyku-ma, pi konstitucijas, kuru mes pi kotra gadejuma nava-rēsim vys grūzeit un kurs paliks uz vysim laikim un kuru mes varēsim grūzeit tikai ratūs gadejumūs, vaja-dzātu stōtis ar vysu nūpītneibu. Bet, muni kungi, rau-gūtis nu šō lykuma pyrmōs daļas, pasokit, voi jums ir kaida ideja par myusu nōkūšu vaļsts īkōrtu? Nā!

Vaļsts īkōrta var byut dažaida. Tei var byut mo-narchiska voi demokratiska. Kotrai īkōrtai ir sovas lobōs puses. Monarchiskai voi imperialiskai īkōrtai, jo tei ir stypri īrūbežōta ar parlamentu, ir tōs lobōs puses, ka tymā nav taidas agitācijas, streiku, streidu, kaušonōs; tai ir vīns saiminīks, kas tū vōda. Tōs ir šōs īkōrtas po-zitivōs puses. Bet tai ir arī negativōs puses. Kod vīns saiminīks, tod arī par napareizā ceļā izdareitim dorbim nikō navar dareit, jo tauta par šū dareitōju navā bol-sōjuse.

Arī demokratismam ir sovas pozitivōs un negativōs puses. Par demokratismu ir runōts ļūti plaši. Bet, muni kungi, kai mes tū demokratismu saprūtam? Es tepat da-žu lobu reizi asmu nūsaklausejis runas par demokratismu un asmu pōrsalīcynōjis, ka dažs tū demokratismu saprūt tai, ka ar nateirom kōjōm svešā mōjā var kōpt uz teiri apklōta golda. (Dūmōta Latgolas tradīciju meideišona. Red.) Daži saprūt demokratismu tai, kai tū saprota despoti. Jo vaļsts īkōrtā dažu reizi ir despotisms nu lo-bō spōrna, tod ir arī despotisms nu kreisō spōrna. Tim

byus lobs tikai tās, kas byus par lobu kreisim, bet kas par lobu vysim, tās nabyus demokratisms. Še, kai mes redzim, ir pozitīvas un negatīvas puses kai pi vīnim, tai pi ūtrim. Kuru ceļu mes īsim?

Mes asom nūsastōjuši uz demokratisma ceļa, jo myusu priškā stōv lykums, kurā ir saceits, ka Latvija ir republika un tauta ir tās suverenō vara. Bet ari tod, kungi, kaida mums byus sistema pi pošas pōrvaļdes? Voi mums byus **centralizācijas** sistema, voi mums byus **kantonu** sistema, voi byus boļševisma sistema? Obom divi pyrmajom sistemom ir sovas lobōs īpašeibas. Bez sovas zynomas centralizācijas nivīna vaļsts navar pastōvēt, tōpēc ka vaļstei vajadzeigs sovs saiminīks, jo vajadzeigs vest vīnaidu ōrlītu politiku, vīnaidu saimnīcisku politiku, vīnaidu aizsardzeibas politiku utt, bet ari kantonu sistema ir ļūti loba sistema. Kantonu sistema ir eisti demokrātiska sistema. Jo mes meklēsīm pēc patīsi demokrātiskas īkōrtas, tod taidu mes atrassim tikai Amerikā un Šveicē. Tur ir patīsi demokrātiska īkōrta. Tur patīši sprīž poša tauta un patīši nūteik tautas vēlēšonas. Tur tautu ni vīna, ni ūtra partija napsprīž, bet lāmumus par pilšōnu tiseibom un breiveibom izvad poša tauta.

Jo mes tagad atsagrīžam pi sevis, tod pi sevis mes tū naatrūnam. Pi sevis mes atrūnam centralizācijas sistemu, kura ir vēl plašōka kai bejušajā Krīvijā un kura vad uz tū, ka vīna tautas daļa, kurai ir sovs īpatniskais, ceņšās ūtru tautas daļu ar vysom tās īpatneibom nūslauceit un vyspōri sakausēt ar sevi, jo šōs tautas daļas īpatneibas tai nav saprūtamās.

Nu ūtras puses — leidžšinejā praktikā mes redzim ari boļševismu vyscauri. Šys boļševisma princips maņ atskanēja ari nu pyrmō runōtōja. Jys atroda, ka myusu projekts naasut pīteikuši lobs, vyslobōk asūt Krīvijā, kur „vara uz vītom“, kur kotrs dora, kū gryb. Praktiskā dzeive šei boļševisma sistema pastōv ari pi mums. Pim,

mes izdevem taidu školu lykumu, pēc kura nivīns navar pasaceit, kas ir atbiļdeigs školu litōs: ministrs voi aprīnka inspektors, gimnazijas direktors voi pošvaldeibas īstōde? Tai sokūt, zynoma atbiļdeiba vysim un nivīnam, un kod vajag, atbiļdeiga nav nivīna. Tys pat maņ byutu sokoms par myusu pošvaldeibas īstōdem. Voi tys nav boļševisms, ka tī aktīvi boļševiki, kas laupeja, kōve, diktēja cytim sovu varu, izdeve dekretus par nūšaušonu, tī veiri ir gon icalti, gon īvālāti par vadeitōjim myusu pošvaldeibōs, icalti par pilsātas golvom, un valdeibai naasūt tiseibas taidus atceļt? —

Uzskaitējis vēl dažus skaidrai valsts īkōrtai naatbylstūšus gadejumus, Fr. Trasuns turpyno:

— Maņ vēl ir jōsoka, ka mums nav skaidra principa, uz kura mes varātu drūši nūsastōt, kaidu valsts īkōrtu īvest sovā konstitucijā. Pīm., kur ir runōts par Latvijas valsts teritoriju, ir mynāti apgoboli, bet kaida tymūs byus pošvaldeiba, voi vīnaida, voi dažaida, par tū nav saceits itinnikas.

Mes zynom, kai tys principā jau pījemts, ka Latgolai ir sovas īpatneibas, un kūrzemniki ir atzynuši, ka ari jim ir sovas īpatneibas. Taipat vysim ir zynoms, ka jau tod, kod mes nadreikstējom par naatkareigu Latviju, ni Latvijas autonomiju ni dūmōt, ka jau tod Latgola kategoriski pasaceja, ka tei gryb paturēt sev zynomu pošvaldeibu, un baltīšu priķstōvi šū autonomiju Latgolai ari apsūleja. Bet šymā konstitucijā, muni kungi, mes nu tō absolūti nikō nadzērdējom. Mes tikai avizēs redzējom par latgaļu separatismu, pat latgaļu uzbrukumim baltīšim, bet par Latgolas tiseibom, par Latgolas pošvaldeibu mes nikō nadzērdējom.

Mes dzērdējom gon tū, ka Latgolas īpatneiba asūt — un tū par nūžālōšonu dzērdējom nu vīna latgaļa — un pi tam vyslēlōkō īpatneiba — kulturas tryukums. Tys tyka izteikts, tai sokūt, ar skaistu vōrdenu dēļ vysa. Ka latgali izgleiteibas ziņā stōv zamōk, par tū nav šaubu, bet kas zeimōjās uz kulturu, tod par tū mes vēl varim

parunāt. Muni kungi, izgleitōts ir Daniševskis, izgleitōts ir Trockis, izgleitōts arī Stučka¹⁾, izgleitōts var būt arī laupētōjs un zaglis, bet vai taidus sauksim par kulturalim? **Kultura ir pavysam kas cits.** Tei nav tikai prōta, bet arī **gora izgleiteiba.** Bet kai kulturas tryukuma, tai arī separatisma pōrmatumi nanōk nu pōrlieceibas, bet nu ļauna prōta.

Tys pōrmatums par separatismu nōk nu tīm, kas vyusus grybātu sakausēt vīnā pūdā. Jo runoj par separatismu un par taidu nūsauc latgaļu praseibas, **tōd par separatistim byutu jōsauc vysi Šveices pavalstņiki, jo jī dolōs kantonūs.** Ari vysas Zīmeļamerikas valsts varātu saukt par separatistim. Un tūmār mes redzim, ka nivīna valsts nav tik stypri sakausāta kūpā kai Šveice. Ari Vōcijā mes redzim atsevišķas valstis. Un kū tod latgali prosa? Na jau valsti! **Jī tikai prosa, lai jīm byutu nūteicūšais vōrds administratīvōs lītōs, par irēdnim un školom.**

Jim ir tiseibas tū praseit, jo jī leidz šam ir pōrsalicynōjuši, ka vyss tys, kas leidz šam teik dareits, pa lelōkai daļai ir dareits pretim latgališu goram. Es jums, muni kungi, dūšu na tikai apgolvōjumus, bet arī pīmārus. Cik reižu latgali protestēja pret školōtōjim, kas nav pīmārōti latgaļu praseibom un goram. Cik reizes natyka aizrōdeits, ka storp tīm ir bejuši boļševiki, kas nav beiguši pat gimnazijas, kas pat kotru stuņdi runoj pret Dīvu, bet tī ir lobi! Valdeiba nasalik ni zinis. Pīm., školōtōju seminara dybynōšona nūdūta bejušūs komisaru ziņā, lai gon vysi Latgolā ir kristeiga!

Bez tam, muni kungi, tys pat nūteik ar irēdnim Latgolā vuspōri. Myusu valsts lykumā ir pījemts, ka latgaļu dialekts ir taida pat valsts volūda, kai baltīšu dialekts, un likās poša par sevi saprūtama līta, ka irēdnim, kas nōk uz Latgolu, vajadzātu pīsamārēt latgaļu dialektam,

¹⁾ Boļševiku vodūni pēc revolucijas.

pīsamārōt vītejom katōļu īrašom. Bet parōdit maņ kaut vīnu īrēdni, kas byutu pīsamārōjis vītejim apstōklim! Kotrs nu jim gryb pōrtaiseit latgaļus pēc sovīm uzskotīm, lai tauta pasakļautu īrēdņa grybai, bet na īrēdnis tautas grybai. Taidu gadejumu Latgolā ir daudz.

Jo mes šaidas parōdeibas kritizejam un gribim tūs lobōšonu, mums pōrmat, ka gribim atsaškērt, separētīs nu baltīšim. Tei ir pilneigi napamatōta pōrmesšona. Latgali nikur nagryb aizīt, bet, jo jī dažreiz beistās nu baltīšim, tod tōpēc, ka jūs intereses nateik īvārōtas. **Stōvādami par vaļsts vīneibu, par vaļsts nūstyprynōšonu, par kōrteibu vaļsti un tautas labklōjeibu**, par vysu tū, kas stōv tauts intereses, **laūgali tūmār aizstōvēs sovas tradicijas**. Muni kungi, tys nav separatisms. Jōaizrōda, ka Šveices kantonūs gondreiž kotram kantonam ir sovas īpatneibas, bet tūmār Šveice kai vaļsts ir vīna un stypra. Mes, latgali, prosom, lai myusu dareišonōs mums byutu nūteicūšais bolss. Navar, muni kungi, Latgolu nūstōdeit ūtrōs šķiras pīlsōņu kōrtā, kai tys ir bejis leidz šam, kod, pīm., kulturalōs vajadzeibas Latgolā ir vyslelōkōs, bet kū Latgola nu kulturas fonda ir dabōjuse? Jo nasamoldu, tod drusku pōri par 100.000 rublim, kod fondā kotru mēnesi īnōk mīļjoni! Izdūdūt konstituciju, šū pamata lykumu par vaļsts ikōrtu, mums vēļ nīmoz nav nūskaidrōts, kaidas byus myusu tīseibas un kaidas tīseibas byus pošvaldeibom.

Kas zeimojās uz projektu un pōrrunōm, tod te teik daudz runōts par demokratismu, bet kai radzams, daudzi tū saprūt kai tīseibu tikai dēļ sevis, bet na dēļ vysīm. Myusu Kristeiģū zemņiku savīneibas dūmas ir, ka mums byutu vajadzeiģs kai ūtrais prezidents, tai ari ūtrais augštais noms. Tod natyktu izdūti taidi lykumi, kas natbylst tautas interesem.

Pi pošreizejōs kōrteibas mes asom izdavuši napōrdmōtu lykumu par školom, un myusu školās ir nūsleidējušas uz leju. Mes tōs uzlobōsim tikai tod, kod byu-

sim izlobōjuši pošu lykumu. Mes asom izdavuši lykumu par civilauleibu, kuru tauta napylda un napildeis. Mes asom izdavuši ari cytus naapdūmōtus lykumus. Jo mums byutu bejis augšnoms, tod drūši vīn taidi lykumi nabyutu pījemti. Lykumim jōbyut priķš tautas un navys priķš atsevišķom personom. Zynoms, kotrai partijai ir sovi uzskoti uz dzeivi, un tū es saprūtu, bet kod nūsaskaidroj, kaida ir tautas praseiba, tod partijom tei ir jōrespektej. Tōdēļ es soku, mums nabyutu par slyktu augšnoms, kas vysus šaidus gadejumus skateitu cauri, un jo lykums byutu napimārōts, tod tū varātu atdūt pyrmajam nomam atpakaļ. Šymā projektā taidas tīseibas ir paradzātas vaļsts prezidentam. Bet prezidents ir pošu vālāts. Jys var gon 7 dīnu laikā paziņōt, ka taidu lykumu naapstyprinoj, bet ar tū ari līta beigta. Ostoitā dīnā mes tū varim dūt otkon prezidentam, un tys tiks pījemts.

Naīsalaisšu pošlaik cytūs seikumūs, par kurim mes runōsim pi atsevišķim punktim, bet myusu frakcija un myusu bloķs, mes otkon dūmojam, ka ari šys satversmes lykums naapmīrynoj tōs praseibas, kaidas mums nu konstitucijas lykuma vajadzātu praseit. Nu šō lykuma mes naredzim, kaidas tīseibas tiks dūtas Latgolai, kaidas Kūržemei, kai tiks nūdrūšynōta ticeibas un bazneicas breiveiba, kaida byus tōs naaizkaramēiba. Tai ka šymā lykumā ir daudz naskaidreibu, es izasoku pret tū un liku priška tū pōrstrōdōt sevišķā priķš tam nūzeimōtā komisiajā, kas ari nūskaidrōtu, uz kaidim pamatim myusu satversmi dybynōt. —

Tai skaņ Fr. Trasuna runa, un kai pi jō runom parosts, tur vīnmār ir lelōkas voj mozōkas rokstoreigas digresijas, tai ka jys arvin, leidzeigi senōs Romas senatoram Katonam, atsagrīž pi sova sirds vaicōjuma, t. i., pi sova apgobola problemom. Un tys ari labi saprūtams, jo dzeive ir davuse problemas, tōs ir jōrysynoj, lykumi jōpīkļauņ dzeivei, bet na ūtraidi, un tōdēļ Fr. Trasuns ari nanūsadorboj ar teorijom un salonfilozofiju, bet gon

raugos ar osu politika skotu, lai tūpūši lykumi tyktu pareizi un tōļejūši sakļauti ar dzeives realitāti par lobu tautas nōkūtnei, par lobu sovam apgobolam.

Bet jys ir ceinejis na tikai par apgobola lītom vīn. Ir bejuši daudzi principiali vaicōjumi, kur jys ir bejis tikpat dedzeigs ceineitōjs vysas vaļsts apmārā kai sova apgobola lītōs. pīmāram, pi

Ceiņas par Dīva vōrdu satversmē.

Par šū principialū vaicōjumu Fr. Tr. ir sacejis vairōkas dedzeigas runas, (var īteikt LSSS 1921. g. 16, 1476/77 un 1480/81) un ir bejis golvonais ceineitōjs. Jys ir līcis priškā Latvijas republikas satversmes lykumu īsōkt šaidim vōrdim:

„Pasateikdama vysvareigajam Dīvam par īgyutu breiveibu, latvīšu tauta sovā breivi vālātā Satversmes sapulcē ir nūlāmuse sev dūt sekojūšu satversmi“. (LSSS 1921, 16, 1476 etc.).

Ap šū īvoda panū ir ceinejušis vairōkas dīnas. Socialdemokrati tam ir pretōjušis Marksa vōrdā, bet Klīve paziņoj, ka Zemņiku savīneiba ari bez Marksa ir **pret** Dīva vōrdu Latvijas satversmē. Lelūs partiju preteškeiba ir radējuse sovu chaosu Satversmes sapulcē, un Fr. Trasuns un cytu kristeigūs apyryndu prišklykums vajadzeigō bolsu skaita naīgyust, taitod — **nūraideits**.

Zeimeigi, ka ari latgali, kas vysumā vīnmār ir stōvējuši aiz Fr. Trasuna un vysūs Latgolas vaicōjumūs ir uzrōdejuši nūteiktu „-18 par“, šymā vaicōjumā, kai jau vyspōrejā lītā — ir izrōdejuši dīzgon lelu sajukumu, tai ka nu latgalim bolsōjuma rezultats ir bejis šaids: 8 par, 2 pret, 7 atsatur un 6 nav klōt. Tūmār mīryņōjums te ir tys, ka šū vaicōjumu izškeire navys latgaļu bolsi, bet baltīšu partijas.

Nav jōbyut ni dzejņīkam, ni sludynōtōjam, lai varā-

tu nūrōdeit uz tū tragiskū myusu vaļsts un konstitucijas liktini, kaidis ar godim tū pīmeklēja. Sōkumā ar nyknu ceīņu Dīva vōrds nu Latvijas pamatlykuma tyka atvai-
reits, lai vālōk, kai okluma systi, bez ceīņas zaudātu
vaļsti, tēviju un tautu, tai ka tauta īgryma vysdziļokajā
vērdzeibā, smoka spaidu nūmetnēs un tikai daļa laimei-
gōkūs — kleida kai nabogi pa breivū pasauli. Tys ir baigs
liktiņš. Un jo tys ari nabeja atkareigs tikai nu myusejim
Dīva nūlīdzējim, tod kotrā ziņā nu cytim bezdīvim. Un
tōdēļ šudiņ mes ar pylnu tiseību varim praseit tō laika
tautas pōrstōvim, kurā pusē esit stōvejuši; ar Dīvu voi
pret Dīvu? Veidōt lykumus kristišu gorā voi byuvēt tūs
uz ateisma? Vairums gribēja iztikt bez Dīva, un tai myu-
su tauta vēļ šudiņ bauda Eiropas ateisma augļus.

Stōvēt pōri partijom.

Izstrōdojūt satversmi, Fr. Trasuns ir vairōkkōrt pa-
svīttrōjis, ka satversmei ir jōtūp priķš vaļsts un navys
partijom, ka pi lykumu izstrōdōšonas ir jōsarauga nu
vaļstiskō un tautyskō redzes veidūkļa un navys nu par-
tiju interesem (LSSS 1921, 14, 1324). Bet partiju vei-
dūkļu izvesšona tūmār ir bejuse daudz kur, un tys ir se-
višķi īspaidōjis satversmes daļu par vėlēšonu lykumu.

Kas atsateic uz vėlēšonu nūteikumim (resp. listem),
tod te latgaļu pōrstōvim ir bejis tōļredzeigs vaļstisks skots
un pareiza lītu atteisteibas uztvere.

Grūzamōs voi nagrūzamōs listes?

Runojūt par satversmes vaicōjumim trymdā, ari nu
parlamentariski nūskaņōtim ļaudim ir dzērdāts, ka pi
Latvijas demokratijas sabrukuma lelā mārā asūt beju-
šas **vaineigas grūzamōs listes**. Tōs radejušas personeigus
veikalus, kombinācijas, ambicijas utt., kas grōvušas Saei-
maš autoritati.

Tys ir pareizi, ka listes ar grūzamašim talonim tau-

tai nav dāvušas nikō, bet tikai dažom partijom un atsevišķim karjeristim. Ari tū Latgolas pōrstōvi ir paredzējuši labi, un Fr. Trasuns ir ceinejīs **pret** grūzamom listem. Saeimai. (LSSS 1921, 21, 1917. etc.). Jys soka: — Bez šaubom, grūzamōs listes dūd vyslelōku breiveibu. Bet tōs dūd ari vyslelōku chaosu un kombinācijas. —

Un cytā vitā jys izsokā nūžālōšonu, ka ap listem ceiņōs navys nu vajstiska, bet gon tikai partiju veidūkļa, vodūtīs nu tō, kas kurai partijai lobōks.

Pamatvaicōjums palik: voi vālātōji var pīteikuši pazeit kandidatus uz augstū nomu? Saprūtams, nā. Tōdēļ navys tauta iintereseita uz grūzeišonu, bet tikai dažas apryndas.

Cytaidi tys ir ar **vītejom pošvaldeibom**. Tur sovu latgaļu vōrdā Fr. Trasuns ir aizstōvējis grūzamōs listes. (LSSS 1921, 23, 2135 etc.) Pīm., pogostā zemņiki cyts cytu pazeist, tur jī individuali zyna, kū vėlēt. kū nā, tur ir taisneigi īvest grūzamōs listes jo tur tū prosa teiši tautas intereses.

Ari atteiceibā uz grūzamom voi nagrūzamom listem vairōkums ir pikritis grūzamom, tōs tyka pijemtas kai Saeimai, tai pošvaldeibom. Ar tū Latvijas parlamentā Trojas zyrgs beja īvasts, un Fr. Trasuns kai Trojas prīsters Laokonts vēlteigi ar sovu tōlredzeibas škāpu tū gribeja saškeļt. Tauta tō vėl nasaprota.

Pi vyspōrejas dobas vaicōjumim ir pīdarējis **vaicōjums par tautas nūbolsōšonom** resp. tūs īrūsynōšonu.

Latvijas satversmē paradzāts **nāparostī augsts referendums**. Ari te Fr. Trasuns kritizēja satversmes lykumu, jo Latvijā pi nāpylnim 2 milj. īdzeivōtōju nūteikts 200 000 referendums, koleidz Šveicē, eistajā demokratijas zemē, uz 4 milj. tikai 30 000! Taitod, saleidzinojūt ar Šveici, Latvijā vajadzēja tikai 15.000 referendumu. Nadabeigi augstais Latvijas referendums paralizēja tautas reiceibas tiseibu. Vysa vara palyka saisteita tikai ap Saeimu, un tautai beja jōsasamīrynoj ar tōs darbeibu, vīnolga, voi tei beja loba, voi slykta.

Bez šaidim un tamleidzeigim vysporejas dobas vaicojumim pi satversmes lykuma latgalim beja ari sovi speciali uzdavumi. Un ti beja:

1) atrysynot 1917. g. Rēzeknes kongresā nūlamtū Latgolas pošvaldeibas vaicojumu un

2) lykumeigi nūkortot volūdas vaicojumu Latgolā.

Turpmokajos nūdaļos pi šim divi vaicojumim pasakavēsīm seikōk.

(1953. 4. 7.)

LATGOLAS POŠVAĻDEIBAS VAICĒJUMS

Latgolas pošvaļdeības vaicējums ir vīns nu vairāk daudzynōtim pagōtnes vaicējumim, bet reizē arī vīns nu vysgreizōk apgaismōtim parlamenta nūtykumim.

Tagad, kod nu tō cylōšonas ir pagōjuši 30 godi, uz šū lītu varimraudzeitis mīreigi, bet — jo arī tagad laseitōjim tys idadzynōs jyutas — nūzeimōs, ka šys vaicējums vēļ nav miris.

Cerēsīm, ka par tū tūmār varim runōt mīreigi.

Pyrms kai pōrejam pi vēsturiskūs dokumentu un materialu apskota, ir svoreigi dažūs vōrdūs nūrōdeit, **kai-
du motīvu dēļ latgali sovu pošvaļdeību ir gribējuši un
cik plašu tū jī ir dūmōjuši?**

Navarēsīm uzskaitēt te vysus argumentus, kas šūs vaicējumus ilustrej, — par tim mes dzērdēsīm par un pret dūmas sekojušōs runōs — tagad acīs paturēsīm tikai golvonōs šūs vaicējumu līnijas.

Latgolai kai godu sytmim audzynōtai katōļu zemei beja sovas tradīcijas, sova senō latgaļu tautas volūda, tai beja sova kulturalō, goreigō un ekonomiskō seja. Godu sytmim tei nu svešom varom pļycynōta un izsyukta vairōk kai cytas latvīšu zemes, un latgalīm pi sovas dzeives veidōšonas ir bejis mozōk nūteikšonas kai pōrejīm latvīšīm. Bet nu jaunī laiki deve cereības uz pošnūteikšonūs ticeības, volūdas, školu, īrēdņu un zemes vaicējumūs. Tikai rodōs vaicējum s, vōi tū varēs taisneigi atrysynōt, jo vysa vara byus koncentrāta Reigā pi rītu-
mu latvīšīm, kas vōrdūs gon sauc latgaļus par eistīm brōlīm, bet patīseibā par taidīm tūs natur. Un par tū daudzi politiki Latvijas sōkumā šaubejōs.

Tōdēļ jau 1917. g. Rēzeknes kongresā Latgolas pōrstō-
vi beja nūlāmuši:

„2. Mes, Latgolas latvīši, apsavinōdami ar Kūrzemes

un Vydzemes latvišim, paturēsim savu pošvaļdeību, pyl-
nu pošnūteikšonas tiseibu volūdas, ticeibas, bazneicas,
školu un saimesteibas, kai ari zemes jautōjumā, baznei-
cas dareišonōs pīvīnojūt pi Latgolas ari Kūrzemes un
Vydzemes katōļus". (Sējējs 1936. g. 6. nr. Rīgā).

Kai zynoms, Rēzeknes kongresa lāmumi tyka vīn-
baļseigi akceptāti Vydzemes pagaidu zemes padūmē tō
poša goda julijā, kur 3. § šķaņ šaidi:

„Latgalei kā sevišķai Vidzemes sastāvdaļai ir pilnīga
pašnoteikšanās visās vietējās pašvaldības, administrati-
vās, valodas, skolu un baznīcas lietās“ (A. Bilmanis, Lat-
vijas republika 10 pastāvēšanas gados. 54. lapp.).

Latgolas kongresa lāmumi, kaut ari tikai deklarativi,
tūmār ir Latgolas satversmes uzmatums, kas ari ir ak-
ceptāts na tikai nu tim cytu apgobolu pōrstōvim, kas
jēme daleibu šymā kongresā (kai Mejerovics un Zālītis),
bet, kai redzējom, ari Vydzemes zemes padūmē tō poša
goda julijā.

Gōdōjūt par šūs lāmumu realizēšonu jaunajā Latvijas
valstī, Latgolas pōrstōvi īnese prikslykumu Latvijas re-
publikas satversmē itvert ari 1917. g. Rēzeknes kongresa
lāmumus par Latgolas pošvaļdeību, par volūdas, ticeibas
u. c. vaicōjumim.

Tys beja Latgolas tiseibu nūdrūšynōjuma mēginō-
jums voi, kai daži tūreiz ir sacejuši — sūlejumu vitā pī-
prasejums izsnēgt vekseli, jo, paradzūt Latgolas pošvaļ-
deību konstitucijā, tei vairs nav apejama, lai ari cik tū
praksē sašaurynōtu.

Bet cik tod lelu pošvaļdeību latgali ir gribējuši? Ari
tys byus radzams sekojušūs runu nūrokstūs un prūti:
nikaidā ziņā valstī valstī ar savu vaļdeību, ar savu ly-
kumdūšonu, karaspāku, naudu u.t.t. Runa ir tikai par
provinces pošvaļdeību kai pretsvoru Reigā koncentrāta-
jai varai. Eistā demokratijā vairōkums nadreikst apspīst
mozōkumu, un Latgolas pošvaļdeiba ir bejuse dūmōta kai
aizsorgs pret pōrejūs apgobolu vīnpuseīgūs interešu po-
litiku.

Latgolas pošvaļdeība taitod ir bejuse praseība pēc Šveices kantonim leidzeigom tiseibom voi ari Zimeļamerikas savinotūs vaļstu atseviškūs daļu vaļsteņu tiseibom. Nu tō ari izrit, ka Latgolas pošvaļdeība Latviju kai vīnu vaļsti ni saškaltu, ni apdraudātu. Vysmoz taidā ticeibā par tū ir ceinejušis Latgolas pōrstōvi.

Bet lai ari jūs ceīņa beja taisneiga, pamatōta un tōļredzeiga, tūmār taktiskō pīēja nav bejuse pareiza. Sovā ceīņā jīm vajadzēja praseit pēc taidas satversmes, kas paradzātu decentralizētu varu ar apgobolu pošvaļdeibom vysim apgobolim. Ar šaidu varas decentralizēšonu, jo taidu izadūtu realizēt, byutu sasnāgts tys pat merkis, kū latgali grībēja, bet byutu aiztaupeiti bezgaleigi demagogiskūs pōrmatumu plyudi, ka Latgolu kaut kai specializceļ voi nūškir. Apgobolu pošvaļdeibom tod byutu pikrytušas tōs pošas tiseibas, kū praseja Latgolas pošvaļdeibas ceineitōji. Un pēc byuteibas jūs ceīņa ari nabeja vairōk nikas kai ceīņa par varas decentralizēšonu.

Bet kai jau teikts, tūreizeji Latgolas politiskī pōrstōvi nagrībēja cytim uzspīst sovus īskotus un, baļsteidamīs uz 1917. g. Rēzeknes kongresa lāmumim, runōja tikai par sovu apgobolu. Tei beja jūs taktiskō klaida, gōjīņs bez aizsardzeibas pret demagogiju. Kai debates rōda, jūs priksļykumi ir bejuši eists kōjas spērīņs uz skudru pyuļa, tai ka dažaidas mozgōšonōs pēc tam ir pīticis uz ilgu laiku. Priksļykuma īsnēdzēji tūmār ir palykuši litiškeibas un māroneibas rubežōs, kas līcynoj par nūsvārtu politisku taktu.

Kaidā veidā ir nūrītējis šys vēsturiskais Latgolas pošvaļdeibas pīprasejums?

Kai jau ipriksējā Fr. Trasuna runā redzējom, jys kritizēja Latvijas satversmes lykumprojektu, ka tur nabeja ītvarts Latgolas pošvaļdeibas vaicājums, un pēc tam īsnēdze šaidu priksļykumu:

„Valsts satversmes lykumprojektu nūdūt atpakaļ komisijai, uzdūdūt tai 7 dīnu

laikā papyldynōt lykumprojektu ar nūdaļu par Latgolas apgobola pošvaļdeibu“ (LSSS 1921, 15, 1430). Prikšlykums 28. sept. sēdē nūraideits.

Latgolas pōrstōvim cyts ceļš vairs naatlyka, kai pi izdeveibas atteiceigi papyldynōt kaidu nu satversmes lykuma pantim. Par taidu tyka izraudzeits pants, kur ir runa par Latvijas sastōvdaļom. Pi šo panta latgaļu bloka uzdavumā tyka isnāgts prikšlykums:

„Satversmes I nūdaļā īvest papyldu pantu sekušā redakcija: Latgola bauda apgobola pošvaļdeibas tiseibas, kuras nūsokamas ar atsevišku lykumu“. (LSSS 1921, 16, 1498).

Isnāguma motivēsonai bloka vōrdā runoj **Fr. Kemps**:

Augsti gūdōtō sapulce! Leidz šam un varbyut ar turpmōk lelōkō latgaļu daļa nu šō katedra runōja un runōs latgaliski. Ari es beju tymā pōrlīceibā, ka myusu dialekts ir saprūtams, ka myusu dialekts pat ir skaists un bogōts, kai tū mums dzejniki ir izdaudzynōjuši, ka tys ir paleidzējis veikt lelu klasiku dorbu tulkōšonu latvišu volūdā, bet izarōda, ka myusu dialekts nav nimož tik saprūtams un tik mīls, kai mes tū dūmojam. Vīna nu lelom jaunom avīzem, recenzēdama Satversmes sapulces gaitu, paskaidrōja, ka Kindzuļa kunga runu nav varējuši atreferēt, ka tei nūturāta nasaprūtāmā latgaļu dialektā. Tys pat ir atzeimāts vairōkōs cytōs avīzēs. Mums tagad ir skaidrs, ka latgaļu dialekts baltīšim nav vysai skaidri saprūtams. Tōpēc es, grybādams, lai jyus saprostu na tikai munu runu, bet ari myusu centīpus, cik varādams, pyulēsūs runōt baltīšu dialektā.

Es pōreju pi litas, kuru bloka uzdavumā asmu isnēdzis. Līta grūzōs ap Latgolas pošvaļdeibu. Mes prosom, lai augstajai sapulcei labpatyktu šymā svoreigajā mōmentā, kod mes pījemam myusu vaļsts konstituciju, tymā atzeimēt kaut eisūs vōrdūs tū, ka Latgola bauda pošvaļdeibas tiseibas. Es zynu, ka ļūti daudzi izateiks pret tū,

izateiks aiz tim īmeslim, ka tys nav vajadzēigs, ka Latviju vajag byuvēt kai centralizātu valsti ar stypru centra varu un ar mozom tīseibom Latvijas atsevišķom daļom uz vītom. Šymā vaicōjumā es grybātu atsagrīzt drusku atpakaļ, pasavērt myusu vēsturē, sevišķi myusu divu tautas daļu atteiceibu vēsturē.

Es praseišu jums, kungi, kas beja pyrmais, kas sōka runōt par Latvijas tautas apvīnōšonu? Voi tei ideja izgōja nu baltīšim, voi latgalim? Jo mes pasavērsim 1900. leidz 1907. g. myusu vēsturē, tod redzēsim, ka latgali beja pyrmī, kas sōka runōt par apsavīnōšonu. Vydzeme un Kūrzenie, lai gon beja škērtas, tūmār sastōdeja vīngobolainu provinci ar dīzgon panasamīm dzeives apstōklim, turpretim latgali beja symtkōrt vairōk apspīsti, un kod jī sōka ap godu symta maiņu pasamūst, tod redzēja, ka ni nu vīnas puses nav paleiga.

Latgalim beja gryuts stōvūklis, jo nu vīnas puses uz tim gulēja krīvu spaidi un nu ūtras puses — pošas tautas tīmseiba un nabadzeiba. Tōpēc latgali meklēja pec draugim, brōlim, un atroda, ka Baltijā dzeivoj jūs pošu brōli. Tī vacōkī tautas darbinīki, kas sēd šymā sapulcē, beja pyrmī Latgolas gaili, kas sōka dzīdōt par Latgolas apvīnōšonu ar pōrejīm Baltijas latvīšim. Tys nūtyka godu symta maiņā, kod Pīterburgas studentu pulceņš un pōrs katōļu bazneickungu beja nūdybinojuši pyrmū latgaļu bīdreibu, Pīterburgas intelligence ar studentim un bazneickungim priķšgolā beja uzsōkuse sovu lelū dorbu tod, kod pošā Latgolā natyka pīlaista nivīna bīdreiba un naizgōja nivīna avīze.

Pagōja vairōki godi leidz 1904. g. un 1905. goda sōkumam, kod latgali kūpā ar Leitovu dabōja breiveibu drukōt grōmotas sovōs volūdōs. Tod latgali sōka rūseigōk dorbōtīs, brauce uz Reigu un stōjōs sakarūs ar zīneibu komisiju vosoras sapulcēs. Latgali raksteja baltīšu avīzēs un propagandēja apvīneibas ideju. Jī nasabaideja nu politiskim spaidim, kuri beja nōkuši par golvom tim, kas isadrūšynōja šū ideju popularizēt. Latgali ari leidz šam

pastāv pi tās pašas idejas. Šū ideju jī beja sokuši kustynōt tod, kod par Latvijas patstōveibu navarēja nī sapnōt, kod Latvija vėl beja Krīvijas sastōvdaļa. Un mes nōkam ar šū ideju prīškā šymā augstajā nomā ari šūdiņ kod Latvija ir breiva un naatkareiga valsts.

Es te vėl atsagrīzšu pi nasenōs pagōtnes, pi krīvu revolucijas laikim un kongresim, kurūs tyka kustynōta šei ideja. Es naminēšu, kaidi šī kongresi beja un cik tūs beja. Bet tikai atzēimēšu tū, ka vysūs šymūs kongresūs, kur gōja runa par Latviju kai autonomu provinci voi ari naatkareigu valsti, mes vīnmār prasejom, ka Latgolai jōdūd pošvaļdeiba naatkareīgi nu Latvijas politiskō veida un ikōrtas. Baltijas deputati, Baltijas prīkštōvi, voi nu tī beja nu Vydzemes, voi nu Kūrzesmes zemes padūmem, voi cytom organizacijom, kuras pa šū laiku beja rodušis, vīnmār atzyna, ka tys ir vajadzeigs, jo Latgola aiztikom ir cytaidi atsateistejuse, ka tai jōdūd kaut kaidis atsevišķs pōrvaļdes veids. Un vysūs kongresūs tys beja tik gaiši pastreipōts, ka nabeja nī mozōkūs šaubu, ka latgali nu baltīšim pat napīpraseja nikaidū rakstisku dokumentu. Tagad vairōki Latgolas darbiniki lūti nūžāloj, ka sovā laikā nav pajāmuši politisku vekseli, jo, cik radzams. myusu laikūs tikai tūs porōdus atmoksoj, par kurim ir izraksteiti vekseli. Mes, latgali, palykom tikai pi skaistim sūlejumim, pi skaistim vōrdim un tōlōk navarim tikt.

Tagad mes asom taidā stōvūklī, ka mums ir jōsaceina navys ar sovīm dokumentariski vēsturiskim pīrōdejummim rūkā, bet tikai ar bolsu skaitu šymā augstajā sapulcē. Mes asom mozōkumā un, zynoms, tiksīm pōrbolsōti. Bet tūmār mes sovu ideju kai turējom, tai turēsīm. Jo tei napīsapīldeis šūdiņ, šymā satversmes sapulcē, napīsapīldeis nōkūšā parlamentā, pīsapīldeis cytā! Un tei pīsapīldeis, jo Latvija pastōvēs, un Latgola cytaidi navar dzeivōt, kai tikai Latvijas sastōvā. Cytas politiskās eksistences Latgolai nav un navar byut.

Es grybu apskateit šū pošvaļdeibas vaicōjumu ari nu saimniciski politiskōs puses. Kur valsts sastōv nu

dažaidom provincēm, kur idzeivotōji atsarūn uz dažaidom kulturas pakōpem, kur ir dažaidi zemes ikōrtas pamati, kur volūda atsašķir nu pōrejūs valsts idzeivotōju volūdas, kur īrašas ir cytaidas, kur ticeiba ir cytaida, tur kotrā ziņā — un mes tū varim redzēt vysōs cytōs valstīs — teik pīlaists tys, ka dažaidom provincēm dūd atsevišķu ikšēju ikōrtu.

Pasavērsim uz jaunajom valstim, kas ir dybynōtas myusu laikūs. Jemsim tai saucamū Jugoslaviju, kura sastōv nu trejom tautom — serbīm, chorvatim un slovenim. Tōs tautas sovōs volūdas un kulturas atteiceibōs ir gluži taidas pat kai latgali un baltīši. Serbu, chorvatu un sloveņu volūdas ir vīna un tej poša lelserbu volūda, tikai šōs trejs volūdas ir cytaidi atsateistejušas, gōjušas cytaidu kulturas gaitu. Vīna daļa nu lelōs serbu tautas ir atsateistejuse zam Bicantijas un austrumu īspaida un ūtra — zam Romas un vokoru kulturas īspaidim. Jemsim tōlōk Čechoslovakiju. Čechoslovaki ir vīna tauta, un jo jyus gribit saceit, tod jī ir divi tautas. Čechim ir sova volūda un sova literatura, slovakiim ir sova, bet obas šōs tautas ir tik tyvas vīna ūtrai, ka sovā storpā var sasaprast un sasarinūt. Tai čechi un slovaki ir nūdybynōjuši apvīnōtu valsti un nūsaukuši tū par Čechoslovakiju. Tys jim nakait, jo jau jī ir dzeives spējeigi, politiski atsateistejuši un nūdybynōjuši sovu valsti, tod jī var pastōvēt. Tei ir valsts ikšēja līta. Vīna tauta divūs dialektūs var dzeivēt lūti saticeigi un atsateisteit ražeigi literaturōs. Ari myusu mozō valsts ir dybynōta uz obpuseigas sasaprassōnas pamatim.

Kod tyka runōts par Latvijas valsts dybynōšonu, tod beja izteikts tik daudz skaistu vōrdu par tautas daļu apvīnōšonu, par Latgolas pīvīnōšonu Latvijai. Tymā laikā nabeja nikas dzēržams, ka latgali sev nadabōs atsevišķu ikšējōs pōrvaldes ikōrtu. Tūreiz vysī tam pīkryta. Bet tagad mes redzim kū cytu. Mes redzim, ka vysōs avīzēs teik sludynōts kara gōjīņs pret latgalim kai separatistim, pret valsts un tautas škaldeitōjim. Pret tautas trešū daļu

uzastāj ar nyknumu, it kai tai sovā sirdī lūtōtu kaidu atsevišķu ideju, kas nasakreit ar naatkareigōs Latvijas pastōvēšonas ideju; it kai latgaļu vydā byutu cylvāki, byutu grupas un politiskas partijas, kas grybātu nūdybynōt Latgolas naatkareigu valsti voi sovu Latgolu pīvinōt Pūlijai, Leitovai, pat Krīvijai. Tys nu gon tai skaidri nav teikts, bet tys ir monoms un saprūtams vysōs sabīdreibas runōs, vysūs laikrokstūs un vysūs dzeives seikums. Nu kurīnes tys ceļās? Kungi, es jums paskaidrošu, nu kurīnes tys nōk.

Kod mes bejom tikai patrioti sovā tēvijā un dūmōjom vīneigi par Latviju, par breivū, naatkareigū Latvijas valsti, un nadūmōjom par syltajom vītom, kuras daudzi nu mums jau ir atroduši, tod mes nasavērem vīns uz ūtra ar nautticeibu, bet gon vēremēs kai brōļs uz brōli. Mes vēremēs uz jums kai uz vacōkim brōlim, un jyus myus saucet par mozōkajim brōlim. Tod jyus vēl saucet myusu tautu un zemi par skaistū princesi, kas aizmyguse. Jyus runōjot par skaistū Latgolu kai par trešū zvaigzni Latvijas karūgā utt. Ar šim skaistajim vōrdim jyus mums sagrūzejot un apreibynōjot golvas, lykat mums jyus īmīlōt, un mes ari īmīlōjom jyus, un vēl tagad mīlojam, bet na vairs jyusus pošus, na jyusu politiku un na jyusu avīzes, bet mes mīlojam tū zemi, tautu un valsti, nu kuras mes asom kauls nu kaula. Tei mīlesteiba pastōv ari vēl leidz šam, bet uzticeibas mums nav uz tim, kuri še lykumus roksta, uz tim, kuri lykumus izpylda. Nav uzticeibas storp latgaļu tautas masom un izpyldūšōs varas īrēdnim. Mums ar nūžālōšonu ir jōatzeist, ka ir īsastōjis vāsums storp mums, un šys vāsums izskaidrojams tikai ar tū, ka mes bejom pōrōk leli patrioti, par daudz uzaticējom un navarējom sovā laikā nūvērst tū, ka lela daļa nu Baltijas īrēdnim nu patriotim klīva par šovinistim. Un šys šovinizms seviški monoms Latgolā. Tur beja vīns lels īrēdnis — tagad jys sēd te myusu vydā¹⁾ — jys tyka šymā augstajā sapulcē ar iz-

¹⁾ Andrejs Bērziņš.

spīstīm latgaļu bolsim, un jys sēj tū ļaunū sāklū. Tys beja Latgolas ģenerālgubernators, apġobola priekšņiks. Tei irēdņū šķirā, kura nu šo administratora sovā laikā tykā isādynōta Latgolā, ir pōrsavārtuse par vīnkōršīm šos zemes izsyucējim. Jo mes vēramēs, kas nūteik Latgolā, jo mes ļosom cauri tōs syudzeibas, kas nōk par policijas irēdņū nadorbim zemes īreiceibas lītōs, tod skaidri redzim, ka bejušō apġobola priekšņika politika tūr teik sistematiski un konsekventi turpynōta. Jo tagad šī irēdņi navar atrast komunistus, kuru patiši Latgolā ir vysmozōk, tod jī brāc par separatismu un pretvalstiskom orientacijom. Maņ jums, kungi, ir jōsoka, ka nu apġobola priekšņika laikim Latgolā palyka ļūti daudz taidu irēdņū, kas ir skaidri komunisti, pat bejuši komisari, kurim darbeiba še pōrejā Latvijā nūligta, bet tur jī dorbojās un ijām ļūti atbiļdeigus omotus. Šī irēdņi pauž napatīseibas par pūļu un krīvu orientacijom, kaidu storp latgalim patīši nav.

Pīm., naseņ pa Latgolu brauce myusu ministru prezidenta kungs. Jys ir apbraucis lelōkūs centrus, runōjis ar īvārojamōkim vītejim darbinīkim, vairōkōs vītōs pat nūturējis tautas sapulces, un mes naredzim ni avīzēs, ni jōpoša runōs, ka jys pi latgalim byutu atradis kaidu krīvysku voi pūlisku orientaciju. Te vēl atzeimēšu kaidu rokstoreigu seikumu. Jo ministru prezidenta kungs ar sovu svītu nu Krystapiļs leidz Daugovpilei nabyutu soldī gulējis vagonā, jys byutu redzējis, ka pa nakti kotrā stacijā nu apleicejim pogostim beja sānōkuši cylvāki ar sōli un maizi, priekš kuras jī beja grīzuši nu kūka šķeivus ar uzrokstīm un izšyvuši dvīļus. Bet, dimžāl, Latgolas augsti vīsi beja soldī gulējuši, koleidz sauleite beja augsti uzlākuse Daugovpili. Kungi, voi tys ir separatisms? Jo latgali patiši byutu separatisti, tod jī naītu tū vīļcīni satikt. Ministru prezidenta kungs ar sovu svītu, apbraucis vysu Latgolu, Reigā maņ personeigi saceja: komunistu agitacija ir tikai pi rubežas. Nu Krīvijas puses nōk dažaidas baumas un ļaužu musynōšona, bet ni-

kaidas pūliskas vai krīvyskas orientācijas storp latgalim nav.

Tagad mes praseisim, kōpēc taida nautticeiba latgalim? Kōpēc mes myusu konstitucijā navarim ar pōrs vōrdim fiksēt tū, kū latgali prosa? Voi Latvijas vaļsts tōdēļ izērs? Daži latgali nu myusu kaimiņu partijom aizrōdeja, ka latgalim pošvaļdeiba ir gon vajadzeiga, bet tū vajadzātu likt cytā pošvaļdeibas lykumā. Es par tū naišu streidētis, kur tū vajadzātu likt. Pēc munom dūmom, ir lobōk šū pantu likt taisni myusu konstitucijā, jo tei konstitucija, kuru mes pījemsim, mums, latgalim, ir vēl dōrgōka nakai jums, baltišim, jo caur tū mes ceram tikt pi labklōjeibas. Bet jo mes prosom pošvaļdeibu priķš sovas zemes, tod tys nanūzeimoj, ka mes gribim kaut kai atsaskērt nu Baltijas. Mes nasabeistam nu Baltijas lobajim īspaidim, mes tikai gribim, lai myusu mōjā mums byutu breivōkas rūkas, ka mes sovus irēdņus poši varātu īceļt un atceļt, bet na pasadūt mums uzspistim nu augšines. Pi mums irēdņi ir ļūti raibā sastōvā. Ir irēdņi, kuri patiši Latgolai nas daudz loba, un ir īredņi, kuri latgaļus izmontoj un pret kurim mes asom bezspēceigi, jo centrā jūs bīži uzskota par tim lobōkajim.

Šī irēdņi, apsasagdami ar patriotisma sagu, roksta avīzēs, ziņoj sovūs raportūs un attāloj Latgolu par taidu, ka tur it kai byutu katordznīki, timsūni, ka tī grybātu tikt nu Latvijas vaļā un pasadūt kaut kaidai nazynomai svešai varai. Un šos relacijas Reigā vyspōri atrūn tyca-meibu, un lelī laikroksti par tū labprōt roksta. Teik praseits, lai uz Latgolu syuteitu vaļstiski dūmojūšus irēdņus, kas šū separatismu apkarōtu. Un šūs ziņojumus losūt, kotrs irēdnis īsadūmoj par tū eistī vaļstiskū irēdņi un dora tū, kū aizrōda lelī laikroksti un aiz tim stōvūšō sabīdreiba. Tai izaceļ Latgolas pōrprasšona un nagribēšona ar tū nūpītņi īpasazeit. Tys golu golā izsauc obpuseigas šaubas un nasimpatijas.

Mes zynom, ka šaurō pošvaļdeiba mums byus nūdrūšynōta ari ar cytim lykumim, mes zynom, ka mums

byus pogostu, apriņķu u. c. pošvaļdeibas. Bet kod mes runojam par Latgolas pašvaļdeibu, tod mums ir cytas dūmas. Mes gribim vītejū pošvaļdeibu pōrbyuvēt pec sovom vajadzeibom un sagrupēt apgobola centrā. Jo jyus grybātu kotram pogostam dūt lūti plašas breiveibas, tod mes tam navarātu pikrist. Mes dūsim lelōkas breiveibas pogostim tod, mums byus lobōkas šķolas, izgleiteiba, lobi apzineigi irēdni, kurim varēs uzaticēt, kas tōs lītas varēs nūpītņi vadeit (Storpsaucīņs: „Generalgubernators“). Uz tū es varu atbiļdēt: jo mes sovū generalgubernatoru voi ministri icaltu poši, tod, saprūtams, byutu lobōk, nakai tod, kod jyus tūs gribit mums uzspist nu augšas. Maņ līkās, par tū šaubōs tikai tī, kas ir centralizācijas pīkritēji, kas dūmoj, ka vysus grūzus vajag saviļkt vīnā punktā, un tod vyss byus speidūši. Latgola pīrōda gluži preteju. Policijas irēdņū kontrolei un tyvōkai uzraudzeišonai taisni ir vajadzeiga decentralizāta vara — apgobola pošvaļdeiba. Tagad vaineigi palik tī, kas protestej pret irēdņū nabyušonom Latgolā, t. i., vaineigi palik tikai Latgolas vodūni, kas sovū zemņiku gryb aizstōvēt.

Šei pošvaļdeiba navar izavērst par kaut kaidu autonomiju, par kaut kaidu vaļsti vaļstī ar sovū naatkareigu lykumdūšonas saeimū. Jo mes sovā konstitucijā pijamam myusu priškā lyktōs ryndas, tod mums vēl palik plašs lykumdūšonas dorbs priškā un mes vysu tū pošvaļdeibu varim izveidōt dažaidi. **Mes naprosom taču sovū patstōveigu karaspāku**, mes tikai prosom. lai Latgolas apriņķim tyktu atļauts apsavinōt vīnā ikšējā administrācijas organā. Ka tys ir vajadzeigs, ka tys ir nu dzeives izsaukts, es jums pīvēšū vēl kaidu pīmāru.

Latgolā nu senim laikim pastōv krīvu lykums, ka vysas zemņiku mōjas teik obligati apdrūšynōtas. Sovā laikā kotrs pijēme tū apdrūšynōšonas naudu un syuteja uz guberņas centru. Taida apdrūšynōšona, saprūtams, beja pīspīsta, bet zemņikim tei nabeja par slyktu. Kotrs zemņiks, kas apdaga, dabōja dīzgon prōvas sumu, bet ari vaļdeibai beja lobs inōkums. Cik es atmiņū, tod mu-

nā pogostā, kod es īvōču datus, beja apm. 9000 rubļu apdrūšynōšonas naudas nūsyuteits uz gubernas centru, bet atpakaļ nōce tikai 2—3000 rubļu taitod 6000 palyka centram. Naseņ atpakaļ Latgolas 3 apriņki apsaviņnōja sovā storpā pēc tur pastōvūšim Krivijas lykumim un nūdybynōja apgobola apdrūšynōšonas apvīneibu. Kod sōka īvest šū obligatū apdrūšynōšonu, tod zemņiki tam narunōja pretim, jo jau godu desmitem pi tō beja pīroduši. Vīneigi ikšlītu ministrija nūsastōja pret tū, saceidama, ka nadreikst byut šaidas apgobola apdrūšynōšonas vīneibas, bet taidu varūt pīlaist tikai vīna apriņka rajonā. Tī, kas šū lītu vērēs cauri, izateice, ka, pīlaižūt apgobola apdrūšynōšonu, byušūt separatisms.

Tod es grybu aizrōdeit vėl uz vīnu cytu lītu. Jo mes uz Latgolu raudzeisimēs tai, kai leidz šam raudzejōs lelōkō sabīdreibas un parlamenta daļa, tod mes radeisim vėl vīnu jaunu vaicōjumu Latvijā. Mums jau ir minoritašu vaicōjums, bet mums var vėl rastīs latvišu tautas mozōkuma vaicōjums. Taidis jau patīseibā ari ir. Jo kod mums ir runa par latgaļu volūdu, mes nu vysom pusēm dzērdim un jyutam, ka tū izsmej, izkēmoj, izjūkoj, pat nūlīdz. Tys taču ir tautas mozōkuma tīseibu aizskōršona! Kōpēc latgali nadreikst breivi atteisteit sovu volūdu? Kōpēc daži školōtoji, inspektori, dažaidi īrēdņi šū volūdu nycynoņ? Kōpēc vaīneigī par tū nateik sūdeiti? Kōpēc prese nauzastōj pret tū, bet vėl tū pabolsta?

Es atrūnu, ka myusu sabīdreibā, myusu vaļsts orgaņūs taida parōdeiba nav veseleiga. Tys nav patriotisms, tei nav nūpītņa vaļsts byuvēšona, tys ir šovīnisms pošas tautas ikšīnē. Jo mes jamam rūkā skaitļus nu Skujenika „Latvijas“, tod mes redzim, ka 1.150.000 latvišu sastōda tikai 76% nu vysim īdzeivōtōjim. Jo mes ari tōļōk sovu politiku pret Latgolu nagrūzeisim, tod mes redzēsīm ka tei jussīs apvainōta, pazamynōta un nūstōdeita slyktōk par cyttautišīm. Tai rassis latvišu mozōkuma vaicōjums. Pēc tōs pošas Skujenika statistikas Latgolā 1910. g. beja 380.000 latgaļu. Jys pījam tikai vīnu pīauguma procentu.

Iznōk, ka 1920. g. latgaļu vajag byut 418.800, tys ir vairōk kai vīna trešō daļa nu vysim latvišim. Un tūmār vīnmār teik daudzynōts, ka latgaļu ir tikai vīna piktō voi sastō daļa. Jo latgali nav radzāmi myusu piļsātōs, tod tys ir tamdēļ, ka latgaļš kai zemņika cylvāks nasaceņš pōrsaceļt uz piļsātu un tū atstōj cyttautišim. Ar tik lelu tautas daļu un tōs praseibom ir jōapsait saudzeigōk, nanūstōdūt tū ūtrā vitā un nairūbežojūt jōs dabeigōs tiseibas. Tū mes nadreikstim pīlaist vaļsts interešu dēļ.

Pēc vysa šō maņ līkas, byutu logiski un taisneigi pījemt tōs pōrs rindeņas, kuras mes lykom priškā, ivītōt myusu konstitucijā. Jo myusu kaimiņu frakcijas latgali skotōs uz tū lītu tai, kai Pabērža kungs, ka pošvaļdeiba Latgolai byus vajadzeiga it kai pōrs 10 godim, ka Latgola pa tū laiku pasaceļs, isamōceis runōt tai, kai es runoju, lai gon klaidaini, bet tūmār baltiski un vyss ar tū byus dareits, byus vīna Latvija, byus vīna tauta, tod maņ līkās, tys tik ōtri naīs. Pōris 10 godūs tautas trešō daļa sovu volūdu pōrmaineit navar. Tū volūdu var izmaineit intelligence, bet tauta sovu volūdu uzturēs ilgus godu symtus. Pōtorus tei skaiteis sovā volūdā, grōmotas un avīzes laseis sovā volūdā, tō nivīna vara nanūlīgs! Jo mes censsimēs tū volūdu izbeigt, tōs byus veļteigas pyules. Mes tikai pazaudēsīm tautas spāku un saškūbeisīm vaļsts un tautas pamatus.

Jo runoj par volūdu, maņ ir cytas dūmas par tū. Maņ līkās, jo mes breivajā Latvijā dzeivōsim ilgōku laiku, tod mes sovu volūdu cytaidi pōrstrōdōsim. Varbyut latgaļu dialekts uz baltīšu dialektu dareis tū īspaidu, kaidu aplīcynojo dzejņiki, varbyut izskauss vōcu un sōmu elementu. Varbyut ari baltīšu dialekts uz latgaļu volūdu dareis tū īspaidu, ka atteīreis tū nu krīvu un pūļu vōrdim. Jo mums pōrmat krīvu un pūļu volūdas īspaidus, tod te Reigā uz kotra sūļa es dzērzu latvīšu runā vōcu un sōmu pīmaisejumus, bet par tū mes nasastreidēsīm. Volūdā nav svoreigi, voi tei ir teira nu taidim voi cytaidim vōrdim.

Ir maiseitas volūdas, un tūmār tās ir lelas un kulturalas, bet mes šmā vaicōjumā runōsim par politiskū pusi.

Jo mes, byuvādami vaļsti, nūgrimsim taidā šovini-stiskā tendencē, kaida tagad pastōv lelōkajā irēdņū daļā Latgolā, tod mes sovu vaļsti saškūbeisim nu tās puses, nu kuras tū vysstyprōk vajaga, baļsteit. Pošvaļdeiba latga-lim ir vajadzeiga taisni priķš tam, lai jī myusu vaļsti styprynōtu myusu vōjajā apgobolā. Jo es aizrōdeju uz pi-māru, kur apgobola apdrūšynōšonas organizacija teik nū-līgta, tod tys izskaidrojams tikai ar tū, ka taisni tīm reso-rim, kuri te ir iīntereseti, nasagryb, ka latgaļu vītējās or-ganizacijās saplyustu kaut kaidas lelōkas sumas, kuras tī sovīm vītejim mērkim varātu izlitūt bez kaida departa-menta atļōves *). Varbyut tī „vaļstiski dūmojuši“ irēdņi beistās nu tai izdaudzynōtō latgaļu separatisma.

Jo mes pasaveram uz cytom vaļstim, mes redzim, ka tur, kur tikai vaļsts pastōv nu dažaidom provincem, vy-sur teik tys pastreipōts. Jo mes jamam Pūliju, tod redzim, ka tei apvinoj sovas vacōs provinces, Poznaņu un Galiciju. Šom provincem tei nūdybynōja atsevišķas ministrijas. Šās vacōs provinces ir Pūlijas tautas šyupeļs. Taipat ari Latgola ir myusu tautas šyupeļs. Te, kur mes šudiņ runojam, ir senō libīšu zeme. Te libīši vēļ naseņ ir dzeivōjuši. Latvīšu tautas šyupeļs patīseibā ir Latgolā, un šū šyupeli mes nadreikstim nycynōt. Jo Latgolas priķš-stōvi prosa, ka jīm ir vajadzeigs tys un tys, jo jīm ir va-jadzeiga sova mōja, sova īkōrta, tod byutu nataisneigi tū līgt. Es asmu pōrlīcynōts, ka šys myusu priķšlykums kriss cauri, kai vysi latgaļu priķšlykumi ir krytuši cauri, bet mes dorom sovu pīnōkumu. Es tikai pastreipoju, jo tys priķšlykums kriss cauri te, tys nakriss caurī parla-mentā. Un jo tys kriss ari pyrmā parlamentā cauri, tys

*) Sal. te „Latgola“ 1947. g. 40. nr., kur ir stōsteits, kai Ulmaņa laikā tyka likvidātas bogotōs latgaļu īstōdes (pīm. Latgolas pošov. un školōtōju slymū kase) un īvōkti miljoni zemņiku sav. korupcijas segšonai.

nakriss nōkūšā, un latgali sasnēgs tū, uz kū jīm ir na-apšaubamas tiseibas! —

Kemps sovu runu beidz ar ceļņas goru un sporu, kaidis jam ir bejis vysu myužu. Debates šymā pošv. vaic. aiz-jam vysū 5. okt. sēdi. Sal. LSSS 1921, 16, 1498 — 1525.

Kai pyrmais debatēs vōrdū jam **Zāmuels** (tautas par-tija). Jo latgali taisnojūtīs, ka naasūt separatisma, tod tys taisni asūt separatisma pastōvēšonas pīrōdejums. — So-vaيدا logika! Tod jau, pīm., par gūda laupeišonu nivīns navarātu taisnōtīs, jo kotra taisnōšonōs byutu pīrōdejums, ka esi vaineigs. Bet lai tys palīk! — Tōļōk Zāmuels aiz-rōda, ka vysaidas tiseibas i pogostim, i aprīnkim jau asūt dūtas, ari latgaļu volūda Latgolā pileidzrynōta vaļsts vo-lūdai, taitod jau asūt gōjuši tik tōli, cik varējuši, un tō-ļōk navarūt it.

Pēc Zāmueleja runoj **Jezups Trasuns** (dorba partija). Jys uz Latgolas pošvaļdeibu raugōs kai uz leidzekli Lat-golas tradīciju saglobōšonai, un tū jys naatzeist, jo Lat-golas īpatneibas ir tikai tōs timseiba. Tōdēļ ōtrōk nū-ōrdeit Latgolas tradīcijas, jōs specifiskū dvēseli un seju, un Latgolas pošvaļdeibas vaicōjums byušūt piļneigi na-vajadzeigs, un tys nūtikšūt jau pēc godim 10. Taidis ir Je-zupa Trasuna uzskots Satv. sapuļcē.

Šymā sakareiba lai ir atļauts nūrōdeit, ka nu sova veidūkļa Jezups Trasuns lītu beja uztvērīs pareizi: bez ekonomiskajom problemom, kuras jys jauc kūpā ar go-reigom, golvonō Latgolas gora pasaūļa īpatneiba beja re-ligiskōs tradīcijas, uzskotj un volūda. Atjemit šū Latgolas dvēseli, kuru, kai radzams, jys tū re iz augsti navērtēja, un Latgolas īpatneibu nabyus. Es še pasvītroju vōrdū „tū-reiz“, jo vālōk jō īskoti ir daudz mainējušīs, un pādejūs Saeimas godūs jys jau beja klivis par latgaliskuma aiz-stōvi. Bet Satv. sapuļces laikā jys uzbruka Kempam un Fr. Trasunam, ka ti šū īpatnejū Latgolas seju gryb saglo-bōt un par tū ceinōs. Lai jūs ceīņu padareitu nasekmeigō-ku, jys leidzeigi Pabēržam jīm pikabynoj separatisma un tautas vīneibas ōrdeišonas aizdūmas. apm. tai, pat, kai

„Dzimtenes Balss“ raksteja 1952. g. 11. nrā, ka „daleišonās pa nūvodim ir tautas būjā ejas pazeime“. Jezups Trasuns tūreiz dūmōja, ka pēc 10 godim apgobolu vaicōjumu vairs nabyus un ka ceīņa par tim ir tikai kultūras atteisteibas bremsēšona. Bet, kai likās, jys beja sapratis — vysmoz cyti politiki tai beja saprotuši — ka Latgolas tradīcijas un īpatnejō dvēsele beja tei barjera, par kuru Latgolā pōri natyka ni komunisti, ni šocialisti, ni ari cyti nūverzīni. Jemit vārā, ka nivīna pōrnūvodu partija Latgolā nagyva nikaidu panōkumu! Nabyus šōs barjeras, nabyus Latgolai jōs specifiskūs uzskotu un dvēseles, vysī pasaulā vēji par tū is pōri kai pa leidzonu pļovu. Kōdēļ, pīm., nūnivalātājōs katōļu zemēs ir tik lels komunistu procents? Nav seviškūs tradīciju barjeras.

Satv. sapulces laikā Jezupam Trasunam nabeja izdeveigi šū barjeru styprynōt, jo aiz tōs nūteiktu Fr. Trasuns un Kemps. Bet vālōk, kod jūs īspaidis mozynōjōs, tod vālōk pošam rōdōs vajadzeiba styprynōt Latgolas tradīcijas (vysmoz volūdas ziņā). Taida beja Jezupa Trasuna politiskō atteisteiba. Leidzeigi daudzajim, jys vālōk saprota, ka nabyus Latgolai jōs īpatnejōs sejas, nabyus vacūs tradīciju un uzskotu, vacō Latgola byus myruse. Par Latgolas dvēseles nūmērdēšonu ir ceinejušis daudzī, un tys nūteik ari tagad gon dzimtinē, gon trymdā, bet tei arvīn turīs, kaut gon navar zynōt, cik ilgi. Bet vīnu gon var zynōt: jaunōs, nūnivalātōs Latgolas dvēsele vairs nabyus tei, kas beja vacōs, katōliskōs Latgolas dvēsele!

Šys mozais ekskurss lai ir tyvōkai ilustracijai, kas ir Latgolas tradīcijas un kaida ir bejuse tūs nūzeime. Kai jau īpriķš saceits, Latgolas konservatīvī spāki Satv. sapulcē — 18 deputati — ar Fr. Trasunu un Kempī priķšgolā ir ceinejušis par vacōs Latgolas goreigōs sejas saglobōšonu un reizē ari cytom tīseibom, un Jezups Trasuns tūreiz tū nav atbaļstejis.

Pat vēl vairōk. Tai ka Kemps sovā runā beja skōris jō sabīdrōtū, bej. Latgolas apgobola priķšniku Andreju Bērziņu, tod jys Kempam uzmete ari sovu tīsu perso-

neigu uzbrukumu. Uz tīm Kemps ir atbildējis ar dīzgon iznycynojūšu satīru.

Tōļok runoj **Jurs Pabērzs** (ūtrs jauneklis, kam beja „21 gods un 5 minutes“). Ari jys uzastōj pretīm: Jo jau pošvaļdeiba, tod byušūt sovi ministri un parlaments, un tei līta naejūt. Ka priķšlykuma īsnēdzēji paskaidrōja, ka taisni tai nav dūmōts, tys jam pagōjis garum. Bet interesanti te atzeimēt tū, ka napylnu pusgodu vālōk Pabērzs īsnēdze Satv. sapulcei protestu, ka jys navarūt sasamīrynūt un bolsūt par satversmes lykumprojektu, jo tur nasūt dūta Latgolas pošvaļdeiba un apmīrynōtas cytas praseibas (Sal. LSSS 1922, 8, 1217). Ari boļševiku okupācijas laikā jys jōja vīneigi uz latgaliskuma zyrga. Taitod — pēc konsekvences un skaidrim uzskotim te nav kō meklēt. Te tikai konjunktura un frazes. Naaizmērssim, ka J. Pabērža saroksta priķšgolā beja Hugo Celmiņš.

Ar lītišku runu uzastōj **Fraņcis Trasuns**. (LSSS 1921, 16, 1512 — 1517). Jys ar sovu parostū humoru šymā sakarseitajā atmosferā soka:

Runōšu es ari baltiski, lai nadūmōtu, ka ari es dūmoju par separatismu. Muni kungi, īpriķšējais runōtōjs ļūti daudz cyldynōja demokratismu, bet — kas priķš vīna ir demokratisms, tys priķš ūtra ir terors. Galejim kreisajim demokratiya byus tikai tod, kod byus īvasta diktatura ar Trocku priķšgolā. Jo šudin pi varas nōktu socialdemokrati, tod mes nu šōs katedras nadreikstātu runūt. Par šū demokratismu, kungi, narunōsim! (Bet kod taida pošā demokratiya pēc 15 godim rodōs ari nu lobō spōrna, par tū tūreiz beja moz jausmas). Es grybu tikai druseņ apskateit īpriķšējūs runōtōju argumentus.

Mums, kai radzams, ir divi vērziņi: vīns ir pret Latgolas tīseibom un ūtrs ir par Latgolas apgobola tīseibom. Mums, kungi, nav nikas pretīm pret Kūrzemes apgobola tīseibom. Bet Kūrzeme taidu vaicōjumu nav ikustynōjuse, tōpēc mes navarim par tū runūt. Jo Kūrzeme un Vydzeme taidu lītu ikustynōtu, mes nibyut na-

atsateiktu tam pīkrist. Jo tys nav nūticis, tod tys ir pīrōdējums, ka tai pošvaļdeiba nav vajadzēiga, ka tai praksē tiseibu ir pīteikūši bez tōs. Bet jo lātgali turpretim šū vaicōjumu ir īkustynōjuši — voi nu dybynōti voi nā, par tū šymā breidī narunōsim, jo jau jī šū vaicōjumu ir īkustynōjuši, tod jim ir taida sajuryta, ka Latgolai tōs pošvaļdeibas tiseibas ir vajadzēigas. Tōdēļ šū lītu apsavērsim nu šōs puses.

Vīni gryb, lai tys byutu, ūtri nagryb. Vīni verās tai, ka vysus latvišus vajadzātu nūstōdeit zam vīnas līnijas tys vaļsti styprynōtu. Bet es nasaprūtu, kai jyus tū maīsa likšonu gribit saskaņōt ar demokratismu, kū jyus te tik bīži daudzynojit. Nu vīnas puses par pošvaļdeibas tiseibom teik runōts pat tik tōli, ka voi kotrā lelōkā cīmā, kai pīm. Latgolā, kur ir vairōkas mōjas, byus sova pošvaļdeiba. Tur demokratismam nav gola. Sevišķi nu kreisō spōrna. Bet kod īsōka runōt par Latgolas apgobola pošvaļdeibu, tod vysī sasacēle pretim, ka Latgolai plašōka pošvaļdeiba nav vajadzēiga. Bet, muni kungi, ir vajadzēiga zynoma konsekvence!

Es saprūtu, var īt napareizu līniju, var īt napareizā vērzīnī, var maļdeītīs, bet tūmār kungi, konsekvenci vajag īturēt. Nu, kas zeīmojās uz jums, kreisajim, tod, muni kungi, tur nu jums Satv. sapulcē konsekvences es naasmu redzējis nikod. Bet, muni kungi, jo jyus patiši un nūpītņi dūmojit par demokratiju, tod taču kotram ir saprūtams, ka zam vīnas līnijas vysus nikaidā ziņā nūstōdeit navarēs. Jo jyus atzeīstat, ka te jau zynomā mārā ir separatisms, ir dūmu starpeiba, tod maņ jōsoka, ka uzskotu starpeiba ir na tikai saīmnīcyskā dzeivē, bet ari vaļsts dzeivē, un Zāmueļa kungs pareizi aīzrōdeja, ka Latgolai ir sovas īpatneibas, kuras nikod navarēs nūvērst, bet īpatneibas ir na tikai Latgolai, bet ari Kūržemei un Vydžemei. Jemsim pīm., taidu parōdeibu: ļūti vālam byutu ka Latvijā byutu tikai vīna tauta, tys myus vysus vyslobōk apvīnōtu, daudz vīglōk izdzāstu vysas dūmu starpeibas. Bet, muni kungi, tys nav īspējams.

Jo jjus runojit par patīsu valstisku separatismu, kas te teik pōrmasts pilneigi navītā un pilneigi nadybynōti, tod uz tū es nimož nagrybu atbildēt. Bet ka Latgolā ir cyts socialais dzeives standarts, par tū jjus nagribit runōt. Muni kungi, mes taču navarim nūlīgt tū, ka Latgola un Vydzeme beja škērtas vasalus godu symtus. Jau nu XVI godu symta Latgolai un Kūržemei beja ļūti moz kūpeja, un taipat ari Vydžemei šōs kūpeibaš nabeja. Tys ir tōpēc, ka Vydzeme pīdarēja pi Zvīdrijas, un Kūržeme, lai gon ari pīdarēja pi pūlim, bet tūmār Kūržemei beja sovs hercogs, koleidz Latgola beja pilneigi padūta pūlim. Jo mes tagad jamam nu 16. g. s. leidz šam laikam, kur mes bejom pilneigi škērti, vīni padūti Zvīdrijas īspaidam, ūtri — pūļu, un bez tam ari zam Krīvijas vaļdeišonas Latgolā beja cyta dzeives īkōrta, cyti lykumi, kurpretim Vydzemē beja pavysam cyti, jo mes tagad jamam vārā tū vēsturiskū un religiskū īspaidu, kulturalū atteisteibu, īrašas, kuraš ar tū vīnā vītā tyka pilneigi izneidātas, ūtrā palyka dzeivas, tod tei socialō un go-reigō nūškērtēiba ir lela.

Tys ir bejis, tai sokūt, vasals dzeives process, kurs myusu tautas daļōs radeja zynomās īrašas un zynomu kulturas starpeibu. Es te narunoju par augstōkū voi zamōkū izgleiteibu. Tys, muni kungi, nav kultura. Bet es runoju par kulturas pamatim, kurus vēsture, ticeiba un dzeive ir radejuse. Tū jjus navarit nūlīgt, ka baltīts, kas Latgolu nav redzējis un tur aizbrauc, saļyut, ka ir nūkli-vis pavysam svešā molā, kur jam ir pavysam sveši uzskoti un īrašas, kaut gon tur ari runoj latviski. Šū parōdeibu mes navarim nī nūlīgt, nī ari uz reizi izstreipōt. Jo mes ari grybātu it tū pošu ceļu, kū gōja Krīvija, tod nikō napanōksim. Krīvijai tys naizadeve, un tys naizadūs ari mums. Muni kungi, uz kulturu var dareit īspaidu na ar varu, bet ar kulturas leidzeklim. Tautu var saisteit tikai, tai sokūt, ar jyutom, ar mīlesteibu un pretimnōkšonu, bet ar pavelēšonu tur nikas nav panōkams.

Par politiskū separatismu nav kō beitis. Myusu tau-

tas daļas ir tai saistētas, ka, lai gon ir lītas, kas myus škir, tūmār ir ari taidas lītas, kur nikaida vara myus navar škērt. Mums ir vīna volūda. Tagad es runoju baltīšu dialektā, bet jo es runošu latgaļu dialektā, tikpat ari tūs byus latviski. Mes asom latviši, un tū mums nivīna vara navar atjemt. Cytur nūit nu sovas tautas mes navarim.

Te muns brōļa dāls runōja par Pūliju utt. Jā, muni kungi, tūs beja Tautas padūmes laikā tur Pīterburgā, kod dūmōja par tū, kaida byus Latvijas nōkūtne. Ari es, cik atmiņu, beju beidzamajā sapulcē, kod mēs bejom sasapulcējuši slapyni un kod runōjom par orientacijom, tod es atmiņu, ka daži nu tim kungim, kas te sēd, izasaceja par Krīvijas orientaciju, cyti otkon izasaceja par Vōcijas orientaciju. Daži izasaceja tikai par autonomiju, ka nikaida naatkareiga Latvija naasūt vajadzeiga, jo taida navarēšūt pastōvēt. Un jo es nasamoldu, tod mēs bejom tikai divi — es un vēl vīns — kas saceja: kod jau praseit, tod praseit vyslelōkū, tūs ir, Latvijas naatkareibu! Jo tū nadūs, tod mozōkū byus vīgļōk panōkt nakai tod, kod mēs praseisim tū mozōkū. Voi mēs tagad, kungi, taisēisim par tū pōrmatumus? Tī beja cyti laiki.

Es pasaceišu tai, es saprūtu pōrmatumus par separatismu tim, kas šudiņ, kod Latvijas vaļsts ir nūdybynōta, kod mums ir naatkareiba, kod vyss pasaulš myus ir atzinis, tūmār uzastōj pret vaļsti un sōk splaut uz sovas vaļsts karūgu! Šudiņ mums ir vaļsts, šudiņ mums ir naatkareiba, bet kas mums beja pyrms dažim godim? Muni kungi, es pasaceišu tikai tū, ka spardeit ar kōjom tūs, kas ogrōk dūmōja cytaidi, var tikai tūs, kam pošam ir vōjs roksturs. (Storpsaucīni.) Jo jyus gribit atbīdi, tod tei ir: Kas vakar pēc izslāgtō Dērmaņa izgōja nu zāles ōrā, tī pīrōdeja, ka jī namōk cīneit ni Latvijas karūgu *) ni Latvijas vaļsti. Un tōpēc, kod Kempam taisa pōrma-

*) Soc. dem. Dērmanis tyka izslāgts uz vīnu sēdi nu Satv. sap. par boļševistīsku Latvijas karūga nūnīvōšonu.

tumus par pagājušim laikim, es tūs nūpītņi navaru jemt.

Par kaut kaidom cytom nalatvyskom orientacijom pi latvišim navar byut nī runas, izjamūt, muni kungi, otkon pasaceišu atklōti, kreisūs socialdemokratus un komunistus, kuri aizvīn ilgojās pēc komunas un Krīvijas boļševisma kai žēidi pēc Egiptes seipūlim. Cytaidi es navaru ticēt, ka byutu voi vīns latvīts, kuram byutu cyta orientacija kai tikai latvyskō. Un tī, kuri pōrmat latgalim stōvēšonu par Latgolas apgobola pošvaldeibu, es dūmoju, ka jī poši tū pōrmatumu najam nūpītņi. Tys ir tikai taidis taktisks demagogijas pajēmīns, bet navys kaut kaidis nūpītņs arguments.

Taitod mes redzim, ka ir zynoma starpeiba storp latgalim, vydzemnikim un kūrzemnikim, un tagad nūpītņi un objektivi jōapsprīž, voi pateišam tōs īpatņeibas ir tik lelas, ka mums vajag Latgolai dūt sevišķas pošvaldeibas tīseibas, voi varbyut šōs īpatņeibas, kaut ari ir, tūmār tōs ir tik mozas, ka nikaidu pošvaldeibu naprosa. Kas atsateic uz tīm īpašajim apstōklīm, tod jau Kempa kungs aizrōdeja uz vīnu tautu, kurai ir na tikai vīna volūda, bet ari vīna un tei pošā ticeiba un tys pat dialekts, tikai cytaida vēsturiskō pagōtne, un tūmār dūta sova pošvaldeiba. Tī ir pūli. Jī poši atzyna par vajadzēigu dūt Poznaņai un Galīcijai sovu pošvaldeibu, un mums, kungi, kai jau es aizrōdeju, ari ir sova vēsturiskō pagōtne, kura myus škir, un bez tam mums ir volūdas un ticeibas starpeiba, kas škir pošūs pamatūs. Es jums, kungi, pasaceišu, mums ir starpeiba uzskotūs.

Kod es pōrgōju par fronti, es zynōju un saprotu, ka Latgolu vajag pīvilkt goreigi un navys mechaniski. Mechaniski tei ir pīvylkta un saisteita vīnā valstī, bet goreigi nā. **Vīneigais ceļš byutu bejis ryupētis saprast latgaļu dvēseli, latgaļu uzskotus, pīsamārōt latgaļu īrāšom un dareit jīm pretīmņōkšonu.** Bet, muni kungi, kod es uz tū aizrōdeju, maņ pasaceja: kur tod jyus gribit, voi pi pūlim? Un ari presē maņ aizslēdze durovas. Baltīši beja aizvīnam tai audzynōti, ka **jī uz Latgolu raudze-**

jūs kai uz kaidu materialu, kurs varbyut nūder, lai māslōtu Baltiju, kai uz materialu, kuru vajag pōrbalsynōt. Un tur ir tei nalaime īkšā šymā uzskotā, šymā pōraudzynōšonā, kura latgaļus un jūs simpatijas atstyume nūst. Bet kai tautas dālus jūs nikod un nikaida vara naatstums nu sovļas vaļsts un tautas.

Seviški tod, kod latgali redzēja, ka baltīši, kas īceļoja Latgolā, kai, pīm., īrēdni, raugōs uz latgalim ar nycynōšonu un īgnorēšonu, un kod latgaļu syudzeibas naatroda dzērdeigas ausis pat te centrā, atteiceibas pasavāsynōja. Jyus aizvīn beistatēs nu latgaļu separatisma, bet, muni kungī, voi tei nav breiniškeiga līta, ka jyus nasabeistīt nu kreisūs socialdemokratu separatisma, kuri arvīn raugōs uz Padūm'ū Krīviju un kuri ari pi mums gryb īvest tūs uzskotus un īkōrtu, nasaverūt uz vysom utim, bodu un slimeibom. (Smīkli, storpsaucīni).

Kōpēc jyus beistatēs nu latgalim? Kas ir tys, kas pīspīde latgaļus uzstōdeit vaicōjumu par pošvaļdeibu? Redzit, muni kungī, tei ir vēsturiskō pagōtne, Latgolas īpaši apstōkli, Baltijas īrēdņu natakteibas, kas beja Latgolā, natakteibas ari presē, un centra īstōžu navēreiba, kod tyka aizrōdeits uz tū. Dažu reizi ir nūticis pat tys, ka jo latgali aizrōda uz nakōrteibom, centra īstōdes un prese nūsastōj pret latgalim, ka ti brācūt bez vajadzeibas. Tys vyss vēl līku reizi pīrōda, ka Latgolai teišam ir vājadzeigs kaut kas atsevišķs.

Nu ceļās vaicōjums, voi myusu vaļsts intereses pīlaiž kaut kaidu plašōku pošvaļdeibu? Jo taida pošvaļdeiba draudātu sagraut vaļsti, tod es pats kai latgalīts pyrmais pasaceitu, ka nikaidas pošvaļdeibas nav vajadzeigs, ka mums pyrmā kōrtā vajag gōdōt par tū, lai pastōvātu myusu tauta un vaļsts un lai myusu vaļsts byutu stypra un naatkareiga. Bet es atbildēšu, ka nu vaļstiskōs puses mums nadraud itin nikas. Jo latgali praseitu taidu autonomiju, kaida beja Sōmijā, tod es pats pasaceitu, ka autonomija ar sovū parlamentu, ar

sovim ministrim utt byutu vaļsts vaļstī, un taida mums nav pīlaižama. Bet mes tō naprosom.

Mozōkuma tauteibom jyus esit dāvuši sovu departamentu un sovu budžetu. Latgalim nikas tamleidzeigs nav dūts. Un jo latgali byutu tū prasejuši, jyus saceitu, ka Latgola gryb sovu vaļdeibu, gryb kaut kaidu savi-neibu ar krīvim voi pūlim. Mozōkuma tauteibas uzstōdeja pat tū, lai jom byutu sovs financialais un sovs izgleitei-bas ministrs, un tys nikaidu lelu sašutumu naizsauce. Bet kod mes īsaminējom par Latgolas pošvaļdeibu, tod jyus un vysa prese sasaslēja pretim. Kū jī ir izdūmojuši, Kemps un Trasuns, kū jī gryb ar Latgolū dareit?

Tūmār te ir lela starpeiba, kū mes prosom. Mes prosom vīneigi tū, lai pi kūpeigajom ministrijom mums byutu sovs priķstōvis un starpnīks, kas myusu vajadzei-bas varātu likt prišķā, un mes gribim tū, ka myusu pōrstōvi byutu pī vaļdeibas, jo jyus, muni kungi, Latgolas pīteikuši napazeistit. Saprūtams, Latgola nav aiz jyuras, bet jyus Latgolas napazeistit. Es pīmiņu tūs laikus, kod daži cylvāki Reigā syudzējōs, ka jī nazynūt, kas ir lat-gaļs: pūls voi leitovīts. Es pīmiņu ari tūs laikus, **kod mums beja drukas aizlīgums un kod es Reigā grīžūs pi kaidas bīdreibas *)**, kurai beja mērkis gōdōt par izglei-teibu un kurai beja leidzekli, voi šei bīdreiba navarātu izdūt grōmotas latinu burtim, tod **maņ atbīldēja: „Lai lat-gali gōdoj poši par sevi**, lai paleidz poši sev, kas mums tur daļas!“

Veļ arvīn pi daudzim ir tei pōrliceiba, ka lat-gaļs ir kaut kas cyts nakai latvīts. Reigā vēļ arvīn prosa, voi latvīts, voi latgalīts. Vīni dūmoj, ka latgaļs ir kaut kas cyts kai baltīts, ūtri — ka tū latgali vajag pōr-taiseit par baltīti i volūdā, i gorā. Jyus taču, kungi, gry-bat nu latgaļa jō ticeibu izjemt pavysam ōrā, tikai tod jys byus eists cylvāks. Jā, muni kungi, jo jyus uz tū lītu tai

*) Reigas Latvišu b-ba.

veritēs, tod saprūtama līta, ka latgali uzstōda praseibu atļaut jim sovā sātā pošim byut par kungim un lemt par sevi pošim.

Te vēl tyka aizrōdeits uz tū, ka latgalim naasūt pīteikūši daudz inteligenta spāka. Jā, tys ir tīsa, un tō es, muni kungi, nanūlidzu, bet es saceišu vīnu: mums nav baiļ nu baltīšim. Jyus beistatēs nu Latgolas separatisma, bet mes nu baltīšim nasabeistam. Mes beistames tikai nu slyktim baltīšim, nu taidim, kurim nav nikaīdas morales. Es tyukstūšom reižu saceišu tū, ka šaidi baltīši mums nav vajadzeigi, lai ari muns brōļa dāls un vysī cyti saceitu, ka tys nav demokratiski. Bet nu tim baltīšim, kuri stōv patiši uz vaļstiskim pamatim, kuri saprūt tautas un vaļsts intereses, kuri gryb saprast ari Latgolas vajadzeibas un Latgolas dvēseli, nu tim mums nav nikaīdu baiļu. Mes jau sovā dzeivē asom pīrōdejuši, ka mes nu jim nasabeistam. Un tī, kas gōja kūpā ar latgalim, tī ari, cik varādami, ceptēs saprast latgaļu dvēseli.

Tōpēc mes gribim tikai vīnu, lai mums byutu tei īspēja pošim īceļt sovus īrēdņus. Jo tī byutu naatteiceigi, lai vītā varātu aicynōt cytus. Maņ likās, muni kungi, tei līta navarātū byut par slyktu ni jums, ni mums. Tai mes tū lītu saprūtām, un tōpēc es dūmoju, ka jums nav kō beitis, jo šys myusu prikšlykums tyktu pijemts.

Tyka aizrōdeits ari uz tū, ka šys prikšlykums napīdarūt pi satversmes. Jā, muni kungi, es pasaceišu, jo mes byutu redzējuši kaut kaidu pretimnōkšonu voi nu kreisajim, voi ari nu piļsōnim, tod mes varbyut varātu saceit: „Lobs ir, mes iztiksim bez pošvaļdeibas panta konstitūcijā“. Bet tei ir tei nalaime, ka mes pretimnōkšonas naredzim, un tōpēc mes grybam, lai mums byutu garantija, kod mums nōks parlaments, lai tod nasaceitu: „Jums tei pošvaļdeiba nav vajadzeiga, tys vaicōjums ir izbeigts“.

Taidi ir **Fr. Trasuna** uzskoti par sadarbeibu tautas daļu storpā un Latgolas pošvaļdeibas vaicōjumu.

VOI TIKAI PŌRTAISEITS LATGAĻS LEIDZVERTEIGS?

Roksturojūt šū pošvaldeibas vaicōjumu vēsturiskā plōksnē, ir jōnūrōda, ka ni Fraņčam Trasunam, ni pō-rejim latgalim nikaidu cytu nūlyuku nav bejis kai tikai ryupes par sova apgobola un reizē ari vysas vaļsts labklōjeibu. Jo politiskūs vaicōjumus kōrtōtu navys ar kailu varu, bet gon ar humanisma un taisneibas mār-auklu, un jo vairōkums naapspīstu mozōkumu, tod Fr. Trasuns nikod nabyutu prasejis pēc kaut kaidom specialom tiseibom Latgolai. Bet jō pīredze beja taida, ka latgalim leidz ar jūs volūdu un tradicijom teik dareita pōresteiba, un jys pret tū protestēja un meklēja latgaļu tiseibu nūdrūšynōjumu.

Pīm., dažus mēnešus vālōk pēc šos 5. okt. sēdes Fr. Trasuns ir sacejis: „Jau nu Tautas padūmes laikim jyus nōkat ar projektīm, lai myus apspīstu. Mes gōjom jums pretīm kai brōli, bet jyus ejit ar zūbynu, un šū zūbynu mums jōpijam. — Tei pošvaldeiba varbyut mums nimoz nabyutu bejuse vajadzeiga, jo mes Latvijā varātu dzeivōt kai breivī piļsōni, bet, muni kungi, jyus gribit mums nōkt pretīm ar despotismu, gribit apspīst myusu kulturalū dzeivi, jyus gribit apspīst tūs, kuri jums ir izrōdejuši pre-timnōkšonu“ (LSSS 1922, 4, 323).

Jo jau eistajā demokratijas laikā Fr. Trasuns sa-ceja šaidus vōrdus, tod var idūmōt, kū jys byutu sacejis vālōkajūs laikūs, jo jys vyspōri byutu dreikstējis kaut kū saceit. Pīm., Kemps na mozumu pīdzeivōja vojōšonu nu atteiceigom istōdem pat bez runōšonas. Bet tai gōja vālōk.

Losūt šūs un tamleidzeigus Fr. Trasuna vōrdus, kū jys ir sacejis Satv. sapulcē, rūnās ispaids, it kai te nū-tyktu ceīņa storp divi nacijom. Un šaidu priķstotu vēļ vairōk pastyprnoj tys, ka naatkareigi nu nūgrupēju-mim pi Latgolas vaicōjumim nu vīnas puses ir sasapro-tušas nu sīnas leidz sīnai vysas pōrnūvodu partijas, un nu ūtra puses, ar mozim izjāmumim, ir sasaprotuši ari

vysi latgali. Satv. sapulcē aiz latgaļu lītas ceineitēja Fr. Trasuna ir stōvējuši 18 deputati (taitod 3/4 nu vysas Latgolas pōrstōvim), kaut gon poša Fr. Trasuna un Kempa grupa beja mozōkumā. Tys ir zeimeigs fakts. Šei totalō sasadaleišona 2 frontēs līcynoj, ka teišam vyss nav bejis kōrteibā un ka vaicōjuma likvidēšona ar vīnkōršu izbolsōšonu ni byut nabeja šōs problemas atrysynōjums.

Bet nu pīvērssim uzmaneibu 5. okt. sēdes nūslāgumam. Kai nu stenogramom redzim, lelōs pōrnūvodu grupas Latgolas pošvaļdeibas vaicōjuma diskusijōs nimoz napisadola. Kur vaicōjums ir totali atraidams, tur nav kō runōt. Bez tam nav izdeveigi kļyt par Latgolas pretinīku. Tōdēļ Zemņiku savīneibas vōrdā **A. Alberings** eisi paziņoj, ka jī šū priķšlykumu naatbolsta un par tū nabolšōs. Nu satversmes lykuma izstrōdōšonas komisijas **J. Purgals** līk priķkā latgaļu isnāgumu nūraideit. Vaicōjums uz bolsōšonu: kas **par** latgaļu priķšlykumu? Par ir tikai 17 latgaļu bolsi. Priķšlykums nūraideits. (LSSS 1921, 16, 1525).

Šymā lasejumā taitod priķšlykums beja nūraideits, bet vaicōjums nabeja atrysynōts, prōti nabeja nūmīrynōti.

Ceiņa turpynōjōs.

Pusgodu vālōk, kod jau pogostu un apriņku pošvaļdeibu konturas beja īzeimātas un satversmes lykumu sōka apsprist pādejā lasejumā, Latgolas pōrstōvi otkon atsagrizē pi sova pošvaļdeibas vaicōjuma. Tys nūtyka 1922. g. 4. aprīļa sēdē. Lai gon šūreiz debates un runas pošai lītai nikō jauna nadeve, tūmār tūs saturā ir tīk daudz materialu par tō laika sabīdryskū dzeivi, ka vysmoz eisumā apsavērsim arī šōs debates. Tōs sōcās ar Latgolas bloka priķšlykumu:

„Latgola bauda plašas apgobola pašvaļdeibas tīseibas, kuru rūbežas nūsoka atsevišķs lykums“.

Isnāgumu parakstejuši: **Fr. Trasuns, Fr. Kemps un S. Ozoliņš.** (LSSS 1922, 8, 1166).

NB vysūs isnāgumūs runa ir tikai **par apgobola pašvaldeību**, bet na autonomiju!

Isnāguma motivacijai vārds **Frančam Trasunam:**

Šū papyldynōjumu mes isnēdzem aiz sekūšim motivim: Tautas Padūme un Satv. sapuļce ir jau atzynuse, ka pogosti un pilsātas var apsavinōt zynomōs vīneibōs priekš dažaidim kulturalim un ekonomiskim mērķim. Jo jau vairōki pogosti var apsavinōt lelōkā vīneibā, tod ari 3 Latgolas apriņķi var apsavinōt sovā vīneibā.

Nōkūšais motivs, ar kuru es nōču priškā, ir tys, ka 1917. g. Rezeknes kongresā myusu tagadejais ministru prezidents Meijerovica kungs un nalaikis Zālītis apsūleja pagaidu Nacionalōs Padūmes un vysu baltīšu vōrdā, ka tymā gadejumā, jo tautai byus zynoma breiveiba, tod latgali baudeis autonomiju Latgolā. Mes dūmojam, ka na izpildeit šū sūlejumū nav nikaida īmesļa. Tys nakreit svorā, voi šī sūlejumū izsaceiti vōrdim, voi uz papeira raksteiti, tam ir vīnaida nūzeime, un tū vajadzātu izpildeit.

Trešais motivs, kōdēļ mes isnēdzem sovu papyldynōjumu pi ūtrō lasejuma un ari tagad pi trešō, ir tys, ka Latgola izgleiteibas un kulturas ziņā stōv daudz zamōk kai Kūrzeme un Vydzeme un par tū Kūrzeme un Vydzeme varātu izmontōt šū stōvūkli un apspīst, un izsyukt zamōk stōvūšūs latgaļus. Bez tam jau Tautas Padūmē beja atzeits, ka latgalim ir sovi īpatneji apstōkli, kas prosa zynomu nūteiktu pašvaldeību. Satv. sapuļcē pi ūtrō lasejuma tys tyka nūraideits. Kaidš tam beja mōtivs, tō mes navarim izprast ari leidz šam. Mes varātu isadūmōt, ka tam par īmesli ir bejušas myužēigōs bailes par latgaļu separatismu. Bet, muni kungi, šaidas dūmas

mes atklāti nūraidom un pasokom, ka taida separatisma nav.

Es arī atklāti pasoku, ka mes naasom pret tū, ka baltiņi nōktu Latgolā un ijemtu omotus, bet mes asom pret taidim baltiņu irēdnim, kas nōk Latgolā navys lai pīldeitu sovu omotu, bet lai dzeitu sovu politiku, komunistisku voi pat antireligiozu propagandu.

Taipat mes kategoriski asom pret tū, ka latgali, kuri varātu ijemt zynomus omotus, teik nūstumti molā. Mums pat tyka stōsteits, ka dažreiz augsti veiri kūrzemņiki un vydzemņiki ikšlitu ministrijā asūt teikuši, ka Latgolā navajagūt pīlaist pōrōk daudz irēdņu latgaļu. Mūms ir zynomā fakti, kur latgali, kas ogrōk Latgolā izpīldeja zynomus omotus krīvu laikā un kas speciali prūt sovu omotu, tykuši atstumti uz zamōku vītu voi arī pavysam nūbeideiti molā un tūs vītā ilykti baltiņi, kas dažreiz pat sovu omotu naprūt un ni nu tautyskō, ni nu valstiskō stōvūkļa Latgolā nader. Šaidāi izreiceibai mes asom kategoriski pretim.

Ti ir tī motivi, kuru dēļ mes šū papyldynōjumu isnēdzem pyrmū reizi un kōdēļ tū īnasam arī tagad pī trešō lasejuma. Kai Satversmēs sapuļce nūbolsōs, tei ir Satv.sapuļces dareišona, bet Latgola šymā ziņā pastōv uz sovom tīseibom un arī pastōvēs. Varbyut reizi byus laiks, kōd vairs nabyus vajadzeibas runōt par šom lītom, bet tagad tys mums ir napīcišams, un mes uz tū pastōvim! (LSSS 1922, 8, 1167 — 1168).

Pēc Fr. Trasuna eisajim vōrdim sōcās debates un atseviškūs frakciju veidūkļu paziņōšona. (LSSS 1922, 8, 1168 — 1180).

M. Skujenieks soc. dem. menševiku vōrdā paziņoj, ka par pīkšlykumu nabolsōs.

Tōļōk vōrdu jam **J. Pabērzs** (Latgolas zemņiku partija). Tai ka vairōkums nu jō grupas deputatim sekōja

Fr. Trasuna linijai, un tai ka partijas sanāksmēs un kongresūs ir bejuse stypra sabīdrysķō dūma par lobu Latgolas pošvaļdeibai, tod jam naatlyka nikaš cyts, kai uzmaneigi maineit īpriķšejū taktiku un nūsastōt par Latgolas pošvaļdeibas veidūķļa aizstōvi.

Te byus kaidis izvyļkums nu jō runas, ķur jys oponej Skujenieķam un paskaidroj sovas grupas veidūķli:

— Skujenieķa ķungs ķai referents pi pyrmō laseķuma nūrōdeķa, ķa šam priķšlyķumam byutu vīta satversmes II daļā pi tō panta, ķur ir runa par Latvijas piļsōņu tīseibom un pošvaļdeibom. Taids pants ir 99, pi ķura tagad ari īsnāģts papyldynōķjums par Latgolas apģobola pošvaļdeibu. Tagad atķreit ībyldumī nu formalōs puses. Tōpēc tagad līta palīķ pēc byuteības, pēc satura.

Šudīņ Skujenieķa ķungs šaubōs, voi taida apģobola pošvaļdeiba ir vajadzeīga un voi tei ir jōnūdrušynoj ar satversmī. Myus mozōķ interesej tys, ķaidā lyķumdūšonas ceļā tys tīķs nūķōrtōts, myus interesej vīneigi rezultati, t. i., Latgolas apģobola pošvaļdeiba byus, voi nā.

Jo ir pacalts vaicōķjums par tū, ķa Latgolas apģobola pošvaļdeibū ir jōnūdrušynoj ar satversmī, tod tīķai tōpēc, ķa ir beķuši fakti, ķas ir spīduši praseit, lai tys tyķtu nūdrušynōts ar satversmī. Jyus, cīneķamī ķunģi, zynot, cik gryuši beķa Latgolas aprīņķu pošvaļdeibom dabōt guņs apdrūšynōšonas savīneibu. Šys teiri saimņīcysķais vaicōķjums minīstru ķabinetā nūģulēja 9 mēnešus. Bet bez šō fakta ir vēļ cyti, ķaš līcynoķ, ķa pōreķjōs Latvijas daļas raugōs ļūti šķeibi, ķa Latgola gryb īģyut sev ķaut ķaidas apģobola pošvaļdeības tīseības. Un mums ari nav nīķaidu īzredķu, ķa šys uzskots varātu mainētīs mums par lobu. Turpretīm var sagaideit slyķtōķu, un lai tys tyķtu nūvārsts, mes stōvim par tū, ķa Latgolas pošvaļdeības vaicōķjums tyķtu nūķōrtōts ar satversmī.

Sovu runu J. Pabērzs beidz ar uzaicynōķjumu bolsōt par priķšlyķumu. Bet — ķai rezultats rōda, jō uzaicynōķjumam nav beķis nīķaidas nūzeīmes. Par šō vaicōķjuma

aizstāvim ir palykuse tei poša 18 deputatu grupa, kas ir turējusēs kupā vysūs Latgolas vaicājūms.

Symā sakareiba rūnās cyts vaicājums, un prūti: voi ir bejis pareizs kai tūreiz, tai vēlōk plaši paustais uzskots ka par Latgolas pošvaļdeibu interesējušis tikai dažas personas? Uz tū atbiļdi dūd daudzi apstōkli, bet Satv. sapulces debatēs atbiļd ari **Fr. Kemps**:

— Maņ aizrōda, ka tei dūma par Latgolas pošvaļdeibu naasūt Latgolas vairōkuma, bet tikai atseviškas mozas grupas fantazija. Pi tam te taisa pōrmatumus, ka tei grupa asūt separatiska, pretvaļstiska utt. Bet mes nyupat dzērdējom, ka ari Pabērža grupai ir vēlēšonōs redzēt Latgolā apgobola pošvaļdeibu, un jō grupu jyus tok nasauksit leidzi par separatistim. Es grybu atgōdynōt, ka ūtrajā lasejumā Pabērža kungs isnēdze priķšlykumu nūraideit pošvaļdeibu, bet pi trešō lasejuma jō dūmas ir mainejušōs. Un tōlōk — es grybu vēl atgōdynōt, ka Latgolas pošvaļdeibas vaicājums jau nu pošas Latvijas vaļsts dybynōšonas dīnas un vēl ogrōk ir apsprists vairōkūs kongresūs un pijemts. Jo pi pošvaļdeibas vaicājuma ir bejuši dažaidi uzskoti, tod tikai par tōs formu, bet na par tōs byuteibu. —

Kai nōkušais pi vōrda pīsateic **Jezups Trasuns**. Jys vysumā atkōrtoj tūs pošus uzskotus, kū beja deklarējis pusgodu ogrōk pi satversmes lykuma ūtrō lasejuma. Ceiņa par pošvaļdeibu asūt tikai priķš tam, lai dažas partijas vysus grūžus sajemtū vīnōs rūkōs un nūstyprynōtu sev völdūšū stōvūkli. Bet tū demokratiskōs tautas vōrdā navarūt pīlaist. Tōlōk jys uzbryuk Pabēržam, kas sovus uzskotus asūt strauji mainejis **Fr. Trasuna** linijai par lobu.

Pēc Jezupa Trasuna otkon vōrdu jam **Kemps**:

Jys breinūtīs, kai Jezups Trasuns varūt runōt demokratiskōs latgaļu tautas vōrdā. Jō opo-

zīcijai asūt tikai 3 deputati, koleidz Zemņiku partijai un Latgolas blokam asūt vysi pōrejī Latgolas pōrstōvi. Taitod — Latgolas tautas vōrdā varūt runōt tikai pōrejī. —

Socialdemokratu frakcijas vōrdā runoj **F. Cielēns**. Jys sovā runā pasazūboj, ka plēsšonōs storp latgalim nūrōdūt, ka tur kaut kas naasūt kōrteibā. — It kai storp latgalim dūmstarpeibas nadreikstātu byūt? — Par valdeibas politiku Latgolā vaine kreitūt uz Latgolas zemņiku partiju resp. Pabērzi, kō partija iejūt valdeībā. Šim, t. i., socialdemokratim, nu Latgolas zemņikim inōkūt syudzeibas, ka Latgolas pōrstōvi naaizstōvūt Latgolas dorba zemņiku īnterešes. Beidzūt par pošvaldeibas vaicōjumu jys soka tai:

„Atteiceibā uz papyldynōjumu myusu frakcija dūmoj, ka varbyut nōkūtnē, varbyut ari tagadnē Latgolai byutu vajadzeigs zynoms pošvaldeibas veids, bet kaidā veidā tū nūteikt, tys byutu nūsokams voi nu atseviškā lykumā, voi pi pošvaldeibas lykuma, bet satversmes lykumā un taidā vypsōrejā veidā tam nabyutu vītas.“ (Fr. Trasuns nu vītas: Pi pošvaldeibas lykuma jyus jau izgōzet cauri!)

Cielēna veiklō nanūteikteiba līcynoj, ka socialdemokrāti nav gribējuši atklōti it pret Latgolas sabīdryskū dūmu. Tys nabeja izdeveigi kaitynōt „Latgolas dorba tautu.“

Pēc tam vōrdu jam vairōki deputati un, kai pi korstom debatem parosts, nu vypsōrejom lītom pōrīt uz personeigim streidim. Sōcās „mozgōšonōs“, cik kurai grupai patmaļu, cik centru. Seviški nadzeigi duelejās Jezups Trasuns ar Pabērzi. Vypsōrejā streidā pīsadola ari pōrnūvodu deputati, tai ka jautreiba sasaceļ vysā augstajā nomā. Tūmār daudzi nu Latgolas pōrstōvim palik konsekventi ōrpus personeigim streidim. Jūs ryupes par sabīdryskim vaicōjumim ir lelōkas nakai jaut-

reiba pi streidim. Taidi personeigūs streidūs naīvalkamī ir Francis Trasuns un Jezups Kindzuļs.

Jezups Kindzuļs soka: Augstō sapulce! Es narunōšu par personeigom lītōm. Es grybātu augstajai sapulcei atgōdynōt, ka vysā Latgolas vaicōjumā volda jautreiba. Tys tūmār nanūzeimōj, ka vaicōjums nav nūpītņi jamams. Te volda jautreiba tōdēļ, ka likās, te runōtu tikai par personeigom lītōm un par partiju lītōm. Bet šōs runas tūmār nanūzeimōj, ka pacaltajam vaicōjumam (t. i., priekšlykumam) nabyutu nūteikteibas un ka uz tū navajadzātu raudzeitis nūpītņom acīm.

Maņ jōsoka, ka līta tīmar ir nūpītņi jōpōrdūmōj, ko-leidz mes stōjamēs pi pošas bolsōšonas. Es nasaceišu, ka šymā gadejumā pacaltū vaicōjumu ar bolsu vairōkumu navarātu nūraideit, bet tys nanūzeimōs, ka poša dzeive ar tū tiks apstōdynōta, tiks aizdambāta sovā ceļā un naīs tymā vērzīnī, kuru patīseibā vajadzātu it. Es nu augstajai sapulcei turu par pīnōkumu aizrōdeit, ka šymā vaicōjumā kai ari cytūs leidzeigūs vaicōjumūs uz lītu nav jōsarauga nu jautreibas, bet nu vaļstiskō veidūkļa. Maņ likās, ka par tū lītu, par kuru pošlaik Satversmes sapulcē it runa, nabyutu jōsasmej, jo var pīnōkt laiks, kod nu šō augstō katedra varēs saceit: mes jyus breidynōjom, bet jyus naklausejot!

Taidi ir agronoma J. Kindzuļa vōrdi. Debašu apskota nūslāgumam vēļ var minēt mozu **Fr. Trasuna** runu. Jys soka: Muni kungi, kai redzīt vysu latgaļu dūmas ir piļneigi saskaņōtas, gon zemņiku partijā, gon kristeigu zemņiku savīneibā, un tys tai ir na tikai pi šō trešō lasejuma, bet tū pošu jyus redzējot ari ūtrā lasejumā, ka latgali stōv par tū, ka Latgolai tyktu dūtas pošvaļdeibas tīseibas.

Bet šū vaicōjumu vajag aplyukōt na tikai nu latgaļu redzes stōvūkļa, bet vysas vaļsts, jo tys ir vysas vaļsts

vaicējums. Skujenīka kungs aizrōdeja, ka mes naredzim cytūs apgobolūs, ka tyktu praseits pēc pošvaldeības tīseibom. Bet, muni kungī, vajaga saprast, un es dūmoju, ka jums ikkotram ir skaidrs, ka nu 16. g. s. Kūrzeme un Vydzeme ir dzeivōjuse pavysam cytūs apstōklūs kai Latgola. Taitod zynoma starpeiba jau pastōv vēsturiski. Ir jau tīsa, ka mes vysi asom latvīši un vysi asom vīna tauta, bet, pasateicūt zynomim religijas un administrācijas īspaidim, pasateicūt vēsturiskajai cilšu atteisteibai kai ari kaiminu tautu īspaidim, storp mums tūmār ir zynoma starpeiba. Un vīnā dīnā šū starpeibu nūleidzynōt navar.

Jo šū patīseibu Satversmes sapulce saprostu un jo tū saprostu tī baltīšu prīkšstōvī, kas Latgolai apsūleja pošvaldeības tīseibas, tod jī byutu daudz vairōk panōkuši tautas daļu tyvynōšonas ziņā nakai tagad. **Vīneigais ceļš tautas daļu apvīnōšanai beja apmīrynōt tīs latgaļu praseibas, kaidas tyka uzstōdeitas, un atmest bailēs par separatismu, jo nivīns nu latgalim nadūmōja un nadūmoj atsadaleit. Latgalim beja tīs vīneigōs dūmas — aizstōvēt Latgolu, aizstōvēt tū nu izmontōšonas, nu apspīššonas utt.** Mes vairōk nikō nagribējom. Tīs beja myusu dūmas, un jyus principā tom pīkrytot.

Mums beja dūts Latgolas lītu departaments. Tagad tys ir pōrvārsts par īkšlītu ministrijas departamentu, kura uzdavums ir gōdōt par Latgolu un dūt atsauksmes par īrēdnim, kuri teik syuteiti uz Latgolu. Vīneigō nalai-me ir tei, ka šom atsauksmem nivīns napīgrīž vajadzēigū vēreibu, un tōpēc nūteik, ka uz Latgolu reizem teik syuteiti īrēdni, kuri natikai Latgolai nader, bet kurim vyspōri Latvijā navajadzātu byut vītas.

Taidas beja myusu dūmas, un jo jyus tīs byutu īvārōjuši, tod jyus byutu panōkuši symtreiz vairōk. Tymā vītā, kur mes testreidamēs par latgaļu unbaltīšu vai-

cōjumu, mes varātu strōdēt ražeigu dorbu, jo latgali, radzādami, ka jūs praseibas byus labprōt apmīrynōtas, pasaceitu, ka baltīši pateišam ir eistī brōli, un tyvynōšonōs nūtyktu poša par sevi.

Bet par nalaimi — es par tū runōju jau tod, kod vēl beja Tauņas padūme, raudzeju runēt ar vaļdeibas priķštōvim, raudzeju raksteit Reigas preses organūs, bet — preses organi vairs nagribēja uzjēmt munas dūmas, taipat vaļdeibas priķštōvi tōs vairs naiṽārōja, un mums naatlyka nikas cyts, kai tōs dūmas izsaceit šeit, bet, kai, radzams, ari Satversmes sapulce nagryb tōs iṽārēt.

Jums, muni kungi, vajaga gon atzeit, ka **jyus daudz vairōk asot iṽārōjuši minoritašu praseibas nakai latgaļu**, ka latgaļu praseibas naatrūd nikaidu pretimnōkšonu. Nadūmojit, ka taidas ir tikai myusu dūmas! Jo jyus pabraukōtu pa Latgolu un pasaklauseitu, kū Latgolā runoj, tod jyus pōrsalicynōtu, ka taidas ir vysas Latgolas dūmas. Un leidz šam jyus ar sovu politiku esit panōkuši tikai tū, ka tyvynōšonas vītā jyus Latgolu esit atstyumuši vēl tōļōk.

Prūtams, jyus myusu priķšlykumu te varit pijēmt voi nūraideit. Bet mes sovu pīnōkumu asom izpiļdejuši, un par rezultatim mes atbiļdeibu uz sevi najamam, jo ari tagad jyus atraideisit myusu praseibas. Atbiļdeiba kriss tikai uz jums! —

Tai skaņ Fraņča Trašuna ūtrō runa Latgolas pošvaļdeibas vaicōjumā. Ar tū **runōtōju saroksts izsmalts**. Atsauksmi dūd satversmes lykuma referents J. Purgals. Atsauksme, saprūtams, ir negatīva, un priķšsēdis J. Čakste vaicōjumu lik uz nūbolsōšonu. Kas **par?** — Un otkon **par** ir tikai tei poša Latgolas pōrstōvu grupa — 18 deputati. Bet 18 bolsi nav vairōkums, un tōdēļ priķšlykums atkreit.

Ar tū Latgolas pošvaldeības vaicējums, kas ap sevi beja sacēlis tik daudz trūkšņa, Satversmes sapulcē tyka izbeigts. (LSSS 1922, 8, 1180).

Nu tō laika Reigas preses es atmiņu vīnu **skais-tu karikaturu**, kur Francis Trasuns stōv runōtōju tribinē un soka (prūtams, karikaturista vōrdim): „Muni kungi, čyuli un keceri! Mes prosom Latgolas autonomiju ar plašū koridoru uz Reigas biskupatu“. Žāl, ka šei rakstureigō biļde tagad nav dabojama. Saprūtams, tys beja tikai humors, bet lobs un rakstureigs humors. Uz tū mes varim raudzeitis ar litiškeibu arī tagad un pasavērt, kas aiz tō apzineigi voi naapzineigi ir pasaslēpis.

Un jo mes raugomēs ar analizejūšu skotu, mes tur cauri redzim Franča Trasuna dzili nūpītņu ceīņu par valsts varas decentralizēšonu un reizē ceļa paturēšonu uz Reigu. Proviņču pošvaldeības sasaistomas ar vīnu centralū pōrvaldes organu Reigā, un tys byutu tys koridors uz Reigu, ceļš uz vīnu vinōtū vysu apgobolu sadarbeības valsti.

Lai arī kai Latgolas pōrstōvi sovas dūmas un uzskotus beja formulējuši, lai arī kai jī veikli voi naveikli sovu ceīņu beja vaduši, tūmār myusu parlamentarisma vēsturē šei **ceīņa paliks kai** vīns ļūti svoreigs nūtykums — kai **meginājums radeit** Latvijā zynomu **decentralizātu valsts varu**. Taipat Latvijas parlamentarisma vēsturē šei **ceīņa paliks arī kai pīrōdejums** tam, ka radniceigōkūs proviņču **vairōkums ir nūspīdis** vīnas atsevišķōk stōvūšas proviņces centīņus, t. i., **mozōkuma intereses**. Un beidzūt — Latvijas pārlamentarisma vēsturē šei **ceīņa paliks kai klidzūšs fakts**, kura dēļ **vīna lela daļa nu Latgolas pōrstōvim** (Latgolas bloks) **par 1922. g. Latvijas republikas satversmi nabolsōja**, taidā veidā konsekvēnti šū satversmi naatzēidami par sovu uzskotu izpaudumu.

Latgolas pošvaļdeibas vaicējums beja administratīvi politisks vaicējums, kas tika kōrtōts pī satversmes likuma izstrōdōšonas. Bez tō tur vēl tika kōrtōti arī kulturpolitiski vaicējumi, un kai galvonais nu tīm ir **volūdas vaicējums**. Turpmōkō nūdaļa tiks vēļteita šō vaicējuma rysynōjumam.

18. 7. 53.

VOLŪDAS VAICŪJUMI

Kod 1922. godā Satversmes Sapulcē tyka izstrādōta Latvijas republikas satversme, Latgolas pōrstōvi sova dialekta tiseibas gribēja nūdrūšynōt vaļsts konstitucijā. Tōdēļ, apsprižūt vaļsts volūdas vaicōjumu, jī isnēdze priķšlykumu, ka „**Latgolā latgaļu dialekts vysōs istōdēs hauda vaļsts volūdas tiseibas**“.

Priķšlykums ir izraisejis dzeivas debates, un Fr. **Trasuns** šymā sakareibā ir sacejis šaidu runu: (Runa un sekojušōs debates nūdrukōtas Latvijas satversmes sapulces stenogramu oficialajā izdavumā 1922. g. 4. grōmotā nu 329. — 336. lp.)

„Muni kungi! Maņ byus jōrunoj otkon par jautōjumu, kurs varbyut na pi vysim atrūn pikrisšonu, bet nu kura šaidas voi taidas izškēršonas tūmār ļūti stypri atsa-karoj, kaidas atteiceibas byus priķš myusu tautas. Es atcerūs, kod Tautas Padūmē mes runōjom par tū jautōjumu, un na tikai par tū, bet ari par dažim cytim latgališus interesejūšim jautōjumim, tod, muni kungi, mes atrodom daudz vairōk pretimnōkšonas nakai tagad. Dažu dūmu vērziņi ir grūzejušis un, tū vajaga atzeit, latgališim par ļaunu. Nyupat Kempa kungs runōja par tū latvīšu volūdas un sevišķi latgališu dialekta jautōjumu, un es dzērdēju nu dažom pusem sauciņus: „Tei nav volūda, tys ir dialekts.“ Maņ atlik izskaidrēt, kas ir volūda. Šai lītai, maņ likās vajadzātu byut pilneigi skaidrai. Jo mes runojam par volūdu, tod volūda ir taida izteiksmes forma, kura zynomai ļaužu daļai ir saprūtama, cytaidi sokūt, kur viņim un tim pošim vōrdim ir tei poša nūzeime priķš dažu jēdziņu izteikšonas; ari gramatikas forma ir dybynōta uz taidim pošim pamatim. (K. Leibtals nu vītas: „Ameriku atklōja!“). Taitod, jo mes jamam tai tū lītu, tod iarōda, ka vysilativīšu dialekti ir latvīšu volūda, voi tū runoj piboldzāni, voi tū runoj gulbeniši, voi alūk-

snīši, voi dundadznīki; voi Vydzemē, voi Rēzeknē, kod jī Latvijā atsarūn, tod tei ir latvišu volūda, jo jī sovā storpā sasaprūt. Bet mums, muni kungi, ir volūda un dažaidi dialekti; bez tam ir vēl apakšdialekti voi, tai sokūt, izlūksnes. Es nūžāloju, (K. Leibtals nu vītas: „Es ari!“) ka maņ šaidas lītas vajaga izskaidrēt, un es dzērdēju sevišķi nu Leibtala kunga, kurs vairōk runoj nu krāsla nakai nu katedra (Jautreiba). Jys nav lasejis ni latvišu gramatiku, ni Bilenšteina pētejumus par volūdu, ni ari Endzelinu — tōpēc jys tik stypri brāc nu sova krāsla.

Pi mums ir zynoms, ka mums ir divi golvonī dialekti: vīns lejas latvišu un ūtrs augšlatvišu dialekts, latgališu dialekts. Taipat kai leišim ir žemaišu dialekts un litavišu dialekts, kai tū leiši soka, t. i., augšgališi, tai ari pi mums, latvišim, ir tys pats. Ir nanūlīdzams fakts, ka pi mums ir divi golvonī dialekti un na tikai mozumā, kai dažas izlūksnes, kuras stypri mainōs, kuras pōrīt nu vīna pogosta uz ūtru, ar vōrdu sokūt, dažaidas apakšizlūksnes, bet še ir divi golvonī dialekti, nūteikti latvišu volūdas dialekti, kur vōrdim ir tei poša nūzeime, tei poša forma, tī poši gramatikas lykumi, bet cytaids izteiksmes veids. Tagad ceļās jautōjums, kuram dialektam dūt priksrūceibu. Jo mes jemsim tū litu vēsturiski, tod izarōda, ka obi dialekti stōv styngri paraleli. Jo pasaskotom myusu volūdas pētejumūs, myusu volūdas literaturas pyrmūs ražōjumūs, tod redzim, ka vīns un ūtrs dialekts it pilneigi paraleli. Tikai vālōk, kod dēļ Latgolas atškēršonas nu Pūlijas un pīvinōšonas pi Krīvijas Latgola zaudēja kotru tīseibu izdūt kaut kaidu grōmotu, tod Latgolas dialekts palik īpakaļ, jo tys navarēja atsateisteit tōpēc, ka beja aizlīgts drukēt latvišu grōmotas. Taitod šamā ziņā baltīšu dialekts zynomā mārā īgīvis priksrūceibas. Bet taipat kai vīnā tai ūtrā ir sova literatura. Vīnā bogōtōka, ūtrā mozōk bogōta, bet kura tūmār beidzamā laikā sōk dīzgon stypri atsateisteit. Lai šū jautōjumu par dialektim izškērtu, mums vajadzātu uzstōdeit jautōjumu: voi priks myusu valsts un tautas ir kaiteigi, jo mes pilaižam obus dialektus un dūdam kotram dialektam sovas tīseibas?

Nabyutu pilaižami divi dialekti taidā gadejumā, jo tys zynomā mārā apdraudātu vaļsts vineibu. Bet tū, muni kungi, nasajems nīvīns apgovōt. Jemit, muni kungi, vōcišus! Voi tur ir kaidš streids par platdeuču pilaisšonu voi napilaisšonu vaļstī. Platdeuč literatura isōka atsateisteit tikai pošūs beidzamūs godūs, bet platdeuč atsašķir nu hochdeuč tik daudz, ka ļūti gryuši, gondreiž nav iespējams tam, kurs runoj hochdeuč, saprast tū, kurs runoj platdeuč. Pi mums nav taidas starpeibas. Mes zynom, ka latgali sovā laikā, kod brauce uz Reigu, ar baltīšim sasaprota. Mes zynom, ka ari baltīši, kuri aizbrauce uz Latgolu, varēja tur sasa-prast. (Bolsi pa kreisi: „Nu, tod jau labi!“) Nu ūtras puses, nu vaļstiskōs puses ari nikas mums nadraud. **Taču vaļsts sabrukšona caur tū, ka Latgolā tiks lītōts latgališu dialekts, nav dūmojama. Es jums teikšu, ka tū prosa myusu pošu tautas un kulturas lobums.** Tautas lobums tū prosa tōpēc, ka latgališu dialektā ir uzaglobō-juši ļūti daudz taidi vōrdi, kuru baltīšu dialektā nav un kuri ir zuduši. Caur tū volūda var tikt tikai kuplynōta. Bez tam ari kultura caur tū teik veicynōta, jo atļaujam lītōt latgališu dialektu. Jums pošim taču vajaga atzeit, ka jo jums, na tikai mozim bārnim, bet jums vajadzātu isōkt mōceitīs latgališu dialektu, tod tys veiktūs jums dīzgon gryuši. Kū tod nu runōt par bārnim? Tagad Latgolā dažōs školōs, kur par školōtōjim ir baltīši, kuri nagrib pīsamārōt Latgolas praseibōm un vajadzeibom, isōc 8 godus vacus puisāņus un meitīnes nu pošā sōkuma lauzeit baltīšu dialektā. Pyrmkōrt, bārnām priksmats nav tik labi saprūtams un pošā izteiksme ari jam nav tik labi un tik skaidri saprūtama. Ūn tei nu tikai ir literaturas traucēšona. Nadūmojit, muni kungi, ka mes, kas aizstōvim latgališu dialektu, ka mes stōvim ari par tū, lai latgališi nimos narunōtu baltīšu dialektu! Nimos nā! Mes stōvim par tū, ka kotram latgališam vajaga prast baltīšu dialektu kai kotram Latvijas pilsoņam. Bet ari, muni kungi, nu ūtras puses mes stōvim par tū, ka ari baltīšim vajaga prast latgališu dialektu. Taipat kai mes

varim isamōceit baltīšu dialektu, taipat arī jyus varit isamōceit latgaliski. Baltīšim vajaga prast latgališu dialektu un nadreikst byut, ka vīna tautas daļa nazyna ūtru tautas daļu. Nadreikst byut taidi fakti, taidas lītas, kaidas tagad nūteik Latgolā. Jo jyus tū nazinit, tod maņ ir fakti. Jo nōk kaidis latgalīts meklēt kaidu omotu, tod jam naprosa, voi jys ir pīteikūši sasagatavōjis uz šū omotu, jam naprosa, kaida jam izgleiteiba voi cytu kū, bet jam prosa: „Voi tu esi latvīts, voi latgalīts?“ Jo pasoka, ka ir latgalīts, tod vītas nav. Jo jyus, muni kungi, naticit tam, es jums pateikšu, ka ar manis poša radineicom tai ir nūticis un na ar radineicom vīn, bet ar daudz cytim, kuri nōce meklēt vītas. Tim vysim atteice: „Vītas jyus navarit dabūt.“ Nadreikst byut tautā taidas parōdeibas, ka arī skolōtōji izaicynōjūši, nycynōjūši izatur pret mums, latgališim. Jī na tikai nagrib mōceitis latgališu dialektu uz vītom, bet jys tevi izzūboj. Maņ beja gadejums, kod es apmeklēju Latgolā kaidu īrēdņi un ar jū runōju, jys sacēja, ka jys nasaprūtūt manis. Jys namōcēja atbīdēt uz munu jautōjumu. Es jam teicu: „Lyudzu, īrēdņa kungs, kai tod jyus namōkit atbīdēt uz šū jautōjumu; kai tod varēs saprast vīnkōršs zemņiks, jo jyus, izgleitōts cylvāks, navarit saprast latgaliski?“ Tei, muni kungi, ir naitaisneiba. Tys tautu nadora stypru. Jo byus breiveiba dialekta ziņā, tod tautas volūdu varēs tikai kuplynēt.

Apsait ar naēincību pret vīnu tautas daļu, tys inas tikai ryugtumu. Jo vīna tautas daļa volūdas ziņā byus apspīsta, tod vyspōreja sasaprasšona navar nōkt. Šei sasaprasšona arī navar nōkt nu augšas. Jo nu augšas nōks tikai spaidi, tod mes sasaprasšonu napanōksim. Tūmār šai sasaprasšonai vajaga nūtik, un tautai, un vaļstei tys nikō nakaitēs. Jo, pīmāram, Latgolā arī vaļsts istōdēs runōtu latgaliski, tod es asmu pōrlīcynōts, ka myusu ministrijōs, myusu oficialōs istōdēs varātu arī roksti tikt pīlaisti latgališu dialektā, kai tys tagad jau nūteik ar dažim oficialim rokstim, un uz prišku vysī saprass vēl lobōk. Un, nu ūtras puses, es asmu pīlneigi pōrlīcynōts, ka kotrys izgleitōts latvīts prass kai latgališu dialektu, tai

ari baltīšu dialektu. Nu ūtras puses mes cerejam, ka, jo baltīši ar lelōku cīneibu izaturēs pret latgališu dialektu un tū isamōceis, tys nōks par lobu kai jīm, tai pošai volūdai. **Tōpēc mes nōkam ar tū priekšlykumu, ka tys, kas tyka atzeits Tautas Padūmē, ari tagad tyktu atzeits myusu konstitucijā un lai mes nabyutu nūstōdeiiti zamōk par minoritatem myusu pošu vajstī.** Dažos cytōs lītōs, kai školu lītōs un pošvaļdeibu lītōs, mes asam nūstōdeiiti zamōk nakai minoritates un mums jau tagad vajadzēigs praseit minoritašu tiseibas. Šymā jautōjumā mes nagribim aridzan byut zamōki par minoritatem.“

Taida ir **Fr. Trasuna** runa, saceita Satversmes Sapulcē, aizstōvūt latgaļu dialekta tiseibas.

Trasuna un jō dūmu bīdru praseiba, kai tys radzams nu debatem, ir sacāluse vasalu vātru.

Vyspyrms ar oponējumu ir stōjis priškā socialdemokrats K. Dēkens. Ir runōjis samārā māroni, atzeidams, ka spaidi nadreikst nōkt ni nu vīnas puses, ka latgaļu dialektā raksteitī roksti jōpījam kai Latgolas, tai centra istōdēs, ka ari volūdas valcōjumā sasaprasšona ir jōpanōk, tūmār latgaļu īsnāgtais priekšlykums naasūt pījamams.

Pēc Dēķena kai ūtrais soc. demokrats runoj K. Skalbe, un jō runa ir eists nīvōjumu un nyknuma izvardums, pavadeits ar tēviškeigom, bet pēc byuteibas bērniškeigom pamōceibom.

Ar tū Fr. Trasuns nibyut nav konfuzēts, bet atbiļd ar litiškeigu humoru un satiru. „Skalbes kungs pasaceja atklōti: sovā storpā jyus varit runōt, kaidā dialektā gribit, bet literarō volūda ir tikai vīna. Bet es, muni kungi, pasaceišu, ka maņ šei līta seņ ir skaidra. Voi tod Skalbes kungs dūmoj, ka Latvijā varātu aizlīgt runōt dažaidūs dialektūs, kurus Krīvija ar vysim spaidim navarēja nūiigt? Ari jyus tō navarit nūlīgt! — Tod, kas zeimōjās uz Dēķena kungu — Jums kai pedagogam vajadzēja saprast, kas ir volūda un kas ir literatura. **Literaturas volūda ir kotra volūda, kurā ir kaut cik izdūtas grōmotas**

un avizes. Jā, tū jyus varit atzeit voi naatzeit, jyus varit izdūt lykumu, ka latgaļu dialektā grōmotas nadreikst drukōt, bet tōs tūmār byus! Krīvijā beja lykums, ka mozkrīvi nadreikstēja drukōt, bet jī tūmār drukōja. Skalbes kungs aizrōdeja, ka latgali poši sevi nūstōda minoritates stōvūkli, bet jyus latgaļus nūstōdot vēl slyktōk par minoritatem. Tys ir fakts. (Miņ napījimšonas dorbā, atlaisšonas nu vītom, privatūs patversmu un školu naatlaušonu, caur kū katōli ejūt pi cyttautišim utt). Tōdēļ mes pastōvim uz sovom tiseibom un prosom, lai mums byutu, jo na lelōkas, vysmoz leidzeigas tiseibas kai minoritatem.“ Ar taidu ryugtu ironiju sovu repliku beidz Fr. Trasuns.

Tōļōk mozu repliku pilik **Fr. Kemps**: Skalbe asūt skaisti atdzejōjis par Latgolas bazneicu tūrnim, bet pret Latgolas praseibom asūt oss, un tōļōk aizstōv Fr. Trasunu kai tautas vinōtōju.

„Jums nav tiseibas nikō pōrmest Fr. Trasunam un cytim latgalim, ka mes nūkleiduši nu tautas ceļa. **Na jyus, baltīši, asot atroduši latgaļus, bet taisni ūtraidi, mes asom atroduši jyus.** Trasuns beja pyrmais, kas ar sovīm pavodūnim nōce uz Reigu, un ari es beju tūs skaitā. Baltīšus mes atrodom te, vacajā Reigas latvīšu b-bā, un jyus tū tagad gribit aizmērst un Latgolu uzskotit kai ikarōtu zemi. **Mums ir tiseiba atgōdynōt, ka jyus myus esīt aizmērsuši, bet mes jyusu sūļejumus naasom aizmērsuši, un sovā laikā mes jums tūs vēļreiz atgōdynōsim.**“

Ar taidim spēceigim vōrdim nūbeidz sovu repliku Fr. Kemps.

Šymā Satversmes lykuma lasejumā vaicōjums izsmalts, sōkōs bolsōšona.

Šys latgaļu īsnāgums taipat kai daudzi cyti specifiski Latgolas vaicōjumi ir sajēmis tikai 18 latgaļu bolsus un ticis nūraideits. Pōrnūvodnīku grupas, lai sevi tūmār rōdeitu par „mīlōs Latgolas draugim“, atļōve „izgleiteibas ministra bīdram“ izdūt nūteikumus par latgaļu ortografiju, kū mōceit pyrmzīmnikim.

Tai beidzēs augšlatvīšu volūdas tiseibu nūdrūšynō-

šona konstitucionālā ceļā, Satversmes likuma pirmajā lasejumā.

Vēl jōpīzeimej, ka tymūs laikūs, kod nabeja nūstyp-rynōta volūdniciskō terminologija — dialektu apzeimēja ar vōrdu „izlūksne“ un izlūksni, kas ir pavysam nanū-zeimeiga un šaura parōdeiba — par dialektu. Fr. Tra-suns pat dažas volūdas apzeimōšonai (kai, pīm., boltkrīvu) ir litōjis vōrdu izlūksne un latgaļu dialektu ir saucis ari par „latgaļu volūdu“. Lai tagadejim laseitōjim naradeitu pōrprotumus, pōrdrukojuť augšā mynātūs materialus, vo-lūdniciskō terminologija tur ir litōta tagadejā izpratnē.

Kod Latvijas republikas Satversmes lykums tyka apsprisť III lasejumā un otkon tyka pacalts vaicōjums par **vaľsts volūdu**, tod Latgolas pōrstōvi, naapsamīrynōdami ar tū stōvūkli, kaids beja palicis pēc I lasejuma, kod jūs priķšlykums par dialekta tiseibom tyka nūrai-deits, sovu priķšlykumu atkōrtōja vēľ reizi (LSSS 1922. 8, 1210 — 1215):

— „**latgaļu dialekts vysōs Latgolas istōdēs bauda vaľsts volūdas tiseibas**“. Isnāgumu parakstejuši **Fr. Tra-suns, Fr. Kemps** un **S. Ozoliņš**.

Kai zynoms, Tautas padūmes laikā latgaļu dialekts beja pīleidzynōts vaľsts volūdai, bet Satversmes Sapulķes laikā beja jyutama tō izolēšona beztisiskā stōvūkli. Tō-dēľ ari saprūtama šei latgaļu pōrstōvu naatlaideiba. Isnā-guma motivēšonai vōrdu kai pyrmais jam **Fr. Kemps**:

Augstō ļapulķe! Inasdami šū papyldynōjumu pi 115. ļ, mes dūmojam atrast pi augstō noma pīkrisšonu, ka kulturalā dzeivē ir jōdūd zynomas tiseibas ari latga-ļu dialektam. Kod sōkōs runa par latgaļu dialektu, tod nu šō katedra kaids runōtōjs nu baltīšim saceja, ka latgaļu dialekts naasūt atsevišķa volūda un ka konstitucijā tū navajagūt pīminēt, jo tam tai kai tai asūt vaľsts volūdas tiseibas. Bet mums, latgalim, ir skaidrs, ka šū elemen-tarū patiseibu mums vajag aizstōvēť myusu breivā, de-mokratiskā vaľstī. Latvijā nadreikst byut un ari nav taidu lykumu, kas latgaļu dialektu aprūbežōtu runā voi

rokstūs. Mums taidu lykumu nav, un es dūmoju, ka ari nabyus.

Bet myusu sabīdreībā, valdeibas īstodēs un presē ir monoma tendence latgaļu volūdu aprūbežot, nivelēt un asimilēt ar pōrejūs latvišu volūdu, kas saucās par literārū dialektu. Latgali jyut šū tendenci, kuru pōrnūvodūs ni vīns nagryb apkarot ni presē, ni valdeibas īstodēs, par kuru klusu cīš vysa latvišu sabīdreiba, un šys apstōklis pamudynoj latgaļus isnēgt šū papyldynōjumu kaj aizsorgu leidzekli pret sovu tiseibu un sovas volūdas irūbežōšonu.

Tys ir nanormali un naveseleigi, ka tymā valstī, kur, kai mes sokom, ir breiva ticeiba, volūda, prese un sabīdryskō dzeive, faktiski tūmar pastōv aprūbežōjumi. Šūs aprūbežōjumus mōksleigi roda baltīšu irēdniceiba, un sabīdreiba tūs aizstōv. Vysi dūmoj, it kai tys byutu pošu latgaļu interesēs. Bet tai tys nav. Latgaļu praseiba ir dybynōta. Latgola ir moz izpēteita, par tū te ir moz raksteits un dūmōts, tōpēc mes, latgali, atgōdynojam, lai myusu provincei pīgrīztu tū vēreibu, kaidu tei ir peņnejuse.

Šō vaicōjuma nūskaidrōšonai es nagrybu it dzili atpakaļ vēsturē, bet grybu tūmār augstōs sapulces vēreibu grīzt uz dažim faktim, kuru ogrōk nabeja, bet kuri tagad atsakōrtoj bīžōk un bīžōk. Vīns fakts nu kara pulku dzeives. Latgali, kai zynoms, teik īskaiteiti dažaidūs Latvijas pulkūs un reizem tur sastōda dīzgon lelu procentu, nu 20 — 50 %. Kod latgaļu karaveiri sovā storpā sasaronoj latgaliski, tod nu kapraļa lejdz augstōkam oficera gradam par tū jūs izsmej. Izsmej vōrdus, izsmej teicīņus, izsmej pat ticeibu un jūs tradīcijas. Un kū mes redzim? Mes redzim, ka latgali **atmat sovu volūdu** un, baltiski naprozdami, **šōc runōt krīvyski**. Tys pat nūteik školōs un valsts īstodēs.

Tys ir fakts, kas līcynoj, ka šaida politika, kaidu pabolsta sabīdreiba, kaidu pilaiž myusu valdeiba, nav pareiza, un tei taisni veīcynoj Latgolas pōrkrīvōšonu, nu kuras mes tai baidamēs. Es minēšu vēl vīnu faktu. Lat-

golas pilsātīs ir dažas pūļu školās. Šymōs školōs ir ōrkōrteigi lels pūļu bārnu skaits, kas ir nasamēreigs ar pūļu idzeivōtōju procentu. Tys pīrōda, cik jyuteigi ir latgali jūs ticeibas un dialekta ziņā un ka jī navar pacist tōs sistēmas, kaida volda latvišu školōs, kur školōtōji apspīž školānu ticeibu un volūdu. Školōtōji, baltīši, Latgolā pa lelōkai daļai ir jo na antireligiozi, tod stypri indifferenti ticeibas lītōs. Minoritašu školōs Latgolā ir ļūti iels latgaļu procents. Taitod latgali, kai mes redzim, breivā, demokratiskā Latvijā ir kaut kai spīsti mōceitīs krīvyski, pūliski, bet na sovā volūdā.

Sei parōdeiba licynoj tikai tū, ka latgaļu dialekts nav vys pīleidzynojams kaidai dundadzniku izlūksnej voi kaidai cytai Latvijas nūmales izrunai. Ni dundadzniki, ni kaidi cyti maleniši napretendej uz tū, ka jīm byutu tiseibas drukōt, raksteit un sasarinōt sovā izlūksnē. (Buševics: Dundadzniki pretendej gon!). Es naasmu dzērdējis, ka dundadzniki uz tū pretendātu. Es zynu, ka līvi, tī vaci līvi, kas senā vēsturyskā procesā nav vēļ galeigi asimilāti, tī ni uz kaidu literaturu napretendej, tūs ir palicis pōrōk moz, un Buševica kungs mani napōrlīcynōs. Un jo līvi patīsi pretendātu uz sovu literaturu, tod Buševica kungs, kas sēž šymā augstajā nomā, sovā lauzeitā latvyskā runā varbyut kaidu reizi pi gadejuma byutu isaminējispar Dundagas līvu pretenzijom. (Jautreiba).

Tai tod latgaļu dialekts nibyut nav taida izlūksne, kura nabyutu dzeives spējeiga un kuru varātu ar mōksleigim leidzeklim iznycynōt. Jo mes pīminim dundadznikus, tod jōsoka, ka jī jau pa lelōkai daļai ir asimilējušīs un nu vēstures nūlamti iznikšonai. Bet latgali navar iznikt, jo, godu simtinim dzeivōdami kūpā un blokus ar dažaidom tauteibom, jī tūmār nav pazaudējuši sovu volūdu. Lai gon krīvu īspaisds ir izgrauzis volūdai dažu rūbu, aizkavējis jōs atteisteibu, tūmār jei arvin pastōv. Vyss tys pīrōda, ka šei volūda ir dzeives spējeiga. Tū pīrōda ari latgaļu literatura, jo jau 17. godu simtinī ir bejuse vajadzeiba drukōt latgaļu dialektā. Tys beja ty-

mūs laikūs, kod ari Baltijā tikai sōka rastis latvišu literatura. Laika starpeiba storp Luteru katechisma izdūšonu un jezuitu izdūtō latgaļu katechisma nūdrukōšonu ir nalela. Nu tō laika mes redzim, ka paraleli atsateista divi literaturas: vīna aug stypri un aptver lelōku tautas daļu, jo tei atsarūn lōbōkūs apstōklūs, bet ūtrō daļa atsateista gausi.

Latgaļu literatura, kas atsaroda slyktōkūs materiālūs un politiskūs apstōklūs, vasalu godu simtini tikkū spēja kustētis uz prišku. Nōce moments, kod pōrējā Latvijā, kuru latgali sauc par Baltiju, dzyma t. s. „tautyskais laikmats“, kod pasacēle zemņiku tautas nacionālī darbinīki — patrioti. Tymā laikā ari Latgolā spēceigōki sōka plaukt latgaļu literatura. 60-tajūs godūs latgalim jau iznōk vairōkas grōmotas, kalendari u. t. t. Bet tod krīvu vaļdeiba kērēs pi ōrkōrteigim spaidim, kas beja vārsti pret pūļu politiskū kusteibu un kuruš reizē atteicynōja na tikai pret Leitovu, bet ari pret katōliskū Latgolu, kuras pūļu elements ari beja īvylks šymā kusteibā.

Jau krīvu irēdņi, kuri pazyna i vīnu, i ūtru myusu dialektu, atzyna, ka latgaļu dialekts nav gluži tys pats kas baltīšu. Tys pīrōda, ka pat sveši cylvaki saprota tū starpeibu, kaida pastōv storp šīm 2 lelajim dialektim. Jo ari cytur byutu bejis taidš šovinisms kai pi mums, tod mes tagad narunōtu par Čecho-Slovakiju, bet tikai par vīnu Čechiju, narunōtu par Jugoslaviju, bet gon par Serbiju, Chorvatiju un Slavoniju kai atseviškom vaļstīm. Mes redzim, ka tur ir 2 un 3 radnīceigas tautas nūzares, kas, sakusdamas vīnā politiskā organisma, tūmār pastreipōja sovas dažaideibas. Šymōš vaļstīs nagryb vīns ūtra apēst, kai tys ir pi mums. Tur ir runa tikai par tū, voi Čechijai un Slovakijai byut kūpā, voi kotrai par sevi, bet vītejōš volūdas ziņā tur nikaidu spaidu nav, dialektim teik dūta pilņeiga breiveiba un tīseibas vaļsts istōdēs.

Pi mums turpretim vaicōjums nūstōdeits cytaidi. Pi mums nav runa par Baltijas un Latgolas politiskū kūpdzeivi, bet vīneigi par

latgaļu asimilēšonu. Tur pi kulturalom tautom runoj un roksta kotra tautas daļa sovā volūdā. Tur volūdu starpeibas ir mozōkas kai pi mums. Maņ teišam uzkreit, ka demokratiski dūmojuši ļaudis, sevišķi kreisais spōrns, navar šū litu saprast. Daudzi runōtōji, sevišķi nu kreisō spōrna, ir pasvitrōjuši, ka naasūt nikaidas vajadzeibas ļaut latgaļu dialektam vaļsts volūdas tiseibas.

Augstō sapulce! Pā vysu krīvu laiku, sōkūt nu Po-bedonosceva un Aleksandra III, mes pazeistam cyrkularus un pavēles, kas tyka izdūtas atteiceibā uz mozajom tautom. Tyka lamts, ka šōs tautas, kas šudin pastōv kai atsevišķas vaļstis — Pūlija, Latvija, Igaunija, ka tōs asūt tik nīceigas tautēpas, kurom naasūt vajadzeigs pīgrīzt nikaidu vēreibu. Ar Pūliju vēl daudzmoz rēkinōjōs kai ar tautu, bet cytas tautas atstōja pīlneigā nūvōrtā. Krīvu imperialismis tūreiz sprīde gluži taipat, kai tagad sprīz baltīšu šovinisms: latgaļi ir moza tautēpa, moz pīauguse, tōpēc nav nikaidas vajadzeibas ļaut jai tū, kū tei prosa.

Jo tagad mes varātu dažus godus atsagrīzt atpakaļ un pavaicōt Krīvijas birokratim, voi jī byutu varējuši īsadūmōt, ka latvīšu tauta izaugs par sovas suverenas vaļsts cīneigu naciju, tod jī par tū tikai izabreineitu un parausteitu placus. Bet mes tagad redzim, ka zemniku tauta ir nūdybynōjuse sovu vaļsti.

Es grybātu, ka mes daudz moz ar tū pošu mār auklu nūsastōtu ari pi Latgolas vaicōjuma. Jyus, kungi, redzit, ka Latgolā pastōv tendence uzturēt sovu dialektu školōs, īstōdēs, rakstnīceibā u.t.t. un mums te nav jōroda nīkaidi spaidi un īrūbežōjumi, jo vysī tī lykumi, kas saisteiti ar spaidim, izsauc ari pretspaidus. Tū pīrodeja mums Krīvija, kura ar sovu denacionalizaciju nav nīkō panōkuse. Vysas mozōs tautas nu tōs atkryta pi pyrmō gadejuma, pat Ukraina, kura moz atsašķir nu Lelkrīvijas, nūsastōja uz šō ceļa. Jo mes Latvijā apspīssim vītejōs īpatneibas un vītejōs kulturas elementu, sevišķi Latgolā, tod mes radeisim tū

centrifugalū spēku, kas mums myusu mozā Latvijā nav nīmoz vālam. Navajaga vysus pavadiņus pōrnest uz centru, navajaga vysu centra-lizēt, bet utraidi, vajaga vysu cik īspē-jams nu centra pōrnest tōlōk pēc Šveices republikas parauga. Trasuna kungs aiz-rōdeja, ka Latgolai naideigais preses gors un taida pat sabīdreibas izaturēšona izsauc stypru antagonismu storp latgalim un baltīšim. Jys aizrōdeja, ka tys monoms na tikai inteligences vydā, bet tagad tys pōrīt uz tautu, uz vīnkōršim zemnikim. Šys fakts pīrōdeja, ka tauta vēlējās pastōvēt pi sovom tradīcijom un īpatnejōs kulturas. Jo mes, lykumdevēji, šeit naīsim tautas masai pretim, tod mes poši pi antagonisma izaceļšonas byusim vainēgi.

Beigōs es grybu pastreipōt tū, ka myusu papyldynō-jums šymā paragrafā naīnas nikō taida, kas baltīšim byutu par slyktu un praseitu nu jums kaidu uperi. Mes tikai prosom, lai vīna tautas daļa nateik stōdeita atkareibā nu ūtras tau-tas daļas lobōs grybas, lai lelōkais un styprō-kais nadaboj īspēju apspīst vōjōkū. Mes, latgali, nībyut naprosom kaut kaidus mīļjonus, par kurim mums še jau vairōkkōrt ir pōrmasts bez vys kaida pamata. Mes na-prosom sev ari nikaidas sevišķas privileģijas, kas va-rātu tikt nūvērtātas naudā voi graudā. Mes pīprosom tikai ideālas vērtēibas, uz kurom mes byuvēsim ari sovu materialū dzeivī. Tai styprōkō myusu tautas daļa var pīlneigi mozōkai tautas daļai uzaticēt un byut drūša, ka tei mozōkō šū paragrafu naizlītōs nī sev, nī vaļstei par slyktu.

Jo tūmār nūtyktu tys, ka augstō sapulce pi šō 115. panta nūraideitu myusu papyldynōjumu, tod maņ jōat-gōdinoj, kat Latgolā tys byutu lūti sōpeigi saļjutams un nōkūtnē mes poši tū dzili nūžālōsim. Kod pēc tam tiks laseits myusu konstitucijas nōkūšais 116. paragrafs par minoritašu tīseibom, tod mums byus jōpazīņoj jums, ka latgalim tagad ir jōizlītoj šys pants kai tauteibai,

kuru jyus jau na šudiņ vīn ceņšatēs nūstōdeit minori-tašu ryndōs. Varbyut tys ari lobōk priķš mums, jo, pī-māram, školu lītōs minoritatem ir vairōk breiveibas na-kai mums, latgalim. Mes gaideisim, kaidā kategorijā augstō sapulce gribēs nūstōdeit latgaļus.

Taida ir Kempa runa: litiška, skaidra un strikta.

Pēc Kempa runas vōrdu ir jēmis **M. Skujenieks** (menševiks), breinōdamīs, kai vīns **cylvaks ar tīk pa-mateigom zynōšonom kai Kempa** varējis nūturēt te šai-du runu. — Teišam aiz Kempa pamateigajom zynōšo-nom Skujenieks grōbstōs pa tukšajom frazem un rōda sovas **vōjōs zynōšonas**, volūdnicyskūs vaicōjumūs jauk-dams vyselementarōkōs lītas un apgolvōdams, ka zynōt-ne taidu latgaļu dialektu nīmoz napazeistūt. Saprūtams, Fr. Trasunam ir otkon kū paironizēt un skaidrēt. Un Fr. Trasuns teišam lītu paskaidroj litiški un ari zynōtniski pareizi. **Te ir Fr. Trasuna vōrdi:** (LSSS 1922, 8, 1214 sek.)

Skujenieka kungs mums apgolvōja, ka baltīšim nav nūlyuka iznycynōt latgaļu dialektu, tōpēc, kungi, es na-saprūtu, kōpēc Skujenieka kungs uzastōja prēmim, jo lat-gali prosa, ka latgaļu dialektam byutu vajsts volūdas tī-seibas Latgolā, kod jī prosa, lai latgaļu dialekta tīsei-bas byutu nūdrūšynōtas. Varbyut latgalim priķš tō ir zynoms pamats, un, muni kungi, taidis pamats patīši ir, tōdēļ ka, jo aizlīgtu latgaļu dialektu, tod panōkumi nabyutu labvēleigi.

Mums ir zynoma vasala rynda faktu, kur latgaļu irēdni ir atstōdynōti nu omota tikai par tū, ka jī naprūt baltīšu dialektu, lai gon jī latgliski runoj un roksta, un pōrzyna ari sovu specialitati. Taidus faktus es varātu minēt vasalu ryndu, jo tikai tys byutu vajadzeigs. Jo jyus izdūtu lykumu un aizlīgtu latgaļu dialektu lītēt, tod nūtyktu tys, ka nivīns latgaļu students pošlaik natyktu universitatē*), jo, kai zynoms, Latgolā runoj tikai lat-

*) Satv. sap. laikā beja panōkts, ka istōju eks. dorbu vareja raksteit latgaliski. Tys spākā beja 1 vai 2 godus.

galiski un ogrākās šolas beja krīvyskas. Jo kai universitatē, tai istodēs praseis tikai lejas latvišu volūdu, tod na tikai nivīns latgaļš natiks universitatē, bet ari navarēs kļūt par irēdni. Te, kai redzit, latgalim ir tiseibas praseit, lai jūs dialektam byutu vaļsts volūdas tiseibas, un jums nav pamata tās nūraideit Bet jo jyus tūmār nūraideisit, tod nu tō lobums byus tikai jums, jo jyus tod uz Latgolu syuteisit vysus tūs irēdnus, kas, pi jums nader, kurpretim latgali omotūs navarēs tikt. Un otkon byus tys pats, kas beja krīvu laikūs, kod na-praseja vys, kū tu prūti, bet vīneigi „voi tu esi katōļs, voi nā?“

Skujenieka kungs pōrmete, ka, jo taidas tiseibas dūs latgaļu dialektam, tod ari cytas izlūksnes varēs praseit tū pošu, un taidu izlūksņu asūt daudz. Bet jo jys ir kaut kū lasejis par Latvijas etnografiju un dialektim, tod jam vajadzātu zynēt, **ka mums ir tikai divi golvonī dialekti:** ir lejas latvišu, t. i., baltišu, un **ir kolna laužu (augšlatvišu) voi latgaļu dialekts**, tī ir tī divi golvonī latvišu dialekti. Par alūksnīšim, dundadznīkim utt. utt. nav kō runēt, jo tī itylpst augšā mynātajūs 2 dialektūs bez sevišķas lykumeibas. Turpretim latgaļu dialektam ir sovi nūteikti lykumi, kai zynomas skaņas nu latgaļu dialekta pōrīt uz baltišu un nu baltišu dialekta uz latgaļu. Taitod runēt par latgaļu dialektu un saleidzynēt tū ar pōrejom apakšizlūksnem ir runōšona par pilneigi nasaleidzynojamom lītom.

Bez tam mums ir pilneigi nasaprūtami, kōpēc pi jums, baltišim, ir nūtykuse taida pōrmaiņa. Tautas Padūmē jums nikas nabeja pretim, un tur tys beja lykumā pījimts, ka latgaļu dialektam ir vaļsts volūdas tiseibas. Šudiņ, kai radzams, dūmas ir mainejušōs, un šudiņ jyus gribit latgaļus ar varu padareit par baltišim. Maņ jōsoka, ka ar spēku gon jyus tō napanōksit. Taidas lītas var panōkt tikai kulturas ceļā, jo jau vyspōri var panōkt.

Mes nazynom, kai byus nōkūtnē, voi latgali vēļ runōs sovā dialektā, voi runōs baltiski, tū ir gryuši pa-

redzēt. Bet 'varu te lītēt gon nadreikst. Tys dūs pretejus rezultatus. Un jo es, muni kungi, šudiņ aizmērsu runēt baltiski, lai gon baltiski prātu, tod tys ir panōkts tikai ar tū, ka pyrmā un ūtrā lasejumā jyus nūrai-dejot latgaļu dialekta tiseibas. Un kū jyus redzit pi manis, tū jyus panōksit vysā Latgolā, jo nu šos vītas saceisit, ka latgaļu dialektam nav vaļsts volūdas tiseibas Latgolā!

Fr. Trasuns sovu runu pabeidz ar saryugtynōjuma izpausmi un demonstrativu speiteibu; bet tū raksturōsim vālōk. Sēdes vadeitōjs tōlōk konstatej, ka pi vōrda ni-vīns vairs nav pīstateicis, komisijas vōrdā referents paziņoj, ka Trasuna priekšlykumam napikreit; sōcās bolsōšona, **vēļreiz 18 par un pōrejī pret**, un vēļ reiz un pā-dejū reiz šys vaicōjums **Satversmes sapulcē nūraideits**.

Bet lai Latgolas sabīdryskū dūmu tūmār mīrynōtu un tautai rōdeitu, ka šys vaicōjums ir pilņeigi apmīryno-juši un labvēleigi atrysynōts, Satversmes Sapulce ar bolsu vairōkumu pijam šaidu pōrejas formulu:

„**Satversmes Sapulce nūlem uzdūt vaļdeibai izstrō-dēt lykumu par latgaļu dialekta ortografijas lītas nū-kōrtōšonu**“ (LSSS 1922, 11, 1158). Vaļdeiba sovukōrt lītu nūdūd izgleiteibas ministra bīdram — famozajam latgaļu posteņam vysōs vaļdeibōs! — un tai tōs lītas beidzās ar nikū nasaistūšim ortografijas nūteikumim. Kū var leidzēt ortografija, jo nav volūdas lītōšonas tiseibu?

Voi latgaļu dialekta aizstōvi šaidu iznōkumu nabeja paredzējuši? Dūmojams beja! Bet jī ir darejuši sovu pī-nōkumu, kaut ari tys beja bez realom izredzem. Divi lelōs partijas (zemņiku savīneiba un soc. dem.) beja sasapro-tušas, un latgalim pi šos koalīcijas nabeja nikaīdas nū-zeīmes. Vysu izškeire **centralizātō vara** bez kaidas rēki-nōšonōs ar provinci varu, jo taidas patiseibā tom ni-moz nabeja!

VOI CEIŅA PAR LATGAĻU DIALEKTA TĪSEIBOM
IR BEJUSE DAŽU PERSONU PRIVATŌ LĪTA, VOI
TAUTAS LĪTA?

Šys vaicōjums vālōkajōs godu desmitēs ir skaidrōts tik naobjektīvi un demagogiski un obi latgaļu lītas ceiņitōji — obi Franči — ir nūstōdeiti tik škeiba spūguļa gaismā, ka līta prosōs pēc moza paskaidrōjuma. Un tys ir vīgli īspējams, jo mes atbiļdim šaidus 3 papyldu vai-
cōjumus: 1) kas šymā ceiņā ir bejis ar personeigu rok-
sturu? 2) kas te ir bejuse teira konjunkturas līta? un
3) kas te ir dareits sabīdryskūs motīvu dēļ?

Sōksim ar pyrmū!

Dažaidōs popularōs grōmotōs — eisti zynōtniski ob-
jektīvu dorbu atteiceibā uz Latgolas vaicōjumim vyspōri
nav, un dažaidūs cytūs seikūs rokstūs teik uzsvārts, kā
ceiņa par latgaļu dialekta tīseibom ir bejuse tikai dažu
personu personeiga līta un ka nu šom dažom personom
golvonā kōrtā uzastōjuši tikai Fr. Trasuns un Fr. Kemps.

Saida lītas nūstōdeišona ir tikai šōs ceiņas diskreditē-
šona. Ka ceiņa par latgaļu dialekta tīseibom nav bejuse
tikai dažu personu līta, vyslobōkū liceibu nūdūd tys ap-
stōklis, ka **šei ceiņa ir turpynōjusēs pa vysu Saeimas
laiku, un šū ceiņu ir turpynōjuši vairs navys Trasuns
un Kemps, bet gon tei jaunōkō politiku paaudze, kas
Satversmes sapulces laikā kai nanūbrīduši jaunekli beja
pat nirgōjušis par Fr. Trasunu un Kempī. Ir vaca patī-
seiba, ka cylvāki, gyustūt pīredzi, atsakōp nu jauneibas
aizrauteibas un vīnpuseibas, un tai tys ir bejis ari ar
vairōkim Latgolas politikim, Saprūtams, šei teze atsateic
tikai uz personeibom, kas ir bejušas spējeigas augt un vei-
dotīs ari veira godūs.**

Kai ūtrs oploms apgolvōjums par šū ceiņu ir tys,
ka **Trasuns tikai politīsku motīvu dēļ myuža ūtrajā pu-**

sē pīsavērsis latgaļu dialekta aizstōvēšonai. Šys apgolvojums na tikai naiztur nikaidas kritikas, bet tys vēl reizē nūdūd liceibu par šō apgolvojuma paudēju naivumu voi ari zynomu nagūdeigumu patīseibas priškā.

Ka Fr. Trasuns latgaļu lītas aizstōvēšonai pīsavērse tikai myuža ūtrajā pusē, **tys līcynoj, ka jys auga, igyva pīredzi un politiskū brīdumu.** Kai jau īpriķš saceits, tei ir vyspōreja parōdeiba, ka politikis ar pīredzi myuža ūtrā pusē ir vīnmār vērtējams nūpītnōk nakai tys pat politikis kai jauneibas romantiskais jyusmōtōjs par galeieibom. Ari Fr. Trasuns ir bejis jyusmōtōjs tautyskō romantisma gorā ar lelu uzticeibu cylvāku nacionalajim pīnōkumim un lobajai grybai. Bet tys beja jō iluzoriskuma periods, kas, gyustūt pīredzi aktivajā politiskajā dorbā, pamozam pōrgōja realā un nūsvārtā lītu skatejuma, un nu šōs pīredzes un jō tōlredzeigō skota izritēja jō ceīņas gors un naatlaideiba.

Fr. Trasuns sovu ceīņu ir vedīs tikai nu pōrlīceibas, un tikai vodūtīs nu tautas interesem, bet na konjunkturas apsvārumu dēļ. Bet jo jys tū byutu darejis ari konjunkturas apstōkļu dēļ, tys sovukōrt nūdūtu tikai skaidru liceibu, ka tautā beja praseiba pēc latgaļu dialekta tīseibu aizstōvēšonas, jo cyta atbolsta Trasunam nabeja kai tikai tauta.

Lai ilustrātu Fr. Trasuna politiskūs uzskotu atteisteibu un roksturōtu jō reiceibas motivus Latvijas laikā, ir napīcīšams nūrōdeit uz tom daudzajom vītom jō runōs, kur jys atklōti pauž sovu vīlšonūs par tautas brōļu pieju Latgolai un nūžāloj, ka 1917. g. Latgolas kongresā par moz ir pījimts saistūšu lāmumu.

Pīm., jys pōrmat: (LSSS 1922, 4, 323). — Jau nu Tautas Padūmes laikim jyus īsōkot apspīšonu. Jyus bejot pyrmī, kas nōcet ar projektim, lai myūs apspīstu. Kod mes, latgali, runōjom par apsavinōšonu, tod mes bejom pīlneigi pōrlīcynōti, ka, pīdōvōdami draudzeibu un brōleibu, mes sagaideisim, ka ari jyus nōksit mums pōrtim

kai brīli, bet jys nōcit pretim ar zūbynu, un mes tū zūbynu ari pījamam.

Un cytur jys soka: — Latgaļus jys esit atstōjuši slyktōkā stōvūkli kai minoritates. Minoritatem Latvijā ir lelōkas tiseibas nakai mums, latgalim, Pīm., minoritatem ir školas ar jūs volūdu, un šōs školas uztur vaļsts un pošvaldeiba. (LSSS 1921, 18, 1742).

Bet jō slyktō pīredze beja rodusēs jau ogrōk: un prūti — turēšonōs pi Rezeknes kongresa lāmumim tyka vysur daudzynōta kai separatisms: (LSSS 1920, 281 — 3);

— Īkšejā politikā valdeiba rōdeja nadybynōtas bailes par Latgolas separatismu, ka tei nu Latvijas varātu nūit uz nazyn kuru pusi. Muni kūngi, es atklōti varu pasludynōt — mozōkais, Kristeigū Savīneibas un cytu partiju vōrdā — ka bailes ir nadybynōtas un nivīns par separatismu nadūmoj. Latgola dūmoj tikai par sovom vajadzeibom. Īkšejā politikā valdeiba, baideidamōs nu separatisma, poša radeja separatismu un vairōk gōdōja par baltišu īspaida nūstyprynōšonu Latgolā kai par pošas Latgolas vajadzeibom.

Taidas ir Fr. Trasuna dūmas par tautas daļu īcarātu, sadarbeibu un rodūšūs realitati. Leidzeiga satura citatu varātu dūt labi daudz, bet pītiks ar fakta konstatēšonu, ka Fr. Trasuns mīļōja Latgolu, mīļōja tōs volūdu un tradīcijas un redzēja, ka jō dōrgumi, preteji vysim ogrōkajim platoniskajim sūļejumim, teik padūti nūspīsšonai, apkarōšonai un iznycynōšonai. Un tōdēļ jys ari kai mīļzis, kai īvaiņōts dzimtines lōcs pret šū nūspīsšonu sasacēle ar vysu sovu lapnumu un spēku. Latgaļu dialektu jys sōka lītēt demonstratīvi ari augstajā nomā, un jō personeibas lelums jam atļōve tū praktizēt bez kaida pazamynōjuma. Taidā veidā Fr. Trasuns klīva par vīnu nu rōkstureīgōkajim latgaļu dialekta aplicynōtōjim.

Fr. Trasuns — sovas volūdas aplicynōtōjs

Tai ka storp daudzajom oplomeibom ir bīzi ticis apgolvōts, ka Fr. Trasuns ir bejis latgaļu dialekta nūli-

dzējs, tod bez vysa augšmynātō ir jōatbīld vēļ vīns vai-cōjums: voi Fr. Trasuns latgaļu dialektu aizstōvēja tōdēļ, ka tys beja vajadzeigs dažom cīma veceitem, voi tū aizstōvēja kai sova gora pasauļa sastōvdaļu un kulturalū svātumu?

Ari te atbīldi dūd jō poša runas un roksti. Lai gon jys labi pōrvaldeja lejas latvišu volūdu — naaizmērssim, ka jys beja mōcejīs Jelgovā — tūmār sovas runas jys lelōkū tīsu ir sacejis sovā augšlatvišu volūdā un ar tū ir spēlējis uz pretinīku vōjeibom.

Te byus daži pīmāri. Sovu runu pi „Civilregistra lykuma jys īsōc: — Muni kungī, jyus varbyut dūmojat, ka es otkon runōšu latgaliski, bet šūreiz es runōšu baltiski — (LSSS 1920, 13, 1562 sek); un, apsprīzūt izgleiteibas lykumu, jys ir īsōcis tai: — Es runōšu baltiski, tod jyus mani lobōk saprassit, un varbyut ari poša līta jums īs lobōk pi sirds — (LSSS 1921, 9, 714). Kaid smolks un labi mērkēts humors!

Un cytā vitā jys soka: — Es tyku lyugts nu dažim, lai es narunōtu latgaliski, bet baltiski. Kai imeslis tam tyka aizrōdeits, ka latgaliski navarūt tik labi saprast. Es tam varātu pīkrist, bet ar tū cereibu, ka, jo jums, intelligentīm cylvakim, ir gryuši saprast latgaļu dialektu te, Satversmes Sapuļcē, tod jyus varit īsadūmōt — kai tod var saprast vīnkōršs, naizgleitōts zemniks baltīšu īrēdņus Latgolā, kod tī pat nagryb pīsamārōt latgaļu dialektam un tū saprast? Bet — tys lai ir tikai īvods! (LSSS 1921, 11, 960).

Vēļ var minēt dažus jō vōrdus pi lykuma izstrōdōšonas par latvišu vol. ortografiju. Tur jys storp cytu soka: Jo mes byusim spīsti runōt un raksteit tikai pēc baltīšu volūdas lykumim, tod ar tū byus pīlneigi anulāta latgaļu literaturas darbeiba un latgaļu volūda. Tei byutu latgaļu volūdas izvarōšona! (LSSS 1921, 20, 1903).

Taidu drūšu volūdu varēja runōt tikai Fr. Trasuns, kas ir bejis plaša vērīņa personeiba. Cyti turpretim — ari daži nu Satversmes Sapuļces lūceklim — radzāda-

mi latgaļu dialekta izzūbōšonu utt, runōja krīvyski, Šaida runōšona krīvyski beja plaši izplateita storp Latgolas strōdnīkim un vīnkōršajīm ļaudīm, kas, dorbu maklādami, kleida uz Reigu un pōrnūvodim.

Nūbeidzūt šū nūdaļu par latgaļu dialekta vaicējumim Satversmes sapulcē un laižūt skotu pōri par vysom tom runom un ceīpom, kas ap tū ir nūtykušas, rūnās pōrlīceiba, ka latgaļu dialekta aizstōvātōji nīmoz nadūmōja par kaidu separatīsmu un tautas šķaļdeīšonu, kai tū demagogiski mādz pōrmest, bet gon jī ir darejuši patriotīsku dorbu un ceīnejušīs par sovīm svātumim, byudami lobōkāajā pōrlīceībā, ka tys ir vajadzeīgs Latgolas goram un tradīcijom un ka tys nakaitej nī vyspōrejom vaļsts, nī tautas interesem.

1953. g. 29. jūnijā.

PĪLYKUMS PI V NŪDAĻAS

LATGAĻU ORTOGRAFIJAS IZSTRĒDŌŠONA UN PĪJEMŠONA

Latgaļu ortografijas vaicējums ir tikpat vacs, cik vaca ir latgaļu rakstnīceiba, taitod tōs myužs ir vysmoz 200 godu.

Mes zynom, ka ar latgaļu pareizraksteības problemom ir nūsadorbōjuši gon J. Lukaševics (18. g. s.), gon ari Mīkēls Rōts (ari 18. g. s.) u. c., bet kaidus jaunynōjumus jī ir īnasuši pī t. s. pūļu raksteības (pretstotā beja vōcu raksteiba), kas pastōvēja jau nu 16. g. s., tys ir atsevišķu pētejumu uzdavums.

Mes varīm tikai konstatēt, ka 18. un 19. g. s. latgalim jau ir samārā stabila un vīnveideīga ortografija — 19. g. s. pyrmajā pusē ir pat pōrs gramatikas! — tikai pīsalāgōšona latgaļu runas veidam vēļ arvīn ir nāpīlneīga.

Latgaļu pareizraksteības modernizēšona sōkōs tikai 20. g. s. sōkumā, konkreti mīnūt, 1903. g., kod Latgolas

pyrmī kulturas darbinīki (Fr. Trasuns, Fr. Kemps, O. Skrynda, N. Rancāns u. c.) stājās pi vacōs ortografijas reformēšonas. Raksteibas lobōtōji par golvonū principu paturēja tezi: pēc īspējas mozōk jaunynōjumu; lobōt tikai byutiski svoreīgōkū. Nu tō laika, pīm., tyka atmasts cītais pūlu l' un cz sz savīnōjumi, īvadūt č, š, ž.

Dr. O. Skrynda

Pēc tam ortografijas lobōšonās apsprīdes nūtyka vēl 1907. g., un tod 1908. g. pasarōdeja Dr. **Ontōna Skryndas Latvišu gramatika**. Tei, prūtams, nabeja pyrmō latgaļu gramatika, bet pyrmō modernōkō, jo, pīm., patskaņu garumu apzeimēšonas vītā beja īvasta **intonaciju apzeimēšona**, kas patīseībā ari ir byutiskōkō patskaņu kvalitātes nūteikšona. Na veļti J. Endzelīns šamā sakareībā beja rakstejis, „ka vitebskīši šim aizāsteiguši priškā“.

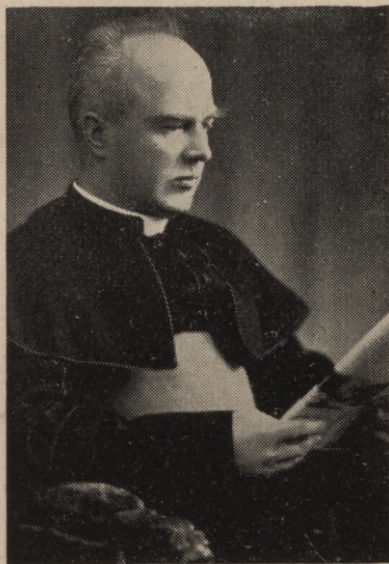
Tūmār šei reforma pa daļai beja par smogu, pa daļai tai beja cyti tryukumi: pīm., nabeja ivārōta eistō latgaļu sufiksu izruna (golūtnes -eiba, -eica, -neica tyka arvin vēl raksteitas -iba, -ica, -nica etc), nabeja ivārōta skaņu mejas lykumēiba utt. Šei ortografija ceņtēs augšlatvišu volūdu pēc iespējas paturēt tyvu lejas latvišu volūdai, bet ar tū tei kliva par nadabeigu un napiļneigu latgaļu runas itārpu, tai ka streida vaicōjumu arvin vēl palyka vairōk kai vajag.

Taids eisumā beja latgaļu ortografijas vaicōjums prikslatvijas laikā, un taids tys drusku pasarōda arī Satv. sapulces laikā, kod pēc naveiksmēigō mēginōjuma nūdrūšynōt augšlatvišu volūdas tiseibas ar konstituciju tyka nūlamts uzdūt valdeibai nūkōrtōt latgaļu ortografijas vaicōjumu.

Tai kai tūreiz augšlatvišu volūda Latgolas školōs beja kai mōceibas priksmats un tamā pat tyka pasnāgti cyti priksmati, tod gramatiku raksteišona beja klivuse par mūdi un politisku sacenseibu — kotrai partijai sova gramatika. Taidu beja kaidas 5, un vysas beja bez kaut kaida dziļōka volūdniciska skota, kas, saprūtams, lītai nagōja par lobu, jo latgaļu pretinīkim vysvālamōkō līta beja pošu latgalu streidi šyma delikatajā vaicōjumā! Šei gramatiku sacenseiba tū lītu banalizēja tiktōl, ka, pīm., eistais latgaļu rakstnīceibas veicynōtōjs un nanūgurstūšais kulturalō dorba dareitōjs, mons. N. Rancāns beidzūt ortografijas vaicōjumam atmete ar rūku un saceja: „Gon jau tauta munu prostū volūdu saprass!“ Un tys ir pareizi! Ortografija ir gon svoreigs, bet kulturas politikā un tautas audzynōšonā sekundars vaicōjums. Vyspyrms jōpadora golvonais.

Ti streidi, kas atteiceibā uz šū vaicōjumu nūtyka Satversmes sapulcē, atsateice golvonā kōrtā uz 1921. g. ortografijas apsprižu lāmumim un tō laika mōceibas grōmotom. Vīta un šōs grōmotas mērkj naatļauņ te lītu raksturēt seikōk, bet tūmār jōpimiņ, ka latgaļu ortografijas kōrtōšona ir turpynōjusēs arī 1923. g.

Tūmār palikūšokais latgaļu ortografijas vaicējuma nūkōrtōjums rodōs tikai 1927. g., kod Izgleiteibas ministrijas režijā beja īcalta šō vaicējuma kōrtōšonai seviška komisija. Tamā īgōja prof. P. Strods kai priķš-

Prof. P. Strods

sēds, volūdņiks Br. Spūjs kai sekretars un lūcekļi — kulturas darbiniks Fr. Kemps, volūdņiks J. Turkopuļs, kulturas darbīneica V. Seile un politiskūs partiju pōrstōvs, Saeimas deputats, Fr. Zeps.

Sei Izgleiteibas ministrijas īcaltō komisija izstrōdōja ortografijas nūteikumus, kū Izgleiteibas ministrija ar sevišku reikōjumu izsludynōja 1929. g. 19. junijā (Skot „V. V.“ 137), un ar tō poša goda 11. jūlija reikōjumu Nr. 2997 pavēlēja tūs īvest školōs, kur tyka mōceits latgaļu dialekts.

Pirms šīs nūteikumu izslūdynōšonas Izgleiteibas ministrija beja īvōkuse atsauksmi nu Latvijas Universitates fil. fakultates. Tur atteiceigi volūdņiki beja atzy- nuši, ka latgaļu pareizraksteibas nūteikumi gon labi at- bylstūt tautas runōtajai volūdai, tikai **Latvijas univer- sitate vyspōri asūt pret latgaļu dialekta kuļtivēšonu ūko- lōs un rakstņiceibā**. Atbilde taida, it kai universitatei pīkrystu tiseiba un uzdavums vadeit valsts politiku! Samā ziņā LŪ sovas funkcijas ir pōrprotuse un vaduse

Volūdņiks B. Spūls

vysnaīcīteigōkū politiku pret latgalim, ūkoldūt tautu un sovā ceīņā litojūt navys zynōtniskas, bet politiski demagogiskas metodes gon nu katedras, gon popularūs rokstūs. Šei atbilde latgaļu ortografijas litā ir bejuse tik nadiplomatiska un naslāpta (vēl laikam nabeja pīro-

duši pi boltim cymdim), ka Izgleiteības ministrija mynātajai ortografijas komisijai šū rokstu navarēja rōdeit, lai Latgolas politikī nabrāktu par jaunim Muravjeva laikim. Tai izroksta veidā nu šos atbiļdes tyka rōdeita tikai tōs volūdniciskō daļa, paslēpūt politiskū pusi! Taču dokuments nav nūslēpams uz myužu!

Bet nasaverūt uz universitates politiku, vyspōrejō politika nūteice, ka latgaļu dialektam ir vēļ eksistences tiseibas un jaunī pareizraksteibas nūteikumi izvadami dzeivē. Te ir tūreiz izslūdynōti **nūteikumi**:

(Vōrds „izlūksne atvītōts ar volūdniciski pareizōku jēdzīni „dialekts“.)

N Ū T E I K U M I

par latgaļu dialekta ortografiju.

1.

Latgaļu dialektam joir teiram vordū un formu ziņā, kai arī vinkoršam raksteibā.

2.

Latgaļu dialekta raksteiba dybynojama uz fonetikas, etimologijas un konvencijas pamatim.

3.

Latgaļu dialekta skaņas apzeimejamas ar šaidim burtim: a, b, c, č, d, e, f, g, h, ch, i, y, j, k, l, ļ, m, n, ņ, o, p, r, s, š, z, ž, t, u, v.

4.

Leidzskani meikstynojami ar komatu (līpeņu).

Pizeime. Izrunā visi leidzskani ir gon citi, gon meiksti, bet raksteibā vinkoršeibas dēļ meikstynojami tikai „i“ und „n“, pim.: ļaut, ņurdet, rudīņ, atpakaļ. Bet arī šūs skaņu burti nav meikstynojami tymūs gadejumūs, jo tī atsarun ipriķš meikstom patskaņom (e, i) un ar šom patskaņom sastoda vinu baļsini, pim.: likt, nese, cele, vele.

5.

Izrunā patskaņas ir garas un eisas. Raksteibā vinkoršeibas dēļ patskaņu garums apzeimejams ar guļušu streipeņu „-“ šaidūs gadejumūs: a) lokatīvā, b) darbeibas vordu pagotnes formu sufiksūs -ōju, -ēju (mozgōju, meklēju), c) nuteicamus ipašeibu, vitniku, kortas skaitļu vordu un nuteicamus divdabu vinskaitļa akuzativa, daudzsk, nominativa un akuzativa golutnēs, pim.: lobū, lobī, lobūs.

6.

Plotais „e“ vordu saknēs un golutnēs apzeimejams ar vinkoršu „e“ burtu, pim.: zeme, nese, vede, smeļe, sauce; nasuse; vaduse, un t. t.

7.

Raksteibā litojami šaidi divskani: au, ai, ei, oi, yu. Pizeime. Divskani uo, iu, ie vinkoršeibas dēļ rokstami ar o, yu, e, pim.: mote, šļyukt, perkt, mert un t. t.

8.

„j“ litojams litu un vitniku vordu sufiksūs -ejs, -ojs, pim.: orojs, munejs, tovejs, un darbeibas vordu sufiksūs -oj, -ej, pim.: strodoj, meklej.

Nuteicamūs ipašeibu vordūs, kortas skaitļu un nuteicamūs divdabūs sufikss -ais rokstoms ar „i“, pim.: lo-

9.

Saskaņas lykums.

Saknes patskaņas kvalitāte vysōs voludas daļēs ir atkareiga nu vordu golutnes; jo vorda golutne ir cita, tad ari saknes patskaņa — a, e, i pisamaroj golutnei, pim.: meklet — makladams, maklatu, kaļt — koldams, revet — ravadams, likt — lykdams un t. t. Jo turpretim vordu golutne ir meiksta, tad ari patskaņa o, a, y porit meikstōkā a, e, i, pim.: lyku — liki, klybs — klibi, plyks — pliki un t. t.

Bet patskaņas: „i“ garais (lauztais vai stiptais), „ie“, „ei“, „au“, „o“; pim.: ligt — ligdams; perkt — perk-dams, pļaut — pļaudams, kopot — kopodams, litu vordūs

garais „o“, pim.: dorzs — dorzeņš, broļs — broleits, mōsa — moseņa, ipašeibas vordūs garais un vinkoršais „o“ nateik maineits, pim.: bols — boleņš, bolts — bolteņš, lobs — lobeņš un c.

10.

Sufiksi litu un ipašeibu vordūs rokstami šaidi: -eiba (ticeiba), -eica (bazneica), -eigs (ticeigs), -eiga (gudeiga), -eits (broleits), -eite (upeite), -eit (laseit), iņs (rudīņs), -ine (pinine), -ins (rekins), -yns (zusyns), -ans (puisans), -ens (suverens), -eņš (mozeņš), -eņa (mozeņa), -une (sleikune), -ons (leidzons), -yune (kolpyune,) -ova (drukotova), -uve (moltuve), -ive (sative), -ivs (pļautivs), -niks (zemniks), -iniks (saiminiks), -neica (strodneica), -ineica (gudrineica), -ots (divots), -ota (picota), -ija (teviņa), -eja (poreja), -aite (lynaite), -šona (dušona), -s-šona (plesšona), -šonos (lomošonos), -s-šonos (plesšonos), -išks (tevišķs), -ysks (tautysks), (-yskys).

11.

Litu vordu deklinacija.

Latgaļu dialektā ir šaidi lucejumi: nominativs, genitivs, dativs, akuzativs instrumentals, lokativs, vokativs.

- a) -a- calmu (sivišu kortas) litu vordim vinskaitļa genitivā un daudzskaitļa nominativā un akuzativā rokstoma golutne -as, pim.: sata, -as, bet pilaižama arī golutne -ys.
- b) -e- calmu litu vordim vinskaitļa genitivā un daudzskaitļa nominativā un akuzativā rokstoma golutne -es, bet pilaižama arī golutne -is, pim.: upe, -es -is, zeme, -es -is,
- c) -e- calmu, -ja- calmu un -i- calmu daudzskaitļa genitiva formu golutnes rokstomas ar -u, pim.: upu, zemu siržu, ubadžu, broļu un t. t., bet aizjemtajūs šūs calmu vordūs pec leidzskanim p, b, v, m var litot apostrofu, pim.: latv'u u. c.
- d) veirišu kortas -a- calmu litu vordūs vinskaitļa nominativa golutne ir -s, -ys, pim.: golds, styklis, orkyls.

12.

Vitniku vordī rokstamī: es, mes, šei, tei, jei, maņ, šys, tys, jys.

Pizeime. Litojams vitnika vords jys, navys „viņš“.

13.

Darbeibas vords

a) Visim darbeibas vordim tagadnes daudzskaitļa golutnes -am, -it, pim.: mozgojam, -jit, nasam — nesit, bet vordim, kam vinskaitļa, 3. personas golutne -a, pim.: roksta, losa, dora, daudzskaitļa 1, un 2. personā rokstoma golutne -om, -ot, pim.: dorom, -ot, losom, -ot un t. t.

b) -i- valmu darbeibas vordim tagadnes 1. un 2. personas formu daudzskaitļa golutnes rokstomas: -im, -it, pim.: turim, -it, redzim, -it.

c) Pagotnes formas visim darbeibas vordim rokstomas ar golutni -om, pim.: mozgōjom, -ot, pynom, -ot, atskaitut tūs darbeibas vordus, kam 3. personas vinskaitļa golutne -e, pim.: vede, nese, vedem, -et, nesem, -et, cele, -et un t. t.

Pizeime. Pagotnes formōs dailliteraturā pilaižama ari golutne -ovu, -ovi, -ova, pim.: runovu, -ovi un t. t.

d) Videjā kortā visim darbeibam vordim 1. un 2. personu daudzskaitļa golutnes -mes, -tes, bet 3. personas tagadnes formōs ir golutnes -as, -os, -is, pim.: lomojas, losos, turis, bet pagotnes formōs tikai -os un -es, pim.: lomōjos, lasejos, neses, celes un c.

e) Visim darbeibas vordim paveles izteiksmes tagadnes formōs ir golutnes -it, pim.: losit, dorit, los, dor, ceļ un t. t.

f) Velejamos izteiksmes formas litojamas ar golutni -um, -im, -tu, pim.: mozgotum, -tim, -tu, -tumem, -tūmet, -tu.

g) Atstostamā izteiksmē litojamas formas -škys, -škute, pim.: neškys, neškute un t. t.

h) Divdabūs pagotnes formas -nesis, -use, celis, -use, vedis, -use un t. t.

14.

Latgaļu personu vordi, ģimenes vārdi un vītu nūsaukumi rokstami latgaliski.

Pizeime. Filologiski — zynotniskūs rokstūs ir atļauts lietot arī cytu vinkoršoku voi komplicitoku latīnu alfabeta ortografiju.

Šim „Nūteikumim“ sekōja „Vald. Vēstnesī“ publicāts apm. šaida satura papyldynōjums:

„Noteikumu par latgaliešu dialekta ortografiju“ 14. pants tiek papildināts ar šādu 2. piezīmi: „Skolās un mācības grāmatās skolām visas garās zilbes apzīmējamās ar garuma zīmi „-“ (guļošu svītriņu).“

Taidi ir 1927. — 1929. gada izstrādōti latgaļu pareizraksteibas nūteikumi. Kai redzim, pareizraksteibas izstrādōtōji ir gribējuši latgaļu ortografiju dūt cik īspējams vīnkōršu un vōrdu calmūs garumzeimes nalikt. Bet tod otkon ir sajemta **pavēle nu augšas likt garumzeimes uz vysom garajom zilbem.**

Tai ar prof. P. Stroda vōrdneicas paleidzeibu praksē ir rodusēs tei ortografija, kas pastōv vēl tagad kas garumzeimu litōšonu praktizej daudz plašōk, nakai ortografijas komisija beja paredzējuse.

Taču volūdas liktini nanūsoka ortografija, bet politika. Un kaida tei ir bejuse, cerams, ka tys īpriķšejōs lopas pusēs ir pīteikūši plaši apgaismōts.

BAZNEICAS VAICŪJUMI

Bazneicas vaicējums latgaļu dzeivē ir bejis vīns nu svoreigokajim vaicējumim. Kur tik ir runa par sabīdryskūs interešu kōrtōšonu, tur vīnmār ir leidzi ari ticeibas vaicējumi.

Kai meš labi atminam, Rēzeknes kongresa lāmumu 2. pantā stōv saceits, ka apsavīnojūt latgali gryb paturēt „pilņeigu pošnūteikšonōs tiseibu ari ticeibas vaicējumūs“.

Un tys ari ir gluži taisneigi dūmōts: kas gon Reigai un pōrejim apgobolim sokōms katōļu lītōs, jo tys ir specials Latgolas vaicējums? Skaistūs sūlejumu laikā ari pōrejūs apgobolu pōrstōvi ir dūmājuši taipat: tei ir jyusu lita, tū jyus varit nūteikt poši pēc sovas patykas. Bet tai tys beja tikai sūlejumu laikā. Vālōk sōkōs isajaukšona ari ticeibas lītōs: gon ar atsevišķim lykumim, gon **pat ar konstituciju!** Ar dzejinīka vōrdim jōsoka — vol-dit osoras voi smīklus — bet tai tys ir bejis.

Kai iprikšējōs nūdaļōs redzējom, kod nu latgaļu veidūkļa vajadzēja fiksēt satversmē pošvaldeibas un volūdās vaicējumus, tod atsaroda symtim īmesļu, lai tū napilaistu, jo tei byušūt **vīnas** idzeivōtōju **daļās tiseibu izceļšona**. Bet kod satversmes lykumprojektā beja **isazadzis** pants, ka **Latvijā nadreikst ilaist nivīna jezuita**, un ka šys pants taisni beja mērkeits **vīnas** idzeivōtōju **daļās tiseibu irūbežōšonai**, tod pret tū nu pōrnūvodim nabeja nivīna vīneiga ībylduma.

Saprūtams, Latgolas pōrstōvi ar šaidu nataisneigu irūbežōjumu navarēja sasamīrynōt un sōka lykumprojektu osi kritizēt. Ar tū sōcēs debates par

Jezuītu ordena pīlaisšonu voi napīlaisšonu Latvijā.

Par jezuītu ordeņa aizstōvēšonu seviški ryupējōs divi mūdri un kulturas vaicōjumūs labi orientēti Latgolas „Rozbas“, **divi Franči, Trasuns un Kemps.** (Sal. LSSS 1922, 1, 19 un 1922, 4, 321 — 326).

Fr. Trasuns šymā sakareībā ir ironizējis ar šaidim vōrdim:

— Ni ar vīnu vōrdu satversmē nav mynāts, ka Latvijā nadreikstātu īlaist soc. dem. Un jyus taču atklōti sokot, ka jyus strōdōsit pret tagadejū vaļsts īkōrtu. Nikas nav mynāts ari par komunistim. Tī var ōrdeit Latvijas vaļsti, bet nu jezuītim ir bailes. Voi tī kaut kur ir strōdōjuši pret vaļsts īkōrtu?

Tōjōk Fr. Trasuns runoj par jezuītu nūpalnim Latvijā.

— Mes zynom, kū jezuīti ir darejuši 16. g. s., kod tī pēc reformācijas tyka īlaisti Reigā. Tod vyslobōkō škola beja jezuītu škola, un poši protestanti deve tur sovus bārnus audzynōt. Kod beja jezuītu škola Īlyukstē, bārnus uzticēja tikai jim. Kod Latgolā pēc kārīm un reformācijas beja palykušas tikai 5 bazneicas un kod dažōs vītōs vēļ pilyudze Pārkyuni un Pikolu — tai sokūt, vacūs dīvus — un tim zidōja malnus gaiļus un ōžus, tod jezuīti, navys tai ērti sādādami, kai mes te sēžam, bet izbraukdami dīvotā mežūs, būdeņōs, turēja dīvkolpōjumus un mōceja ļaudis. Pasateicūt jezuītim, Elgeram un Rōtam, latgališi dabōja grōmotas. Pasateicūt jezuītim, latgališi īsamōceja ļaseit tai, ka, nasaverūt uz tō, ka vālōk Krīvijas laikūs, kod (1865—1904) beja aizlīgtas vysas školu grōmotas un sovas volūdas mōceišona, tūmār, pasateicūt jim un jūs metodei, latgališi prota laseit (P. Kaļniņš ar izsmīkli: „Pīminekli vajag ceļt“). Jā, taisneiba, pīminekli jim vajadzēja ceļt un tū jī peļņejuši . . . Vēļ pošōs beigōs jums grybu vaicōt, kū jyus teiktu tod, jo pēc tam, kod šys pants stōvātu Latvijas konstitucijā, izarōdeitu, ka vacais Trasuns ir jezuīts? (Smīkli, jautreiba). Voi es dreikstātu dzeivōt Latvijā, voi nā? —

Kai parosts, pēc Trasuna vārdu ir jēmis Fr. Kemps: — Ka latgali tagad prūt latviski runāt un lasīt, tys ir, pāsateicūt tikai jezuitim. Maņ beja izdeveiba dabūt dažas vacās, jezuitu izdūtās grāmotas pat nu 16. un 17. g. s. Tur es redzēju pyrmū gramatiku, pyrmū vārdneicu u. c. pyrmās grāmotas, sastādeitas nu jezuitim. Un maņ jātzeist, ka tur ir eisti tautyska, latgaliska volūda. Tās grāmotas ir ratums. Maņ beja laime tūrēt Pīterpili sovā bibliotekā pōrs šaidu grāmotu, bet komunisti tās izlaupeja. Nu jezuitu rokstīm mes varim mōceitīs, kai jōroksta tautas volūdā, kai volūda ir jōkūp. — Latvijā mes redzim ari cytus jezuitu pīminekļus. Apsaverit Daugovpilī, cītūkšņa rajonā skaistū veiskupa katedrali renesanses stilā! Tys ir jezuitu dorbs. Jī poši ir bejuši architekti un myurinīki. Pasaverit uz daudzajom cytom bazneicom kai Ilyukstē, Krōslovā, Posinē u. c. Tī ir jezuitu calti dīvnomi. Polockā jezuiti ir uzcāluši lelu kolegiju, kur mōcejās myusu pyrmī bazneickunģi, myusu pyrmī goreigī rakstnīki, kas ir sōkuši ari laiceigū literaturu. —

Sovu paplašū runu Kemps nūbeidz ar priekšlykumu bolsūt pret paragrafu, kas aizlīdz jezuitu darbeibu Latvijā.

Šōs augstō noma debates licyno, cik vōji pōrejī lykumdevēji un vyspōri intelligence ir pazynuse goreigūs ordeņu darbeibu un cik ļela naiciteiba ir bejuse pret tū. Nabyutu bejis klōt šūs divu veiklūs un plašom zynōšonom apbruņōtūs „Rozbu“, Latvijas satversmē vēl šudiņ stōvātu paragrafs, ka Latvijā nav atļauta darbeiba goreigajam ordeņam, kura nūpalni kulturas vēsturē un gora dzeivē myusu zemē ir bejuši vyslelōki.

Jo nu tai tys ir bejis priķš 30 godim, varim vaicōt, vōi šudiņ ir sovaidōk? Lūti moz! Ari šudiņ vēl gon daļa intelligences, gon ari daži nu tim pošim Satversmes sapulces lūceklim, kas šymōs kulturvēsturiski nūzeimeigajōs debatēs ir sēdējuši klōt, pēc vairōkim godu dasmytim kai gora dzeives napazinēji ari tagad ceinōs ar vysaidim „jezuitisma“ un „separatisma spūkim“.

Tājok katōļu intereses lelā mārā ir skōruši divi cyti lykumi, un prūti: **Lykums par bazneicas šķēršonu nu vaļsts** un **Lykums par civilauleibom un civilaktu registrim.**

Ari ap šim lykumim ir nūtykušas ilgas un korstas debates, pi kam aktivōkī Latgolas pōrstōvi, kam beja piteikūši dziļa sabīdryskūs vaicōjumu izpratne un konservativa pōlitiskō dūmōšona, uz šim obim lykumim vērēs kai uz burtisku Latgolas gora un tradiciju izvarōšonu, seviški vēl tōdēl, ka civilregistri beja projektāts nūstōdeit augstōk par bazneicas funkcijom.

Kōdēl Latgolas pōrstōvim te beja jōuzatrauc? Atbiļde vīnkōrša: **tōdēl ka Latgolā ticeiba beja dzeiva.** Jo myusu zemē byutu bejis tai kai daudzōs rītumu zemēs, kur bazneicas ir tikai muzeji voi sareikōjumu zāle, kur bazneicas svātki ir tikai daleji nacionālūs svātku pīdavas un dīvkolpōjumi — teatralis uzvadums dēl pasavēršonas, tod es dūmoju, ka pi taidim apstōklīm lelu streidu nabyutu bejis ni nu vīnas puses.

Bet tai ka bazneicas spāks Latgolā pastōvēja navys grezneibā un celtnu bogōteibā, bet vīnkōrši cyivāku sirdīs un jūs dziļajā ticeibā, tod šōs sirdis beja jōsorgoj, un mynāti lykumi tyka uztvarti kai nateišs sūls šō ticeigō gora ruinēšonai. Tōdēl ari vairums Latgolas pōrstōvu tik naatlaideigi pret tim ceinējōs, uzskateidami tūs par navajadzeigim, nalīdereigim un pat ciniskim.

Fr. Trasuns šymā sakareibā ir aizrōdējis, ka tys stōv pilņeigā pretrunā ar 1917. g. kongresa lāmumim (LSSS 1921, 2, 116): Jys saceja — (vysa runa 113.—117. lp.)

— Tymūs laikūs (t. i., 1917. g.) mums beja korstas sarunas par Latvijas apvīnōšonu. Un tymōs sarunōs beja klōt ari daži nu Satv. sapulces lūceklim, tim ir lūti labi zynoms, kaidas beja latgaļu bažas. **Latgola zynōja, ka ticeibas lītōs ir mīļzeiga starpeiba storp Latgolu un Baltiju.** Latgali zynōja, ka Latgolā ticeiba un bazneica

stāv pirmā vitā, un tymūs laikūs mes nadzērdējom nu baltīšim, ka bazneicu apspiss un ticeibu irūbežōs. Mes dzērdējom tikai tūs vōrdus: „Mes jyusim paleidzēsim, mes jums pōri nadareisim, mes mōcēsim cīneit jyusu pōrlīceibu, un mes mōcēsim jums pīškērt vysu tū, kū prosa bazneica un kū prosa Latgola.“

— Muni kungi, atļāunit maņ pasaceit, ka ar šū pōrlīceibu mes gōjom par apsavinōšonu, gōjom arī uz augstū tautas deputatu nomu, un tōpēc maņ šys naideigais gors, kas nī ar kū nav izsaukts, maņ ir nasaprūtams. Tū varātu saprast, jo tys nōktu tikai nu kreisōs puses, bet maņ ir breinums, ka arī myusu valdeiba (Ulmaņa kabinets. Ref.), kura saucās par pilšōniskū valdeibu, un zemniku savīneiba, kas ir vodūšō frakcija, it tū pošu ceļu: cārt nūst tū zoru, uz kura poši sēd.“

Un cytā vitā par tū pošu civillauleibas lykumu Fr. Tr. soka (LSSS 1921, 2, 133): — „**Jyus esit pīteikuši karu bazneicai un latgalim**, un mes šū karu pijamam. Pi šō goreigō kara mes jau asom pīroduši, mes tū vadam, un mes asom pōrlīcynōti, ka tū arī prassim vēst. —“

Un tōlōk jys īteic nanūsadorbōt tik daudz ar civillauleibu un civilaktu registra vaicōjumim, bet vēlteit dorbu agrarreformas un satversmes lykuma izstrōdōšonai un ryupniceibas atjaunōšonai, kas tautai un valstei ir vairōk vajadzeiga. Civillauleibas lykums Latvijai varātu byut aktuāls tikai pēc 35 — 50 godim.

Bet — kai jau pi satversmes lykuma Fr. Tr. beja aplīcynōjs, latgaļu dūmas natyka izkauseitas ni pi valdeibas, ni presē. Tōdēļ jys vēļ un vēļ Satv. sapulcē atsagrīze pi agrōkajim tautas brōļu sūlejumim un atgōdynōja par icīteigas sadarbeibas tryukumu. Pim., godu vālōk pi lykuma par bazneicas škēršonu nu valsts jys otkon ir sacejis (LSSS 1922, 2, 212):

— Kod mes Latgolas kongresā runōjom par tū, voi ar baltīšim apsavinōt, voi nā, tod mes taidus smīklus nu baltīšim nadzērdējom. Tod mes dzērdējom cytaidus

vārdus. Tod mēs dzērdējom taidus vārdus, ka baltiši mums nōks pretim bazneicas ziņā, ka paleidzēs, tai sokūt, bazneicas lītu uzturēt, ka jī pacīss latgaļu volūdu, ka jī pacīss Latgolas īpatneibas. Tod jī mums sūleja, ka Latgolai atstōs autonomiju. Bet še — kotru reizi, kod īt runa par latgalim, mēs atsaduramēs uz kaut kū cytu. Kungi, šī smīkli var nūvest uz navālamom sekom! (Veckalns: kača lōsti debesīs nakōp!) —

Veckalna replika teīšam labi raksturoj situaciju un tū politiskū morali, kaida tod valdeja, un prūti: — nogūs tu esi, un vairs napeiksti! — Taitod vairōkuma diktatura.

Bez Fr. Trasuna bazneicas interešu aizstōvēšonai vēl daudz īr runōjis **Fr. Kemps un Jezups Kindzuļs**. Nav īspējams te atkōrtōt vysas jūs plašōs un skaistōs runas, bet interesentīm varu nūrōdeīt uz atteiceigom vītom stenogramōs. (LSSS 1922, 3, 212 etc. un 1922, 4, 313 — 315 etc. Skaista Fr. Tr. runa īr 1921, 3, 191 — 193.)

Tūmār nasaverūt uz vysim Latgolas pōrstōvu (kaut ari na vysu) protestim, obi mynāti lykumi tyka pījemti. Kai kompromiss pi civilauleibu un civilaktu registra lykuma tyka īvasts zynoms meikstynōjums, kas atļōve bazneicai vest civilaktu registrus un izsnēgt atteiceigus dokumentus, kū pyrmajūs lasejumūs beja paradzāts napīlaist.

Ar tū moza uzvara beja panōkta. Bet cytaidi Satv. sapulces laiks katōlim un latgalim nav bejis izdeveigs. Pīm., Latgolas pōrstōvu īrūsynōjums par Jākuba katedrales nūdūšonu katōlim un telpu pīškēršonu veiskupa sēdekļam tyka izgōzts cauri un nūvylycynōts. Dabōja tikai sovus 17 bolsus (LSSS 1922, 1, 53).

Taipat ari īrūsynōjums par konkordata nūslēgšonu ar Svātū Krāslu dabōja tikai 18 bolsu. Tai uz tom lītom raudzejōs pōrnūvodniki. Tūmār ari yudiņa pile grauž rūbus akmini, un sovu rūbu izgrauze ari latgaļu ceīņa.

Vysmoz šī pādejī divi vaicājumi pēc kaida laika tyka nūkōrtōti pozitīvi. *)

Raugūtīs tagad atpakaļ uz pagōjušajim laikim, var lobōk saprast tū, kū Fr. Trasuns ir apzeimējis ar vōrdim „jyus esit pīteikuši karu bazneicai un latgalim“.

Šūs vōrdus Satv. sap. stenogramōs var laseit daudzōs vītōs, un tī nav tukši vōrdi. Šei kara pīteikšona ir 1917. g. Latgolas kongresā dūtūs sūlejumu laužšona. Vītā tō, lai Latgolai dūtu breivu atteisteibu, sōkōs tōs apkarōšona jau nu Latvijas topšonas laikim. Jau nu vaļsts sōkuma pastōvēja tendence Latgolu kai etnografiskū vīneibu iznycynōt leidz ar tōs goru, volūdū un tradīcijom, un šei ceīņa nu dažom apyryndom teik turpyņōta vēl šudin, diskreditejūt latgaļu tradīcijas, tautas roksturu, volūdu, bazneicas darbeibu pagōtnē utt (Pīm., sal. te Bleses rokstus par polonizaciju vysaidūs veidūs, zamōkū intelektu u. c.).

Varbyut šōs ceīņas daudzi nasaprota tūreiz un nasaprūt ari tagad, jo — kotra mulķeiba, ilgi kolta, teik uztvarta kai patiseiba, sevišķi jo vēl tei nōk nu augšīnes, — bet tūmār beja, kas šū ceīņu saprota jau tūreiz un nūsastōja tai pretim jau Latvijas sōkumā. Lai aizasorgōtu pret šū ceīņu, Fr. Trasuns, Kemps un tī pōrejī, kas sastōdeja mums tik labi pazeistamū „18“, tī izmon-tōja vysu sovu tōļredzeibu un **pīpraseja Rēzeknes kongresa lāmumus nūdrūšynōt myusu vaļsts konstitucijā**, un cīteigi nūsastōja pret kotru Latgolas goram un tradīcijom nalabvēleigu lykumu, kaidš, pīm., beja lykums par civillauleibom un cīvilaktu registrim. Taipat jī ceīnejōs pret bezdīveibaš kultivēšonu školōs, teatrūs un presē. Storp daudzajom runom lai atminam tikai tū de-

*) Konkordats tyka paraksteits 1922. g. 30. majā un Satv. sap. ratificāts 1922. g. 19. julijā.

Sv. Jākuba katedrali katōli atgyva I Saeimas laikā 1923. godā.

dzeigū un faktim bogotū runu, kū Fr. Trasuns beja teicis pret antireligiozū propagandu un puspornografiskū literaturu (LSSS 1921, 1, 66 un sek)!

Pŏrnūvodu ideologi cerēja, jo vacōs Latgolas tradicijas un gors byus nūvōjinōts, tod protestantiskōs rītumu Latvijas kultura tū vīgli uzvarēs, bazneicai kļys tikai sekundara nūzeime, kai tys ir daudzōs rītumu zemēs, un bazneica vīgli pīsalāgōs jaunajim dzeives apstōklīm un vodušajam nacionalajam goram, kas tōlōk byus pyrmais un vīneigais nūteicūšais faktors.

Un jōatzeist, ka šei prognoze ir bejuse pareiza. Protestantiskō rītumu Latvijas kultura it sovā uzvaras gōjinī. Dažaidu īmesļu dēļ latgali ver vajā vysus vōrtus, pat svētneicas, un paleidz latgalismu atbeideit molā kai pyrmū šķērsli, un tai šei pīsalāgōšona nas sovus augļus arī katōļu sektorā, pamozam izveidōdama tur religiskū formalismu, breivdūmeibu un naticeibu.

Pretejas kusteibas, dīmžal, vēl nivīns nav redzējis. Un byutu pŏrōk optimistiski dūmōt, ka īcarātō katōliskō kultura varātu uzvarēt lejas latvīšu protestantiskū kultura. Lobōkā gadejumā tōs varātu pastōvēt leidzās, bet slyktōkā gadejumā taipat turpynōsis katōliskō tautas sektora apkarōšona kai leidz šam. Atsasaukšona uz cytu zemu pīmārim myus napŏrlīcynōs, jo myusu zemē ir vaļdejis cyts gors, un leidz eistai nacionalai un religiskai tolerancei vēl naasom tykuši. Spīdīns pret katōliskū kultura turpynōsis arī tod, kod latgaliskō itārpa tai vairs nabyus. Jo pŏrejas laikā tys ir cytaidi, tod es soku, tikai pŏrejas laikā! pēc tam byus otkon cytaidi. Un pīdavom Latvijas katōļu kultura byus zaudējuse sovu latgaliskū, godu symtīm kūptū montōjuma pyuru. Tei ir smoga problema, kas beja izjyutama Satv. sapulces laikā un kas ir aktuāla arī vēl tagad.

VII

IZGLEITEIBAS UN KULTURAS VAICĒJUMI

Izgleiteības un kulturas vaicējumā Satv. sapulcē ir cēlōti samārā daudz. Un tai ka par golvonūs Latgolas politiku darbeibu turpat Satv. sapulcē beja saceits, ka tei ir **vairōk veļteita gora pasaulei** kai **saimnīciskom interesem**, tod varim saprast, ka par izgleiteības un kulturas vaicējumim tur ir atrūnams labi daudz interesantu materialu.

Tur ir daudzynōts školu stōvūklis un vajadzeibas, kulturalūs bīdreibu, kursu un teatru lītas, seiķi debatēti izgleiteības ministrijas budžeti, mozōkuma tauteibu vaicējumi — pīm., interesanti diskutēts bolīkrīvu vaicējums Latgolā, tod cēlōti kulturas fonda leidzekļu izlītōšonas vaicējumi utt.

Nu vysa šō lēlō materialu daudzuma mums jōapsamīrynoj tīkai ar nalelu izlasi, taipat kai tys ir bejis ari pī vysom īprīkšejom nūdaļom, paturūt acīs tīkai vīnu mērķi: **cēļt prīškā byutiskōkūs un sovam laikmatam rakstureigōkūs materials.**

SŌKSIM AR ŠKOLU VAICĒJUMU.

Pamatškolas

Ceiņa par Latgolas školu stōvūkļa uzlobōšonu.

1921. g. 11. februārī daļa nu Latgolas pōrstōvim ir isnāguse šaidu praseibu (LSSS 1921, 2, 169):

„Satversmes Sapulces Prezidenta kungam

Īvārojūt Latgolas školu bēdeigū stōvūkli, lyudzam likt Satversmes Sapulcei prīškā atvēlēt valdeibai kreditu leidz 50 mīļjonim rubļu prīkš Latgolas iznycynōtūs školu atjaunōšonas un jaunu mōceibas īstōžu dybynōšonas un

apgōdōšonas. Valdeibai uzdūt dreizā laikā izstrōdēt atteiceigu lykumprojektu mynātō kredita izlītōšonai.

Fr. Trasuns, J. Trasuns, N. Skangeļs, Fr. Kempss, A. Velkme u. c. (10 parokstu).“

Isnāguma motivēšonai runoj **Fr. Trasuns, J. Pabērzs** un **V. Seile**. Vysi runoj eisi, atsasaukdami uz tū, ka šys vaicōjums ir bejis drusku pōrrunōts jau tod, kod Valkas apgobolam ir bejuši paradzāti 50 milj. rubļu, kai karā cītusām. Fr. Trasuns uzsver, ka Latgola ir cītuse navīn kara laikā, bet vēl vairōk nu ipriķšējūs laiku pōrkrīvōšonas politikas.

Prezidents J. Čakste lik šū irūsynōjumu nūdūt izgleiteibas, finanču un budžeta komisijom.

Līta valkāš leidz aprīlam. 1921. g. 26. aprīļa sēdē Latgolas pōrstōvu isnāgums nōk par jaunu apsprisšonā, un izgleiteibas komisijas vōrdā par šū isnāgumu runoj **Valerija Seile** (LSSS 1921. 9, 711—13).

„Gūdōti deputati! Pijamūt irūsynōjumu par 50 000 000 rubļu atvēlēšonu Latgolas školom, izgleiteibas komisija ir vadejusēs na nu kaut kaidim cytim aprēķinim, kai tikai nu valstiskō redzes stōvūklā. Kotrā ziņā vysa Latvija mums jōnūstōda taidā stōvūklī, lai vysi Latvijas piļsōni baudeitu vīnleidzeigu izgleiteibu. Bet pošlaik, myusu tagadejūs apstōklūs tys nimoz nav ispējams. Leidz Latvijas valsts nūdybynōšonai Latgola pastōveigi ir bejuse slyktōkā stōvūklī nakai pōrejōs Latvijas daļas, un tagad mes redzim brīsmēigu starpeibu storp izgleiteibas stōvūklī Kūrzemē, Vydzemē un Latgolā. Daudzeji byus lasejuši avizēs, bet napīgrīzuši sevišķu vēreibu tīm brīsmēigim datim, kaidus ir davuse šymā jautōjumā pyrmō vyspōreigō Latvijas tautas skaiteišona, kura nūtyka 1920. godā. Tī dati ir sekojūši: jo mes jemsim Latgolu un izzynōsim, kaidis ir tūs procents, kas pošlaik apmeklej školās, tod mes redzim, ka nu 8 leidz 14 godim Latgolā apmeklej školās vysmozōk latvīšu. Nu latvīšu bārnim Daugavpiļs aprīņkī školās apmeklej tikai 13,42 0/0, tikmār lelkrīvīm tys skaits ir lelōks — 18,36 0/0 un ebrejim vēl lelōks —

52,84 0/0. Rēzeknes apriņķī šis procents ir drusku augstāks. Nu latvišim te apmeklej skolu 15,37 0/0 un Ludzā 12,31 0/0 un vyscauri vysā Latgolā nu 8 leidz 14 godim apmeklej skolu 18,24 0/0. Jo mes saleidzynōsim šūs procentus ar pōrejom Latvijas daļom, tod mes redzim, ka Latgolā bērnu, kas apmeklej skolu, ir vysmozōkais procents — 18,21; Zemgalē 40,38; Kūrzemē 44,81 0/0 un Vydzemē 60,18 0/0. Taitod Latgolas izgleiteibas stōvūklis, saleidzynojūt ar pōrejom Latvijas daļom, ir brīsmēigs. Lai radzamōka byutu tei līta, tod es jemšu tū pošu lītu skaitlūs un šī skaitli pēc vyspōrējōs tautas skaiteišonas ir sekūši: nu 6 leidz 16 godim Kūrzemē skolu apmeklej 39 028 bērni un naapmeklej 70 746. Jo jemsim vysu jaunōtni leidz 19 godim, tod mes redzim, ka leidz 19 godim apmeklej skolu 39 999 cylvāki un naapmeklej 98 156, taitod iznōktu apmāram uz pusi. Vydzemē leidz 16 godim skolu apmeklej 59 006 cylvāki un naapmeklej 65 156. Taitod naapmaklātōju skaits jau samārā dīzgon mozs. Leidz 19 godim tei starpeiba byutu drusku lelōka. Leidz 19 godim taidu, kas skolu apmeklej, Vydzemē ir 62 483 un taidu, kas naapmeklej — 97 014. Taitod, kai mes redzim, starpeiba storp tīm, kas skolu naapmeklej un kas tū apmeklej, ir daudz mozōka par pusi. Bet Latgolā leidz 16 godim pošlaik skolu apmeklej 17 850 un naapmeklej 110 775. Taitod skolu naapmaklātōju skaits Latgolā ir desmitkōrteigi lelōks nakai tūs skaits, kas skolu apmeklej. Leidz 19 godim Latgolā skolu apmeklej 18 548 bērni un naapmeklej 135 906 bērni. Tod jōjam vārā vēl vīna līta. Pēc myusu golvonōs statistikas pōrvaldes vadeitōja ziņom tūs procents, kas Latgolā prūt raksteit un laseit, saleidzynojūt ar 1897. goda statistiku, ir palicis mozōks. Taitod Latgolā tūs cylvāku skaits, kas mōk raksteit un laseit, sasamozynōjis. Tys nūrōda uz brīsmēigu ainu, un tam ir jōdora gols. Kamdēļ školās apmeklēšona ir tik moza? Voi latgališi sovus bārnus nagrib syuteit uz skolu? Uz šū jōsoka, ka jī grib syuteit. Līta atsakaroj na nu tō, ka vacōkī bārnus nagrib syuteit skolā, bet nu tō, ka jīm nav kur bārnus syuteit, jo nav skolu. Pēc tōs pošas sta-

tistikas mēs redzim, ka uz vīnas skolas, uz taidas skolas, kaidas tur pastōv, vajadzātu krist bārnu desmitkōrteigi vairōk nakai jūs ir. Bez šaubom, nīvīna škola nabyus spējeiga taidu skaitu uzjimt. Tagad Latgolā ir 361 škola, bet tikai ap 90 skolu ir taidas, kuru telpas byuvātas speciali priķš skolas un kuras kai taidas pastōv ik godu. Vysas pōrejōs ir izīreitas mōjas, untūs liktiņs pilneigi atsakaroj nu saiminiku-izīreitōju gribas. Jo tī privati cylvāki grib šūgod nūdūt sovas mōjas priķš skolas, tod jī nūdūd, jo nā, tod nav leidzekļu, kuri pīspīstu jūs tōs telpas skolai nūdūt. Un tōs telpas ir mozas, skolom pilneigi napīmārōtas. Telpōs, kur var sēdēt 30 leidz 40 bārnu, šūgod, pēc skolōtōju liceibom, bejuši spīsti uzaturēt 100 leidz 150 bārnu. Pi taidim apstōklim skolā kōrteigi strōdēt nīmoz nav īspējams. Gondreiž nav īspējams vadeit kaidus rakstiskus dorbis, jo uz kotra beņka sēž tik daudz bārnu, ka kaut kaidus rakstiskus dorbis jīm dūt nav īspējams. Lai šū skolu telpu tryukumu nūvārstu, mēs navarīm dareit nīkō cyta, kai tikai nūdybynōt taidu fondu, kurā nauda fītu priķš skolu byuvēšonas. Tikai tod byus īspējams panōkt tū, ka Latgolas īdzeivōtōjim rassīs īspēja apmeklēt skolu. Tagad taidas faktiskas īspējas nav. Īvārojūt vysus šūs apstōkļus, es Izgleiteibas kom. vōrdā liku prišķā myusu priķšlykumus pījemt“.

Kai nōkušais nu latgalim runoj **Fr. Trasuns**. Dīzgon plašā runā (Sal. LSSS 1921. 9, 714—718) jys raksturoj veidūkli, ka izgleiteiba napīdar vīnas partijas programai, bet ka tū vīnāidi un objektīvi jōveicynoj vysom partijom, bet tūmār nabōžūt sovu partiju programu skolōs, kai tys leidz šam tūmār ir nūtiēis.

Tod jys runoj par vyspōrejū skolu vēsturi Latvijā, sevišķi Latgolā. Skolas ir sōktas dybynōt tikai 18. g. s., un tū ir darejuši tikai goreigī ordenī (golvonā kōrtā jezuiti un dominikani). Tauta mōcejusēs laseit gon šymōs skolōs gon ari sātā nu vacōkim, kurim par paleigim ir bejušas sevišķas laseišonas skolōtōjas „ceļojūšōs direktres“. Tai vysī protuši laseit. Bet tod nōcis Muravjeva laiks, bazneicas skolas slāgtas, nu Polockas syuteiti sveš-

tautīši skolotāji, lai vītejus pārvārstu par krīvim un pravoslavim. Tai vājā tautas izgleitība nūsleidējuse vēl zāzā, un tikai pēc 1905. g. revolūcijas, pēc drukas breivēbas atgušonas šķolu stāvūklis sōcis drusku izalobōt. Bet leidz apmīrynojūšām stāvūklam naasūt ticis vēl leidz šām.

Latgolā asūt bejušas stypras pōrpūlōšonas un pōrkrīvōšonas tendencies, tōdēļ te pretim jōsastōjūt taisni ar latvyskū šķolu, veicynojūt latgaļu pašapziņu un veicynojūt jūs rakstnīceibu un kulturu.

Kas šymā vērzīnī doroms? Vajadzēigs vysmoz vīns šķolōtōju seminars (t. i., instituts), pa vīnai lobai gimnazijai Daugovpilī un Rēzeknē un, mozōkais, pa vīnai lobai pamatšķolai kotrā pogostā.

Taidas ir tōs minimalōs praseibas, kuras sovā interesantajā runā uzstōda Fr. Trasuns un aprōda, ka 50 milj. rubļu ir nīceiga suma, un tei var nūdarēt tikai kai īrūsnojums un lelō izgleiteibas dorba pyrmsōkums. Tōlōkū dorbu veikšūt vīteji īdzeivōtōji un pošvaldeibas.

Šys priķšlykums pēc garom debatēm vālōk tyka pījims, tyka atvālāti 55 milj. rubļu. (Dēkens izspēlējis devejū tāvu). Bet šei ōrkōrtejō paleidzeiba Latgolas šķolom nabeja pyrmō ekstra paleidzeiba Latvijā. Ogrōk 50 milj. rubļu beja pīšķērti Valkas apgobola atjaunōšonai. Taidod Latgola nabeja pyrmais precedents.

Izstrōdojūt šūs 55 milj. rubļu izlītōšonas nūteikumus, valdeiba beja paredzējuse tū realizēt 3 godūs, taitod, pa 18 milj. godā. Pyrmō goda beigōs vēl nav bejuši izsnāgti pat 9 milj. (Sal. LSSS 1922. g. 2. 132. lpp.).

Kai šōs paleidzeibas realizēšona ir nūtykuse tōlōk, tys raksteitōjam nav bejis nūskaidrojams. Kai nu stenogramōs radzāmom replikom jaušams, tod tei lita ir īstyguse kaut kur pusceļā voi pat sōkumā.

Arvīn tur ir syudzeibas, ka nīvīns par šō pābolsta izlītō-

šonu daudz nikō nazyna, bet lai nu kai, pamatškolās Latgolā tyka organizētas, slyktōk beja ar vydusškōlom.

Videjās školās

Pēc tam, kod atteiceigī Latgolas pōrstōvi vydusškōlu vaicōjumu veļteigi beja vādynōjuši Izgleiteibas ministrijā, tī caur Satv. sapulci isnēdze valdeibai motivātu vaicōjumu. Tys nūtyka 1921. g. 25. majā.

Aprōdejuši tū naapskaužamū stōvūkli, kaidš beja ar videjom mōceibas istōdem, kod uz pusmiljona īdzejvōtōju beja tikai vīna vydusškōla, bet školōtōju institutu un orūdškōlu nabeja vyspōri, Latgolas bloka pōrstōvi uzstōdeja valdeibai šaidu vaicōjumu LSSS 1921, 10, 853 un sek.):

„Jo tys vyss (Izgleiteibas) ministra kungam ir zynoms, tod kū jys ir darejis voi tyvōkā nōkūtnē dūmoj dareit, lai Latvijas īdzejvōtōju trešō daļa — Latgola tyktu pi vairōkom vydusškōlom, pi školōtōju seminarim, orūdu školom un pi atteiceigom škōlu grōmotom latgaļu dialektā, kas ir latgaļu mōtes volūda un ar lykumu nūteikta par Latgolas škōlu mōceibas volūdu?“

1921. g. 10. majā. Parakstejuši: **Fr. Trasuns, Fr. Kemps, A. Velkme, O. Turkopuļs un N. Skangeļs.**

Kod Satv. sapulces sekretars šū vaicōjumu ir nūlāsējs, prezidents **J. Čakste**: Vōrds Trasunam.

Fr. Trasuns (Latgolas kristeigūs zemņiku savīneiba): Es, muni kungi, jau asmu runōjis par izgleiteibas stōvūkli Latgolā un šudin nagrybu tū atkōrtōt. Es grybu tikai dūt pōrskotu par Latgolas škōlu stōvūkli.

Pyrms kara Latgolā mums beja Rēzeknē vīna valsts veirīšu gimnazija, valsts sīvišu gimnazija, privata sīvišu gimnazija; beja amatņiceibas škōla, beja tērdzniceibas škōla. Tod beja pilsātas škōla un privati školōtōju kursi. Kai redzit, vīnu daļu nu škōlom uzturēja poša valsts.

Mōceības volūda beja krīvu. Lelōkū daļu nu skolom uzturēja privatpersonas ar sovīm līdzeklim.

Rēzeknē nūdybynōtō tērdzniceibas škola vorda pyl-nā nūzeimē beja latvišu škola. Školu golvonā kōrtā pabalsteja klerikali un bazneickungi, un kod tōs vadeitōjs Kalniņš myra, bazneickungim beja uzstōdeits vaicōjums, voi jī gribēs školu pabalsteit.¹⁾ Tys tyka apsūleits, un školu apmeklēja latvišu bārni. Lai gon mōceibas beja krīvu volūdā, tur tūmār tyka pasnāgta ari latvišu volūda un tai tyka veicynōta lelōkā mārā ari tautiskō apziņa.

Bez tam Rēzeknē beja nūdybynōta privata katōļu škola, kuru nūdybynōja bazneickungs Nīkodems Rancāns un uzturēja ar sovīm līdzeklim. Bez tam bazneickungi Rēzeknē nūdybynōja tipografiju, un bkgs Skrynda izdeve vīneigū latvišu avīzi. Tai, muni kungi, beja nūstōdeita školu līta na tikai Rēzeknē, bet tai tys beja vysā Latgolā. Tys beja tod, kod mums vēļ nabeja ni demokratiskōs breiveibas, ni liberalisma. Taidis pat školu stōvūklis, na slyktōks, beja ari Daugovpilī. Starpeiba beja tikai tei, ka Rēzeknē tyka vairōk mūdynōta tautiskō apziņa, kas Daugovpilī taida mārā nabeja. Tai, muni kungi, školas beja nūstōdeitas jau pyrms kara.

Bet pasavērsim, kai šei līta ir nūstōdeita tagad, kod mums ir demokratiskōs breiveibas, kod myusu valsts ir nūdybynōta! Par vysu Latgolu ir tikai vīna vīneiga vydusškola Rēzeknē, kurpretim Kūrzemē un Vydzemē nu valsts līdzeklim teik uzturātas 20 vydusšskolas. Vysā Latgolā nav nivīnas orūdskolas, pi kam Kūrzemē un Vydzemē taidas ir 7, uzturātas nu valsts līdzeklim.

Bez tam šei Rēzeknes škola, tei valsts gimnazija, dorbojās ļūti vōji. Mums jau beja gadejums par tū runōt, ka skolōtōju personals nav pilneigi apmīrynūšs, ka ari tagad ir skolōtōji, kurim nav patisō skolōtōja diplo-

¹⁾ Vysa gōdeiba pikryta Nīkodemam Rancānam.

ma. Bez tam tām skolā ilgu laiku pasnēdze stundēs bejuši bolševiki un komunisti, kuru dūmu vēzīņš un programma nu bolševiku laikim jums ir ļūti labi zinoma. Šei skola, valsts gimnazija, ir nūstōdeita tai, ka daži cylvāki grīzēs pi manis ar vaicōjumu, kurā skolā bārnus nūdūt: vai valsts gimnazijā, vai privatajā krīvu gimnazijā.

„Kai latviši,“ jī soka, „mes nagrybātu bārnus atdūt krīvu gimnazijā, bet valsts gimnazija ir nūstōdeita tai, ka mes nagribim izaudzynōt šovus bārnus slikti, un tōdēļ lobōk atdūdām krīvu gimnazijā.“ Bez tam ir syudzeibas, ka latgaļu bārni tur teik pīsmīti par sovu volūdu un sovom irašom.

Izjamūt šū skolu, Rēzeknē vēļ ir vīna krīvu privata gimnazija, kur, saprūtams, mōceibas teik pasnāgtas krīvu volūdā, kas ari atbylst lykumam. Bet ari latvišu valsts gimnazijā mōceibas teik pasnāgtas krīvu volūdā, jo naasūt atteiceigu grōmotu un personala, kas varātu mōceit latvišu volūdā. Bez šom divom gimnazijom ir vēļ vīna žaidu skola, kur ari naz vai aiz patriotisma, vai aiz kaida cyta īmesļa mōceibas ari nūteik krīvu volūdā.

Tod bez šom trejom mōceibas īstōdem Rēzeknē ir vēļ skolōtōju kursi. Tī skolōtōju kursi beja vōji nūstōdeiti un paliks vōji nūstōdeiti. Maņ beja gadejums sasārunōt ar vīnu skolōtōju, kursu vadeitōja omota bīdri, un tys izsaceja lelu breineišonūs par tū, kai taidaj personai, kaidis ir kursu vadeitōjs, var uzticēt bārnu audzynōšonu.

Orūdniciskūs skolu nav na tikai Rēzeknē, bet ari vysā Latgolā. Mums ir vysim ļūti labi zynoms, ka navar byut runas par pamatškolu nūdybynōšonu Latgolā, navar byut runas par tautas izgleiteibu, jo nav pīteikūši daudz skolōtōju. Pīteikūši daudz skolōtōju mēs varim dabōt tikai tod, jo mums byus īstōdes, kas tūs pīnōceigi sagatavōs. Nu skolōtōju kursim mēs tūs sagaideit navārim. Byutu napīcišami vajadzeigs atvērt skolōtōju semināru. Jau godu atpakaļ Latgolas lītu departamentā beja

Latvijas skolotāju Savienība daudzus gadus Rēzeknē reikvoja skolotāju kursus. Attālā 1918. g. kursanti ar pādagogim: 2. rindā vīdā Valerija Seile, 3. persona nu lobos puses Kazimers Skrynda. Nasaverūt uz skolotāju tryukumu Latgolā un nasaverūt uz Latvijas politiku praseibu atvērt skolotāju institutu 1921. g., tys Rēzeknē tyka atvārts tikai 1925. g. Reigā, Cāsūs un Jelgovā tyka atvārti daudz ogrāk. Kaida vajadzēiba beja vylcynūt Latgolā? Saprūtams, na jau Latvijas lobā.

gotovs budžeta projekts skolotāju seminara atklāšanai. Bez tam Izgleiteības ministrijā man personēigi tyka sa-
ceits, ka Izgleiteības ministrija ir nūspriduse pēc jaunō
goda atvērt seminaru. Bet kas pi tō ir vaineigs, ka ško-
lōtōju seminars Latgolā vēļ nav atklōts, — voi Latgo-
las lītu departaments, voi Izgleiteības ministrija? Es ceru,
ka šū lītu dabōsim paskaidrōtu nu valdeības tepat nu
šō katedra.

Kod mēs frakcijas vōrdā grīzemēs ar lyugumu Iz-
gleiteības ministrijā, lai skolotāju seminars nakavejūši
tyktu atklōts, tod ministrija mums atbīdēja, ka jei tū
ari atzeist par napīcišamu, bet Latgolas lītu departa-
ments paziņōjis, ka pagaidom latgalim pīteikūt tikai ar
skolotāju kursim, jo navarūt atrast pīnōceigu skolotāju,
seminara vadeitōja. Šei atbīlde myus navar apmīrynōt.
Jo Izgleiteības ministrija atzyna, ka skolotāju seminars
ir vajadzēigs, tod tai seminaru vajadzēja atvērt uz sovu
rūku, kaut ari Latgolas lītu departaments patīši tai
byutu atbīdējis. Taipat myus navar apmīrynōt atbīlde, ka
vysā Latvijā navarātu atrast cylvāku, kas spātu skolotō-
ju seminaru vadeit.

Redzit, kungi, kaidā stōvuklī atsarūn Latgolas ško-
līta! Mēs varim runōt, par kū mēs gribim, bet fakti
rōda poši, kai mums ar skolom Latgolā beja tymūs lai-
kūs, kod mums nabeja ni vaļsts, ni leidzekļi, kod mēs
bejom apspīsti un krīvu valdeība uz mums vērēs na-
labvēleigi, un kai ir tagad, kod mums ir vysas dem-
kratiskōs breiveības, kod mums ir sova vaļsts un tī-
seības.

Jau reiz es asmu runōjis nu šō katedra un aiz-
rōdejis uz tū, ka Latgolā ir myusu frontes līnija. Jo mēs
raudzeisimēs tikai nu tautyskō redzes stōvūkļa, tod
mums ir jōstrōdoj i pret pōrkrīvōšonu, i pret poloniza-
ciju, un mums seviški jōveicynoj tautyskō apziņa un iz-
gleiteība Latgolā. Tū dora kotra vaļsts, kotra tauta, kura
labi saprūt sovas intereses. Bet te mēs asam gōjuši pa-
vysam pa cytu ceļu. Mēs asam gōdōjuši par Kūrzemī un

Vydzemi, kur školu jau tai beja vairōk un izgleiteiba augstōka, bet uz Latgolu mēs asam atmatuši ar rūku. Es narunōšu par cytim vaicōjumim, kŭ Latgolā mēs par šū godu asam īvaduši. Par šim vaicōjumim mēs runōsim tod, kod byus runa par budžetu.

Tod mēs redzēsīm, ka Latgola ir tykuse izlītōta, kai sovā laika spāniši izlītōja Ameriku voi kai sovā laikā krīvi izlītōja Sibiriju. Kotrs brauce uz Latgolu īsadzeivōt, par latgalim pasasmīt, pasajŭkōt. **Bet ka Latgolu vjadzātu apgaismōt, paceļt, parōdeit, ka asam vīnas tautas brōli,** ka mēs Latgolu gribim pi sevis pīsaisteit, **tō ceļa mēs naasam gōjuši.** Muni kungi, par nūžālōšonu ir jō-atsazeist, ka plaisa storp latgalim un baltīšim, kuru beja radejuse vēsturiskō pagōtne, ir topuse vēl lelōka. Vyss pagōjušais gods šū plaisu ir padzilinōjis. Muni kungi, vajaga atzeit, ka pi tō vaiņeigi nav bejuši latgali, par kaidim jūs dažreiz skaita un raugōs ar zynomu nautīceibu, bet vaiņeigi ir bejuši poši baltīši.

Kod latgali ilgus godus strōdōja, lai apvīnōtu tautu, kai tys vysīm ir zynoms nu pagōjušim laikim, tod ari tymā laikā par tautas apvīnōšonu baltīši nu mums nagribēja nikō dzērdēt. Maņ pošam, muni kungi, beja gadejums, kod es Reigā grīžūs pi Dereigu grōmotu nūdaļas ar vaicōjumu, voi jī navarātu izdūt grōmotas ar latiņu burtim dēļ latgalim tymā laikā, kod mums, latgalim, vēl nabeja breivi dūmōt na tikai par školom, bet ari par grōmotu izdūšonu (drukas aizlīguma laiks 1865—1904), tod maņ uz tū atbīldēja, lai latgali gōdojūt par sevi poši.

Un teišam, kod storp mums, latgalim, Pīterburgā gōja streidi 1906. un 1914. g. par apsavinōšonu ar Baltiju un uz kaidim nūsacejumim apsavinōt, tod baltīšu prese nagribēja paceļt nivīna vōrda, tikai mēs poši uzstōdejom šū vaicōjumu. Mēs grīzemēs pi baltīšim ar vaicōjumu, voi jī grib ar latgalim apsavinōt, voi nā. Un jo mēs šū atbīļdi nadabōsim, tod mēs īsim poši sovu atsevišķu ceļu.

Kas nūtyka tymā laikā, tys nūteik ari tagad. Ari tagad baltīši nasaprūt latgaļu gora un dvēseles. Nu šō katedra es pīminēju na vīnu reizi, ka latgali pi baltīšim gōja ar apsavīnošonas dūmu, tod jī beja pōrlīcynōti, ka baltīši jūs sajems ar prīcu. Bet nūtyka preteji na tīkai te, Satv. sapulcē, kur teik izdūti lykumi, preteji latgaļu goram, bet ari pi darbeibas Latgolā, pi izgleiteibas un kulturas veicynōšonas. **Beja lobi Latgolas lyni¹⁾ lobi Latgolas meži, lobas beja Latgolas ōdas, lobi beja ineseigi omoti Latgolā,** tys vyss beja lobs. Bet kod Latgolā vaje-dzeja likt ari dorbu, isadzilinōt latgaļu gorā un dvēselē, veicynōt latgaļu izgleiteibu, nōkt latgalim pretim ar lobu un atklōtu sirdi un jīm parōdeit, ka latgaļu dzeive taga-

¹⁾ „Lobi beja Latgolas lyni“ nav tukša fraze. Jau īprikšējā godā, t. i., 1920. g. Fr. Trasuns kritizēja valdeibas politiku par nanormalū peļņu nu lynim: „Valdeiba par lynu bērkovu zemnikim moksoj 3000 rubļu un uz ōrzemem pōrdūd par 35.000 — 40.000 rubļu. Jo zemniks ir pōrdevs tikai divi bērkovi lynu kūpā par 6.000 rubļu, tod valdeiba un tō zemnika par lynim ir sajā-muse 60.000 rubļu lelu nūdūkli. Voi jyus varit man parōdeit kaidu ryupnīceibas istōdes vadeitōju voi kaidu tērgōtōju, kas byutu samoksōjis tikpat daudz nūdūkļu (kai šys zemniks)?“ ir sacejis Fr. Tr. (LSSS 1920, 14, 1714). Te redzim, runojūt ar tō poša Fr. Tr. vōrdim, „kaidu ceļu aizgōja Latgolas zemnika zōboki“ un kai ro-dōs Latvijas zalta rezerves (nu kurom daži pōrteik vēl tagad trymdā). — Mynātū Fr. Tr. kritiku par lynu cenom nav apstreidējis ni finanču ministrs, ni valdeibas golva ni ari kaidis cyts finanču specialists. — Par Latgolas lynim nu tīm laikim ir vēl daudz cytu lobu lītu, jo tūreiz beja, kas par tū vareja paceļt bolsu, un kas ari tū dareja. Bet kai beja eisi pyrms ūtrō pasaulja kara, kod vysi drudzaini bruņōjōs? Cik lyni moksōja tod? Par tū kleist tikai volūdas ...

dejā breivajā Latvijā nav vys gryutōka, bet vīglōka, tō latgali leidz šam nav manejuši.

Pa lelokai dalai nu Latgolas ir nōkušas tikai syudzeibas, un, muni kungi, tī vōrdi, kurus es te runoju nu katedra, nav tukši vōrdi; tī vysī dybinojās uz faktim.

Jimsim tōlōk, pīm., **dramatiskūs kursus**. Kaidreiz mes, tagadejī tautas darbinīki, kas asam te, naizslādzūt ni Latgolas departamenta ministra bīdri Kindzuļa kungu, ni Kempa kungu, ni cytus vacūs darbinīkus, kod mes bejom Pīterburgā, mums nabeja nivīna rubļa, bet mums beja dramatiskais pulceps, un pādejā laikā Muzikalajā bīdreībā kotru svātdīnu beja teatra izrōdes ar kōru un tautas dzīsmom. Vālōk nu Pīterburgās dramatiskī kursi tyka pōrcaltī uz Rēzekni, kur tī pastōvēja leidz lelinīku laikam, un teatra izrōdes gōja pa vysu Latgolu. Bet tagad, kod mums ir sova valsts, sovi leidzekli, mums nūsadybynōja gon dramatiskī kursi — bet tī beja Reigā, un latgali tūs navarēja apmeklēt, jo gryuši braukōt un uzaturēt Reigā — un tod tī tyka pōrcaltī uz Rēzekni un „izjuka“.

Tai, muni kungi, stōv ar Latgolas izgleiteibas limini, un jo mes šudīp asam isnāguši šū vaicōjumu, tod navys dēļ tō, ka mums ir breivi kavēt laiku, bet gon dēļ tō, ka mes uz Latgolas vaicōjumu veramēs kai uz valstisku un nūpītnu vaicōjumu. Mes veramēs uz tū navys kai pesimisti, kurim Latvijas tauta un Latvijas valsts nav mīla, bet uz šū vaicōjumu mes veramēs kai latvīšu patrioti, kuri grib, lai myusu valsts byutu stypra un tauta byutu pīnōceigi izgleitōta. Mes ceram, ka uz prišku tiks pīlykti vysī spāki, lai izlobōtu tū klaidu, kaida leidz šam beja pīlaista latgaļu izgleiteibas lītā. —

Ar taidim vōrdim Fr. Trasuns nūbeidz sovu isnāgtō vaicōjuma motivaciju.

Prezidents J. Čakste: Isnagtais vaicōjums tiks vērzeits tōlōk tamā kōrteibā, kaida paradzāta kōrteibas ruļļi.

Ar tū vaicōjumam dūta gaita uz atteiceigu ministri-

ju, un pēc sekoj atbilde: izalūceišona un sūlejumi. Par šū atbildi Fr. Tr. ironizej, kritizādams valdeibas darbību. (Daugovpili skolotāju instituts tyka nūdybynōts 1923. g., bet Rēzeknē tikai 1925. godā!)

DEBATES PI IZGLEITEIBAS MINISTRIJAS BUDŽETIM

Kai jau ģprīkš tyka mynāts, pi izgleiteibas vaicōjumim lelu aktivitati ir izrōdejuši Fr. Trasuns un Fr. Kemps. Pīm., 1922. g. Kemps ir plaši kritizējis skolu politiku Latgolā, kur asūt saplyudynōti vysslyktōki skolōtōji, kas propagandējūt bezdīveibu, nycynoūt vītejōs irāšas, volūdu utt. (Sal. LSSS 1922, 13, 1955 — 1959).

Šamā sakareibā ar leidzeigu principiaļu runu ir uza-stōjis arī **Fr. Trasuns**. (1922, 13, 1993 — 1998):

— Izgleiteibas ministrijas budžets — jo nav svorei-gōkais nu vysim, tod vīns nu ļūti svoreigajim. Kas zei-mojās uz sumom, kuras ir atvālātas, tod tōs samārā ar vyspōrejū budžetu ir pōrōk mozas. Izgleiteibas veicynōšona ir jōdora daudz styprōkā mārā.

Bet vajag ģvārōt, ka vyss nav atkareigs tikai nu budžeta vīn. Mes zynom, ka ir bejušas lelas saimnīcei-bas, kam ir bejuši leļi kapitali, bet panōkumu nikaidu. Tys pat var nūtikt ar izgleiteibas ministriju.

Tod nu vaicōsim, **kai stōv ar myusu skolom un izgleiteibu, kai stōv pi mums ar kulturalim leidzeklim.**

Jo mes uzstōdom šaidu vaicōjumu, tod vajaga atklōti pasaceit, ka ar myusu skolom stōv ļūti bēdeigi. Vys-pyrms bēdeigi stōv ar **skolotāju personalu**, nu kura daudzim nav nikaida cenza, ni praktikas. Bet šū perso-nalu mes navarējom izlobōt vīnā vōi trejūs godūs, jo, kai zynoms, vīnā Latvijas daļā krīvu laikūs izgleiteiba

beja na tikai nūlaista, bet latvišu katōli pat natyka pīlaisti par školōtōjim vyspōri. Tōdēļ tagad nav vīgli ra-deit atteiceigu školōtōju personālu.

Bet ar myusu školom bēdeigi stōv ari nu cytas pu-ses. **Myusu školōs** par nalaimi ir īvasta propaganda un **īvasta politika**. Jyus, muni kungi, **varit apīt vysu pa-sauli**, un **jyus nikur naatrassit tū, ka izgleiteibas īstō-dēs un školōs byutu pīlaista politiska propaganda** kai lītojama un pīlneigi atzeita līta. Školōtōju pīnōkums ir prast sovu priķšmatu un školā ari nūsadorbōt tikai ar sovu priķšmatu. Pasnēgt pamateigi sovu priķšmatu, tys ir školōtōja pīnōkums. Bez tam školōtōja pīnōkums ir audzynōt, izaudzynōt raksturu, stypru grybu un vese-leigu goru.

Bet pi mums, muni kungi, nūteik taidas lītas, ka školōtōjs, kurs pasnādz, pīm., matematiku voi dobas zi-neibas, $\frac{1}{4}$ stuņdes nūsadorboj ar sovu priķšmatu, bet $\frac{3}{4}$ ar antireligiozu propagandu.¹⁾ Taidas lītas, muni kungi, mes školā navarim pīlaist. Ar tū mes narunojam par tū, nu kaidom partijom školōtōjim vajaga nōkt. Uz

¹⁾ Namīrs par antireligiozū propagandu beja pīlneigi dy-bynōts uz faktim. Daudzas atmiņas nu tim laikim līcy-noj, ka šei propaganda školōs beja pījāmuse draudūšus apmārus. Bet tei beja na tikai školōs, bet presē un grō-motōs. Ir vairōkas faktim bogōtas runas, kas ir saceitas Satv. sapulcē pret antireligiozū propagandu un sevišķi katōlicisma apkarōšonu presē. Šys antireligiozais gors naizabeidze ari ar demokratijas laika beigom. Vēļ 1938. g. J. Niedre izdeve grōmotu „Keceris Latgalē“, kas ir pīl-neigi bolševiku gorā, un tymā pošā 1938. godā, divōs Rēzeknes vydušskolōs inspektors Ozoliņš nu klašu tel-pom izmete krystus ōrā. Tai vacais gors ir mōjōjis tōļōk jaunajūs lozungūs. Tikai vairs nabeja, kas pret tū varātu protestēt.

(Sal, „Latgola“ 1948).

školotāju, tai sokūt, šymōs litōs nasarauga, voi jys sovā privatajā dzeivē ir ticeigs, voi nā, voi tys ir socialdemokrats, voi nōk nu dorba partijas, voi pilšōniskōs, voi cytas kaidas. Školotōjam skolā nav jōbyut partijas cylvakam (škola nav parlaments), tam jōbyut tikai skolotōjam, un ticeibas voi naticeibas vaicōjumi pīdar ticeibas mōceibai. Bet šymā ziņā mes asam pavysam nūgōjuši nu eistō ceļa. Bez tam myusu skolōs ir lels ari disciplinas sabrukums.

Tōlōk — myus navar apmīrynōt ari **skolas grōmotas**. Kod mes pījēmē lykumu par obligatoriskū školu apmeklēšonu, tyka sastōdeitas grōmotas latvišu volūdā. Ka taidas tyka izdūtas, tys ir lobums. Bet ļaunums te ir tys, ka tōs tyka sastōdeitas uz ōtru rūku un ka, tōs pasnādz na zineibas, bet pōsokas un oplomeibas. Pīm., ir izdūtas rūkas grōmotas, kurōs ir raksteits, ka latvišu tauta ir dzeivōjuse jau 2000 godu pyrms Kristus laikim. Muni kungī, tys taču nikur nav pīrodeits, un taidas pōsokas var stōsteit tikai bārnim. Var jau sovu tautu mīlēt, bet bez pōsokom.

Bez tam maņ beja gadejums redzēt kaidu školas grōmotu, kur beja uzzeimāts orangutangs un zam tō paraksteits: „pyrmais cylvāks“. Saprūtama līta, ka mozi bārnī var ticēt taidom pōsokom, seviški jo vēļ tōs mōca skolotōjs, bet ka tys byutu zynōtniski, tō navar saceit. Mes zynom, ka pastōv vysaidas teorijas, dybynōtas un nadybynōtas, bet par tom mōcōs augstškolā un navys mozi bārnī. Tōpēc myusu izgleiteibas ministrijai vajadzātu raudzeitīs, lai školas grōmotas byutu dybynōtas uz skaidru zynōtni un nastōsteitu blēņas. Cytaidi mes ejam na zynōtnes, bet škiru ceļus. Jo jau mums nav lobu školas grōmotu sastōdeitōju, tod varātu jemt lōbas grōmotas nu cytom kulturas tautom un pōrtulkōt.

Bez tam kotrā skolā vajaga byut zynomam **vērziņam un vasalam goram**. Bet par nalaيمي, ir ļūti bīži taidi gadejumi, kur myusu skolōs nav nikaida gora voi volda gors, kas ir preteigs vasalam prōtam un bārnū vacōkim.

Es narunōšu tikai par Latgolu, bet runōšu arī par pōrejū Latviju. Bīži vīn arī šeit, Baltijā, nūteik taidi gadējumi, kur bērnu vacōki syudzīs par školu un nazyna, kū īsōkt, kū dareit. Jūs bērniņm skolā mōca taidas lītas, kuras samaitoj bārna dvēseli un nav cīšamas. Ogrōk taidus skolōtōjus, kuri napiļdeja sovu uzdavumu, kuri napašnēdze sovu priķšmatu, kuri mōceja bērniņm lītas, kas nav jōmōca, izgleiteibas ministrija atcēle kai nadereigus. Tagadejō myusu izgleiteibas ministrija tū nadora. Tod arī nav breinums, ka Reigas vyduskolā, pīm., teik izdūts žurnals, kurā bērni nūsauca sovas mōtes par slaucamom gūvim. Es radzu, ka daži smejas — smejas arī Raiņa kungs. Bet jo myusu bērniņm nabyus cīneibas pret vacōkim, pret audzynōtōjim, tod nabyus jymūs kai nokūšajūs piļsōņūs arī cīneibas ni pret valsti, ni pret lykumu. Cīneibai pret zynomu kōrtu, pret zynomu autoritāti bērniņm tūmār jōbyut. Cytaidi mēs sovu jauni paaudzi izaudzynōsim slyktu, izaudzynōsim tikai tautai un valstei par ļaunu.

Es nibyut naasmu vīneigais, kas nav apmīrynōts ar myusu skolom. Izarōda, ka mēs vyspōri naasom apmīrynōti ar sovom skolom. Vajaga vaicōt: kas pi tō ir vaineigs? Jōatzeist, ka pi tō pa daļai asom vysi vaineigi, vaineiga ir sabīdreiba un vaineiga ir prese.

Es atmiņū tū laiku, kod tyka apsprīsts lykuma projekts par skolom. Tod presē napasarōdeja nivīns roksts, kaidai skolai vajaga byut. Mēs nadabojam pat zynōt, kū sabīdreiba dūmoj. Kotrā cytā valstī, kod apsprīšonā it svoiegs vaicōjums, vysas avīzes skandynoj par tū, kai uz šū vaicōjumu jōsaver. Myusu prese naatroda par vajadzeigu tū dareit. Jo tyka īsyuteits vīns ūtrs roksts, tod naturēja pat par vajadzeigu īvītōt. Voi tod, muni kungi, mēs naasom poši vaineigi, ka myusu škola nav radeita saskaņā ar realū dzeivi un apstōklim?

Kas zeimōjās uz myusu izgleiteibas resoru, tod drūši var saceit, ka šys resors ir kai roti bez iļksim, kurus var stumdeit uz vysom pusem, bet kurim pošim absoluti nav

nikaida vērziņa. Voi izgleiteibas ministrijai kaidreiz ir bejuse kaida sistema, pēc kuras tei byutu vadejusēs un lītas vaduse cauri? Voi mes zynom, kas ir atbildeigs par myusu školu lītom: ministrija, sabīdreiba voi mes poši? Kam jōgōdoj par školu lītom: ministrijai voi kaidam cytam resoram? Dēķena kungs šudiņ dūmoj, ka par tū vajadzātu gōdōt skolōtōju savīneibai. Nu, jo skolōtōju savīneiba par tū gōdōs, tod tei ari byus atbildeiga par školu lītom, tod jau taida izgleiteibas ministrija nimož nabyus vajadzēiga. Kū tod izgleiteibas ministrijas kungi dareis? Voi paraksteis tikai papeirus? Par nūžālōšonu leidz šam tai ir bejis.

Pīm., pošos skolōs mes nazynom, kas tur ir atbildeigs: voi školas pōrziņs, voi skolōtōju padūme, voi vācōku padūme, voi inspektors, voi izgleiteibas ministrs. Un kur atbildeigi ir vysi, tur atbildeiga nav nivīna, un nūteik tai kai saimē, kur ir 10 aukles — tur bārns bez daguna.

Ūtrs vaicōjums, kas nav skaidrs, ir **vaicōjums par školu uzturātōju**. Pēc pijimtō lykuma mums ir školas, kū uztur pošvaldeibas, un ir školas, kū uztur valdeiba. Bez tam ir atļautas ari privatškolas. Bet kas tagad ir golvoņais uzturātōjs, kas tautas izgleiteibu vōda zynomā tautiskā un valstiskā gorā? Voi tōs ir pošvaldeibas īstōdes voi valsts?

Muni kungi, senejūs Krīvijās laikūs pošvaldeibas īstōdes beja īrūbežōtas! Prūtams, mes tū ceļu nadreikstīm īt. Na tikai pošvaldeibas īstōdem, bet ari privatom personom vajaga dūt pylnu breiveibu, lai kultura plyustu tautā pa vysom durovom. Bet, muni kungi, navar praseit, lai pošvaldeibas īstōdes, kas pošas vēļ naspēj stōvēt uz sovom kōjom, lai tōs nūstōdeitu myusu školas uz zynomim pamatim un zynomā augstumā. Tū, muni kungi, nu pošvaldeibom mes nasagaideisim. (E. Radziņš ar izsmīkli: „Konkordatu vajag“). Es saprītu ībyldumus, kurim ir kaidis pamats. Bet nav gudra līta nu vītas tikai kaut kū izklīgt. Jyus ar tū tikai sev izdūdat testimonium pauperi-

tatis (Šymā gadejumā — mulķeibas apliceibu. Red.). Najemit par ļaunu! — jyus poši mani uz šaidu komplimentu izsaucet.

Taitod — realōs dzeives praseibas spīž, lai vaļsts pīsadaļeitu uzturēšonā un školōtōju olgōšonā. Mes zynom, ka Kūrzemē un Vydzemē saimnīceibaš ir lelas, tōs var pošas uzturēt šķolas, bet Latgolā, kur saimnīceibom ir pa 7 — 8 desetinas zemes, mes navarim cerēt, ka tōs byus spējeigas uzturēt šķolas tai, kai vajadzeigs. Tōpēc obligatoriskōs šķolas mōceibu mums vypsōri vajag jimt vaļsts rūkōs.

Bez tam, muni kungi, ir vēl vīns vaicōjums: **Kaida tipa šķolas mums byutu vajadzeigas?** Kai vysōs cytōs, tai ari šķolu lītōs pēc revolucijas mes atmetem na tikai tū, kas beja slykts, bet ari tū, kas beja lobs. Mes atmetem šķolu tipu un radejom ļaunu, par kuru mums pošim nabeja skaidreibas. Mums nav skaidrs, kaida programa pikreit pamatšķolom, kaida vydusšķolom. Mes piemērstam, ka taču na vysi zemnīki īs gimnazijōs, bet ka daudzī, varbyut lelōkō daļa, paliks ōrpus gimnazijom. Jo pamatšķola gatavoj tikai dēļ vydusšķolas, tod mes bārnim nadūdām tō, kas ir vajadzeigs praktiskai dzeivei. Bet ari dēļ vydusšķolas tys ir tikai nanūteikts un naapstrōdōts kurss. Tōpēc es dūmoju, ka poša dzeive spīž grūzeit šū napōrdūmōtū šķolu tipu.

Bez tam, muni kungi, **kod asam apsastōjuši pi kulturveicynōšonas vaicōjuma,** tod vajag jemt vārā ari tū, kura tautas daļa ir vysvairōk apgōdōta un kura daļa vysvairōk jōpabolsta, kurai vysvairōk jōit paleigā ar šķolom. Nadūmojit, muni kungi, ka mes pret cyttautišu kulturu varēsīm karēt ar policijas leidzeklim. Še tyka runōts, ka latgali sovus bārnus nūdūd pūļu šķolōs. Patīši, mes zynom, ka pūļu patversmē te beja krītna daļa latgaļu bārnū. Bet, kungi, tū jyus taisni gribējot! Kod mes vairōkas reizes prasejom un atgōdynōjom, ka latgalim vajadzeigas patversmes un šķolas, tod jyus par tū tikai smējotēs un nagribējot dzērdēt. Bet kod katōju Bazneica

atvēre privatu školu, kū tagad pabolsta pilsāta, tod uz tū pōrgōja na tikai latvišu, bet ari daļa pūlu bārnu. Taidas lītas, muni kungi, var panōkt tikai kulturas ceļā un navys ar policiju.

Mes zynom lūtj labi, ka pi mums Latgolā ir lels krīvu un pūlu īspāids, bet kaidā ceļā jyus dūmojit nu tō atsakrateit? Vīneigais ceļš ir kultura, školas. Bet izgleiteibas ministrija tūmār nikō nadora. Eš pasaceišu atklōti, mums ir īspāids, ka izgleiteibas resors ir tys vōjōkais. Kū mes varim praseit nu jaunajim latgaļu školōtōjim, kas vēļ nav nūbrīduši, ka nu izgleiteibas ministrijas nav nikaida prōta?

Myusu frakcija īsnēdze prikslykumu, lai Latgolas kulturas veicynōšonai caur školu tyktu izsnāgti 50 milj. rubļu. Taida suma tyka atvālāta, un tū vajadzēja produktivi izlitōt. Bet voi jums ir zynoms, kur tī miljoni ir palykuši? Mums ir tikai zynoms, ka Rezeknē ir vīna krīvu un vīna latvišu gimnazija (stōvūklis kai godu īpriks. Ref.) Mums ir zynoms, ka Rēzeknē latvišu gimnazijai nav sovas mōjas. Tai tys ir na tikai Rēzeknē, bet ari cytōs pilsātōs. Kaidom vajadzeibom izlitōtj dūti leidzekli, tys mums nav zynoms un palik nāzynoms.

Bez tam, kungi, mums, pīmāram, ir zynoms, ka Rēzeknē tyka nūdybynōti školōtōju kursi, un tymūs kaidš školōtōjs īsaroda tai pīsadzērs, ka naspēja stōvēt uz kōjom. Bet par nalaimj izgleiteibas ministrs šū školōtōju arvīn aizstōvēja. Mes zynom, ka beja vēļ vīns skolotojs, kam beja vīnmār skandali, bet ari tū izgleiteibas ministrija aizstōvēja.

Nu ir zynoms, ka Latgolā nu Baltijas ir sanōkuši školōtōji, ar kurim mes pavysam navarim apsamīrynōt. Mes zynom, ka šī baltīšu školōtōji jau nu poša pyrmō skolas goda latgaļu bārnu lauza baltīšu dialektā, izsmej myusu dialektu, izsmej bārnu tīceibu, nycynoj bārnu īrašas. Mes zynom, ka tod, kod pōrejī školōtōji nūsūdeja šaidas parōdeibas, izgleiteibas ministra bīdrs taisni taidus školōtōjus aizstōvēja. Mes zynom, ka dažōs vītōs Latgo-

lā, kur skolotōji beja vajadzeigi, tūs nabeja, un cytūs apgobolūs dažreiz beja vairōki skolotōji taidā skolā, kur beja tikai 5 — 6 bārni. Un navar saceit, ka izgleiteibas ministrs tō nazynōja. Jys tū zynōja gon, bet nikō nada-reja, lai tū nūvārstu. Varbyut saceisit, ka tei ir mōju padareišona, ka latgalim ir ministra bīdrs Seiļa jaunķunĶe. Ir tīsa, ka mums ir ministra bīdrs, bet jei dēļ ūkolu litu vadeibas nader. Un es navaru vysu vaini kraut uz izgleiteibas ministra bīdri. Te ir vaineigs ministrs, jo jys ir golvonais vadeitōjs un atbildeigō persona par vysu.

Vysu kūpā jamūt, jōsoka, ka ūkolu resors myus naapmīrynoj, bet par budžetu mes tūmār bolsōsim tikai tōpēc, ka tōs budžeta sumas ūkolōm ir vajadzeigas un mes navarim izgleiteibas īstōdes atstōt pusceļā bez naudas. Mes tūmār asam tamā cereibā, ka na tikai latgali, bet ari vysi pōreji latvīši byus darejuši zynomu īspaidu, lai ūkolu litas nūstōdeitu tai, ka tōs nōktu vysim par lobu.

Taids ir ūkolu vaicōjuma vādynōjums 1922. godā.

Kai jau cytā vitā saceits, Satv. sapulces laiks ir bejis smogu ceīņu laiks, kod leidz ar valsti vyss beja ceļams nu jauna un kotra pozicija īkarojama sūli pēc sūļa. Un te nav runa par partiju pozicijom, te ir runa tikai par vyspōrejom katōļu un latgaļu pozicijom.

Pīm., kōpēc ūkolotōju institutu dybynōšona Latgolā beja tik ilgi jōnūvylycynoj (kai nu Fr. Trasuna runas radzams, tys kavāts mōksleigi), kōdēļ jōvylycynoj orūdūkolu dybynōšona, īkōdēļ, pīm., ūkolu vērsvalde (ar Melnalkūņa reikōjumu) beja nūlīguse dažas katōļu privatōs ūkolas, kas beja atvārtas uz dažu personu īniciativu? Tī ir vaicōjumi, kas nastōv sakarā ni ar kaidu partijas politiku, bet tur ir tikai tōļejūšas ideologiju ceīņas, kuras rezultātā Fr. Trasunam na reizi beja jōaplycynoj, ka „jys myus esit nūstōdejuši zamōk par minoritatem.“

ūkolotōju institutu tryukums bremzēja ūkolotōju sa-

gatavōšonu, un vydušškolu tryukums bremzēja akadēmiskās inteligences pīaugumu. Par tū Fr. Tr. ir runōjis 1922. g. un konstatējis, ka 1922. g. nu vysim Latvijas universitates studentim ir tikai 30 latgaļu, (LSSS 1922, 8, 1200.)

Gondreiz paradoksali izaklausa tys, ka 1922. g. Satv. sapuļcē vajadzēja praseit lykuma veidā, lai katōlim tyktu atļauts dybynōt privatōs školās. Bet apstōkli uz tū ir spīduši, un tai ir radis šaidš irūsynōjums Satv. sapuļcē (LSSS 1922, 8, 1197 un sek):

„Privatas školās ir atļauts atvērt un uzturēt privatom personom un lykumeigom organizacijom.“ Parakstējuši Fr. Trasuns, Fr. Kemps un S. Ozoliņš.

Jo jau rodōs vajadzeiba pēc privatu školu atvēršonas tīseibom, tod tys nūzeimōj, ka ar vaļstš un pošvaļdeibas školom kaut kas nabeja kōrteibā, ka beja zynomaš lītas, kū vaļstš un pošvaļdeibas školōs navarēja pīteikūši breivi kultivēt, ka zynoma īdzeivōtōju daļa šāmōs školōs jutōs apspīsta. Un otkon aiz vysa tō stōvēja katōļu un latgaļu problema. Laiks un vīta te naatļau raksturōt ap šū vai-cōjumu nūtykušōs debates, bet, kai tōļōki školu dzeives nūtykumj līcynoj, ari šai ceīnai ir bejuši sovi panōkumi. Lobōka pōrskota dēļ vēl nūrōdeišu, ka šei ceīna par privatūs školu tīseibom ir nūtykuse **pyrms** īprīkš mynā-tajom 1922. g. izgl. budžeta debatem.

BOLTKRĪVU PROBLEMA

Pi 1922. g. budžeta debatem interesantā veida ir pasacēšs **boltkrīvu vaicōjums Latgolā.**

Debates par boltkrīvim sōcēs pi izgleiteibas minis-trijas budžeta pījemšonas, kur beja paradzāti leidzekli boltkrīvu školu pōrvaļdes radeišonai, un šamā sakareibā boltkrīvu vaicōjums ir aplyukōts nu vēsturiskōs un teiri politiskōs puses. Debates ir izraisejis **Latgolas bloks**, kura uzdavumā **Francis Kemps** ir sacejis plašu un, kai

parosts, arī labi argumentētu runu. (LSSS 1922, 13, 2010 — 2014):

Fr. Kemps ir aprēdejis, ka Latgolas boltkrīvi asūt pōrtautōti vacōs Livonijas katōli, latgali. Pēc etnografijas un volūdas ap Pitalovu asūt vairōk krīvyskij pogosti kai aiz Daugovpiļs, kur t. s. boltkrīvi asūt puspōrtautōti latgali. Latgolas rubeža austrumūs nimos naskreitūt ar vacū etnografiskū rubežu. Boltkrīvu vaicōjums Latgolā asūt vīna nu naapgaismōtom un naatrysynōtom problemom. Ar boltkrīvu atbalsteišonu tikšūt veicynōts seņ pasōktais latgaļu pōrtautōšonas process, tōdēļ jys lik priškā budžeta projektā paradzātūs leidzekļus streipōt.

Pēc Kempa runoj **Rainis**. Jys aizstōv uzskotu, ka Latgolā asūt 60 000 boltkrīvu, ka tim asut sova literatura un sovi goreigī un sabīdryskī vodūni.

Tōjōk jam vordū **Kemps** un izsoka sovu izbreinu par tū, kōpēc boltkrīvu pōrstōvu naasūt te Satv. sapulcē. Pi 60 000 īdzeivotōjim vajadzātu byut sovīm 3 — 4 pōrstōvim. Skujenīks sovā statistikā asūt īskaitejis par boltkrīvim vysus rusificātūs latgaļus. Sovus uzskotus jys plaši pamatoj ar etnografiskīm raksturōjumim, mōju un īrašu saleidzynōjumim, raksturoj boltkrīvu un lelkrīvu etnografiskū starpeibu, kai arī starpeibu storp boltkrīvim, kas dzeivoj Krīvijā, un boltkrīvim, kas dzeivoj Latgolā. Kemps raksturoj boltkrīvu vēsturi un jūs rakstnīceibas sōkumus. Naseņ pi jō grīzušīs daži boltkrīvu pōrstōvi, sūlejuši uzrōdeit daudz literaturas, bet vālōk uzrōdejuši tikai 1 brošuru, vīnu pyrmnōceibas losomū grōmotu. Kemps uzsver vėlreiz, ka boltkrīvu vaicōjums Latgolā ir dīzgon problematīks, un atrūn, ka caur boltkrīvu izvērzeišonu teik veicynōta rusifikacija Latgolā.

Beidzūt arī **Rainis** pīkreit, ka boltkrīvim (vysmoz Latgolā) sovas literaturas naasūt un tī runojūt teirī latgaliski. (Debates aizjam LSSS 1922, 14, 2132 — 2141.)

Jezups Trasuns dūmoj, ka izgleiteibas ministrijai vajadzātu pīgrīzt lelōku vēreibu minoritašu pōrvaldem, jo caur minoritašu pōrvaldem nūteikūt ļauna latvīšu

īspaidošona. Vajagūt vairōk aizsorgōt sovu latvyskū kulturu. „Es grybu pasvītrot, ka boltkrīvu školu pōrvaldei ir tiseiba apmīrynōt eistūs boltkrīvu praseibas, kurim ir tiseiba paturēt sovu volūdu un izveidēt sovu školu. Bet pareizi Kempa kungs aizrōdeja, ka Latgolā ir taidis elements, kū navar skaiteit par eistim boltkrīvim.“

Beidzūt runoj **Fr. Trasuns:** Muni kungi! Kod es nūsaklauseju Raiņa kunga runā, tod es patiši uzstōdeju vaicōjumu: voi Raiņa kungs gryb aizstōvēt latvišu tautu Latvijā, voi ari Raiņa kungs gryb aizstōvēt mōksleigas boltkrīvu tautas veicynōšonu Latvijā. Raiņa kungs mums ļūti daudz stōsteja par Boltkrīvijas vēsturi, bet tū jau Kempa kungs nanūlīdze. Mes zynom, kaš ir boltkrīvi; mes zynom, ka boltkrīvi ir Vitebskas gubernā, Mīniskas gubernā, Mogilevas un Pleskovas gubernā. Bet jo Raiņa kungs gryb latgaļus pataiseit par boltkrīvim, tod tū vajadzēja mums skaidri pasaceit, ka latgaļus jys nagryb.

Kas zeimōjās uz boltkrīvim Latgolā, tod, muni kungi, es pasaceišu drūši, ka boltkrīvu Latgolā nav vairōk kaļ lītovišu un igauņu. Mes zynom, ka Posīnes draudzē, pa daļai ari Landskāronas pogostā ir daži boltkrīvu cīmi. Taipat mes zynom, ka Ružinas pogostā ir daži leišu cīmi. Mes zynom ari, ka Pyldas pogostā gordreiz puse ir igauņu, bet jaunō paaudze igauņiski nasaprūt un runoj tikai vītejū volūdu.

Tod, muni kungi, vajag kulturas nūdaļas dybynōt ari priķš igauņim, lītuvīšim utt. Lītuvīšim taidu patiši vajadzātu nūdybynōt, jo jī dzeivoj na tikai dažūs apvydūs, bet daudzi ari tepat Reigā, Jelgovā un Līpōjā. Bet cik tod ir boltkrīvu pi mums? Ļūti reti. Es dūmoju, ka mums navajag mōksleigi radeit boltkrīvu kulturu uz sovas tautas rēkina, bet veicynōt sovu kulturu. Taču ir zynoms, ka Latgolā ir dažas gimines, latvyskas gimines, ar latviskim uzvōrdim kaļ Tuklais, Vonogi, Aizpūri utt, bet jau ir tai pōrtautōtas, ka sovā storpā runoj boltkrīviski. Bet voi tū veicynōt? Kū tod jyus, kungi, gribit panōkt? Voi jyus gribit veicynōt latgaļu pōrpūlōšonu un

pōrboltrīvōšonu, voi ari jyus gribit veicynōt latvišu tautas apziņas atteisteibu?

Teik aizrōdeits, ka boltrīvim ir sova literatura, bet latgalim taida ari ir. Ari boltrīvim ortografijas vaicōjums vēļ nav izškērts taipat kai latgalim. Bet, jo ari jyus, baltiši, gribit ar lykumu nūkōrtōt sovu ortografiju, tys pīrōda, ka ari jums tei nav nūkōrtōta: Un kas te pōrōks?

Raiņa kungs aizstōv boltrīvus. Bet mums jōsoka, ka boltrīvim ortografija ir vēļ mozōk nūkōrtōta kai latgalim. Boltrīvi sovu ortografiju ir sōkuši atteisteit tikai nu 1906. goda. Jo latgalim nūlidz zynomu grōmotu izdūšonu un boltrīvim šū izdūšonu gryb pabaļsteit, tod ar tū mes nikō loba panōkt navarim. Jo tagad jyus nūdybynōsit boltrīvu kulturas nūdaļu, veicynōsit boltrīvu kulturas uzplaukšonu, dybynōsit boltrīvu školās, pi tam katōļu gorā, un jo tamōs rassis lobi skolōtōji, tod ticit maņ, ka ar tū jyus panōksit tikai tū, ka vins ūtrs latgaļs syuteis sovus bārnus boltrīvu skolā, seviški tod, jo jyus turpynōsit syuteit uz Latgolū taidus skolōtōjus, kas natic nikam.

Sei parōdeiba Latgolā jau ir radzama, un tei var pasastyprynōt. Lai ari Raiņa kungs jemās apgolvōt pretejū, faktū apgōzt jys tūmār navarēs. Tī ir bejuši un byus. Kai nūtyka lītavišu pōrpūļōšona voi pōrkrīvōšona par boltrīvim Viļņas apgobolā un cytur, taipat tys byus ari Latgolā, tikai vēļ styprōkā mārā. Es dūmoju, ka myusu vaļstei tys navarātu seviški nōkt par lobu.

Es nimož nagrybu, lai boltrīvus apspīstu. Lai boltrīvi dybynoj sovu literaturu utt! Mums nikas nav pretim, ka eistī boltrīvi runoj sovā boltrīvu dialektā. Bet it tū ceļu, ka latgaļus pōrtaisa par boltrīvim, mes navarim. Nav myusu interesēs veicynōt boltrīvōšonu ūz latvišu rēkina. Boltrīvu ir tilkpat moza daļa kai igauņu, un vēļ mozōk kai lītovišu, Tōpēc maņ likas, ka myusu vaļsts un tautas interesēs prosa pījemt Kempa prikslykumu un streipōt šū budžeta posteni. — (LSSS 1922, 14, 2138 — 2140).

Priekšlikums teik lykts uz bolsōšonu. Kas **par?** (ivā-rojit, ka vīnmār ir „kas par“ un navys „kas pret“; dēļ iznōkuma tam parosti ir sova nūzeime!) „Par“ ir tikai Latgolas bloks, vaicōjums atkreit. Leidzekli boltkrīvu šķolu pōrvaldei pīšķerti.

Raugūtīs vēsturiskā atskotā, tys nībyut nav lels nūtykums, ka taida boltkrīvu šķolu pōrvalde tyka nūdybynōta, taidas vālōk — vysmoz referentu veidā — dabōja vysas minoritates. Te ir uzkreitūša tikai tei steiga, ar kaidu pōrnūvodu grupas nu sīnas leidz sīnai ir atbaļstejušas boltkrīvu lītu, kod tymā pošā laikā Latgolai nabeja vēl ni kōrteigi nūorganizeitas pamatšķolas, ni vydusšķolas, ni orūdšķolas, un vēl nabeja ari nivīna šķolōtōju instituta. Voi te nasarūn vaicōjums pats par sevi, ka par minoritatem ryupes ir bejušas lelōkas kai par latgalim? Voi te nasarūn pīkšstots, ka minoritates teik izspālātas pret latgalim? Varātu taču dabeigi sagaideit, ka pyrmā kōrtā vajadzēja savest kōrteibā Latgolas izgleiteibas lītas un tikai tod kōrtōt minoritašu lītas. Bet te ūtraidi.

Un kai radzams, nu Latgolas pōrstōvim šūs sleipātūs un tōlejūšūs politiskūs gōjiņus ir saprotuši tikai naddaudzī un pret tim uzastōjuši tikai Kemps un Fr. Trasuns. Un jūs ceīņa nav jōvērtej kai šovinisms, jo tai ir dziļōks pamats.

Te var rastīs ari vaicōjums: Kōdēļ šaida interešu sadūrsme ir rodusēs taisni pī boltkrīvu vaicōjuma? Pa daļai tys ir izskaidrojams ar tū, ka tys ir pyrmais tōlejūšōkais minoritašu vaicōjums, bet boltkrīvu vaicōjumam ir vēl sova vīna specifiska puse.

Kai jau nu iprīkšejom debatēm redzējom, Latgolas bloks uzatrauce taisni par tim boltkrīvim, par kurim beja drūši zynoms, ka ti ir latgali, vysmoz vēl nasenejā pagōtnē bejuši latgali. Bet šam vaicōjumam ir ari dziļōkas saknes, kuras Kemps un Fr. Trasuns pazyna nu etno-

grafiskom studijom un par kurom jim tōlōk varbyut beja tikai nūjauta, un prūti:

Modernō volūdņiceiba tagad mōca, ka Boltkrīvija ir senejō baltu zeme — zeme, kuru ir apdzeivōjuši senejī latgaļi un zamaiši. Bet jau priekšvēstures laikūs ir sōkusēs šūs latgaļu un zamaišu pōrtrautōšona un atspīsšona uz rītumim un zīmelim. Tōdēļ boltkrīvi nav eistī krīvi, bet pōrkrīvōtī balti, un boltkrīvu volūda ar sovu fonetiku vystyvōk stōv baltim, t.i., latgalim un leišim. Šei pōrtautōšona pa ilgim godu syntīm ir spīdusēs latgalim vērsā, tai izplāzdama boltkrīvu teritoriju leidz pat pādejam laikam. Kempam ir pilņeiga taisneiba, ka tyvōkī boltkrīvu apgoboli aiz Daugovpiļs latgalim ir daudz radņiceigōki nakai pogosti aiz vacōs Pītōlovas (Abrīnes). Sovas tautas ruinēšonas sajyuta ir bejuse tei, kas Kempī un Fr. Tra-sunu ir spīduse tik seiksti turētīs pretīm plašōkai boltkrīvu atbaļsteišonai Latgolā.

PAR LATGAĻU — BOLTKRĪVU UN KRĪVU ETNO- GRAFISKOM ATTEICEIBOM

interesantus materialus ir snēdzis msgr. **J. Velkme** divūs apcerējumūs „Pa atmiņu pādom“ („Dzeive“, 14. nr.) un „Drukas aizlīgums Latgolā nu 1865. g.—1904. g.“ (Dz. B., 1954. g. 4. nr.)

Velkmes tezes ir šaidas:

„Latvijas naatkareibas laikā uz latgaļu rēkina tyka veicynōtas minoritates un vyscauri gar pīrūbežu tyka dybynōtas minoritašu školas, apvydūs, kas nu senejim laikim ir bejuši latvišu apdzeivōtī. Tai, pīm., pēc cara laika statistikas (Geografičeskoje izdateļstvo velikogo knazja Michaila Aleksandroviča) 1913. g. Latgolā beja 76% latvišu resp. latgaļu idzeivōtōju, bet pēc Skujenieka statistiskas — laikam tikai 52%. Tys zynomom apyryndom beja vajadzeigs, lai mozynōtu katōļu un latgaļu svoru, soka Velkme.

Pi šos Velkmes tezes nabyus liki nūrōdeit, ka Kem-pam un Fr. Trasunam patiši ir bejuse taisneiba, ka bolt-krīvu vaicōjums Latgolā ir smīkleigi pōrspeilāts un ka ir nūtykuse apzynōta latgaļu pōrtautōšona.

Kai laseitōjs atminēs, debatēs par boltkrīvu vaicō-jumu figurēja boltkrīvu un Raiņa uzdūti dati par 60 000 boltkrīvu Latgolā. Bet pēc 1925. g. Skujenieka statistikas, kura, kai redzējom, ari latgalim ir nalabvēleiga, tūmār uzrōdeits tikai 38 000 boltkrīvu, un boltkrīvu pōrstōvs Jezovitovs „Latvijas pastōvēšonas 10 godūs“ ir rakstejis, ka boltkrīvim naasūt ni partiju ni sovu politiskū spēku (Latvija 10 godūs, 53. lp.).

Jo nu kaidis dūmoj, ka Fr. Trasuns un Fr. Kemps kai Latgolas pošvaldeibas ceineitōji ir rōdejuši pōrspei-lātus datus par latgaļu izplateibu, tod lai atļauts citēt Velkmes ūtru tezi (Dz. B., 1954. g. 4. nr.):

„Latgolas veiskupijā itylpa

Daugovpiļs, Rēzeknes, Ludzas, Drisas, Lukstu un Brāslo-vas apriņki. Brāslovas beja pījaukts ar sveštautišim, bet Drisas beja teirs latvišu apriņkis, beja pīdareigs pi Mō-ras zemes (pīm. ari 1660. g. Olīves mīra leigumā Drisas apriņkis teik skaiteits pi Livonijas resp. Latgolas. Tys ir vysūs vēstures olūtūs. Red.).

Par šūs vacūs Latgolas zemu pōrkrīvōšonu un pōr-pūļōšonu Velkme soka, ka sevišķi drukas aizlīguma laikā Mogilevas seminara audzēkni, kas nabejuši latvyski mō-ceitī, latgaļus pōrtautōjuši Pūstinē, Beresnē, Ragējūs, Okrā, Osvejā, Sebežā, Posinē u. c. un ka taidā veidā 1/3 vacūs Latgolas īdzeivōtōju tykuši pōrtautōtī.

Bet tōļōk jys soka: „1920. g. Pūlija paleidzēja atbrei-vōt Latgolu nu sorkonō jyuga, ijēme Drisas apriņki, kas itylpa vacajā „Mōras zemē Latvijā“ un, izvōkdama sovu armiju nu šos zemes, šū apriņki nūdeve Latvijas valdei-bai. Satversmes Sapulces īcaltō rūbežu nūsprausšonas ko-misija šū apriņki atdeve sorkonajim krīvim. Tai myusu ašņa brōli tyka galeigi atškalti nu Latv'u mōtes sirds un nūdūti iznīceibai.“

Zynūt un pazeistūt šaidus apstokļus, mes varim saprast tū ryugtumu, ar kaidu vacōkī Latgolas politikī ir vārsušs uz minoritašu vaicōjuma rysynōšonu pyrmajā parlamentā. Latgola natyka skaiteita par eistū latvišu zemi, ni ari latgali par eistim latvišim, Pīm., Tautas padūmes laikā, kod ir ticis apsprists vaicōjums par Latgolas atbreivōšonu nu bolševikim, gen. Balodis ir bejis pret tū — naasūt latvysks apgobols. Jo jau pošu Latgolu naskaiteja par latvysku apgobolu, tod nav jōsabreinoj, ka ari nivins nūpītņi nadūmōja par Latgolas austrumu rūbežu. Princips ir bejis: jo mozōk latgaļu, jo lobōk. Nu tō izrīt zynoma nautticeiba latgalim (pyrmajā mobilizacijā 1921. g. latgalim pat irūču nadeve, bet sadzyna mežus zōgēt! Tai stōv Satversmes sapulces stenogramōs), nu tō izrīt vyss tys, kō nav pōrejōs Baltijas valstīs un kū Fr. Trasuns biži ir apzeimōjis par „reikōšonūs kai ar īkarōtu zemi”. — Bet daļa vaines te kreit ari uz pošim latgalim. Un prūti: jau uz pošu Rēzeknes kongresu latgali nabeja sasaukuši vysus sovus latgaļus, nabeja pīteikūši stypri nūcītynōjuši sovas politikas pamatus un tōļōkā interešu sadūrsmes ceinā beja palykuši bez irūčim un spāka (palaiķam ari bez idejiskōs vadeibas spāka, jo priķšgolā saplyuda prōvs personeigūs interešu un karjeristu pulks, kas Latgolas lītas nūlaide vēl tōļōk leidz pat dybynam).

Raugūtīs pa pyrmō parlamenta stenogramom, navar naminēt tō, ka idejisku un aktivu Latgolas politiku ir tur vaduši tikai obi Franči — Trasuns un Kemps un vēl kaidš pōrs, kas lītōs ir orientējušs, koleidz pōreji ir aizjāmuši tikai sūlūs vītas, tōdēļ ari nabeja, kas pīteikūši protesteitu tur, kur beja jōprotesteļ voi jōsareikoj.

Bet nu atstōsim sarežgeitūs Latgolas etnografiskūs rūbežu un minoritašu vaicōjumus un pōrīsīm vēl pi vīna nu atlykušajim kulturas vaicōjumim, kas ari rōdeis, ka par latgaļu kulturu ryupes ir bejušas vysmozōkōs voi pat nikaidu. Tys ir kulturas fonda vaicōjums.

**KULTURAS FONDS — nalaimeīgā stundē dzymušō
īstōde.**

Kas ir bejis Kulturas fonds, tū zyna vysi. Ari ap tū Satv. sapulcē ir daudz interesantu debašu. **Francis Trasuns** tū ir saucis par nalaimeīgā stundē dzymušu īstōdi: ni tei valsts, ni privats pasōkums. Leidzekli nu valsts, bet tūs izlītōšona pilneigi bez valsts ziņas un kontroles. Tur inōk miljoni, bet latgali daboj tikai grošus, kaut ari kulturalōs vajadzēibas Latgolā ir vyslelōkōs. Taidus uzskotus Fr. Tr. ir teicis Satv. sapulcē 1921. g. (Sal. LSSS 1921, 17, 1646), un apm. tys pat ir bejis jōatkōrtoj ari 1922. g.

Minēšu te vīnu mozu **Fr. Trasuna runu**. (LSSS 1922, 6, 728 un sek.): — Muni kungī, kai dažā cytā litā, tai ari Kulturas fonda litōs mums nav nikaidas valstiskas politikas. Mums ir tikai škiru politika: (jemt priķš sovom grupom). Es saprūtu, jo mēs izītu nu valstiskō redzes stōvūkļa, tod nu Kulturas fonda mums nabyutu jōprosa leidzekli priķš izpūsteitīm apgobolim, bet gon priķš taidom vītom, kur kultura stōv zamōk. Bet šaidu ceļu mēs naasam gōjuši. Kulturas fonda leidzekļus reiz vjadzātu nūstōdeit zam valsts kontroles, lai tī leidzekli tyktu izlītōti taidūs apgobolūs, kur kulturu vajag ceļt, kur kultura stōv zamōk un kur atteiceigi leidzekli nateik izdūti.

Muni kungi, mēs asam nu šō katedra jau vairōkas reizes dzērdējuši sokom, ka Kulturas fondā kotru mēnesi inōkūt pōri par 2 miljoni rubļu. Daži preses organi pat raksteja, ka Kulturas fondā inōkūt apm. 50 miljonu rubļu godā. Bet Latgola nu šō bogōtō fonda ir dabōjuse tikai druponas, tikai drusku pōri par 600 000 rubļu. Baltīšu bīdreibom, īstōdem un privatom personom nu tō sumas teik bogōteigi izsnāgtas, bet latgalim, kur kultura godu simtinim ir bejuse apspīsta un kur kulturu vysvairōk vjadzātu ceļt, nu Kulturas fonda sumas nateik atvālātas.

Tai, pīm., Daugovpilī priekš baltīšu bīdreibas kluba kulturas fonds izsnēdze 150 000 rubļu, bet kod latgaļu bīdreiba pīpraseja pabolstu priekš bibliotekas, pīaugušūs kursim, kluba, teatra, tod Kulturas fondam rodōs šaubas, voi taidas lītas pīdar pi kulturas. Tai tagad Latgola ir tys apgobols, kurs nadaboj nikaidu pabolstu.

Tōdēļ myusu dūmas jau nu poša sōkuma beja, ka kulturu gon vajadzātu veicynōt vysim spākim, bet uz kulturas veicynōšonas lītu raudzeitīs na nu partiju redzes stōvūkļa, na nu škiru interesem, bet nu vaļstiskō redzes stōvūkļa un kulturu veicynōt tymūs apgobolūs, kur tei ir vysvairōk vajadzeiga. Bet kai meš tagad redzim, tod leidzekli nateik vīnleidzeigi sadaleiti uz vysas tautas vajadzeibom, bet vīna tautas daļa teik vairōk pabaļsteita, ūtra mozōk pabaļsteita. Tōdēļ meš ari sovā laikā sacejom, ka Kulturas fondu vajag gon dybynōt, bet tū vajag nūstōdeit zam izgleiteibas ministrijas pōrzynōšonas. Tod mums, mozōkais, byutu tīseibas redzēt, voi leidzekli tiks vaļstiski izlītōti; un jo tī natiiks izlītōti vaļstiski, tod varātu nōkt priškā ar interpelaciju. Bet tagad, seviški mums, latgalim, nav nikaidas izredzes dabōt kaut kaidus pabolstus un ir jōgaida tikai uz druponom, kū mums nu žēlesteibas dūd. —

Taidi ir Latgolas bloka uzskoti par Kulturas fondu. Kū dūmōjuši pōrejī latgali, nav zynoms. Latgolas pōrstōve pi Kulturas fonda V. Seile šymā lītā nav izaitekuse.

VIII

VALDEABAS DEKLARACIJU UN DARBEIBAS KRITIKA

(Dažāidi vaicājumi)

Izteikt sovas praseibas un kritizēt valdeibu — tys myusim vēl arvin skap naparosti. Syuteit apsveikumus — tei ir cyta lita. Tū dreikst bez kaida riska. Bet kritizēt valdeibu — lobōk lai Dīvs pasorgoj nu taidas naprōteibas!

Vēl arvin laudis mōjoj sajyuta, ka valdeibas kritika ir saisteita ar zynomom brismom, ka tei ir taidš kai nūzygums, par kuru var vojōt, atlaist nu dorba un pat īsādynōt citumā. Daudz godus tei patiši ir bejuse draudūša realitate, tai ka daudzim pat ir aizamērsis, ka tiseiba kritizēt valdeibas darbeibu pīdar pi demokratijas golvonajom pazeimem un ka tei ir vīna nu golvonajom pīlsōņa tiseibom.

Vēl cyti dūmoj, ka valdeiba ir kaut kas namaļdeigs un tōdēļ vīn nav kritizejama. Bet ari tys ir lelōkō oplo-meiba. Taisni tōdēļ, ka valdeibas klaidas tik stypri atsa-sauc uz tautas interesem, valdeibai ir jōnas vyslelōkō at-bildeiba, un tōs darbeibai ir jōbyut kontrolātai ar breivu kritiku.

Lyuk, mozs pīmārs: 1919. g. decembrī ministru prezidents K. Ulmanis nūslēdze leigumu par **lynu pōrdūšonu** kaidai angļu firmai (Metal and Chemical bank) pa 360 angļu mōrceņu tonnā. Tei ir bejuse loba konjunktura, bet firma īteikuse leiguma izpīldeišonu atlikt, un vālōk cena ir krytuse tai, ka ir bejis jōpōrdūd par 90 angļu mōrceņu tonnā (apm. 1,5 lata par kg, kod īprikš varēja īgyut 6). Saprūtams, nu valdeibas naveiksmes cīte tauta. Un cik taidu litu valdeibai navar nōkt pīškā? Šys lynu vaicōjums ir kritizāts 1921. 14. junijā Satv. sapulces sēdē

(LSSS 1921, 13, 1173), un tys labi licynoj, cik kritika ir vajadzeiga un svēteiga līta.

Saprūtams, patīseiba un nasaudzeiga kritika nikod nav pōrōk pateikama, seviški vėl drusku koruptivūs apstōklūs. Tur ari kritizātōjs uzajam sovu risku, īgyudams slapynus nalabvēļus un īnaidņikus. Tōdēļ spēceigu kritiku parosti īsadrūšynoj izteikt tikai nadaudzī, tū īsadrūšynoj tikai personas ar plašom zynōšonom, lobu orientaciju, stypru mugurkauli, ar dziļu patīseibas mīlestību un ar lelu pīnōkuma sajyutu kolpōt tautas voi sovu aizstōvomū interesem. Naaizmērssim, ka glaimōt un pīleist arvīn ir daudz vīglōk kai īt naatkareigu ceļu un tys lobōk ari atsamoksoj. Taipat ari dezertēt ir daudz vīglōk kai ceineitis; bet nivīns dezerters sevi eistā vōrdā nasauc. Apstōkli ir jōsagrūza tai, lai vaineigs ir tys, kas ceinōs.

Bet eists vaļsts veirs nasaver ni uz gryuteibom, ni uz nalabvēleibom. Un šaidu vaļsts veira drūsmi nu Latgolas pōrstōvim golvonā kōrtā ir parōdejuši obi Franči: Kempis un Trasuns. Voi jī ir bejuši ar klaidom, voi bez klaidu, tys šymā gadejumā nav izšķirūšais. Izšķirūšs te ir seikstais un nalūkomais ceīpas gors, kaidu jī ir parōdejuši sovā vaļsts veiru darbeibā. Un tū jī ir rōdejuši pi kotras vajadzeibas.

Lai atļauts te minēt dažas Fr. Trasuna runas pi jaunūs valdeibu deklaracijom, kur ir labi radzams drūša ceineitōja gors.

Fr. Trasuns kritizej

Ulmaņa valdeibas darbeibu Latgolā, pastōstūt, kai tymā laikā Latgolā izavēre (LSSS 1920, 11, 1175. — 1180. lp.)*

„Es jums pastōsteišu par vīnu nu Latgolas rajonīm,

*) Pizeime: LSSS 1920, 11, 1175 etc = Latvijas Satversmes Sapulces stenogramas, 1920. gads, 11 grōmota, 1175. lpp.

6 verstes nu Rēzeknes, par lītām, kuras nūtykušas nu jūlija mēneša leidz šam laikam. Pīmāram, 4 verstis nu Rēzeknes kaidas sudmolā aplankuši apbruņoti karaveiri, nūšovuši sudmalniku un byutu apšovuši vysus, jo tī nabyutu izbaideiti. Pēc 2 nedēļom pi tom pošom sudmolom, 100 voi 200 osu attōļumā, tyka nūšauts cylvāks, kas beja atbraucis uz sudmolom. Turpat tyvumā ir kaida vīnsātā, kurā tyka nūšauts saiminīks. Jau ogrōk tei pošā vīnsātā tyka aplaupeita. Ratiniku cīmā, kurs ir kaidas verstis nu Paltmoļas, nūšauts cylvāks. 7 verstis nu Rēzeknes, Ūzulmuižā nūšauts cylvāks. Gvešalku cīmā dīnas laikā kaidis 17 godus vacs puisāns izgōjis art un turpat uz ceļā nūšauts. Pa tū apvydu pazeistamais laupeitōjs un zaglis Škirs apcītynōts, bet pēc 2, 3 dīnom jys breivi staigoj pa piļsātu, nasaskotūt uz tū, ka beja sastōdeiti kaidi 3 protokoli par zagšonu. Bez tam Kuiku cīmā 2 brōli, saukti Bogdanovi voi ari Vuko, izdarejuši 20 slapkaveibas ar laupeišonom. Aizrōdeja par tū komendantam, uz kū tys atbildēja: „Es jyus pošus likšu arestēt!“ Ši brōli dīnej par denščikim un staigoj breivi apkōrt. Taidu faktū maņ byutu vasala rynda. Kantreku cīmā zemņiki saker pi zagšonas cylvāku karaveira drēbēs un vad tū uz komendanturu. Pi Rēzeknes tylda ji sateik 3 apbruņotus karaveirus, kuri jim pīdraud ar nōvi un atlaiž apcītynōtū vaļā. Šaidu faktū ir daudz. Par zyrgu zagšonu jau nīmoz vairs nav runa. Zemņiki nadreikst dīnas laikā izlaist zyrgus, jo ir vasalas bandas laupeitōju, kuras pat atrūn vīlcīni, ar kuru nūzogtū zyrgu atvest uz Reigu. Daži zemņiki atrūn Reigā un pat intendanturōs sovus zyrgus. Ir bejuši taidi gadejumi. Tys vyss pīšadar ikšlītu ministrijai, un es nadūmoju, ka ikšlītu ministrijai vysi šī fakti nabyutu zynomi, jo navar tok byut, ka policija par vysom lītām nazīņōja ikšlītu ministram.

Pōrīsim uz myusu zemkūpeibas ministriju. Ir fakts, ka apriņķa inspektors izdūd aplīceibu — es varu minēt vōrdu, jo tys nav nūslāpums — inspektors Grigorjevs

·Vydsmuižā, izdūd aplīceibu, ka muižā ir nūcēršamas 900 desetinas meža. Meža apsardzeibas irēdnis maņ stōsteja, ka labi jo ir izcērstas kaidas 10 desetinas. Taitod meža laupeišona nūteik šausmeigā kōrtā, un jo natiks kaidi sūli sparti pret tū, tod mes nūnōksim pi tō, ka divu godu laikā nabyus Latgolai mežu na tikai tik daudz, kū valstei izvest uz ōrziemem, bet pītryuks pošim latgališim dēļ apkurnōšonas. Latgolā mežu apsardzeiba teik sada-leita divōs škirōs. Pi vīnas škiras pīdar tai saukti vajsts meži un pi ūtras — privatī meži. Tī irēdni, kuri icalti pi privatim mežim, nazyna, kū ar tū litu dareit, jo jim nav spāku tūs nūsorgōt. Bez jūs ziņas teik cērsti meži, un kas tū atļauņ — nav zynoms. Latgalīts, kurs vīnmār ir gūdeigi peļņejis sovu maizi, meklej ilgu laiku dēļ dorbu uzjemšonas, un beigōs izarōda, ka taidas lītas izmoksoj 20 000 rbl.

Tod par pošu zemes īkōrtu. Mes agrarōs reformas lykumu asom izvaduši, bet naasom vēļ nūlāmuši, kas byus ar servitutu zemem, par tū nūsaceis atsevišķs lykums. Bet tagad irēdni sōc reikōtīs uz sovu rūku. Bez tam irēdni, kod nav vēļ aizrōdeīts, ka zeme tiks sada-leita, dažus nu latgališim pīrunoj, ka vajaga atsasaceit nu sovas zemes, jam parokstu un pēc tam zemņikam at-jam 20 desetinas zemes un īdūd cytam. Voi tys ir lykumeigi, ka Domopoles pogostā, kur īt divi celi uz Rēzekņi, tymā laikā, kur zemņiki nūdorbbynōti ar lauku dorbim, kur vajag apstrōdōt vysu zemi, kur mums moz zyrgu un strōdnīku, teik īsōkts taiseit jaunu ceļu? Es nagrybu streidētīs, voi tys ceļš taišni beja vajadzeigs kara vajadzeibom. Varbyut, tys ari beja lykumeigi dareits. Bet tys nav pīlaižams. Nu dažim pogostim jēme škyutņikus bez moksas. Kod kara vajadzeibas tū prosa, tod tys jōdora, bet jo tymā laikā, kod teik uzsōktas mīra sarunas ar Krīvijū, kod ir vyslelōkais dorba laiks, teik uzsōkts taiseit jaunu ceļu, tod tys nav attaisnojams. Kod dažī zemņiki tyuleit naīsaroda uz dorbim, tod bez kaidas tisas tūs īlīk citumā, uzlīk naudas sūdus voi izsyuta

uz Kōrsovu cītumā un pi dorba. Bez tam es jau reizi aizrōdēju uz tū, kai Latgolā vyspōri skotōs uz šim jautōjumim. Tys ir pyrmais jyuteleigais jautōjums. Šaidu faktū ir daudz. Maja mēnesī, kod nūtyka vyspōrejōs Dīva lyugšonas, pi pošas Rēzeknes izjauce kapleicu, salauze Kristus tālu u.t.t. Vōrkovā kaidu eistu komunistu trejs reizes vede uz Daugavpili un trejs reizes palaide vaļā. Kōrsovā nūtyka tys pats. Gaigalovā bazneickungs izgōjis nu bazneicas dīvakolpōšonas laikā, kod ļaudis vėl beja sasapulcējušis. Jys sakauts nu karaveira, kurs gribējis nūturēt agitācijas runu uz bazneicas līveņa. Taidas lītas nūteik Latgolā.

Pōrīsim tagad uz ūtru jautōjumu: kai stōv Latgolā ar pošu izgleiteibu. Maņ nav bejis gadejuma īsaskateit vysōs školōs, kai tur īt, bet par šom 2 dīnom, kod es beju Rēzeknē, es dzērdēju šausmeigas lītas par vaļsts gimnaziju, kura Latgolā nūdybynōta, lai styprynōtu tautiskumu un īnastu apgaismōšonu. Vīns nu skūlōtōjim ir atklōts dzārōjs, kurs kotru dīnu pīsadzēris atnōk uz gimnaziju, kraklys pakaļā izleidis ar dažaidim īzeimējumim. Bārni pīnōk klōt, rausta aiz krakla un vysi smejās. Vīns ir bejis komunist, boļševiks, trešais taidis pats. Kū Latgola var nu taidim gaideit? Lobōkī saiminīki nūdūd sovus bārnus ūtrā gimnazijā, kas ari ir Rēzeknē, tei ir krīvu gimnazija, bet lobōkī saiminīki atdūd sovus bārnus tur tōpēc, ka jī nagrib, lai jūs bārni izaugtu par huliganim.

Taidis, muni kungi, ir eisūs vīlcīņūs Latgolas raksturōjums. Raksturōjums par mozu kakteņu nu myusu Latvijas. Tagad pajautōsim, kaidis tam ir īmeslis? Īmeslis, muni kungi, tam, ka nūteik taidas slapkaveibas, ka nūteik zagšonas, ka meži teik izpūsteiti, ir skaidrys. Tei ir tei poša kukulōšona, par kū tyka runōts. Pīmāram, taidis gadejums: zaglis, šūreiz var saceit par gūdu policijai, teik nūsyuteits uz komendanturu, leidza ar protokolū, bet ūtrā, trešā dīnā zaglis breivs un nūnōk otkon tōs pošas policijas rūkōs. Policija vaicoj, kai šys tyka breivs, zaglis, čygons, soka: „Muni kungi, tys maņ mok-

sōja gon dōrgi — 5000 komendantam un 4 buteles konjaka.“ Ūtrys taidš pat gadejums. Maņ pazeistama persona stōsteja, ka tei zaglam vaicōjuse, kai šys ticis breivš, un tys atbīldējis: „Tys maņ moksōja lūti dōrgi. Vajadzēja dūt izmeklēšonas tīsnešam 5000 rbl. un dažim cytim veirim ari. Tai ka vysa tei līta maņ moksōja 17 000 rubļu.“ Es atkōrtoju tū pošu, kū jau saceju — šī fakti ir tikai taidi, kuri caur gadejumu maņ tykuši rūkōš. Nabeja muns nūdūms vest izmeklēšonu. Šōš lītas, muni kungi, ir tōš, caur kū Latgolā tiks īvasts seperatisms, nu kura tagad baida. Šei ir tei kultura, tōš jaunōš idejas, tei apgaismōšona, kuras grib īvest Latgolā, bet nu kuras Latgola grib nūsarūbežōt. Pošā Latgolā par seperatizmu nibyut nadūmoj, bet gon arvīnu aizrōda, ka vajag vest ikšējū politiku tai, ka tys Latgolai byutu pīmārojams. Jo Latgolu sōks apgaismōt taidā pat ceļā, kai leidz šam, tod seperatisms byus. Maņ pi rūkas ir latgališu vēstule, kur tī roksta, lai valns paraun tūs baltišus, jo tī asūt zvēri un nacylvāki, ar kurim pat nav ispējams runōt. Es vysu laiku asmu strōdōjis par kūpeigu lītu, par tū, ka myusu tautas daļas byutu apvīnōtas, un kōpēc ir vajadzēigs, ka tys tyktu izjaukts, lai tyktu radeits seperatisms? Tys, kō latgališi beistās nu taidim kulturas nesējim, kai jau minēju, ka latgališi grib nu tim nūsarūbežōt, par tū nav kō breinōtīs, tys ir saprūtams. Es atsaviņoju, ka lītoju šaidus vōrdus, bet tys tai ir. Latgola seperatizmu nibyut nasavēlej, tei ceņšās tikai panōkt, lai tai byutu sovas pošvaldeibas īstōdes, lai, tai sokūt, šōš tautas lītas tyktu nu jim pošim izškērtas, jo latgališim tōš lobōk pazeistamas nakai baltišim. Latgola latgališim stōv tyvōk nakai baltišim, un jo myusu prese nemōk leidz šam laikam par latgališim labi atsasaukt, tod par tū vainojami ir tikai baltiši. Jo it runa par seperatizmu, tod vaineiga tur ari prese, kura nav mōcējuse audzynōt baltišus. Myus, kas ilgim godu simtinim bejom škērti, kuri bejom padūti krīvu īspaidam, navar nūstōdeit uz vīnas linijas ar cytim. Apsavīnōšona jōroda breivā

ceļā, bet na ar spaidim. Tagad grib panōkt centralizaciju, kŭ grib izvest taidā pat ceļā, kai tŭ sovā laikā izvede Krīvija, kas Latgolai gribēja ar varu uzspīst sovas idejas. Centralizacija nu Krīvijas natyka panōkta un ari baltiši tŭ napanōks. Ka pi mums ir centralizācijas pajēmīni, te jums fakts. Kod atsvabynōja Latgolu nu lelinikim, tod tyka īcalti pogostu vacōkī un kŭ mes redzim. Krōslovā pogosta vacōkais — baltītis, Kōrsovā — baltītis u. t. t. Tys tikai pīrōda, ka uz tŭ Latgolu, kura pyrmō gribēja panōkt apsavinōšonu ar Baltiju, skotōs ar nautziceibu. Latgališim tagad teik parōdeita nautziceiba. Lai gon latgališu izlŭksne ir atzeita par tŭ pošu latvišu volūdu, tŭmār caur zynomim spīdīnim ir nŭvasts tik tōli, ka daži latgališi beistās runōt latgaliski. Maņ pošam beja gadejums tŭ pīredzēt, kod es īgōju Rēzeknes policijā un latgališi baidejōs runōt latgaliski. Bet cyttautišim tei nautziceiba ir. Kod es aizgōju pi izmeklēšonas tīsneša, tys izasauce: „Ja vas neponimaju! Govorite po-ruski!“ Maņ kai Satversmes Sapulces lūcekļam beja jōpīdzeivoj taidas rupeibas, kaidas es naredzēju cara laikā. Tys ir centralizācijas politikas vērziņš, kas tur īnesis nalaimi. Uz Latgolu teik syuteiti na lobōkī latviši, na tī, kurim ryup vaļsts apvīnōšonas un apgaismōšonas idejas, bet slyktōkī elementi, un tys, muni kungi, nŭteik vyscaur. Policijā nastōv nimoz lobōk. Pīmāra dēļ pīvesšu šaidu faktu: Rēzeknes apriņķa prefekts salasejis škyutīs zyrigus bez pošim pavadeitōjim, 18 voi pat vairōk. Saiminiki gaida divas, trejs, četras dīnas, daži pat 10 dīnas, cik kom atdaboj sovus zyrgus atpakaļ. Taipat ari ar ļaundaru gyusteišonu. Škyutniki pajemti, lai vastu laupeitōjus, bet laupeitōju vitā . . . cīmā apcītynoņ zemniku, pīdraud tam, ka tŭ nŭstōdeis pi kūka un nŭšaus. Cylvāks nŭsabeist un bāg, uz jŭ sōc šaut un . . . Nasen beja gadejums, kur nōce pīškā nakōrteibas, kod daži strōdniki, kuri Antonopolē nadabōjuši oļgas izdauzejuši uzjēmējam lŭgus, atvasti uz Rēzekni un nu policijas sasysti. Par sakaušonu nu policijas īt vyspōrejaš syudzei-

bas, bet kas ir dareits? Tys pats Estmaņa kungs, kurs nalykumeigā kōrtā cylvākus nūsūda, nateik atcalts nu omota, apriņķa priekšņiki pi atbiļdeibas nateik saukti. Teik gon saukti pi atbiļdeibas ti, kuri sper sūļus pret laupeišonu, bet na tī, kas izlaiž komunistus un laupeitōjus nu cituma. Izmeklēšonas nūdaļōs, kuras teišam sastōdeitas, lai jōs aizsorgōtu valsti nu šaubeigim elementim, ir aktivi komunisti. Izmeklēšonas nūdaļōs, muni kungī, ir bejuši laupeitōji, cytaidi es zagšonas un laupeišonas navaru saprast. Es gon napikreitu Celma kungam, kurs runōja pret komunistu izsyuteišonu uz Kri-viju, bet es grybātu zynōt, kū tod ar tim lai dora, ar tim, kurim komunisms beja soldons un lobs, kuri bojševismā redzēja paradizi un kuri pīrduši pi laupeišonas? Maņ likās, ka tim vajaga prīcōtis, jo tūs izsyuta uz Kri-viju, jo tys var dzeivōt nu laupeišonas, tur tys ir breivi. Bet mes runōsim par Latviju. Pi mums Latvijā izmeklēšonas nūdaļōs ir bejuši laupeitōji — komunisti, jo tī komendanturōs jāmuši un poši radejuši nakōrteibas. Saprūtams, ka laupeišona un zagšona ir parostas lītas.

Kas atsateic uz kooperativu, tod varu saceit, ka tam ir gryuši dabōt sōli, bet žeideni tū daboj un daudz lelōkā vairumā nakai kooperativs. Tōpēc Latgolā sōļs moksōj 150 kap. mōrceņā, kur Reigā tū pōrdūd par 40 k. Kaidā ceļā tys nūteik? Zynoms, nu kō var peļneitis. Pelneitis var nu tim, kurim tū kukuli vajaga dūt un vajaga dabōt. Latgalīšim pavysam nasaprūtams, priķš kam pastōv Latvijā kara rūbeža. Mes asom Latvijā, bet tymā pašā laikā mes asom ōrzemņiki. Paļdis Divam, ka es asmu Satversmes Sapulces lūceklis un maņ ir aplīceiba ar fotografiju, jo tai es teiku cauri, bet kod es nūnōku pi Latgolas, tod es asmu ōrzemņiks. Te maņ jōrōda sova pase, sovi dokumenti. Kū tys leidz, muni kungī? Mes asom pījāmuši amnestijas lykumu, caur kū vysi komunisti, laupeitōji voi nalaupeitōji, var grīztis atpakaļ un ikjūt Latgolā un Baltijā, bet gūdeigs cylvāks navar tikt pōri. Kam tys vajadzeigs? Nu poša īsōkuma tys nikō na-

paleidzēja. Varbūt demarkācijas līniju nūstoda, lai navarātu spekulēt. Apsorgojit rubežas, tod nabyus ari spekulācijas. Preces it par rubežu uz Krīviju, bet uz Latgolu tōs nalaiž. Navajaga radeit apstōklus, ka preces Reigā moksoj 40 kap. un Rēzeknē 150 kap., jo Rēzekne nav ōrzemes. Mes, apvīnōtais Latgolas bloks, gribējom nōkt priškā ar šīm jautōjumim jau sep. Bet tod mums vajaga isnēgt interpelāciju gondreiž vysom ministrijom un tōpēc mes bejom nūsprīduši praseit revīziju priķš Latgolas un, jo tei izarōdeitu par vajadzeigu, ari priķš vyssas Latvijas. Varbyut, ka tur tōs lītas byus mozōkas, bet tōs reiz ir jōnūkōrtoj, un myusu praseiba byutu, ka latgališi paši īitu tymā komisijā. Es asmu pōrlīcynōts, jo komisija nūbrauks uz vītom un pasaskateis grōmotōs, tod nikō naatrass. Maņ beja gadejums. kod es izmeklēšonas tīsnešam jautōju: „Voi jums ir taida un taida syudzeiba?“ Pasaskateja grōmotōs, bet tur taidas nabeja. Jo latgališi poši jems daleibu izmeklēšonas komisijā, nōks sakarā ar tautu, pabraukōs pa pogostim un īgyus uzti-ceibu, tod nu ļaudim daudz kū dabōs zynōt un tod mes varēsīm nōkt pi pošas ļaunuma saknes. Varēsīm izgrīzt tū vōti, kura myusus maitoj, un, jo mes izbēgsīm nu spekulācijas un kukuļu jemšonas, tod drūši vīn ceļsis valuta un kriss cenas uz precem. Jo tai naudai, kuru samoksoj par kaidu atļōvi, taipat kukuļu naudai jōkreit uz precem un tōpēc tōs teik sadōrdzynōtas. Bez tam vajaga gōdōt ari par tū, ka īrēdni tyktu tai atolgōti, ka jī varātu pōrtikt. Lobōk samozynōt īrēdņu skaitu uz pusi, lobōk lai jī strōdoj ilgōk — jī strōdōs labprōt, bet lai jī varātu pōrtikt. Zemkūpeibas ministrijas īstōdēs šū skaitu vajadzēs varbyut vēl palelynōt, bet cytōs īstōdēs var samozynōt.

Es dūdu šū eisū pōrskotu par mozu Latvijas styureiti ar vēlēšonūs, ka revīzijas komisija teišam tyktu ivālāta un ka revīziju izvastu cauri. Es nadūmoju ni ar valdeibu, ni pret valdeibu; es asmu pilņeigi pōrlīcynōts, ka valdeiba gryb tū pošu un ka valdeibai byus

pateikami, ka līta tiks nūskaidrōta un ka tās ļaunums, kas tagad myusu vaļsts ikōrtai un pastōvēšonai kaitēja, tiks nūvārsts, un reiz īvasta kōrteiba.“

Sakarā ar tū tyka īcalta Lyugumu un syudzeibu komisija, kuras savōktī materiali resp. ziņojums par tim ir ļūti interesanti, bet šūreiz atstōjami namynāti. Skot. 262. lp.

Debates par K. Ulmaņa vaļdeibas deklaraciju 1920. godā

Fr. Trasuns, nūsaklausejis vaļdeibas deklaraciju, cel priškā sovas pīzeimes un papyldynōjumus, kas byutu seviški īvārojami dēļ Latgolas (LSSS 1920, 160.—162. lpp).

„Kas zeimōjās uz apgaismōšonu, tod deklaracijā mes dzērdējom, ka tiks gōdōts arī par apgaismōšonu; na tik vīn tiks gōdōts, bet mes arī zynom, ka taidis lykums ir jau izdūts: vyspōrējō skūlas mōceiba ir vysim obligatoriska. Mes, tūmār nazynom, kaidā ceļā un kaidā mārā šei apgaismōšona tiks izvasta. Mes pat nazynom, kod vaļdeiba ir nūdūmōjuse stōtīs pi apgaismōšonas lītas Latgolā. Muni kungi, mes zynom, kaida leidz šam pastōv kōrteiba. Kōrteiba ir taida, ka kotrai pošvaļdeibas īstōdei vajaga nūdūt pošlinu par sovu skūlu. Pi šaidas kōrteibas vysas uzturēšonas gryuteibas un pyules vyslelōkā mārā gulstās uz pošom pošvaļdeibas īstōdem un na tikai uz pošvaļdeibas, bet taisni uz tom īstōdem, kur tautai vysvairōk ir vajadzeiga apgaismōšona un kur tautas daļa ir vysmozōk apgaismōta un nabadzeiga. Mes zynom, kaidā gryutā un bēdeigā stōvūklī atsaroda ļatgališu skūlas Krīvijas laikā. Latgolā skūlas beja aizlīgtas. Krīvijas vaļdeiba ar vysim spēkim apspide ļatgališu skūlu. Tei beja Krīvija, par kuru priksrunōtōjs tik korsti runōja. Jo tai teiktō Krīvijas vaļdeiba nōktu atpakaļ, tod skūlu stōvūklis byutu taidis na tikai Latgolā, bet vysā Latvijā. Es soku, skūlu Latgolā krīvu vaļdeiba napilaide. Tagad vajaga uzturēt skūlas, vajaga radeit skūlōtōjus, vajaga celt jaunas skūlu ākas. Materialā ziņā Latgola atsarīn

ļūti bēdeigā stāvuklī. Kotrā cytā valstī, jo vīna tautas daļa ir vājok apgaismōta, valdeiba vyspyrms gōdoj par šōs daļas apgaismōšonu. Pi mums ir ūtraīži. Teik apgaismōtas taisni tōs daļas, kur leidz šam bejis vysvairōk skūlu — Kūrzemē un Vydzemē. Tur apgaismōšona it uz prišku, bet Latgolā, kur apgaismōšona vysļauņōkā stāvuklī, nateik nikas dareits. Latgolai vajadzēs uzajemt vysas cytas valsts gryuteibas leidzeigi pōrejom valsts daļom un bez tam pošai gōdōt par sovom, skūlom. Kū nūdūmōjuse valdeiba dareit šymā ziņā uz prišku, tys mums nav zynoms.

Kas zeimōjās uz agrarjautōjumu, mums tyka pasludynōts, ka tiks pīspīstā kōrtā atsavynōtas muižu, bazneicu, klūsteru zemes u. t. t. Dzērdējom ari nu socialdemokratu frakcijas, tai sokūt, ūtru deklaraciju. Zeme ir atsavynojama bez atleidzeibas, un zemniki daboj tū tikai uz renti. Varbut es labi nadzērdēju, tai sokūt, uz kaidim pamatim zeme tiks dūta zemnikim. Šys princips ir svoreigs. Jōzyna, voi tei tiks dūta uz privatīpašuma pamatim, voi tikai uz renti. Voi myusu zemniks byus uz prišku zemes īpašniks, voi tikai valdeibas kolps — rentniks, kuru gadejumā varēs izmest nu mōjas. Par šū principu mes valdeibas deklaracijā nikō nadzērdējom. Mes dzērdējom, ka tyka atjemta klūsteru un bazneicu zeme. Muni kungi, voi Latvija ir tik nabadzeiga ar zemi, ka vajadzeigs atjimt bazneicom tōs 4,6 leidz 30 desetinas, kuras tom ir, voi Latvijai napīteik zemes? Tys beja gon Krīvijā 1842. godā, kod Krīvijas valdeiba pasludynōja katōļu Bazneicai, ka tai asūt ļūti gryuši ar tū zemes pōrvaldeišonu, ka Krīvijas valdeiba gribūt atvīglynōt Bazneicai šū nostu; jei pōrjemšūt pōrvaldeišonu uz sevi un moksōšūt Bazneicai procentus. Krīvijas valdeiba pōrjēme bazneicas zemes pōri par 460 000 desetinū, nu kurom tyka uzturātas slimineicas, skūlas un bazneicas. Par tū Latgolā slimineicas tagad ir tikai vōrda pēc. Nav zemes, nu kuras tyka uzturātas slimineicas un skūlas pi bazneicom. Krīvija, kod tei pajēme zemi, moksōja bazneicai grošus,

nu kurim navarēja uzturēt ni skūlas, ni hospitaļus. Šū pošu ceļu, kai redzim, bet vēl osōkā mārā ir nūdūmōjuse it ari myusu vaļdeiba. Jei ir nūdūmōjuse na tikai pajimt bazneicu zemes pōrvaļdeišonā, bet tōs nūlaupeit. Muni kungi, šōs zemes nav bazneicu zemes, tōs tiks nūlaupeitas pošai tautai, kuras tauta pa rubļam, pa grošam ir sakrōjuse. Maņ pošam naseņ beja gadejums, ka pi manis grīzēs zemņiki, grybādami nūdybynōt draudzi un grybādami nūpērkt zemi, lai byutu bazneickungam kur un nu kō dzeivōt. Ceļš, kuru grib it vaļdeiba, nav mīra ceļš. Tys nav apmīrynōšonas ceļš. Jo mes isim tū ceļu, tod, mozōkais vīnā trešā, un na tikai vīnā trešā daļē, bet lelōkā daļā idzeivōtōju tys īness tikai ryugšonu un naapmīrynōjumu. Vakar maņ privatā sarunā tyka sacepts, ka pat Kūrzemē, kur vysvairōk socialdemokratu izgōja cauri un kur poša tauta jūs izvēlēja, ka Kūrzemē pi referendumā tī poši zemņiki — luterani, kuri nūdeve sovus bolsus par socialdemokratim, ir izasacejuši, ka zeme byutu atstōjama pi bazneicas. Jo ir te taidi grybātōji (Smīkli), tod tū varātu izdareit ar pošas tautas pīkrisšonu un tautas grybu. Jotauta soka, ka mums bazneicas nav vajadzeigas, tikai tod ari tōs zemes nav vajadzeigas. Bet tai nav. Muni kungi, cytaidi jyus uzlīkat tōs gryuteibas uz placim pošim zemņikim. Socialdemokratu frakcija ir pajāmuse sev monopolu gōdōt par strōdnīkim. Muni kungi! Mes vysi asom taidi poši demokrati. Mes peļņejam sovu maizi ar sovu dorbu. Ryupes un gōdōšona par strōdnīkim nav vīnu pošu socialdemokratu monopolis.

Tagad es pōrišu uz Latgolas jautōjumu. Navīnu reizi vīn šamā augstā sapulcē tyka ikustynōts jautōjums par Latgolas īpatneibom. Ka Latgolai ir sovas īpatneibas, par tū navar byut nikaidu šaubu. Vyspyrms jau tauteibu dažaideiba tū atšķir nu pōrējōs Latvijas: nu Kūrzemes un Vydzemes. Agrarjautōjums Latgolā piļņeigi atsašķir nu agrarjautōjuma Kūrzemē. Kūrzemē ir tikai saiminīki un kolpi, bet Latgolā bezzemņiku gondreiz nimos nav, tur gondreiz vysi ir seikzemņiki voi zemņiki. Bez tam tur

ir šņūru saimnieceiba un cīmi. Vajaga zynōt, kuri nu zemnīkim gribēs izīt nu cīma un kuri gribēs palikt uz vītas. Jau tagad Latgolā zemnīki izdora poši šņūru saimnieceību likvidēšonu, navarādami sagaideit uz valdeibas sūlejumu un uz valdeibas paleidzeibu. Mes pat nazynom, cik Latgolā ir zemes, cik tōs grybātōju un cik saimnieceību vajadzēs ireikōt. Leidz šam taidi dorbi nav isōkti, pat nav isōkta nikaida registracija. Latgolai ir ari sovas cytas ipatneibas. Tai ir sova izlūksne. Sei izlūksne ir tei poša latvišu volūda, bet na kotram ir vīgli isamōceit baltīšu izlūksni, un seviški pyrmā laikā. Latgolā ir latgalīši, kuri prūt latviski raksteit, na gramatiski, bet prūt, un uz tim daži valdeibas irēdni skotōs tai, ka tys, kas namōk raksteit pilneiģi gramatiski voi ari namōk raksteit baltīšu izlūksnē, navar byut par irēdni. Ir dokumenti, kuri inōkuši nu Latgolas un kurūs prosa, lai dūtu jim paleigus tōdēļ, ka jim tur uz vītas naasūt nivīna latvīša, bet asūt tikai latgalīši. Bez tam, muni kungi, Latgolai ir vēj cytas ipatneibas. Kūrzemē un Vydzemē varbyut ticeibas līta tautai nav tik sylta, tik dōrga un tik ļūti vajadzeiga, bet Latgolā ticeibas līta ir vīna nu vyssvoreīgōkom lītōm. Uz ticeibas jautōjumu lelinīki jau izlauze sovus zūbus Latgolā. Jō ari mums byutu stypri zūbi, tod tūmār es nazynu, voi mums byutu vajadzeiba tūs lauzt. Voi mums byutu kaida vajadzeiba ceļt Latgolā namirus? Bez tam na vīnreiz vīn maņ ir gadejīs dzērdēt runojam par Latgolu, ka Latgola asūt Latvijas trešō zvaigzne. Pateišam, Latgola ir trešō zvaigzne. Mes uz Latgolu nimoz nasaskotom kai uz ubadzi. Vydzemei un Kūrzemei ir sovs gora monts, ir augstōka izgleiteiba. Ari Latgolai ir sovs monts: Latgola ir zvaigzne ar sovīm lynim, ar sovu dorba spēku, ar sovu vasalū goru un ticeību. Un es asmu drūši pōrlīcynōts un tycu, ka Latgola, jo jymā ilgōku laiku pastōvēs breiveiba, mōcēs poša sevi paceļt.

Tys byutu, tai sokūt, par Latgolas ipatneibom, un šū ipatneību Latgolā ir daudz. Latgola gryb tōs aizstōvēt un aizsorgōt ar sovīm spēkim un gōdōt poša par sevi. Tais-

ni tys, ka Latgola gryb aizsorgūt jai dōrgōs īpatneibas, izsauc pi dažim bailes par Latgolas separatismu. Tōs nav dybynōtas. Latgola beja pyrmō, kas īnese apsavinōšonas ideju un taisni tī, kas Latgolas separatismu beistās un izrōda bailes, Latgolas separatismu izsauc, tī ir taisni tī, kas ar spēku gryb īnest Latgolā sovas idejas. Un ka Latgolai ir sovas īpatneibas, tys tyka atzeits nu pošas valdeibas ar tū, ka tyka nūdybynōts Latgolas lītu departaments. Bet kaidas byus departamenta tīseibas? Voi Latgolai byus nūteicūšs vōrds par sovom lītōm, voi Latgola izpīldeis tikai, tai sokūt, kolpa voi kurjera omotu, par tū mes deklaracijā nadzērdējom. Latgola gribēja un vēlējās skaidri zynōt, kaidas šymā jautōjumā valdeibas dūmas. Latgola gryb byut breiva; gryb byut breivajā Latvijas valstī pilneigi leidztīseiga pīlsōne, bet nagryb byut par Latvijas pabērni. Šōs ir lītas, par kurom mums nīpavysam deklaracijā nav atbyldāts. Es varu kristeigūs Latgolas zemnīku savīneibas vōrdā paziņōt, ka mes gon bolsōsim par jaunū kabinetu tōpēc, ka anarchija — bezvaldeiba ilgōk pastōvēt navar, jo kur nav valdeibas, tur ir anarchija. Bet mes atklōti sokom, ka mes ar deklaraciju Latgolas jautōjumā naasom apmīrynōti un uz prīšku atstōjam sev breivas rūkas (Aplausi).“

Taidu naatlaideigu kritiku latgaļu vōrdā Fr. Trasuns vērse na tikai pret K. Ulmaņa valdeibu, bet ari pret sekojūšom Mejerovica valdeibom.

Pīm., kod 1921. g. 17. junijā Z. Mejerovics Satv. sapulcei nūdūd ziņōjumu, ka ir sastōdejis jaunu valdeibu, un ir nūlasejis tōs deklaraciju, **Fr. Trasuns** Latgolas bloka vōrdā ir sacejis šaidu runu: (LSSS 1921, 13, 1277 un sek.):

— Augsti cīnejamō sapulce! Maņ nabeja nī īspējas, nī grybas uzraksteit myusu bloka deklaraciju, kai tū

īpriekšēji runotāji ir darejuši, bet es dūmoju, map najems par ļaunu, jo runa nabyus tilk **gluda** kai cytīm runotājīm.

Cinejamī kungi, mes nūsaklausejom ļūti plašu un skaistu jaunō kabinetā deklarāciju. Jo mes jemsim pošu deklarāciju, tod likās, ka tū bez ībyldumim var pījemt kai nu lobō, tai ari nu kreisō spōrna, pat naizslādzūt minoritates. Te deklarācijā teik sūleitas daudzas un ļūti skaistas lītas. Bet ir lelas šaubas, voi ari tagadejais kabinets spēs izvest vysu tū cauri, kū tys mums sūla.

Skaistas deklarācijas mes dzērdējom ari nu pagōjušajim kabinetim, bet deklarācijas palyka tilkai uz papeira, un dzeive gōja sovu ceļu. Jo tagadejais kabinets spēs izvest, es nasoku vysu, kū sūla, bet kaut vīnu pusi nu tō, ari tod byus ļūti labi.

Kaš zeimōjās uz vērzīni, tod jaunais kabinets grib apmīrynōt kai lobū, tai kreisu spōrnu. Voi valsts aparatu byus īspējams nūturēt leidzsvorā, tū mes redzēsīm, bet pagaidom mes redzim, ka jaunais kabinets vairōk sverās uz kreisū kai uz lobū pusi.

Kaida byus paleidzeiba Latgolai, tū mums parōdeis nōkūšō kabinetā darbeiba. Tod kaš zeimōjās uz pošīm sūlejumim, kai jau saceju, jo jaunais kabinets kaut daļu varātu izvest nu tim, tod jau byutu labi; jo, mozōkais, varātu stabilizēt myusu valutu, paceļt izgleiteibu, apdrūšynōt strōdnīkus, izvest socialū reformu utt, tys byutu daudz, bet ir jōsašaubā, voi jaunais kabinets tū veiks.

Jaunais kabinets mums sūlejōs nūdrūšynōt mīru un taisneibu, ka kotrs pilsons varātu natraucāti nūsadūt sovam mīreigam dorbam. Tei ir loba līta, bet kaidā ceļā mes tū gribim panōkt? Kabinets atzeist, ka kars ir pabeigts un ka jōpōrīt uz normalu dzeivi. Bet pi mums uz ilom teik nūšauti gūdeigi ļauds, un mes šūs anarchistus un slāpkovas gribim lobēt tikai ar vōrdim, ar meikstom tīsom, ar amnestijom. Voi tys myus nanūvess pi tōs pošas ikōrtas kai Krīvijā?

Ka lykumeiba un mīrs pilsonim ir vajadzeigi, tys

mums, latgalim, ir vyslobōk zynoms. Mes redzim nu lyugumu un syudzeibu komisijas ziņojumim, ka, nasaskotūt uz tū, ka šei komisija dorbojās Latgolā, kur beja gryuši izvest reviziju cauri, uz Latgolu tūmār kreit vyslelōkais syudzeibu skaits. (Sal. te Syudzeibu komisijas zinōjumu LSSS 1921, 13, 1194 — 1198. red.) —

Beja, muni kungi, taidas nakōrteibas, ka mums pat palik nasaprūtams, kai taidas nakōrteibas varējušas nū-tikt. Es jums minēšu vīnu seiku gadejumu, kurs lūti rakstureigs. Kaidam latgaļu zemnikam komandants nūjēme zyrgu kara vajadzeibom un tū pošu zyrgu tymā pošā dīnā atdeve vīnam vydzemnikam, kuram jau beja 2 zyrgi. Tys zemniks grīzēs pi policijas, apstaigōja vysas myusu ministrijas, bet nikur nadabōja tiseibas tū zyrgu atpraseit atpakaļ. Taitod na kara vajadzeibom zyrgs tyka nūjumts, bet lai atdūtu cytam. Golu golā tys cylvāks nōce pi pōrlīceibas, ka nav ni taisneibas, ni tisas, bet vajag tikai atrast 10 voi 20 stypru saiminīku, nūsavērt, kod ar jō zyrgu brauks, un atjemt. Taida beja kōrteiba Latgolā. Jo tagadejō vaļdeiba cerej īvest eistu kōrteibu navin Latgolā, bet ari te Reigā, lai varātu uz lykumu atsasaukt un ar lykumu aizastōvēt, tod patiši byutu panōkts daudz.

Kas atsateic uz jaunōs vaļdeibas deklaraciju, tod maņ kai latgaļam vajag atzeimēt, ka beja prīceigi dzērdēt myusu tagadejō ministru premjera vōrdus, ka latgaļu vajadzeibas tiks sevišķi īvārōtas. (Kai mes nu kaidas runas pi zemes lītom pīminim, Fr. Tr. par šim sūlejumim vālōk saceja „obecanka cacanka, a glupemu i radost” — runelis solīja, dūrelis parādīja figu“.)

Es grybu te atgōdynōt, ka aizgōjušais kabinets tō nagribēja saprast jau nu poša sōkuma un nagribēja saprast ari vālōk. Tys kabinets uz latgalim skatejōs kai uz atsevišķu tautas daļu, na tai kai uz pōrejū Latviju. Jys arvīn dūmōja, ka tur ir vajadzeiga cytaida vara. Bet voi tagadejais ministru kabinets pats nu sevis ir nōcis pi taidas pōrlīceibas, ka Latgolas vajadzeibas un dareišonas

nav vīneigi Latgolas lītas, bet ir vysas Latvijas dareišonas, un ka latgaļus jys taipat īvārōs kai vydzemņikus un kūrzemņikus, tys nav zynoms. Taipat nav zynoms, voi tagadejais ministru kabinets ir nōcis pi tōs pōrlīceibas tōpēc, ka latgalim kaut kas arī ir jōdūd, ka tī taidas praseibas uzstōda.

Es tūmār grybu ticēt, ka tagadejais ministru kabineta premjers, kurs pats beja Latgolā uz kongresu, kod latgali nūsprīde pīsavīnōt pi Kūrzemes un Vydzemes — apsavīnōt ar pōrējū Latviju — tymā laikā, kod nadreikstēja dūmōt na tikai par Latvijas naatkareibu, bet nadreikstēja pat dūmōt par tōs autonomiju, tod jys dzērdēja latgaļu grybu, izsaceitu skaidrūs sprīdumūs, ka Latgola apsavīnoj ar taidim nūsacejunim, ka Latgolai byus zynoma pošvaļdeiba.

Mes ceram, ka tagadejō jaunō kabineta premjers ir pīminējis Latgolu un jōs vajadzeibas navys tōdēļ, ka latgali tū prosa, bet gon jys tū ir darejis, izīdams nu vyspōrējom Latvijas interesem un atzeidams tū par lūti vajadzeigu. Mes arī ceram, ka jys pyulēsīs nūvērst vysas tōs nakōrteibas, kaidas ir Latgolā.

Valdeibas deklaracijā mes šudīn dzērdējom, ka **latgaļu dialekts tiks atzeits par leidzeigu vaļsts volūdai Latgolā**, ar taidom pošom tīseibom. Muni kungi, šei deklaracija nav pyrmō, un **tū mes dzerdim na pyrmū reizi, jo tys jau ir pījemts lykumā**. Tū mes dzērdējom ogrōkajā deklaracijā pi ogrōkō kabineta, un tū mes dzērdējom arī tagad. Kod mes sōcam runōt, tod mes runojam, ka latgaļu dialektam ir leidzeigas tīseibas ar vaļsts volūdu un ka latgaļu dialekts ir taida pošā vaļsts volūda kai baltīšu dialekts.

Kod runojam par šim dialektim, tod navar byut dūmstarpeibu par tū, ka latgaļu volūda arī ir latvišu volūda, bet kod līta nōk praktiskā dzeivē, tod tei izaver pavysam cytaida. Jemsim, pīm., īrēdnus Latgolā, tod šī īrēdni soka: „Runojit latviski! — mes latgaliski nasaprūtam.“ Es dūmoju, ka īrēdnim vaja-

dzātu pīsamārōt vītejūs īdzeivōtōju īnteresem un vajadzēibom, jo jī var vīglōk pīsalāgōt zemnīkam, nakai naboga zemnīks īnōkušajīm īrēdnīm. Tys vyss styprā mārā atsasauc uz latgaļu tautu un maitoj latgaļu un baltīšu atteiceibas.

Maņ pošam te daudzreiz gadejōs, ka daži nu cīnejamim Satv. sapulces lūceklim grīzēs pi manis ar lyugumu narunōt latgaliski, bet baltiski, nasaverūt uz tū, ka muna volūda taču ir saprūtama. Tys tyka lyugts tōdēļ, ka, jo runojūt baltiski, asūt vīglōk saprast. Jo tys tai nūteik Satv. sapulcē, tod jyus varit ļūti vīgli saprast, kai ir tīm latgalim, kam vajag sasarinōt baltiski. Tod bīži nūteik, ka pōrīt uz krīvu volūdu.

Vēļ sōpeīgōks latgalim ir bejis tys vaicōjums, kod latgali meklēja omotu un maklātōjim beja vajadzēigō izgleiteiba, bet jim tyka pasaceits: „Mes pījamam tikai latvīšus, bet na latgaļus.“ Es tagad vairs naatmiņu, kurā „Brīvās Zemes“ numerā beja atklōti pasaceits: „cerēsīm, ka latgali dreizā laikā vairs nasasauks par latgalim, bet tikai latvīšīm.“ Tai raksteidamj „Brīvajā Zemē“, raksteitōji aizmērsa, ka **latgali sevi sauc un myužam sauks par latgalim!** Cytaidi jī saukt sevi navar taipat kai vydzemnīki un kūrzemnīki, un sevis aizmērsšona (nūlīgšona, red.) nav vajadzēiga nī priķš myusu vajsts, nī tautas.

Tod vēļ vīns punkts, kas zeimōjās uz latgalim, byutu sevišķi jōatzeimōj, t. i., **par administraciju Latgolā**. Leidz šam beja tai, ka jo vīna voi ūtra latgaļu frakcija, kas te ir Satv. sapulcē, voi ari sabīdreibas, voi pošvaldeibu priķšstōvi grīzēs pi valdeibas, aizrōdeidamj uz dažaidom nalykumeibom, kaidas nu administracijas tyka pīlāistas, sevišķi policijas, tod šōs praseibas, par nūžālōšonu, natyka īvārōtas. Šymā ziņā mes, muni kungi, bejom tik demokrātiski, ka mes pōrspējom pat bejušōs Krīvijas monarchisku „sāmoderžaviju“.

Maņ ir ļūti labi atmiņā, ka krīvu laikā jo nu īrēdniceibas tyka pīlāistas kaidas nalykumeibas voi pat vīnkōrši rupeiba pret publiku un jo par tū nōce syudzeibas

pi augstākas administratīvās varas, tod tei tyulen izsyuteja sovu sevišku uzdavumu irēdni, kas lītu izmeklēja. Bet pi mums ir isavīsusēs taida kōrteiba, jo par irēdnim teik caltas syudzeibas, tod tū lītu nūdūd izmeklēt tam pošam apsyudzātajam irēdnam; un zynoma līta, jo apsyudzātais ir ari pats sovas lītas iztīsōtōjs, tod tīsa vīnmār iznōk apsyudzātajam un navys syudzātōjam par lobu. Mes cērēsim, ka jaunais kabinets īs cytu celu.

Bez tam myus, latgalus, interesej vaicōjums, kaidu celu īs tei īstōde, kas saucās Latgolas lītu departaments. Par nūžālōšonu, jōsoka, ka pagojušā godā šys departaments, lai gon tam jau tai beja šauras un aprūbezōtas tīseibas, beja nūsastōjs na uz Latgolas interešu stōvūkļa, lai gon jam vajadzēja kolpōt Latgolas dareišonom, bet tys beja nūsastōjs uz tō redzes stōvūkļa, ka tam jōapkolpoj tikai zynoma grupa (vīnpadsmītnīki?). Mes ceram un gribim cerēt, ka tī, kas ir nūstōdeiti Latgolas vajadzeibu prīkšgolā, ka tī tōs īvārēs un gribēs īt cytu celu.

Voi valdeiba spēs tūs celus īt un voi tei ari patīši īs, tū prīrōdeis nōkūtne. **Tys pats zeimojās uz izgleiteibu.** Leidz šam, muni kungi, mums beja tai, kod mes runōjom par latgaļu školom, par latgaļu izgleiteibu, tod uz tū raudzejēs tikai kai uz latgaļu praseību, kas nibyut nav vysas tautas vajadzeiba. Un kod mes pagōjušajai valdeibai bejom īsnāguši vaicōjumu, kōdēļ Latgolā nav atvārts nivīns školōtōju seminars, pēc kura ir tik lela vajadzeiba, un kōdēļ Latgolā ir atvārta tikai vīna valsts gimnazija, kod Kūrzemē un Vydzemē taidu ir 20, tod valdeiba mums atbīldēja, ka lai gon Latgolā nu valsts ir tikai vīna gimnazija, bet ir 11 privatgimnazijas. Tōs beja vysas krīvu, pūļu un žaidu prīvatēs gimnazijas. Voi tur lai īt latgaļu bārni? Valdeiba pat naatroda par vajadzeigu lītu paskaidrēt, aizrōdeit motivus, kōdēļ tei par izgleiteibu nava gōdōjuse, nava ryupējusēs par latgaļu tautiskās apzīņas paceļšonu un pōrtautōšonas nūversšonu. Mes ceram,

ka arī uz šū vaicājumu tagadējais kabinets grīzs pīnōceigu vēreibu.

Bez tam es grybu pīminēt vēl vīnu vaicājumu, kas naatsateic teiši uz Latgolu, bet kas nūsarysynōja tēpat Reigā. Jau pagōjušajā godā, kod mums beja Tautas padūme, maņ beja gūds nu šōs vītas aizrōdeit, jo latgali nadabōs tiseibu Reigā **dybynōt sovu patversmi un pamatškolu**, mes byusim spīsti sovus bārnus atdūt minoritašu skolōs. Tod vysi cēle ībyldumus, un es nūrōdeju, ka tys nūvess pi ļaunim rezultatim, pi latgaļu pōrtautōšonas. Un kas izarōdeja? Pirms pōrs nedeļom Reigas piļsātas valde izvede revīziju pūļu patversmēs, un vīnā nu 90 bārnim par pūlim beja atzeistami tikai 7, cytā pat tikai 3. Taidis ir rezultats tam, ka jyus naļōvet dybynōt latgaļu patversmes. Latgali sovus bārnus grib audzynōt katōļu gorā un tōdēļ īt pi minoritatem. Es tu pīminēju tikai tōdēļ, ka tys ir ļaunums na tikai Latgolai, bet vysai Latvijai.

Sudīņ minoritates syudzējōs, ka tōs asūt atstumtas pi molas. Es nagrybu polemizēt, bet nu deklarācijas es naredzēju, ka tys tai byutu. Arī mes, Latgolas kristeigī, varātu saceit, ka asam atstumti molā, jo nivīns nu mums nav ministru kabinetā. Bet mes tū lītu tik seiki nījamam. Navar sastōdeit kabinetu nu vysom frakcijom, jamūt pa vīnam cylvākam nu kotras. Pēc tō mes navarim praseit. **Bet mes varim gon praseit, lai valdeiba īt tū ceļu, kū prosa vysas valsts intereses, kū prosa vysas tautas intereses, bet na Satv. sapulces vairōkuma intereses.** Tū ceļu vajag īt. Aizstōvēt valsts patstōveibu, kōrteibu, naatkareibu, lykumeibu, apmīrynōt tautas masas un gōdōt par kulturu — tū mes varim nu valdeibas praseit, un tys ir jōprosa. Kai valdeiba tū ceļu īs, tu mes redzēsīm. Nu valdeibas sastōva un nu valdeibas deklarācijas, kuru mes te dzērdējom, mums tys nav skaidri saradzams.

Tōdēļ lai gon mes bolsōsim par tagadējū jaunū kabinetu, bet uz prišku mes paturim sev piļneigi breivas

rūkas: par cik valdeība īs tautai un valstai vajadzīgū ceļu, par tik mes tū atbalsteisim. Pretejā gadējumā nūsa-stōsim pretim. Mes cerēsīm, ka uz prišku natīks izdūti taidi lykumi, kuru tauta naspēj pildeit, kai, pīm., civil-lauleibas lykums, par kuru inōk protesti nu vysim Lat-golas pogostim. Tōpēc es vēļreiz izsoku tū vēlēšonūs, lai valdeība īt tū ceļu, kuru tauta nu tōs prosa. (LSSS 1921, 13, 1277 — 1282). —

Pagōja gods, intensivu ceīņu un debašu gods, kurā tyka izgōzti cauri Latgolas pošvaldeības vaicōjumi, volū-das vaicōjumi un bazneicas vaicōjumi, nīkas natyka dareits školū lītōs, nalabvēleīgi īvērzeits zemes refor-mas vaicōjums, ar kuru latgali tyka saisteiti tikai sovā Latgolā un dabōja mozōkas normas, taidā veidā kļūdami par ūtrōs škiras pilšōnim utt. un kod tai beja pagōjis lelais Latgolas zaudējumu gods, tod 1922. g. julijā sasa-škūbeja Mejerovica valdeība, lai pēc tam tyulen otkon caltūs nu jauna, ar tū pošu Mejerovicu priekšgolā, Latgo-las bloks ari šūreiz nava valdeibā. Pi valdeības deklar-a-cijas šūreiz **Fr. Trasuns** pīmatynoj tikai eisas pīzeimes. (LSSS 1922, 18, 2821 un sek).

— Muni kungi, kod teik sastōdeits jauns kabinets, tod, saprūtams, kotra partija gaida, kū tys jom dūs. Bet es te grybu runōt na nu partiju veidūkļa, bet nu vysas valsts veidūkļa.

Nu šō augstō katedra mes asam dzērdējuši dažu lobu reizi, ka Zemniku savīneiba runoj par **izpūsteitūs saim-nīceibu atjaunōšonu**, kū prosūt vysas valsts lobums. Tys ir pareizi. Bet muni kungi, taisni Latgola ir tei vīta, ku-ra na tikai kara laikūs, bet kura godu simtinim ir pūsteita. Latgolā godu simtinim kulturalō un ekonomis-kō dzeive ir bejuse apspīsta, un tōdēļ tei stōv uz ļūti za-ma līmiņa. Un nu vajadzātu sagaideit, ka myusu val-deība vysu pyrmā kōrtā gōdōs par Latgolas dzeives pa-

ceļšonu. Tam vajadzātu interesēt na tikai myus, latgaļus, bet vysus pōrejūs.

Kotram ir labi zynoms, ka navar byut runas par pareizu zemes apstrōdōšonu un izmontōšanu, kur ir šņūru un cīmu saimnīceibas. Un te varēja dūmōt, ka vaļdeiba nōks ar deklaraciju un saceis, ka tei vysdreizōkā laikā gōdōs par Latgolas cīmu sadaleišonu vīnsātōs, bet tō mes nadzērdējom.

Bez tam, muni kungi, jo mes runojam par agrarū reformu, tod **maņ likās, ka vīnai tautas daļai navajadzātu tikt nūstōdeitai zamōk par ūtru tautas daļu** ¹⁾, un mes navarim pīlaist, ka Vydzemē un Kūrzemē saimnīceibas teik nūstōdeitas bogōteigi, bet Latgolā atstōtas nabadzeibā. Šōs praseibas ir taidas vyspōrejas praseibas, ka tōs interesej na tikai Latgolu, bet ka tōm vajadzātu interesēt arī pōrejū Latviju.

Bez šom praseibom ir vēl cytas latgaļu praseibas, kuras leidz šam laikam nav bejušas apmīrynōtas. Mes zynom, ka pyrmajā deklaracijā, uz kuru ministru prezidents atsasaucē, par latgaļu praseibu apmīrynōšonu nīkas nabeja saceīts. Runa beja tikai par bazneicu vaicōjumu, bet, par nūžālōšonu, arī pyrmū deklaraciju vaļdeiba leidz šam laikam vēl nīmoz nav pīldejuse.

¹⁾ **Fr. Trasuns** ir bīži runōjis par latgaļu nūstōdeišonu zamōkā kōrtā, un tū jys ir darejis dažaidā sakareibā: gon runojūt par irēdnim, gon izgleiteibu, gon apgōdi ar precem, gon lynu ņenom utt. Bet seviški zemes lītōs. Tur jys ir protestējs pret latgaļu saisteišonu tikai pi Latgolas zemes, protestējs pret mozōku zemes normu nūteikšonu Latgolā, un ir prasejis, lai lēlsaimnīkim atstōjamō augstōkō norma 50 ha byutu obligata na tikai Latgolā, bet vysā Latvijā, lai latgaļi natyktu pōrvārsti kolpu kōrtā. (Sal. LSSS 1922, 6, 743, un arī 956—958, 1049—52.)

Ka Latgola nav apmīrynōta ar leīdzšīnejōs koalīcijas valdeības politiku, tū skaidri pīrōda ari tys, ka tei poša Latgolas zemnīku partija, kas leīdz šam koalīcijas valdeību atbalsteja, ka šei poša partija sovā preses organā „Latgalītī” beja izsludynōjuse cytus deklarācijas punktus kai valdeība. Voi Latgolas zemnīku patrija pi jaunō kabineta sastōdeišonas ir īvārōjuse šōs sovas prasības, nav zynoms. —

Taitod leīdz šam mes nikō loba dēļ Latgolas naasam redzējuši, un voi kū lobu redzēsīm uz prīšku, ari uz tū mums cereību nav. Bet kai jau īprīkš asam darejuši, tai dareisīm ari šūreiz: pret valdeību mes nabolsōsīm, bet, palykdami opozīcijā, atsaturēsīm nu bolsōšonas. —

Taida ir Fr. Trasuna runa pi pādejōs Mejerovica valdeības, un prīkš mums tei ari lai byus pādejō Fr. Tr. runa šymā dorbā. *)

Mes asam izstaigōjuši leīdzi daudzom politiskom ceīņom, kuras ir nūtykušas ap Latvijas īkōrtas veīdōšonu. Satv. sapuļce ar sovu konstitūcijas lykumu Latvijai īkōrtu beja davuse, un 1922. g. 3. novembrī tei izbeīdze sovu dorbu, lai dūtu vītu kōrtejam Latvijas parlamentam Saeimai. Ar tū Latvijas valsts pamati beja nūlykti. Valštei beja dūta īkōrta un lykumi un ari Latgolas vaīcōjumi īvērzeīti atteīceīgā tōlejušā gultnē.

*) Ūrpolitikas kritikai lelu runu Fr. Trasuns ir sacējis 1921. g. (LSSS 1921, 3, 216—219).

NŪBEIGUMA VĒRDI UN KŪPSAVYLKUMS

Īpriekšējās nūdaļās asam redzējuši vīnu krītnu daļu nu tim materialim — protokolu izvyllkumim un steno-grafātom runom, **kas atsateic uz Latgolas vaicōjumim nu Latvijas topšonas laikim.** Priškā caltais materials nibyut nav vyss, kas varātu apgaismōt mynātū vēstūres laiku, bet te dūta tikai svoreigōkō un rakstureigōkō izlase.

Ari vēsrokstā lyktī vōrdi „nu Latvijas topšonas laikim“ nav jōjam pōrōk plaši, nav jōjam ōrpus Latgolas problemom, bet priķš šom problemom gon ir jōsaprūt vyss tys laiks, kurā Latvija īgyva nūteiktu vaļsts formu, nūnōkūt leidz patstōveigam parlamentam-Saeimai. Konstitucijas, t.i., satversmes pījemšona un agrarlykuma īvadeišona dzeivē pīdeve myusu vaļstei tōs byutiskū izskotu un īkōrtu, un šūs lykumu izstrōdōšona pīdar vaļsts topšonas un veidōšonōs laikam.

Un kai teikts, nu šō laika meš asam pōrcylōjuši tū byutiskōkū materialu daļu, kas, škīt, pīteikūši labi īlusterēj sova laika centīpus, goru, sabīdryskūs uzskotus un tautas vajadzēibas.

Varbyut na vīns byus pamanejs, ka šymā dorbā ir samārā daudz atsakōrtōšonas, bet **līpratēji zynōs, ka izraudzeit un gludī sakōrtōt šaida veida materials ir gryutōks uzdavums** nakai uzraksteit vīnu takūšu dorbu, pi kura var strōdōt, tai sokūt, spolvu molā nanūlīkūt. Dorbs pi dokumentariskūs materialu apstrōdōšonas ir zynomā mārā leidzeigs mozaikai, kur glezna, — t.i., vāsala lītu kūpsakareība — teik salykta nu dažaidīm seikim gabalenim, kas vysi īpriķš ir atsaroduši cytur un cytaidā sakareibā. Dēļ mozaikas šūs gabaleņus vysmōz

dreikst šķeļt, pīlāgĒt un sleipĒt, kurpretim šaidam materialu krĒjumam izvālātus un vajadzeigūs dokumentus nandreikst sagrūzeit, un tūmār nu tim ir jĒsastĒda vīns vasalums — sova laika glezna. Moza un seika akmiņa drumstaleņa nazaudej sovu krĒsu ari atšķaltā veidā, turpretim seiķs citats narĒda ni lītas byuteibas, ni gora, ni ari sakareibas, nu kurīnes tys nĒk. TĒdĒļ šam materialu krĒjumam beja lītĒtas pĒc īspĒjas vasalas runas, kas tyka ilustreitas ar atteiceigu komentaru īrāmĒjumu.

Kas augšā mynātūs dokumentus byus vĒreigi lašejis, varbyut vaicĒs, **voi tī nav drusku vīnpuseigi, voi nav pĒrspeilāti?**

Uz tū tūmār ir tikai vīna atbīlde — **fakti palīķ fakti!** Un jo ari vīns ūtrs nu tim byutu apgaismĒts vairĒk voi mozĒk emocionālī — pī kam runa te ir tikai par atteiceigūs tĒ laika darbinīķu emocijom — tod tūmār naatkareigi nu jūs jyutom **fakti runoj sovu volūdu par sevi**, un voi šei volūda mums ir mīla voi namīla, tĒs ir tikai myusu emocijas, un tĒs naspĒj pagĒtnes nūtykumus ni grūzeit, ni apstreidĒt.

Bet ir dzĒrdāts cyts vaicĒjums: kaida vajadzeiba cylĒt pagĒtnes lītas? Un lai šam vaicĒjumam pīdūtu vajadzeigū nūpītneibu, vĒļ teīķ pīmatynĒts, ka Latgolas pagĒtnes vaicĒjumu cylĒšona asūt agrĒkūs preteškeibu daudzynĒšona.

Šys vaicĒjums jau satur kū vairĒk. Tys zynomā mārā mĒginoj diskreditĒt vysu pagĒtnes pĒteīšonas un skaidrĒšonas dorbu. Te aiz demagogiskas izkĒrtnes stĒv skaidrim burtim „aizlīgums“ nūsadorbĒt ar pogĒtnī, kas šaidu voi taidu īmesju dĒļ dažīm līķās byut napaiteikama. Sāprūtams, ar šaida veida aizlīgumu nav īspĒjams diskutĒt, kaut gon pagĒtnes pĒtnīķa pusē ir vysī vajadzeigī argumenti kai, pīm., tys, ka pagĒtnes pĒtnīceiba pīdar zynĒtnei, ka sovas tautas centīņu pazeīšona ir patriotisks uzdavums, ka pagĒtnē gulĒ kotras tautas kulturalais un sabīdryskais montĒjums, kuru pĒrzynĒt un tĒļķ globĒt ir kotra pīlsĒņa pīnĒkums utt. Vīneigi na-

boga čyġōnu tauta var iztikt bez sovas pagōtnes pazeišonas, bet nivīna kulturala tauta bez tō iztikt navar, seviški jo vėl pagōtne satur daudz taidu vaicōjumu, kas svoreigi kai tagadnes, tai arī nōkūtnes dzeives veidōšonai.

Taitod pagōtne ir myusu montōjums, kas ir vaja-dzeigs kai šudiņ dīnai, tai reit dīnai.

Bet te maņ drūši vīn otkon ceļs pretim vacū apgolvōjumu: „jyus gribit kopēt pagōtni!“ Šaids vaicōjums var tikt pacalts arī bez kaida ļauna nūdūma, kaut gon pēc byuteibas šys vaicōjums ir politiski bērnīškeigs.

Pagōtne nav kopēšonai, bet zynōšonai!

Lai arī pagōtnei ir sovs sakars ar šudiņdinu — un taisni taidas pagōtnes pēteišona ir svoreiga, kur pagōtnes problemas ir vėl dzeivas leidz šai dīnai — tūmār nivīna šudiņdīna nikod nabyus identiska ar pagōtni. Pagōtnes apstōkli burtiski naatsakōrtoj nikod, tōdēļ „nikō naaizmērst nu pagōtnes un nikō nasamōceit nu tagadnes“ ir īgrymšona goreigā sterilitatē, palikšona zynomā infantilismā voi arī, kai soka, krisšona pōrsakaļkōšonā. Tōdēļ es atkōrtōti pasvītroju — pagōtne nav ni kopejama, ni atdarynojama, bet nu pagōtnes ir jōsamōca, kai rysynōt tōs problemas¹⁾, kuras vėl nav zudušas un ar kurom ir jōsarēkinoj.

Tōdēļ es vėl un vėl pasvītroju un grybu saceit: nav svoreigi, voi mums kaidas pagōtnes problemas pateik, voi napateik, bet svoreigi ir tikai zynōt, voi atteiceigas problemas vėl dzeivoj, voi ar tom ir jōsarēkinoj, voi jau tōs ir nu šō pasaļa zudušas. Kas ir miris, nav cylvāku spākūs tū atdzeivynōt, bet kas vėl dzeivs, nav cīlvēceigi tū iznycynōt ar varas leidzeklim. Tei ir zamyska diktatura.

¹⁾ Kod vōrds „problema“ te teik tik bīži daudzynōts, varbyut nabyus liki nūrōdeit, ka ar tū te'k apzeimāts ikvīns naatrysynōts vaicōjums, kas vėl ir rysynojams.

Taipat arī nādreikt aizmīgt acis, nikō naredzēt, nādērdēt, nazynōt un tikai apgolvōt, ka nikaidu problemu nav. Ka Latgolas problemu vēl ir pīteikūši daudz un ka tōs vēl arvīn ir aktualas, tū vyslobōk aplīcynoī teī dynamiskō jyuteleiba, kaida ir gon pi šūs problemu aizstōvim, gon nūlīdzējim, tai ka pi pyrmōs uzskotu kolizijas tyulen rūdās stypra jyutu eksplozija, lai gon vysī ceņšas byut attureigi: vīni ar apzynōtu ignoranci, ūtri — ryugtu pacīteibu. Taida sprōgstamvīla vēl arvīn ir Latgolas problemas.

Un tagad pōrlaissim skotu kūpsavylkumam, **kaidas Latgolas problemas ir bejušas**, kai tōs ir izapaudušas un kai tōs ir mēginōts rysynōt. Vēl varātu pīlikt, kaidu montōjumu tōs mums ir atstōjušas un kū tōs nu mums prosa, bet pīsaskōršona šim pādejim vaicōjumim myūs vess ōrpus uzmastō dorba rūbežom, tōdēl šymōs atskota ryndōs koncentrēsīmēs tikai uz tū, kaidas Latgolas problemas īprikšējōs nūdaļōs asam redzējuši un kaidis ir bejis tūs rysynōjums Latvijas topšonas laikūs.

Sōksim ar 1917. g. Latgolas kongresu Rēzeknē un tō segatavōšonas pūsmu.

Kai nu grōmotas pyrmajā daļā uzjemtajom skicem redzējom, tod leidz ar Latgolas sabīdryskōs, kulturalōs un politiskōs atmūdas rasšonūs Latgolai beja rodusēs sova „es“ apziņa, un pamoīam rodōs arī **vaicōjums, kur Latgolai palikt.**

Šys vaicōjums beja pyrmō Latgolas problema, un teī ir daudz apsprīsta tō laika presē (seviški „Drywā“). Jau pīrkškongresa laikā tyka atzeits lozungs „**kūpā un sevīm**“, t.i., īt kūpejā politiskā vīneibā ar pōrejīm Latvijas (tūreiz saceja „Baltijas“) apgobolim, bet Latgola kai province patur sev breīvu reiceības tīseību sovā sātā. Un tai šei problema arī tyka izlamta 1917. g. Rēzeknes kongresā: tyka **nūlamta apsavinōšona ar zynomu tīseību rezervaciju.** Ar tū Latgolas politiskōs orientācijas proble-

ma beja atrysynōta uz vysim laikim, un pēc tam **tei vairs ari nav pasacāluse nikaidā veidā.**

Bet **tei nabeja vīneigō Latgolas problema.** Kai jau īpriķšejōs runōs redzējom, Fr. Trasuns na reizi tyka uzsvērs, ka apsavinōšona ir gon nūtykuse, ka **tei ir izdareita uz vysim laikim, bet šei apsavinōšona naizslādz pōrejūs Latgolas problemu rysynōšonu.** Un šūs atlykušūs problemu rysynōšona nībyut nav ni „separatisms“ ni „sovas valsts dybynōšona“, kai tū ir pasvīttrōjis jau tūreiz gon Fr. Trasuns, gon ari cyti lelōkī politiki. Latgolas problemu rysynōšonu un kaut kaidu „apsavinōšonas ōrdeišonu“ kūpā var jaukt tikai politiskī analfabeti — ari ar profesoru titulim — voi ari okli un naivi šovīnisti, kas pi kotra veida Latgolas problemu cylōšonas tyulen pīkar vysaidas diskrimīnejūšas aizdūmas. Un stenogramōs ari beja losoms šōs šovīnistu logiķas augstōkaīs atzynums: pat taisnōšonōs asūt vaines pīrōdejums! Bet nadūmōsim, ka tī kungi, kas tai saceja, ir bejuši tik naīvi. Tur ir sova cyta gudreibā: **turēt sep izbeigtū apsavinōšonas vaicōjumu, cik īspējams, aktuālu, lai nu tō vēļ arvīn varātu plēst sentimentalus laurus, bet golvonais, lai ar tō palīdzēibu varātu ari turpmōk apkarēt kotra veida Latgolas problemu cylōšonu.** Tei ir parōdeiba, kū navar naminēt, aplyukojūt sabidryskōs atteiceības pagōtnē (un varbyut ari tagadnē!).

Bet turpynōsim par Rēzeknes kongresa lāmumim tōlōk! Kod pyrmō problema beja atrysynōta, patīseibā — atrysynōta ar nūteikumu, ka tiks labvēleīgi atrysynōtas ari cytas problemas, rodōs sekojūšs lāmums:

Mes, Latgolas latvīši, apsavīnōdami ar Kūrzesmes un Vydzesmes latvīšim, paturēsīm sovu pošvaldēibu, pylnu pošnūteikšonōs tīseibu volūdās, tīceības, bazneīcas, školu un saimesteības, kai ari zemes vaicōjumā.

Šim Rēzeknes kongresa lāmumim vīnbālšēigi ir pīkritis ari Vydzesmes zemes padūmes kongress tō pošā goda jūlijā. Ka šī lāmumi tautā moz ir pazeistami, par tū vaine kreit uz tim, kas, daudzynojūt 1917. g. Latgolas

kongresu, ir sistematiski piminējuši tikai tūs lāmumu pyrmū pantu (t.i., par apsavinōšonu), bet nōkūšū pantu, kas taisni satur vysas Latgolas problems un apsavinōšonas nūteikumus, apzineigi nūklusējuši. Taidā veidā šō kongresa daudzynōšona ir bejuse tikai tō vyltōšona.

Par Rēzeknes kongresa lāmumu goru un kai tī lāmumi ir bejuši jōsaprūt, mes daudzkrōrt lasejom īpriķšējōs nūdaļōs, un pi tō vairs nasakavēsīm. Mes redzējom, ka par politiskū dūmōšonu šymā kongresā ir pīlneigi dominējis jyutu uzplyudums un ka politiskō rutina vysam delegatu vairumam ir bejuse pīlneigi sveša, tūmār byutiskōs Latgolas problems jī nabeja aizmērsuši, kaut ari juridiski tōs natyka nūformātas tai, kai tys byutu bejis vajadzeigs. Taisni juridiskō nūkrōtōjuma tryukumu sevišķi labi izjuta Latgolas pōrstōvi Tautas padūmē un Satv. sapulcē, kur vadūt ceīnu par Latgolas problemom, jim nabeja rūkā dokumentu voi, kai vins beja sacejis, „nabeja vajadzeigō vekseļa“.

Bet taidš mozōks vekselis tūmār ir. Par taidu var uzskateit 1917. g. 30. jūlija kongresu Reigā t. s. Vydzemes kongresu, kur pīsadaļēja vysu apgobolu pōrstōvi un nūlēme pi apsavinōšonas pīldeit Rēzeknes kongresa lāmumus. Taipat Rēzeknes kongresa lāmumu gors ir ari Tautas padūmes platformā, kū juristi sauc par pyrmū vysas Latvijas satversmi.

Dīmžāl, Tautas padūmes protokoli un stenogramas pi šō dorba izstrōdōšonas nav bejušas pīejamas, kōdēļ šam periodam ir jōpaīt sacyn tukšom rūkom.

Tūtis bogōteigus materialus mes redzējom Satv. sapulces stenogramōs. Un tur ari šod un tod beja sastūpami nūrōdejumi, ka taidš un taidš Latgolas vaicōjums ir bejis cylōts ari Tautas padūmē un tur bejis izklauseits ar lelōku pretīmnrōkšonu kai Satv. sapulcē. Bet atskaitūt šōs seikōs reminiscences, Tautas pad. laikam tyvōk nateikam un tōdēļ pōrejam pi Satversmes sapulces.

Satversmes sapulcē, kai redzējom, ir rysynōtas vysas tōs problemas, kas ir uzskaitētas Rēzeknes kongresa lāmumu ūtrajā pantā. Un prūti:

Latgolas pošvaļdeibas vaicōjums,
Zemes vaicōjums,
Ticeibas vaicōjums,
Volūdas vaicōjums un

Dažaidiizgleiteibas un ekonomiskī vaicōjumi.

Latgolas pošvaļdeibas vaicōjums ir iztaseits par vyslelōkū vēstures bubuli, bet, aplyukojūt tū tyvōk, tys zaudej vysus brīsmūņa rokus un nogus.

Ar Latgolas pošvaļdeibas vaicōjumu, kai mes redzējom, **nibyut nabeja dūmōts dybynōt valsti valstī**. Pošvaļdeibas praseiba ir bejuse dūmōta tikai kai garantija, ka Latgola sovas īkšējōs lītas varēs ķōrtōt pošā, t.i., pošā varēs nūteikt par īrēdnim, istōdem, skolom, kai ari volūdas, bazneicas un vysu kulturalūs tradīciju vaicōjumim. Taitod pi Latgolas pošvaļdeibas vaicōjuma mērkis ir bejis radeit kaut kū leidzeigu tom apgobolu tīseibom, kaidas ir kantonu un savinōtūs valstu sistemēs.

Bet pi šō vaicōjuma rysynōšonas ir bejuši divi leli tryukumi: 1) nav bejis izstrōdōts plāns, kaida tei Latgolas pošvaļdeiba izavārtu, un 2) šaidas pošvaļdeibas praseišona tikai dēļ Latgolas vīn tū ir nūstōdejuse navajadzeigā nauzticeibā un likā apkarōšonā. Un kai rādzams, šei apkarōšona ir bejuse veikla, tōļredzeiga un tōļejūša, kaut ari navajadzeiga un okli pōrspeilāta. Bet šei apkarōšona tūmār pōrnūvodu sabīdryskū dūmu beja mobilizējuse pret Latgolas pošvaļdeibu pīteikūši stypri, un ar tū šys vaicōjums tyka padareits „banals“. Bez tam klōt vēļ nōce Latgolas politiskais naspāks, un tai Latgolas problemu rysynōšonai palyka tikai nikam nanūzeimeigais Latgolas lītu departaments.

Lai nyu kai — nu Fr. Trasuna runom mes daudzķōrt redzējom, ka pōrejūs apgobolūs „apsavinōšonas

prieks" ir bejis mozs, (jo taidz vyspōr ir bejis) un tys ir ticis aizmērstz leidz ar šō vaicōjuma atrysynōjumu. Beja aizmērsti sūlejumi par Latgolas pošvaļdeibu, un beja aizmērstz ari tys, ka pi apsavinōšonas Latgola ir gribējuse byut leidztīseiga. Tys vyss beja aizmērstz, un otkon, runojūt Fr. Trasuna vōrdim, ir jōatkōrtoj dūma, ka Latgola ir tykuse uzskateita par īkarōtū zemi, ar kuru var reikōtis pēc īkarōtōja patykas un taisneibas. Šaids uzskots ir vaļdejs ari Satv. sapulcē, un tōz vairōkums pret Latgolas problemom ir izaturējs ar bezkompromisa diktatu.

Tōdēļ Latgolas pašvaļdeibas vaicōjums ir bejis nareals jau nu sōkta gola. Var vīneigi pasabreinōt par tū, kōdēļ atteiceigom īstodem tys ir tik ilgi bejis par taidu bubuli, kai tys ir izdaudzynōts? Voi nu tautā tys ir bejis aktualz, voi vōrda lauzēji ir baidejušis nu tautas nalabvēleibas, voi ari tys ir tūrāts par aktualu tikai tōdēļ, lai ar tō paleidzeibu varātu šai voi tai diskriminēt cytu Latgolas problemu cylōšonu? Te vīnas vīneigas atbīdes nav.

Taipat nav vīnas atbīdes ari uz tū, cik lelā mārā Latgolas pošvaļdeiba byutu bejuse taj par svēteibu. Decentralizātōz vaļsts varas aizstōvi kai, pīm., Dr. M. Valters ir nūrōdejuši, ka šaidai apgobola pošvaļdeibai tūmār byutu bejuse sova lela pozitīva nūzeime.

Taipat Dr. M. Valters aizstōv uzskotu, ka nu vaļsts tīseibu veidūkļa Satversmes sapulce nabeja tīseiga atceļt voi lauzt Rēzeknes kongresa lāmumus.

Zemes vaicōjums latgalim nav bejis laimeigōks par cytom problemom. Nu daudzajom runom un statistiskajim datim mes redzējom, ka pōrejūs apgobolūs zeme pōrpalyka, bet Latgolā tōz tryuka. Kūrzemē un Vydzemē tyka sadaleitas tikai muižas, koleidz zemņiku zemes palyka naskōrtas pat leidz 500 ha, turpretim Latgolā tyka atsovinōtas ari lelōkōz zemņiku zemes, un tūmār Latgolas jaunsaimņiceibas iznōce gondreiž uz pusi mozōkas kai pōrejūs apgobolūs, pi kam tūs vysim atbreivōšonas

ceiņu daleibņikim napītyka. Ari cīminīki un seikzemnīki pīgrīzumūs nadabōja nikō vairok kai tikai tōs pošas ogrōk lītōtōs ganeibaš un dažaidus servitutus.

Pi pōrejūs apgobolu breivajom zemem latgali vysumā natyka. Gon formali nabeja ligts praseit, bet faktiski tur naizgōja nikas, jo šķēršļus atrast nav gryuši. Tai latgali sajēme skaidrōkū un nanūlīdzamōkū pīrōdejumu tam, ka Latvijas zeme, izvadūt agrarreformu, nav priks vysim latvīšim, ka latgalim ir mozōkas tiseibas kai pōrnūvodņikim. Ir taču fakts, ka pōrnūvodņiki Latgolā ir sajāmuši vairōk centru kai latgali pōrnūvodūs pūrainu voi smilšainu atmolu. Šōs zamōkōs tiseibas latgali ir izjutuši vysur, kur tikai ir bejuse saimnīciskūs interešu saskare kai pi zemem, tai pi omotim. (Ka ir bejuši izjāmumi, par tū mes narunōsim, taidi ir vīnmār un vysur; te ir runa tikai par caurmāru).

Zemes vaicōjums ir un paliks vīna nu lelajom Latgolas problemom, kai vīna nu lelajom Latgolai nūdareitajom nataisneibom, par kuru Fr. Trasuns ir paredzējis nabeidzamus streidus kai pi poša zemes lykuma pījemšonas tai pi tō izvesšonas dzeivē un ari dzeivōjūt pēc tō realizēšonas. Šys vaicōjums it leidzi kai montōjums nōkūšajom Latgolas paaudzem, uzlykdams, par pīnōkumu atrysynot tū, kas nabeja taisneigi atrysynōts leidz šam.

Ticeibas vaicōjumim panōkumi ir bejuši lobōki. Gon satversmes sapulces laiks, kod kreisums un ateisms stōvēja augšōk par nacionalū vaicōjumu, bazneikai un ticeibai — sevišķi mozōkuma ticeibai, kaida beja katōļu Bazneica — laiks nabeja labvēleigs un lyka šķēršļus, kur tilk varēja, tūmār — aizejūt godim, nacionalisms pamozam jēme vērsrūku par politiskim un religiskim uzskotim, Bazneica vairs natyka uzskateita par beistamu pretinīku, un spīdiņš pret tū mozynōjōs, tai ka daudzi tōs vaicōjumi tyka atrysynōti labvēleigōk kai vajsts sōkuma godūs.

Tōlōkā sabīdryskūs uzskotu atteisteibā ir nūtykuse rakstureiga maiņa. Nacionalisms, kļjudams par augstō-

kū vērteibu, palyka indiferents gon pret komunismu, gon pret reliģijom — ka tik latvyskā resp. lejas latvišu plōksnē, ka tik it latvyskā vōrdā. Sei vīnmār augūšō „latvīteibas vērteiba“ pyrmā kōrtā īvede jaunpogōnismā un klīva sevišķi naicīteiga pret tōļōkom Latgolas problemom — latgaļu literaturu, volūdu, tradīcijom utt., nūsastōjūt pret tom kai pret svešu, nālatvysku nacionālu parōdeibu.

Latvijas topšonas laikā **volūdas vaicōjums Latgolai** nav bejis tik aktuāls, kai tys klīva vālōk. Lai ari īprīkšējōs nūdaļōs mes redzējom, ka naicīteiba pret tū ir bejuse vīnmār, tūmār tei ir bejuse daudz vōjōka kai vālōkūs laikās. Taisni tys apstōklis, ka volūdas vaicōjums tūreiz nabeja tik krasi apkarōts, Latgolas politikūs nav pamudynōjis sovā laikā kōpynt vysus vajadzeigūs spākus, lai tū pīteikūši aizstōvātu.

Tūmār volūdas vaicōjums ir vīna nu lelajom Latgolas problemom, kas Latvijas parlamenta dzeivē ir šod un tod nōcis prīškā pa vysu tō pastōvēšonas laiku. Volūdas vaicōjums nav materialas dobas vaicōjums, kura vajadzeibu var izšķērt tai voi cytaidi. Volūda eksistēj vysā cylvāka gora pasaulā sfairā: ī reliģiskajā pōrdzeivōjumā, ī kulturas uztverē, ī sirsneigā gīmines sarunā. Tai volūda cylvākam ir vērteiba par sevi, kū nadreikst nūnycynōt, atjēmt un izpūsteit.

Teik calti ībyldumi, ka na vysīm šys vaicōjums ir svoreigs. Pīlneigi pareizi! Bet navar vysus salīkt Prokrusta gultā. Pīm., beja un ir ļauds, kas par reliģiskū pōrlīceibu devēs nōvē; un cik tagad ir mīļjonu, kam reliģiskī vaicōjumi ir ni sylts, ni solts!

Ni Rēzeknes kongresā, ni Satv. sapulcē **latgaļu dialekta vaicōjums** nav saprosts kai **pagaidu vaicōjums**. Tys ir dūmōts kai latgaļu gora dzeives naatjamamō sastōvdaļa, un tōdēļ ari tōļredzeigi beja **praseits īvest tū konstitucijā**, garantejūt tam publiskōs lītōšonas tīseibas Latgolā.

Tūmār ari šymā vaicōjumā Rēzeknes kongresā dūti sūļejumi tykā lauzti, un latgaļu dialekts tykā pōrvārsts

zam nūkōrtojūt tam vīnōtu ortografiju, kas, pīm., nu par privatu lītu, kū školōs var moceit fakultatīvi, pamo-1929. g. pastōv vēl tagad.

Cik augšlatvīšu vol. lītōšona tautā ir bejuse populara, tū līcynoj straujō literaturas pīaugšona, kaida beja radzama, pīm., kara godūs. Tei beja it kai spontana demonstracija pret tim spaidim, kaidi pret augšlatvīšu volūdu beja vārsti pēc 1934. goda. Ari trymdā, pat pi lūti nalabvēleigim apstōklīm latgaļu dialekts uzrōda seikstu eksistences spēju un kai vacais montōjums turpynojās ari nōkūtnē.

Bez volūdas vaicōjuma mes redzējom ari, ka Satv. sapulcē beja daudz cylōti cyti **izgleiteibas un kulturas vaicōjumi**, kai školu dybynōšona, skolōtōju sagatavōšona, teatru, kursu un kulturas organizaciju atbalsteišonas lītas.

Nu daudzajom runom mes redzējom, ka ari šim vaicōjumim nav bejis pīteikūšas labvēleibas un taisneiga nūkōrtōjuma. Latgolas izgleiteibas vaicōjums, ar voi bez nūlyuka, tūmār ir bejis atstōts pīlneigā nūvōrtā. Varbyut ari te beja nūlyuks vylcynōt kulturalū atteisteibu Latgolā, lai byutu lelōkas kolpu rezerves, bet varbyut ari tōdēļ, lai tyktu kavāta latgaļu kulturalō un nacionali latgaliskō mugurkauļa veidōšonōs. Lai nyu kai, bet Latvijas pastōvēšonas pyrmī (un varbyut pa daļai ari vālōki) godi izgleiteibas politikā Latgolai ir bejuši stypri nalabvēleigi. Lai pīminim tikai skolōtōju institutu, gimnaziju, orūdškolu un kulturas fonda pabolstu lītas! Tur ir ivēreibas cīneigi fakti. Bet ari saimnīciskā dzeivē ir gon kū pōrdūmōt.

Daži vārōtōji Satv. sapulcē beja atzynuši, ka Latgolas pōrstōvi ir vairōk ceinejuši par latgaļu tīseibom un kulturalōs dzeives praseibom kai saimnīciskim vaicōjumim. Tam pa daļai var pīkrist, bet na pīlneigi. Lai ari bez konkrētīm plānim, **Latgolas pōrstōvi tūmār ir cylōjuši ari saimnīciskus vaicōjumus** un prasejuši pēc ryupniceibas atjaunōšonas un dzeives standarta paceļšonas kai vysā Latvijā, tai sevišķi Latgolā.

Latgolas nabadzeiba beja problema par sevi. Cylvāki strādāja piteikūši daudz, bet tūmār kai beja, tai palyka nabogi, tōpēc ka sovā sātā dorbs naatsamoksōja un cytur peļņas nabeja. Ražōjumi natyka piteikūši apmoksōti, un ryupnīceibā dorba nabeja, jo taidas vyspōri Latgolā nabeja, un tai cylvākim naatlyka nīkas cyts, kai palikt uz tom pošom mozajom zemeitem un dzeivōt nabadzeibā. Cik lela tei ir bejuse, tū kaidā vitā raksturoj Fr. Trasuns, nūrōdeidams, ka daudzōs sātōs vysai sai-mej beja jōizteik ar vīnu vīneigu zōboku pōri: tys pošam, tys sīvai, tys bārnim (LSSS 1921, 5, 392).

Tei beja lela un smoga problema, bet tōs atrysynōšonai natyka dareits itin nīkas. Pat nūpītnas diskusijas par tū nav bejušas. Tai vīneigais Latgolas zemnīka inōkumu olūts (vysmoz golvonais) beja un palyka Latgolas lyni. Bet kai ar tūs cenom ir gōjis, ari tū mes redzējom dīzgon daudz.

Taidas eisumā ir bejušas golvonōs Latgolas proble-mas, kas ir rysynōtas Satv. sapuļcē. Ka pōrejūs apgobolu politikim par tom nav bejis ni piteikūšas intereses, ni ari vajadzeigōs labvēleibas pret tūs rysynōšonu, ari tū mes redzējom piteikūši daudz.

Rūdās vaicōjums: **Kōpēc šaida Latgolas problemu ignorēšona ir nūtykuse?** Uz tū byus daudzi atbīldes, bet te pīsaskōrsim kaidai vīnai parōdeibai, kas ari ir Latgolas problema, bet problema ōrpus Rēzeknes kongresa uz-mastajim vaicōjumim.

Dybynōti voi nadybynōti, bet ir dzērdāti uzskoti, ka Latgolas politiku lelō klaida asūt bejuse tei, ka **Latgo-las partijas asūt gōjušas sova apgobola vōrdā.** Taitod vaicōjums nūstōdeits tai, ka bez Latgolas partijom byutu bejis lobōk?

Kai mes pa vysu Latvijas parlamenta laiku redzē-jom, tōd pōrejūs apgobolu partijas nīkaidus panōkumus Latgolā nagiva, tom tur vālātōju nabeja, un, saprūtams, pōrejūs apgobolu politiki Latgolu varēja ari pilņeigi ignorēt. Un tys ari ir ticis dareits pat ar nūlyuku, lai

Latgolas partijas gramdātu jūs vālātōju priškā, sok: „Redzit, jyusu pōrstōvi jums nikō loba nadora!“ Taču ari šei taktika nikō nav leidzējuse, jo ni latgali bolsōja par pōrnūvodu partijom, ni Latgolas ļaudis pīsadaļēja jūs partijōs.

Nav jau tryucis mēginōjumu veidōt ari kūpejōs partijas. Pim., Satv. sapulcē Latgolas zemniku partijas priekšgolā beja Hugo Celmiņš, Jezupa Trasuna listē — Latgolas Muravjevs Andrejs Bērziņš, socialdemokrati ir pīsaistejuši pa kaidam pōrstōvam nu Latgolas, bet ari mēginōjuši radeit filiali — Latgolas soc. dem. partiju. Taitod mēginōjumi ir bejuši, bet nikas nav iznōcis. Un partiju dzeive ir gōjuse tū ceļu, kaidu Latgolas mentalitāte diiktēja. Zeimeigi, ka ari atjaunōtajōs pōrnūvodu partijōs trymdā taipat nav Latgolas ļaužu. Tys licynoj tikai par tū, ka tur latgalim jōpalīk tikai par nanūzeimeigupikarini. Un tai tys byutu bejis ari Satv. sapulces laikā, jo latgali byutu radejuši kūpejas partijas resp. īpyuduši pōrnūvodu partijōs. Bez tam — pyrmais un pādeja! — voi var atrast kūpeju ideologiju? Koleidz taidas nav, par kūpejom partijom navar byut runa, un tur Latgolas politikim nikas nav pōrmatams. Mes jau redzējom kaidu laiku ari pīlneigi bez partijom, kod absoluti vysa nūteikšona pīkryta pōrnūvodnikim, bet voi tod Latgola sajēme daudz loba? Ari nav ar kū lileitis!

Taitod eistas partijas ir taidas, kaidas tōs dzeive un tautas ideologija diktej. Un ar lelōkim voi mozōkim panōkumim, bet Latgolas partijas vysumā ir nasušas Latgolas ideologiju un ceinejušis par tōs problemu pīnōceigu atrysynōjumu. Ka Latgolas politiski spāki beja vōji, ka orientacija ir bejuse napīteikūša un ka politikim aizmugurē ir tryucis atteiceigū ryudeitu ceīpas papyldu spāku, uz tū jau asmu nūrōdejis. Tys beja lels tryukums, kas lelōkā voi mozokā mārā snādzās vēļ leidz pat šai dīnai.

Bet ari tī nadaudzī Latgolas spāki, kas vede ceīnu par Latgolas problemu atrysynōšonu nu Latgolas vei-

dūkļa, ir bejuši lela vērīņa politiki. Un pirmā kārtā te jōmiņ lelais un patīšais tautas vinōtōjs **Francis Trasuns** un leliski apdōvynōtais un pōdrūsais kritikis un ceinei-tōjs **Fr. Kemps**. Tī ir obi vacōkī Latgolas politiki, apdō-vynōti ar gaišom politiskom, golvom.

Palaikam jīm ir bejis pōrmasts, ka jī ir bejuši vīni-nīki un nīkō nav panōkuši. Panōkumu tryukumu var pōrmest kotram. Kū panōce cyti? Omotus? personeigus īpašumus? Bet kas nu tō tautai? Te ir jōsaver nu nači-jas veidūkļa, un tod jīm kai ceinei-tōjim nūpalni tūmār ir tī lelōkī.

Nav tisa, ka jī ir bejuši Latgolas politikaš vīninīki. Ari bez aliansem jīm ir bejis daudz pīkritēju. Lai pīmi-nim tikai Satv. sapulcē slovonū

„18 bolsu par“!

Kai redzējom, Satversmes sapulces laikā Latgolas vaicōjumūs bīži beja atrūnami bolsōjumu rezultati, kur par priksļykumu ir nūdūti 18 bolsi.

Pīm., 18 bolsu ir dabōjis priksļykums par Latgolas pošvaļdeibu, 18 bolsu ir par lykumprojektu nūdūt sv. Jākuba katedrali katōlim un piškērt telpas veiskupa sē-deklam, 18 bolsu ir par priksļykumu nūslēgt konkordatu ar Vatikanu, 18 par volūdas tiseibu vaicōjumu utt.

Kas ir šī 18 bolsōtōji? Tī ir Latgolas pōrstōvi nu da-žaidom grupom, kas politiski svoreigōkūs vaicōjumūs ir grupējušis ap Franci Trasunu. Bez kaidas permanen-tas koalīcijas, bez sasaslēgšonas kaut kaidā vīnā blokā Fr. Trasuns ar sovu personeibu ir varējis saisteitap sevi 18 Latgolas pōrstōvu, kas beja vairōk kai 3/4 nu vysim latgaļu deputatim.

Varbyut kaidš saceis, ka tei nav bejuse Franča Tra-suna persona, bet Latgolas līta, ap kuru pulcējōs šī de-putati, nūdūdūt sovus bolsus. Jo tys tai, vēl lobōk! Te nav svoreigs Fr. Trasuna gūds, bet ir svoreigs tikai kon-statējums, ka jys un Fr. Kemps ir vedis idejisku politi-ku — jī taču ir bejuši arvīn tī golvonī „Rozbas“ — un

ka šū idejiskū politiku bez kaidaš sasaslēgšonas ir atzy-
nuši par pareizu un atbalstejuši 18 deputati.

Ostonpadsmit deputatu — tej jau nanūlīdzami ir
Latgolas pōrstōvu majoritate. Bez kaida pōrspeilējuma
te var saceit, ka ar mozu izjāmumu Latgolas pōrstōvi
pi sova apgobola problemu rysynōšonas ir stōvējuši kai
sīna. Ka deputatu ziņā Latgola Satv. sapulcē nav bejuse
pōrstōvāta proporcionali sovam īdzeivōtōju skaitam (nu
150 dep. Latgolai tilkai 25), tys otkon ir vacūs Baltijas
grupu nūpalns. Rezultatā — pōrnūvodu grupu koalīcijas
bez Latgolas pōrstōvim varēja pilneigi iztikēt un jūs
priekšlykumus ignorēt.

Taipat ka storp latgalim reizem ir nūtykuse sova
veida „mozgōšonōs“, ari tys politiskā dzeivē nav nīkas
naparosts. Atbiļdeiba par tū golvonā kōrtā kreit uz tō
laika jaunōkajim deputatim. — Kas tī beja, ari tys steno-
gramōs beja skaidri radzams, bet šys vaicōjums ir jōat-
stōj bez kritīkas.

Vēl ir svoreigi atzeimēt tū, ka šī 18 bolsi ir tikai pi
nūbolsōjumim Latgolai svoreigūs vaicōjumūs, bet na
cytur! un ka pi Latgolas vaicōjumim šī 18 pōrstōvi nav
kautrējušis pīsaceit kōjōs un demonstratīvi aplīcynōt so-
vu lītu ari tod, kod beja skaidri radzams, ka jūs tais-
neiba tymā reizē navinnēs, tys styngras pōrlīceibas un
lobas pīnōkuma sajyutas aplīcynōjums, nu kō paraugu
var jemt ari jaunī politiki.

Taidis, eisumā mynūt, ir bejis rakstureigōkūs Latgo-
las politiskūs problemu rysynōjums Satversmes sapulcē.

Kai redzējom, nav tryucis ni solidu ceīņu par Lat-
golas lītu, ni ari ceīņu pošu latgaļu storpā. Šūs ceīņu
ilustracijai bez Satv. sapulces stenogramom vērteigi ma-
teriali vēl byutu atrūnami tō laika Latgolas presē.

Kai zynoms, **Satv. sapulces laikā** latgalim beja šai-
di preses organi:

1) **Latgolas Vārds** (1919 — 1940), Latgolas kristeigūs zemnieku savienības laikrosts. Tūreiz tū vadeja O. Turkopuļs, Fr. Trasuns u. c. (Nu 1925. g. Trasuns izdeve savu laikrostu Zemnieka Bolss).

2) **Latgalīts** (1920. — 1926.), Latgolas zemnieku partijas orgāns. Redaktors St. Kambala, Jurs Pabērzs uc.

3) **Jaunō Straume** (1921. — 1934.), Latgolas dorba partijas laikrosts. Red. Jezups Trasuns, J. Uļjans u. c.

Bet kai teikts, šī laikroksti trymdā nav piejami, un tys papyldynōjums, ku tī sova laika kūpejai gleznai varātu dūt, palīk naizmontojams. Taitod atlik tikai tei oficialūs dokumentu un atmiņu daļa, kū īpriķšējōs nūdalōs vysā eisumā asam redzējuši.

Nūbeidzūt šū dorbu, varbyut vēl varātu nūrōdeit uz kaidu šur un tur daudzynōtū tezi: voi tī vaicōjumi, ap kurim pyrms godim 30 — 40 ir nūtykušas ceipās, ir vēl dzeivi un aktuali. voi turpmōk nabyus cyti svoreigōki vaicōjumi, ar kū nūsadorbōt?

Saprūtams, ka byus jauni laiki un jauni uzdavumi, bet leidzi tim byus jōkōrtoj ari vacais montōjums. Mādz saceit, ka vēstures rots grīžās, nasaudzeigi moldams paaudzi pēc paaudzes, bet voi tys Latgolas problemas jau ir samalis, tō nivīns navar pīrōdeit. Īpriķšējā apskotā mes redzējom taisni pretejū un prūti, ka tōs vēl ir dzeivas un ka tōs gaida na tikai apkarōtōjus, bet ari atzineigus rysynōtōjus.

Vēsturiskōs problemas ir ilgōkas par cylvāka myužu. Aizīt paaudzes, nūsavacoj ogrōkais problemu rysynōšonas veids, bet dzeives spējeigōs problemas turpynoj eksistēt leidzi ar tūs nesēju tautu. Tai vacajim vaicōjumim arvin ir jōmeklej jauni, lobōki un sovam laikam pīmārōti

rysinojuma veidi, bet tās nanūzeimoj, ka nu svoreigōkom problemom ir jōatsasoka voi jōignorej tautas intereses. Tautas vajadzeibas ignorej tikai pošlobuma maklātōji, bet na eisti tautas darbiniki.

Kai jau saceits, vysoplomōkais uzskots ir tās, ka pagōtnes pazeišona un tautai svoreigu problemu atzeišona byutu tikai priks tam, lai kopētu pagōtni. Taida kopēšona byutu nūžālojama bērniškeiba un sovas konstruktivas un laikam pīmārōtas idejas tryukums. Nūpītni ideologiju pētniki un politisku vaicōjumu esejisti ir aplīcynōjuši, ka pagōtnes pazeišona nav dēļ kopēšonas, bet dēļ mōceišonōs, dēļ irūsinojūmim, dēļ pōrdūmom, kai lobōk rysynōt tū, kas pagōtnē nav atteiceigi atrysynōts. Pagōtnes centīni un ideologijas ir jōizprūt, lai nabyutu bez montōjuma, bet pagōtnes idejas ir jōpōrkausej jaunai dzeivei, jaunim apstōklīm; tū prosa dzeives atteisteiba, tū prosa sekmeigas ceīņas nūdrūsinošona un tū prosa idejiskō augšona.

Bet **idejiskō augšona** tūmār naprosa vysu. Tei **na-prosa** ni sovu svātumu nūlīgšonu, kai tū daži grib saprast, ni ari tradīciju izpōrdūšonu, kū daži steidzās izdareit jau pi pyrmōs izdeveibas. Taisni ūtraidi: **idejiskō augšona tāvu zemes gorā taisni prosa sova montōjuma saglobōšonu un īvadeišonu jaunūs dzeives apstōklūs**. Taida ir pagōtnes pazeišonas un pagōtnes problemu atzeišonas jāga, un šai atziņai ir gribējuse kolpōt ari šei Latgolas problemu grōmateņa.

Stokholmā 1953. g. augustā.

SATURS

(Contents)

	Lp.
Summary (on English)	7
Inhaltsangabe (deutsch)	11
Dorba plans un olūti	14
I Daļa: 1917. g. Rēzeknes kongress un tō lāmumi	15—46
II Daļa: Nu Rēzeknes kongresa leidez Satv. sap.	47—56
III Daļa: Latgolas vaicōjumi Satversmes sap.	57—269
Latgolas partijas un deputati	61
Golvonūs politiku biografijas: Fr. Trasuns	65—70
Fr. Kemps	71—79
V. Seile uc.	79—88
Zemes vaicōjumi	89—129
Satversmes izstrōdōšona	130—142
Latgolas pošvaļdeibas vaicōjums	143—178
Volūdas vaicōjums	179—207
Bazneicas vaicōjumi	208—215
Izgleiteibas un kulturas vaicōjumi	216—246
Vaļdeibu kritikas un dažāidi vaicōjumi	247—269
Kūpsavylkums un nūbeiguma vōrdi	270—286

VL. LŌČA IZDEVNĪCĪBĀ IZDŪTĪ M. BUKŠA DORBI

Dzimtinē :

MONSINJORS NIKODEMS RANCĀNS. Rokstu krājums par izcylū Latgolas paidagogu un kulturas darbinīku. Rēzeknē, 1943. g. Krājumā itylpst ogrōkō **M. B. monografija** par N. Rancānu, kas beja izdūta 1938. g. un kurai Latgolas studentu fonds beja pīškeiris pyrmū gūdolgu.

ANTIKŌS PASAULES MOTIVI LATVIŠU TAUTAS PŌ-SOKŌS, Latvijas Universitatē gūdolgōts dorbs, atsevišķs nūvylkums nu Rokstu krājuma OLŪTS 6, 1944, Daugovpili.

SPRECHEN SIE DEUTSCH? Rūkas grōmota pošmōceibai vōcu volūdā ar ikdinišķom konversacijom un vōcu - latvišu un latvišu - vōcu vōrdneicu, 1943, Daugovpili.

Trymdā :

PĪZEIMES PAR SENEJŪ LATGAĻU resp. latvišu **VOLŪDU.** Augšlatvišu volūdās vēstures studijas, priķšliteraturas laiks. Traunšteinā, 1948, 232 lp. „Disertācijas cineigs dorbs,“ raksteja prof. L. Latkovskis, Moksoj DM 3.50.

DRUKAS AIZLĪGUMS LATGALIM 1865 — 1904. Traunšteinā, 1949, 38. lp. Moksoj DM 1,—.

SENČU PASAULE. Apceres par tautas poeziju (nu kristeigō pasaules uzskota veidūklja). Traunšteinā 1950. g. 150 lp. „M. B. dorbs ir nateiša katōlicisma apoloģija,“ raksteja teol. prof. A. Novickis. Moksoj DM 3,—.

VACŌKĪ RAKSTNĪCĪBAS PĪMINEKLI. Katōļu goreigō rakstnīceiba. Minchenē 1952. g. 152 lp. „Vērtēigōkais Latvijas katōļu rakstnīceibas pētejums,“ raksteja Dr. St. Škutāns. Moksoj DM 4,—.

SKICES UN DOKUMENTI nu Latvijas topšonas laikim. Latgolas problemu apskots. 1954, Minchenē. Latgaļu drukas breiveibas 50 godu jubilejā A. Jūrdža fonda reikōtajā literariskūs un zynōtniskūs dorbu sacenseibā igivis augstōkū gūdolgu. Moksoj DM 6.— abonentim.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0300032318

2.80 W. -